ISSN: 2602-389X ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

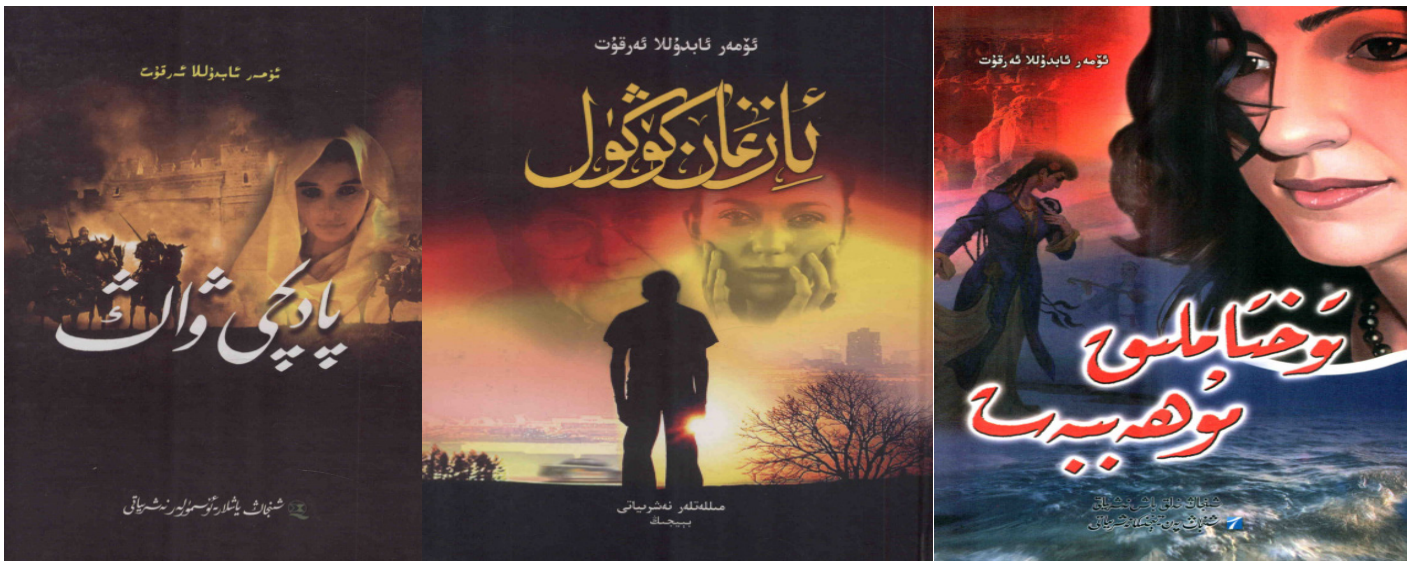
ئىزدىنىش

2021 - يىللىق 1 - سان ئومۇمىي 13 - سان

Uygur Edebiyatı Uyghur Literature Уйғур Әдәбияти www.izdinish.org /izdinish

داڭلىق يازغۇچى ئۆمەر ئابدۇللا ئەرقۇت ۋە بەزى ئەسەرلىرى

ژۇرنىلىمىز ھەققىدە

مەزكۇر ژۇرنال ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەرنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىش، ئۇيغۇر تىلىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسىپ ئىگىلىرى ۋە ھەۋەسكارلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ۋە ئەدەبىي تىلىنى باشقا تۈركىي مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر ژۇرنالنى مەزمۇن ۋە سۈپەت جەھەتتىن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، خەلقئارادىكى سۈپەتلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈشنى مەقسەت قىلىدىغان پەسىللىك ئەدەبىي ژۇرنال.

مەزكۇر ژۇرنالدا پەقەت ئەدەبىي ئەسەرلەرلا ئېلان قىلىنىدىغان بولۇپ، بۇاسىتە ئۇيغۇرچە يېزىلغان ياكى باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر قوبۇل قىلىنىدۇ.

ژۇرنالغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر:

1. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر؛
2. ئىجادىي ئەسەرلەر؛
3. باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر؛
4. خەلق ئارىسىغا تارقالغان ئەقلىيە سۆز، ماقال-تەمسىل، چۆچەك، قوشاق، يۇمۇر قاتارلىقلار؛
5. ئۇيغۇرلار تەسۋىرلەنگەن رەسىملەر، فوتو-سۈرەت، ھەجۋىي رەسىملەر؛
6. مەلۇم رايوندىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر (لۇغەت)؛

ئەسەر ئەۋەتىش ھەققىدە:

1. ئەسەرلەر uyjurnal@gmail.com ئادرېسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدۇ.
2. كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر ھەققىدىكى ئۇچۇرلار (ئاپتورى، ژانرى، ئېلان قىلىنغان ژۇرنال، كىتاب، يىلنامە قاتارلىقلار) ئېنىق ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
3. مەنبە قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئەسلى تىلى ھەققىدىكى ئىزاھات ۋە ئەسلى تېكىستى تەمىنلىنىشى كېرەك.
4. ئىجادىي ئەسەرلەرنىڭ ژانرى ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
5. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئەۋەتكۈچىلەرنىڭ (ئاپتورلار ۋە نەشرگە تەييارلىغانلار) ئىسمى يېزىلماسلىقى كېرەك.

ئەسەرنىڭ باھالىنىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى:

1. ژۇرنالغا ئەۋەتىلگەن بارلىق ئەسەرلەر ژانىرغا قاراپ ئۇچ باھالاش ھەيئىتىگە ئەۋەتىلىدۇ.
2. قوبۇل قىلىنىشى ئۇچۇن ئەسەر ئاز دېگەندە ئىككى باھالاش ھەيئىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتۈشى كېرەك. ئەسەرلەرنىڭ ئادىل باھالىنىشى ئۇچۇن، ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئاپتورلارنىڭ ئىسمى ياكى كىملىكى ھەققىدىكى ئۇچۇرلار بىلدۈرۈلمەيدۇ.
3. ئەسەرلەر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بىلەن، تىل- يېزىق ئىملا قائىدىسىگە رىئايە قىلىنغان ئاساستا يېزىلىشى كېرەك.
4. مەزمۇن جەھەتتىن ژۇرنالنىڭ قوبۇل قىلىش دائىرىسى ئىچىدە بولۇشى كېرەك.
5. ئەسەر قوبۇل قىلىنسا، ئەسەر ئاپتوردىن ئىسىم، تەخەللۇس (ئەگەر ئىشلىتىدىغان بولسا) ۋە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش (ئەگەر ئاپتور تەمىنلەشنى خالىسا) تەلەپ قىلىنىدۇ.
6. ئەسەر قوبۇل قىلىنمىسا، قوبۇل قىلىنمىغانلىق ئۇچۇرى تەكلىپ ۋە پىكىرلەر بىلەن ئەۋەتىلىدۇ.
7. ئەسەرلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىشى پۈتۈنلەي باھالاش ھەيئىتىنىڭ قارارى بىلەن بولىدۇ.

ژۇرنالنىڭ ئېلان قىلىنىش شەكلى:

ژۇرنال پەسىللىك تور ژۇرنىلى بولۇپ، ئەرەب ھەرپلىرى، لاتىن ھەرپلىرى، سلاۋىيان ھەرپلىرى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا ۋە (باشقا تۈرك مىللەتلىرىنىڭمۇ ژۇرنىلىمىزدىن پايدىلىنالىشى ئۈچۇن) بىرلىككە كەلگەن تۈرك ئېلىپبەسىدە بولۇپ جەمئىي تۆت نۇسخا ئېلان قىلىنىدۇ. يىلدا بىر قېتىم تۆت سان بىرلەشتۈرۈلۈپ يىللىق توپلام شەكلىدە نەشر قىلىنىپ، ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئاممۇۋي كۈتۈپخانىلارغا ھەقسىز تارقىتىلىدۇ.

ھۆرمەت بىلەن: «ئىزدىنىش» ژۇرنىلى تەھرىرلىك ھەيئىتى

www.izdinish.org

www.uyghurkitap.com

ئىزدىنىش

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
Уйғур Әдәбиятиға Беғишланған Универсал Әдәбий Журнал
Uyghur Edebiyatigha Béghishlanghan Uniwérsal Edebiy Jurnal
www.uyghuredebiyati.net

ئىجادكارلىرىمىز

خەلقىمىزنىڭ بالىسى بولۇش ..... ئابدۇلئەزىز ئۆسمانوۋ (ئۆزبېكىستان) 7
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ رامىزان ئېيىتمىلىرى ..... ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋ (ئۆزبېكىستان) 11
ئوسمانجان ساۋۇت ۋە ئىجادىيەتلىرى 14
ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋ 82

نەسرىي ئەسەرلەر

قارچىغا بالىسى ..... ئەختەم ئۆمەر 20
مۇھەببەتنى ئىككىگە بۆلۈش ..... رابىندرانات تاگور (ھىندىستان) 27
خىتايچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى مەمەتئىلى نىياز ئۇيغۇربەگ (گېرمانىيە)
مۇلايىم بايان قىلغۇچى ..... ئولىگا توكارچۇك (پولشا) 55
خىتايچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى مەمەتئىلى نىياز ئۇيغۇربەگ (گېرمانىيە)
قىسقا ھېكايىلەر ..... فرانز كافكا (گېرمانىيە) 57
تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى ھەبىبۇللا ئابلىمىت (گېرمانىيە)
ئۇچرىشىش ..... ئە. ئازات 58
ئابدۇسەمەت مامۇتنىڭ پەرزەنت تەربىيەسى ..... پەرھات تۈرسۇن 78
شولا كۆزنى چاقماق چاغ ..... ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋ (قازاقىستان) 90

شېئىرىيەت گۈلزارى

شېئىرلار ..... ئوسمانجان ساۋۇت 14
ئانا ..... بۇغدا ئابدۇللا 16
ياردەم قەشقەر ..... سەرۋى (ئامېرىكا) 17
ئىككى شېئىر ..... ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت (شۋېتسىيە) 18
ھىجراننامە ..... ئالىمجان مەتقاسىم / غەمناكى (تۈركىيە) 19
كۆز ..... گابرىللا مىسترال (چىلى) 28
نامرات شائىر – قەلەم قىلىچ بىلەن ئۇچراشقاندا ..... گۈران ھانسسون (شۋېتسىيە) 29
شۋېتچىدىن راھىلە كامال تەرجىمىسى (شۋېتسىيە)
ئارمان ..... مولوتجان توختاخونوۋ (قازاقىستان) 29
ئىككى شېئىر ..... خەندان (تۈركىيە) 30
شېئىرلار ..... راھىلە كامال (شۋېتسىيە) 31
ئىككى شېئىر ..... ئابدە ئابباس نەسرىن (تۈركىيە) 32
ئىككى شېئىر ..... ئەزىمجان نىزامىي (قىرغىزىستان) 33

2021 ـ يىللىق 1 ـ سان
ئومۇمىي 13 ـ سان
ISSN: 2602-389X

ژۇرنال مەسئۇلى، مۇھەررىرى
مۇرات ئۇرخۇن

تەھرىر ھەيئىتى
ئالىمجان ئىنايەت (تۈركىيە)
ئادەم ئۆگەر (تۈركىيە)
زۇلھايات ئۆتكۈر (شۋېتسىيە)
مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە)
رىدۋان ئۆزتۈرك (تۈركىيە)
ئەكبەرجان باۋۇدۇن (قىرغىزىستان)
مەغفىرەت كامال (تۈركىيە)
راھىلە قەشقەرى (تۈركىيە)
دىل رەيھان (فرانسىيە)
مولوتجان توختاخونوۋ (قازاقىستان)
سابىرەم ئەنۋەروۋا (قازاقىستان)
دىلدۇز تېلىمان (ئامېرىكا)

خەتتات
نۇر ئەفۋان

بەتچىك
ئالىمجان ئىبراھىم

غۇنچىلار قەلىمىدىن

ئىككى شېئىر ..... ئارمىدىنوۋا گۈلۈرا (قازاقستان) 36
ئانامغا ھەدىيە ..... مۇنبە سابىر (تۈركىيە) 37
قۇشلار بىزنىڭ دوستىمىز! ..... ئىمران ئاباسوۋ (ق (قازاقستان) 38
ئانامغا ..... رىيادا ئامانوۋا (قازاقستان) 39
باھار ..... ياخيا روۋا ئادىلىيام (قازاقستان) 39
شېئىرلار ..... بەختيار ساتۇرىنئوغلى روزاخۇنوۋ (قازاقستان) 39

بالىلار ئەدەبىياتى

شۇبۇرۇشۇننىڭ سۆزلىرى ..... ئالىپس كارليوكبۇچ (بېلارۇس) 40
رۇسچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋ (قازاقستان)
سار 41
ئۆمىلۈك ..... ئاۋۇت مەسمۇۋ (قازاقستان) 42

ئۇيغۇر تۇھپىكارلىرى

دىكتور خالمۇرات ماناپ ..... سەلىمە. ئا. كامال (ئاۋسترالىيە) 34
ئۇيغۇر ئوچۇن سوققان بۇرەك ..... شائىرەم باراتوۋا (قازاقستان) 66

ئەۋلاد تەربىيەسى

ماتېماتىكا – بارلىق پەنلەرنىڭ پادىشاھى ..... روزىبۇ نۇرلان مۇراتجان ئوغلى (قازاقستان) 44
پەرزەنت – ئاتا-ئانا ئەينىكى ..... خۇرشىدەم ھېزىموۋا (قازاقستان) 61

ماقالە ۋە ئوبزورلار

زوردۇن سابىرنىڭ «ئانا يۇرت» ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ تىلىدىن ئىلمى شېۋىسىگە بىر نەزەر ..... ئابدۇرېشىت ئوسمان 51
بەختلىك بولۇشنىڭ سىرى ..... خۇرشىدەم ھېزىموۋا (قازاقستان) 56
قانداق قىلىپ باشقىلارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلغىلى بولىدۇ؟ ..... مەمەت ئىمىن (ئامېرىكا) 63

دۇنيادا ئۇيغۇر مەدەنىيتى

داستىخان ئۇستىدىكى جەڭ 45
راخمان بەردى راخمانىنى ..... ئەخمەتجان ئىسمائىل (تۈركىيە) 47
رامىزان ئېيتىش ..... توپىلاپ تەييارلىغۇچى: مېھرۇللاھ تەۋەككۈل (تۈركىيە) 74

سالامەت بولۇڭ

تاماكا ۋە يېمەكلىكلەرنىڭ ئۆپكە راكى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ..... رىسالەت تۇرسۇن (تۈركىيە) 83
ئۇيغۇر تېبابىتىدە مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەققىدە كۆرسەتمىلەر ..... مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى (تۈركىيە) 85
ئىممۇنىتېت سىستېمىمىزنى كۈچلەندۈرۈشتە زۆرۈر بولغان ئىككى خىل ۋىتامىن ..... دىلدۇز تېلمان (ئامېرىكا) 88

تەپەككۇر كۆزنىكى

ئەقلىيە سۆزلەر ..... مەجھۇل تەييارلىغان (گېرمانىيە) 102

خەلق ئەدەبىياتى

يۇمۇرلا 43
مەرۋان بىلەن تەرسا 103

كىتاب ۋە پائالىيەت ئۇچۇرلىرى

كۆكتۈركلەردىن كەلگەن ياپون تىلى 110
جەمئىيەتشۇناسلىق (قىسقىچە بايان) 111
«جىمجىتلىقنىڭ ھېكايىسى» ناملىق تۈركچە شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىندى ..... ئامىنە ۋايىت/ سەدەق (تۈركىيە) 113
«خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە شەرقىي تۈركىستان» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سان ئېلان قىلىندى 114
«ئۇچقۇن بالىلار گېزىتى» ئىشلەندى 116

مۇقاۋىدا: ئۇيغۇر رەسسام نجات ھوشۇرنىڭ «تەكلىماكان» ناملىق ئەسىرى
(مايبويياق، 128 x 94 cm ، 2006 – يىلىدىن باشلاپ ئامېرىكادا < Montana museum of Art and Culture > ساقلىنىۋاتىدۇ)
ئارقا مۇقاۋىدىكى سۈرەتلەرنى سەمەت ئابلا تەمىنلىگەن
ئاپتورلىرى پىزىلمىغان ئەسەرلەر «ئىزدىنىش» ژۇرنىلى تەھرىراتى تەرىپىدىن تەييارلانغان

خەلقىمىزنىڭ بالىسى بول

(خاتىرە)

ئابدۇلئەزىز ئۆسمانوۋ* (ئۆزبېكىستان)

مېنى تەقدىر بۇرادىرىم ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋ بىلەن XX ئەسىرنىڭ 60 -يىللىرى ئۇچراشتۇردى. شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، تا ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بىللە يۈرگەن ئاغىنىلىرىمدىن بىرى ئىدى. ئەپسۇسكى تەقدىرنىڭ قىسمىتى بىلەن ئابدۇلئەزىز ئىجادىنىڭ ئەڭ چوققىسىغا يەتكەن بىر مەزگىلدە بىزنى ۋاقىتسىز تاشلاپ بۇ دۇنيادىن، باقىي دۇنياغا كەتتى. ئاللاھ-تائالا ئىگەمدىن «دوستۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن» دەپ تىلەپ، دائىم نامازلىرىمدا دۇئا قىلىمەن. ئامىن!

1962 - يىلى تاشكەنت شەھىرىنىڭ خۇشمەنزىرە باغلىرىدىن بىرى بولغان «پۇشكىن» ئىستىراھەت بېغى يېنىدىكى ئاخۇنبابايۇ ناملىق مەدەنىيەت ئۆيىدە ئۇيغۇرلار دىياردىن يېڭى كۆچۈپ كەلگەن ناخشا-سازغا خۇمارى بار 30 دىن ئوشۇق ئىقتىدارلىق ياش يىگىت-قىزلاردىن ئىبارەت ئۇيغۇر ئانسامبلى تەشكىل قىلىندى. بۇ ئانسامبلدا بالىلىقىدىن مەخسۇس مۇزىكا بىلەن شۇغۇللانغان كەسپىي سازەندىلەر، ناخشىچى ۋە ئۇسسۇلچىلاردىن — ئابدۇجاپپار ئاكا ئاخمېدوۋ (غىجەك)، نىزامىدىن كىبىروۋ (تەمبۇر)، ئابدۇرېشىت ئاكا ئەزىزوۋ (دۇتار)، ئەكبەرجان ئاكا (نەي)، ئابدۇشۇكۇر (راۋاب)، تۇرغۇن ئاكا (داپ)، ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋ (چاك)، ناخشىچىلاردىن ئابدۇرېشىت، ماھمۇتجان، ياسىنجان، ئەكبەرجان ۋە باشقىلار بىر قاتاردا ھەۋەسكار ناخشىچى ۋە ئۇسسۇلچى قىز-ئاياللارمۇ بار ئىدى.

ئانسامبل تەشكىل قىلىنىپ، ئاردىدىن كۆپ ئۆتمەي، ئۇنىڭ تەقدىمات كونسېرتى بولۇپ ئۆتتى. بۇ كونسېرتقا 20 دىن ئوشۇق ناخشا-سازلار بىللە، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ داڭلىق دراماتورگلىرى تەرىپىدىن يېزىلغان زۇنۇن قادىرىينىڭ «غۇنچەم»، زىيا سەمەدىينىڭ «قانلىق داغ» دراممىلىرىدىن كۆرۈنۈشلىرى نامايان قىلىندى.

مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ زالىدا قويۇلغان بىرىنچى كونسېرتقا تاماشىبىنلار تەرىپىدىن شۇنچىلىك چوڭ قىزىقىش بولغانلىقىدىن، ھەتتا زالدا ئۆرە تۇرۇشقىمۇ جاي قالمىغان ئىدى. كونسېرت تامام بولغاندىن كېيىنمۇ تاماشىبىنلار ئارتىسلارنى ئۇزاق ۋاقىتقىچە قويۇۋېتىشنى خالىمايتتى. بۇنىڭدىن ئىلھاملىنىپ كەتكەن ئانسامبل ئەزالىرى يېڭى كۇچ-غەيرەت بىلەن، خەلقىمىزنى يەنمۇ خۇشال قىلىش مەقسىتىدە تىنماي ئىزدىنىشلار ئېلىپ باردى. تېز ئاردا ئۇشبۇ ئۇيغۇر ناخشا-ساز ئانسامبلىنىڭ نامى پەقەتلا ئۆزبېكىستاندىلا ئەمەس، بەلكىم قوشنا قازاقىستان ۋە قىرغىزىستاندىمۇ تىللارغا چۈشۈشكە باشلىدى. ئانسامبل تاشكەنتتىكى تۇرلۇك دەم ئېلىش باغلىرىدا، تېلېۋىزىيە ۋە رادىيو ئېفىرلىرىدا تېز-تېز كونسېرتلار بىلەن چىقىشلار قىلىپ تۇردى.

ئانسامبل قاتناشچىلىرىنىڭ ماھارىتى كونسېرتتىن-كونسېرتقا ئېشىپ بېرىپ، ھەر بىرى ئۆزىنىڭ ئىقتىدارىنى كۆرسىتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

شۇلارنىڭ ئىچىدە ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋ ئەڭ ياش بولۇشىغا قارىماي كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئىشلارنى ئەملگە

*ئۆزبېكىستان ئۇيغۇر مەدەنىي مەركىزى پائالى.

ئاشۇرۇپ خەلقنىڭ نەزىرىگە چۈشىشكە باشلىدى. ھەر بىر كونسېرتتا ئۇنىڭ ئورنى ئالاھىدە گەۋدىلىنىپ تۇراتتى. كونسېرت پىروگراممىلىرىنى بېيىتىش ئۈچۈن دائىم ئىزدىنىشىمىزدە بولاتتى. شۇ ۋاقىتتا ئابلىكىم ئابدۇللاجانىڭ «ئۇرۇك گۈللىگەن چاغدا» دېگەن ناخشىسىنى ئانسامبل ئىشتىراكچىلىرىدىن زىلەيخا بىلەن ماھمۇتجانلارغا ئۆگىتىپ ، ئۆزى ئاككوردىيون بىلەن تەڭكەش قىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ چوڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان ئىدى.

ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋنىڭ خەلق ئارىسىدا چوڭ ئابرۇي -ئېتىبار قازىنىشىنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرى، بالىلىقىدىن دادىسى ساتتاراخۇناكامنىڭ ۋە ئاپىسى ھەجەربۇدەمنىڭ ياخشى تەربىيەسىنى ئېلىپ، ئەخلاق-ئىنتىزاملىق بولۇپ ئۆسكەنلىكى، ئۇنىڭدىكى تۇغما تالانتنىڭ بارلىقى، خەلق مۇزىكىسىنى پۈختا ئۆگەنگەنلىكى، خەلقىمىزنىڭ ئۆرپ -ئادەتلىرى، رەسىم -رۇسۇملىرىنى ياخشى بىلگەنلىكى، ئۇلارنى ھۆرمەت قىلىشى بىلەن بىر قاتاردا، ئۆزىنىڭ كەمتەرلىكى، ئادەملەر بىلەن ئوڭايلا تىل تېپىشىشى ۋە ئەڭ مۇھىمى بىلىم ئېلىشقا بولغان چاڭقاقلىقىدىن ئىدى. ئابدۇلئەزىز ھەر قانداق قىيىنچىلىق – توسالغۇلارنى ئېغىر-بېسىقلىق، سەۋر-تاقەت، ئاللاھ بەرگەن ئەقىل-ئىدراك بىلەن يېڭىشقا ھەرىكەت قىلاتتى.

مەن غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان. بالىلىقىمدىن بۇ يەردىكى كۆپلىگەن مەشھۇر سازەندىلەردىن – روزى تەمبۇر، ھۈسەنجان جامىي، تۇرسۇن چاڭ، تۇرسۇن تېيىپ، غوپۇركام، نۇرمۇھەممەتكام، سۇلتانمۇراتكاملارنى كۆرۈپ، ئۇلار ئىجرا قىلغان كۈي- -ناخشىلارنى ئاڭلاش بەختىگە سازاۋەر بولغان ئىدىم . بۇ ئىجراچىلار ئاساسەن ئۇيغۇر خەلق ساز ئەسۋابلىرىدىن بىرىنى چېلىش بىلەن داڭ چىقارغان سەنئەتكارلار ئىدى . ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋ بۇ سازلارنى چېلىشتىن تاشقىرى يەنە ياۋروپا خەلقلىرىنىڭ ئاككوردىيون، ماندولىنا، گاۋايا گىتارىسى قاتارلىق ئەسۋابلاردىمۇ ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنى ئەقىلنى ھەيران قالدۇرغىدەك لەرزان چالاتتى.

بىر قانچە ۋاقىت داۋامىدا ئابدۇلئەزىز كۆرۈنمەي قالدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىز تاشكەنتنىڭ «ئەسكى ژۇگا» مەيدانىدا ئۇچرىشىپ قالدۇق. ئابدۇلئەزىز ناھايىتى خۇشال كەيپىياتتا ئىدى . ھال-ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن ئۇنىڭ خۇشاللىقىنىڭ سەۋەبىنى سورىدىم. ئۇ بولسا ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى ئارزۇ قىلغان ئىشنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىنى، يەنى ھەمزە نامىدىكى تاشكەنت دۆلەت مۇزىكا بىلىم يۇرتىغا «مۇزىكا نەزەريەسى» بۆلىمىگە ئوقۇشقا چۈشكەنلىكىنى ئېيتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ خۇشاللىقىغا بىللە خۇشال بولدۇم.

ئارىدىن بىر قانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بىز يەنە ئۇچرىشىپ قالدۇق. ئابدۇلئەزىز مېنى ئۆزى ئوقۇۋاتقان بىلىم يۇرتىغا ئېلىپ باردى. ئۇ «تېلمان» نامىدىكى باغنىڭ يېنىدا جايلاشقان ئىكەن . بىز دەرس ئوتىدىغان سىنىپ خانىلىرىدىن بىرىگە كىردۇق. بۇ خانىلاردا تۇرلۇك خىلدىكى مۇزىكا ساز ئەسۋابلىرى بار ئىدى.

– ئاداش ساڭا قايسى ساز ئەسۋابنى چېلىپ بېرەي، – دېدى كۇلۇمسىرەپ.

– بىلمىدىم، – دېدىم.

ئۇ پارقىراپ تۇرغان چىرايلىق يوغان رويالنىڭ ئالدىغا كەلدى. مەن ئۆزۈم چۈشەنمەيدىغان مۇزىكىلاردىن بىرىنى چېلىپ بەرسە كېرەك-دە دەپ، بىرئاز خالىمىغاندەك بولدۇم. ئۇ مېنىڭ بۇ ھالىتىمنى چۈشۈنۈپ:

– قانداق مۇزىكا چېلىپ بېرەي، – دەپ سورىدى.

مەن بولسام ئۇنىڭغا چاقچاق ئارىلاش:

– ئىلى ناخشىلىرىدىن «ھارۇنكەش ناخشىسى» بىلەن «ئورما ناخشىسىنى» چېلىپ بەر، – دېدىم.

ئابدۇلئەزىز مەن دېگەن ناخشىلارنى، ئۇلاردىن كېيىن تۇركۈملەشكەن ئىلى خەلق ناخشىلىرىدىن «خانلەيلۇن»نى رويالدا شۇنداق چېلىۋەتتىكى، مەن ئۆمرۈمدە ياۋروپا ساز ئەسۋابلىرىدىمۇ ئۇيغۇرچە ناخشىلارنىڭ بۇنداق ياخشى ئىجراسىنى ئاڭلىمىغانلىقىمدىن ئۇچۇن ئەقلىم لال قالدى.

– قايىلمەن ئاداش، – دېدىم، بىئىختىيار كۆزۈمدىن چىققان ياشلارنى ئېتىۋېتىپ.

ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋ ئۆز مىللىتىنىڭ ناخشا- -سازلىرىغا شۇنچىلىك پىدائىي ئىدىكى، بىرەر يەردە مەشھۇر سازەندە، ناخشىچى، مۇقامچى بار بولسا، ئىمكان بولسىلا ئۇلار بىلەن كۆرۈشەتتى، ئۇلاردىن ئۆزى بىلمەيدىغان ناخشا-سازلارنى ئۆگىنىشكە ھەرىكەت قىلاتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىز ئابدۇلئەخەت، پىدا ئۇچىمىز ئابدۇلئەزىزنىڭ ئۆيىگە مېھمانغا باردۇق. ئۇ بۇ ۋاقىتتا تاشكەنتنىڭ «چەقەر» مەھەللىسىدە ئىككى ئېغىزلىق كىچىك ئۆيدە ئائىلىسى بىلەن ياشايتتى. بىز كەلگەن ۋاقىتتا ئۇ قانداقتۇ ئۇيغۇرچە ناخشىلارنى تىڭشاپ ئولتۇرغان ئىكەن . بىزنى ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن كۈتۈۋالدى. ئۆيگە كىرسەك كىچىككىنە ئۆي ھەر خىل كىتابلار، گرامپلاستىنكىلار بىلەن تولغانلىقىدىن تاشقىرى، ئۇ خانىدا يەنە پىيانىنو، دۇتار، تەمبۇر، چاڭ قاتارلىق ساز ئەسۋابلارمۇ تۇراتتى.

– مەن يېقىندا قازاقىستان، بويىلاپ ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان يەرلەرگە ئېكسپېدىتسىيەگە بېرىپ كەلدىم. ئۇ يەردە مەشھۇر مۇقامچىلار، داستانچىلار، ناخشىچىلاردىن – سېيىتجان سىددىق ئوغلى ھامراھۇتىن خەلقىمىزنىڭ سۆيۈپ تىڭشايدىغان «غېرىب - سەنەم» داستانىنى، نۇرمۇھەممەت ناسىروۋ، ئۆمەرجان ھاپىزلاردىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ناخشا-سازلىرىنى، مۇقاملارنىڭ يېتىشمەيۋاتقان قىسمىلىرىنى، يېزىپ كەلدىم. ھازىر ئۇلارنىڭ ئۇستىدە تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىۋاتىمەن،– دېدى.

شۇنداق قىلىنچىلىق دەۋردە يەنە مۇشۇنداق تارچىلىقتا ئىشلەپ ئوقۇپ يۈرگىنىگە ھەيران بولۇپ:

– ساڭا بۇلارنىڭ نېمە كېرىكى بار، نېمانچىۋالا جېنىڭنى قىينايسەن؟– دەپ سوردىم.

ئۇ بولسا:

– مەن خەلقىمنىڭ تارتقان دەرد ئەلەملىرىنى، ئاھۇ-زارلىرىنى ئۆزى ياراتقان، ئىجاد قىلغان ناخشا-سازلىرى ئارقىلىق دۇنيا خەلقىگە تونۇتمەن دەپ مەقسەت قىلىپ قويغانمەن. بۇ مېنىڭ ھاياتتىكى ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم. بۇنىڭغا يېتىشىش ئۈچۈن تىنىمسىز ئوقۇشۇم، بىلىم ئېلىشىم، كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنىشىم كېرەك، ئاداش،– دېگەن ئىدى. شۇنىڭدا مەن ئابدۇلئەزىزنىڭ ئىرادىسى قانچىلىك كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. مەن ئۇنىڭغا؛

– ھەر باسقان قەدىمىڭدىن گۇل ئۈنسۇن،– دەپ تەمەننا ئېيتقان ئىدىم . ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق بولدى. مۇزىكا بىلىم يۇرتىنى ياخشى باھالار بىلەن تاماملىغاندىن كېيىن، تاشكەنت دۆلەت كونسېرۋاتسىيەسىنىڭ تەييارلىق سىنىپىغا ئوقۇشقا چۈشىدۇ.

1972 - يىلى ئابدۇلەزىزنىڭ ھاياتىدا چوڭ بىر خۇشاللىق يۈز بەردى. شۇ يىلى كونسېرۋاتورىيادا سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدا يالغۇز بولغان «شەرق مۇزىكا كافېدراسى» تەشكىل قىلىندى. كافېدرانى تەشكىل قىلغان مەشھۇر ئۆزبېك مۇزىكىشۇناس ئالىمى پەيزۇللا كاراماتوۋ كافېدرادا ئوقۇش ئۈچۈن شەرق مۇزىكىسىنى پۈختا بىلىدىغان ئىستۇدېنتلارنى يىغىشقا باشلايدۇ. ئۇ ئابدۇلئەزىزنى ئۇيغۇر مۇزىكىسىنى ياخشى بىلگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كافېدراسىگە ئوقۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ. ئابدۇلئەزىز بىر ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئىككى كافېدرادا، كومپوزىتورلۇق بويىچە مەشھۇر كومپوزىتور، پىروفېسسور گېئورگى ئالېكساندروۋىچ مۇشېل سىنىپىدا، مۇزىكىشۇناسلىق بويىچە بولسا، ئۆزبېك مۇقاملىرىنىڭ پۈختا بىلىمدانى ئىساق رەجەبوۋ سىنىپىدا ئوقۇشنى داۋام ئەتتۈرىدۇ. بىر تەرەپتىن ئوقۇش، يەنە بىر تەرەپتىن ئائىلىنى بېقىش قانچىلىك قىيىن بولمىسۇن، ئابدۇلئەزىز ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقىنى يوقاتمىدى. ئۇ ۋاقىتنى بوش ئۆتكۈزمەسلىك ئۈچۈن ھەربىكەت قىلىدۇ. ئىستۇدېنتلىق يىللىرى تىنىمسىز بىلىم ئېلىش، ئىزدىنىش، ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئۈستىدە تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىش، ئۇنى تېخ ئاردا كۆزگە كۆرۈنگەن ئۈستازلارنىڭ، ئالىملارنىڭ نەزىرىگە چۈشۈردى. ئۇيغۇر مۇزىكىسى بويىچە مەسلىھەتلىشىدىغان ئىشلارنى ئابدۇلئەزىز بىلەن ھەل قىلىدىغان دەرىجىگە يەتتى.

1978 - يىلى ئابدۇلئەزىزنىڭ قىلغان ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشتى. شۇ يىلى سەمەرقەنت شەھىردە يۇنېسكو تەشەببۇسى بىلەن مۇزىكىشۇناسلارنىڭ شەرق خەلقلىرىمىزنىڭ مەقەم، مۇقام، مۇغام ئوخشاش ژانىرلىرىغا بېغىشلانغان خەلقئارا سىيمپوزىيۇمى بولۇپ ئۆتتى. ئۇ دۇنيادا ئۇيغۇر دېگەن مىللەتنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ مۇزىكىسىنىڭ رەڭمۇ-رەڭلىكىنى، مۇزىكا دۇردانىسى بولغان «ئون ئىككى مۇقام»دەك خەزىنىنىڭ بارلىقى ھەققىدىكى خەۋەرنى دۇنيا ئالىملىرىغا بىرىنچى بولۇپ يەتكۈزۈش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدى. ئابدۇلئەزىز دوكلاتىنىڭ ئىشەنچلىك بولۇشى ئۈچۈن ئۆزى «ئۇشاق» مۇقامىنىڭ مۇقەددىمە قىسمىنى تەمبۇردا تەڭكەش قىلىپ، يۇقىرى مۇنبەردىن تۇرۇپ ئىجرا قىلدى ۋە زالدا ئولتۇرغانلارنىڭ قىزغىن قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىگە سازاۋەر بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن چەت ئەللىك مۇزىكىشۇناس ئالىملارنىڭ ئۇيغۇر مۇزىكىسىغا بولغان قىزىقىشى ناھايىتى ئارتىپ كەتتى. ئابدۇلئەزىز ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن مۇشۇنداق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ئۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ناھايىتى چوڭ ئىشقا بەل باغلىدى. پۈتۈن ھاياتىنى ئۇيغۇر مۇزىكىسىغا، ئۇنىڭ گۈلتاجى بولغان مۇقاملارغا بېغىشلىغان چوڭ ئەمگىكىنى، يەنى دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەنى ياقلىدى ۋە «سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرى دوكتورى» ئىلمىي ئۇنۋانىغا ئېرىشتى.

1997 - يىلدىن باشلاپ سەمەرقەنت شەھىردە «شەرق تارانلىرى» خەلقئارا فېستىۋال بولۇپ ئۆتەتتى. شۇ فېستىۋاللاردىن بىرىگە ئابدۇلئەزىزمۇ قاتنىشىپ يەنە ئۇيغۇر مۇزىكىسىنى دۇنياغا تونۇتۇشقا ئۆزىنىڭ ھەسسىسىنى قوشتى. بىر كۈنى ئابدۇلئەزىز بىزنىڭ ئۆيىمىزگە خۇشكەيپىياتتا كىرىپ كەلدى. قولىدا قانداقتۇر ژۇرنال بار ئىدى.

مانا ئاداش مۇنۇ ژۇرنالنى ئوقۇپ باق، – دەپ ماڭا ئۇزاتتى. ئۇ «شەرق تارانلىرى» فېستىۋالىنىڭ ژۇرنىلى

ئىدى. مەن ژۇرنالنى قولۇمغا ئېلىپ ئۇنى ۋاراقلاشقا باشلىدىم. ژۇرنالدا ئۆزبېكىستاندىكى ۋە چەت ئەلدىكى خەلقلەرنىڭ مۇزىكا ھاياتى تونۇشتۇرۇلغان ئىدى. بۇ يەردە ھەر خىلدىكى قىزىقارلىق ماقالىلار بىلەن بىر قاتاردا ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋنىڭمۇ ئۇيغۇر-ئۆزبېك مۇزىكىسى مۇناسىۋەتلىرىگە بېغىشلانغان ماقالىسى ئېلان قىلىنغان ئىدى. ئۇ ماقالىدا ئابدۇلئەزىز تەمبۇر چېلىپ چۈشكەن، شۇنىڭدەك ئۇيغۇر ئانسامبلىنىڭ ئۇسسۇلچى قىزلىرىنىڭ سۈرەتلىرى بېرىلگەن ئىدى. باشقا خەلقلەر بىلەن بىر قاتاردا ئۇيغۇر خەلقى توغرىسىدىمۇ شۇنداق ماقالىلارنىڭ چىقىشى مېنى بەكمۇ غۇرۇرلاندۇرىۋەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئاغىنەم ئابدۇلئەزىزدىن بەك رازى بولدۇم.

ئابدۇلئەزىز پۈتۈن ئىجادى داۋامىدا كۆپلىگەن رېسپۇبلىكىلىق ۋە خەلقئارادىكى سىمپوزىيۇملارغا، كونفېرېنسىيالارغا قاتنىشىپ ئۇيغۇر مۇزىكىسىنى تونۇشتۇرۇپ كەلدى. ئۇ چەت ئەللەردىمۇ دوكلاتچى، ئىجراچى سۈپىتىدە كونسېرتلارغىمۇ قاتناشتى. ئۇنىڭ قىلغان ئەمگەكلىرى ئۆزبېكىستاندىكى، شۇنىڭدەك بىر قانچە خوشنا مەملىكەتلەردىكى، ياۋروپا مەملىكەتلىرىدىكى ئالىملارنىڭمۇ چوڭ باھاسىغا ئېرىشتى.

2003 - يىلنىڭ 1 - مارت كۈنى ئابدۇلئەزىز دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەنى كىتاب قىلىپ چىقىرىش ئۈستىدا ئىشلەۋاتقان بىر ۋاقىتتا تۇيۇقسىز ئالەمدىن ئۆتتى. بۇ ۋەقە ئۇنىڭ يېقىنلىرىنى، يارۇ-بۇرادەرلىرىنى قاتتىق ئىزتىراپقا سېلىپ قويدى. ئەپسۇسكى ئۇ ئۆزىنىڭ ئەڭ چوڭ ئەمگىكى بولغان كىتابىنى نەشىردىن چىققىنىنى كۆرەلمەي كەتتى.

شۇ يىلى 10 ماي كۈنى ئۆزبېكىستان دۆلەت كونسېرۋاتسىيەسىنىڭ يېڭى بىناسىدا ئابدۇلئەزىز ھاشىموۋنىڭ «ئۇيغۇر كەسپىي مۇزىكا ئەنئەنىلىرى» دەپ ناملانغان كىتابىنىڭ تەقتىماتى بولۇپ ئۆتتى. مەن شۇ تەقتىماتقا ئايالىم بىلەن بىللە بارغان ئىدىم. تەقتىمات داۋامىدا ئابدۇلئەزىزنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادى توغرىسىدا، ئۇنىڭ يېقىن ئاغىنىسى كونسېرۋاتورىيانىڭ پىروفېسسورى، ئۆزبېكىستاندا خىزمەت كۆرسەتكەن سەنئەت ئەربابى رەۋشەن يۇنۇسوۋ سۆزلەپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن شۇبېيتسارىيەنىڭ ئۆزبېكىستاندىكى ئەلچىسى چىقىپ ئۇيغۇرلارنى ئۆزبېكىستاندا ئېرىشكەن شۇنداق چوڭ مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن تەبرىكلىدى. ئۇ ئۆز سۆزىدە:

– بۇ كىتاب ئۇيغۇر ئالىمىنىڭ ئۆز خەلقىگە قىلىپ كەتكەن چوڭ يادىكارلىقى ۋە سىلەر ئۇنىڭ بىلەن ھەقلىق رەۋىشتە پەخىرلەنسەڭلار بولىدۇ، – دەپ تەكىتلەپ ئۆتتى. زالدا ئولتۇرغانلار ھاياجاندىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ چاۋاك چالاتتى. مەنمۇ كۆزۈمدىن چىقىۋاتقان ياشلىرىمغا ئىگە بولالماي قالدىم.

ئابدۇلئەزىزنىڭ شۇنداق دەرىجىگە يېتىشى، سەنئەتشۇناسلىق ئىلمىنىڭ ئەڭ چوققىسىغا چىقىشىنىڭ ئاساسىي سەۋەبى نېمىدە؟ – دەپ ئۆزۈمگە سوئال قويىمەن. بۇ ئۇنىڭ تىرىشقاقلىقىدىن، ئۇستازلار بەرگەن بىلىملەرنى چاڭقاقلىق بىلەن ئۆزىگە سىڭدۈرۈشىدىن بولسا كېرەك ئەلۋەتتە. بۇلارنىڭ ھەممىسى توغرا، ئاممۇ شۇنىڭ بىلەن بىللە ئابدۇلئەزىزنىڭ مۇنداق دەرىجىگە يېتىشىگە ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك يولدىشى خۇرشىدەمنىڭمۇ چوڭ ھەسسىسى بار. ئابدۇلئەزىزنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرەلىدى، ئابدۇلئەزىزنىڭ پەقەت ئوقۇشتىن ئالىدىغان ئىستېپېندىيە ئائىلىنى بېقىش ئۈچۈن يەتمەيتتى. مانا شۇنداق قىيىن بىر شارائىتتا خۇرشىدەم تاشكەنتتىكى «ئوچقۇن» گالانتېرېيا فېرمىسىغا ئىشقا جايلىشىدۇ. تېز ئارىدا ئۆزىنىڭ خۇش پېئىللىقى، ئەمگەك سۆيەرلىكى بىلەن كوللېكتىپ ئارىسىدا ئابرۇي -ئېتىبار قازاندى. رەھبەرىيەت تەرىپىدىن ئۇ باش نازارەتچى قىلىپ تەينىلەندى. تۇرمۇشىمۇ بىرئاز ياخشىلاندى. شۇنداق قىلىپ ئابدۇلئەزىز خۇرشىدەم بىلەن بىللە تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرىنى يېڭىپ، ئوقۇشلارنى پۈتتۈرۈپ، چوڭ ئالىم بولۇپ يېتىشتى.

باغۋەن بىر كۆچەتنى تىكىپ، ئۇنى ئىخلاس بىلەن پەرۋىشلىسە ئۇنىڭ ھوسۇلىنى كۆرۈشى مۇمكىن. خۇرشىدەممۇ ئەنە شۇنداق باغۋەنلەردىن. ئۇ ھازىر ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن پېنسىيەدە. بىر ئوغۇل، ئىككى قىزى ۋە توققۇز نەۋرىسى بىلەن ھۇزۇر-ھالاۋەتتە ياشاۋاتىدۇ. خۇرشىدەمگە ئۆزى يارانقان بەغىدا دائىم خۇشال - خۇراملىقتا سەيلى قىلىپ يۈرۈشىنى، ئابدۇلئەزىزنىڭ باشلاپ كەتكەن ئىشلىرىنى پەرزەنتلىرى داۋاملاشتۇرۇشىنى ئاللاھدىن سورايمەن.

ئۆز خەلقىنىڭ يارىتىپ كەتكەن يادىكارلىقلىرىنى سۆيۈپ ئاسراشتەك ئۇلۇغ ئىشنى ئابدۇلئەزىزدىن ئۆگىنىش كېرەك دەپ ئويلايمەن. ئۆزىنىڭ خاتىرە دەپتىرىگە ئون ئىككى مۇقامغا بولغان مۇھەببىتىنى شۇنداق سۆزلەر بىلەن پۈتۈپ قويغان ئىدى : «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇزىكىسى، بولۇپمۇ، ئۇنىڭ دۇردانىسى بولغان ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ئىلى شەكلى (ئون ئىككى ئىلى مۇقامى) مېنىڭ قېنىمغا شۇنچىلىك سىڭىپ كەتكەنكى، مەن ئۇنىڭ بىلەن ھەقلىق رەۋىشتە پەخىرلىنىمەن».

ھەقىقەتەنمۇ، ئابدۇلئەزىز مۇقام بىلەن ياشىدى، مۇقام ئۈچۈن كۈرەشتى ۋە بۇ مۇشەققەتلىك يولدىن بىر قەدەممۇ كەينىگە چېكىنمىدى. دوستۇم ئابدۇلئەزىز دادىسى ساتتاراخۇناكامنىڭ – «ئاتاڭنىڭ بالىسى بولما، خەلقىڭنىڭ بالىسى بول» – دېگەن گەپلىرىنى كۆپ قېتىم ئەسلەتتى. ھەقىقەتەنمۇ ئابدۇلئەزىز ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشلىرى بىلەن. پەقەت ئاتا-ئانىسىنىڭلا ئەمەس، پۈتكۈل ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەرزەنتىگە ئايلىنىپ، ئۆزىدىن ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ كەتتى.

ئۇيغۇر خەلقنىڭ رامىزان ئېيىتملىرى

ئابدۇلئەزىز ھاشموۋ (ئۆزبېكىستان)

ئۇيغۇرلار X ئەسىردىن باشلاپ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشقا باشلىغان تۈركىي خەلقلەرنىڭ بىرىدۇر. تارىخچى تۇرغۇن ئالماسنىڭ يېزىشىچە، ئوتتۇرا ئاسىيادىن قەشقەرگە كەلگەن ئابۇ ناسىر سامانىينىڭ دەۋرى قىلىشى بىلەن قاراخانىيلار خاقانى سۇلتان سوتۇق بۇغراخان بىرىنچى بولۇپ 920 -يىلى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان ۋە ئۆز ئىسمىنى ئابدۇكېرىم سوتۇق بۇغراخان دەپ ئۆزگەرتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئىسلام دىنى ئىككىنچى ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت ئىچىدە پۈتكۈل ئۇيغۇرلار دىيارىغا تارقالغان (ت.ئالماس. قەدىمىي ئۇيغۇر ئەدەبىياتى. قەشقەر، 221 ب. 1991).
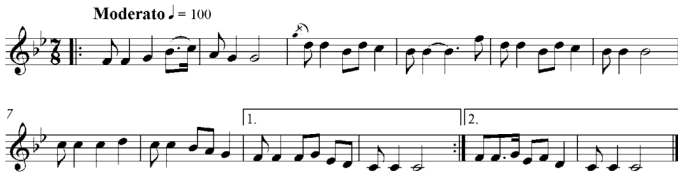
ئىمام ئەزەم مەزھىپىنى ئاساس قىلغان ئىسلام دىنى ئۇيغۇرلارغا سىڭىشى بىلەن ئۆزىگە خاس ئىسلام مەدەنىيىتى، جۈملىدىن، دىن، ئۆرپ -ئادەتلەر، رەسىم-قائىدىلەر شەكىللىنىپ راۋاجلىنىشقا باشلىدى. ئەنە شۇلار ئاساسىدا ئۇلۇغ رامىزان ئېيىدا بولىدىغان «رامىزان ئېيتىش» مۇراسىمى ئۆز ئالدىغا ئالاھىدە ئورۇن ئىگەللەيدۇ.

مەلۇمكى، ئىسلام دىنىدا رامىزان ئېيى ئون ئىككى ئاي ئىچىدە ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ساخاۋەتلىك ئاي بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئايدا بەرىكەت ۋە مېھىر-مۇرۇۋۋەت ئىشىكلىرى كەڭ ئېچىلىدۇ، مېھىر-ئاقىۋەت ۋە ساخاۋەت كۈچىيىدۇ. قىلىنغان خەيرى ئىخساناللار ئاجىزلار ۋە يېتىم مۇساپىر مۇھتاژلارنىڭ قوللىرىغا يېتىپ بارىدۇ.

بىر ئاي داۋام ئېتىدىغان روزا ئېيىدا بالىلار ئېيتارلىق ۋاقتى بولغانلىقىدىن خەۋەر بەرگۈچى «ئەزان قىچقىرىش»، ئېيتاردىن كېيىن «رامىزان ئېتىش» ۋە روزا تۇتقۇچىلارنى سەھەر ۋاقتىدا «زورلۇققا ئويغىتىش » قاتارلىق ئەنئەنىلەر مەۋجۇت بولۇپ، بۇلار ئارىسىدا ئېيتاردىن كېيىنكى رامىزان ئېيتىملىرى، سەھەرلىك ۋاقتىدىكى سەھەرلىك ئېيتىملىرى ئۆزىگە خاس مۇزىكىۋى ئاھاڭلار بىلەن ئىجرا قىلىنىپ روزا ئېيىنىڭ مۇنتىزىم ئەنئەنىلىرىدىن بىرىگە ئايلانغان.

ھەر كۈنى سەھەر ۋاقتىدا ئادەملەرنى زولۇق ئويغىتىش ئۈچۈن بىر قانچە كىشىدىن تەركىب تاپقان روزا ئىخلاسمەنلىرى كوچىمۇ -كوچا يۈرۈپ «ئاللىيەي ئېيتىمى»نى ئىجرا قىلىدۇ. قىسقا ئاھاڭ جۈملىسىدىن ئىبارەت بولغان بۇ ئېيتىمىنىڭ رېتمىك ئۆلچىمى 7/8 بولۇپ، ئاستا سۈرەتتە ساز ئەسۋاپسىز كۆپچىلىك بىلەن ئۇنىسون شەكلىدە ئىجرا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ شېئىر تېكىستلىرى ھەر خىل تېماتىكىدىكى، بارماق ۋەزىنلىك قوشاقلاردىن ئىبارەتتۇر. ئۇشبۇ ئېيتىملەرنى ئىجرا قىلغۇچىلارنى خەلق ئىچىدە «ئاللىچى» دەپ ئاتايدۇ. جانلىق تىلدا سەھەر ۋاقتىدا ئادەملەر بىر-بىرىنى سەھەرلىككە ئويغىتىش ئۈچۈن: – «تۇرۇڭلار ئاللىچىلار مېڭىپتۇ» – دەپ ئويغىتىدۇ . بۇ خىلدىكى ئەنئەنە كۆپىنچە ناغرا ئاۋازى يەتمەيدىغان يېراق جايلاردا ۋە يېزىلاردا كەڭ تارقالغان. شەھەرلەردە بولسا سەھەرلىك ۋاقتىدا ناغراخانىلاردا ناغرا مۇقاملىرى ئىجرا قىلىنىدۇ.

АЛЛИЙӘЙ ӘЙТИМИ

روزا ئېيى باشلىنىپ بىرىنچى كۈنىدىن تارتىپ ھەر بىر مەھەللىنىڭ ياشلىرى نامازشام ۋاقتىدىن ئالدىن مەھەللە مەسچىتى ئالدىدا توپ بولۇپ يىغىلىدۇ ۋە مەزىن ئاخۇنۇم نامازشامغا ئەزان ئېيتقاندىن كېيىن، بالىلار ئەزان قىچقىرىپ، تۆۋەندىكى قۇرلارنى ئېيتىدۇ ۋە ھەر بىر بالا ئۆز ئۆيىگىچە يۈگۈرۈپ كېتىدۇ.

بىر – بىرى بىلەن بەسلەشكەن ھالدا يۈگۈرۈپ ئەزان قىچقىرىپ بارغان بالىلارنى «ئەزانچىلار » دەپ

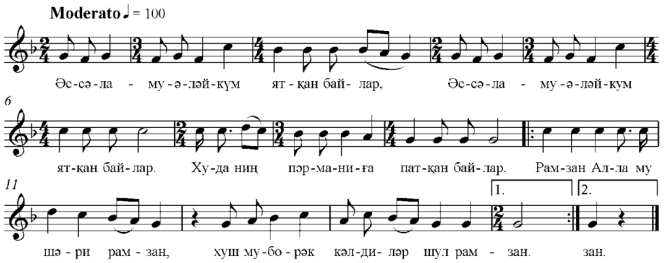
* سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرى دوكتورى، ئۆزبېكىستان كومپوزىتورلىرى ۋە بەستەكارلىرى ئۇيۇشمىسى ئەزاسى، كومپوزىتور.

ئاتايدۇ. بۇ بولسا شۇ دەۋر شارائىتىدا ئىپتارلىق ۋاقتى بولغانلىقىدىن خەۋەر بەرگۈچى ئالامەتتۇر، چۈنكى ئۆتمۈشتە ئىلى ئوكرۇگىدا مۇئەززىن ئاخۇنۇم مەسچىتتا ئەزان ئېيتقاندا، ئەزان ئاۋازى ئۇزاق جايلاردىن ئاڭلانمايدىغانلىقىدىن ياش بالىلار ئەزان قىچقىرىپ مەھەللىنىڭ يىراق جايلىرىغا يەتكۈزگەن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دىنىي مۇزىكا مىراسىدا ئۆزىگە خاس ئورۇن ئىگەللىگەن رامىزان ئېيتىملىرى ئۆزىنىڭ فولكلورلۇق ۋە كەسپىيلىك خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئۇزاق ئۆتمۈشتىن تارتىپ ئېغىزدىن-ئېغىزغا، ئەۋلادتىن-ئەۋلادقا ئۆتۈپ، خەلقىمىز تەرىپىدىن كۆز قارچۇغىدەك ئاۋايلاپ ساقلىنىپ، بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلدى ۋە ھازىرمۇ ئۆزىنىڭ ھاياتلىقىنى يوقاتمىغان ھالدا ھەر يىلى روزا ئېيىدا ئىجرا قىلىنىپ كەلمەكتە. رامىزان ئېيتىملىرى خەلقىمىزنىڭ دىنىي فولكلورلۇق تەپەككۇرىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى بولۇپ، پەقەت رامىزان ئېيىغىلا بېغىشلانغان شېئىر قوشاقلار ئاساسىدا ئىجرا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىجراسىغا ياش بالىلار ياكى بىر توپ چوڭ ياشتىكى مەخسۇس ئېيتىمچىلەر قاتنىشىدۇ، ئۇلارنى خەلق ئىچىدە «رامىزانچىلار» دەپ ئاتايدۇ. رامىزان ئېيتىملىرىنىڭ شېئىر قىسمى قوشاق شەكلىدە، بارماق ۋەزنىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى ۋە غايىسى ئادەملەرنى ياخشىلىققا، ئادالەتكە، ئىنسانىيلىققا چاقىرىش بىلەن بىللە، رامىزانغا بولغان مۇھەببەتكە ئۇندەپ ئۆز ئارا تىنچ ۋە خاتىرجەم ھايات كەچۈرۈش توغرىسىدادۇر . رامىزان ئېيتىملىرى خەلق ئاغزاكى جانلىق تىلىدا ئومۇمىيۈزلۈك قىلىپ «رامىزان قوشاقلىرى»، ياكى «رامىزان ناخشىلىرى» دەپ ئاتىلىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك «رامىزان ئېيتىملىرى» ئادەتتە ئاددىي ئىجراچىلار، ئاساسەن ياش بالىلاردىن تارتىپ كەسپىي ئىجراچىلارغىچە ئېيتىش ئادەتكە ئايلانغان. ئەگەر ياش بالىلار ئۆيمۇ - ئۆي يۈرۈپ، رامىزان ئېيتسا، چوڭ ياشتىكى كەسپىي رامىزانچىلار رەسمىي تەييارلانغان ھالدا پانۇسلار كۆتۈرۈپ، دەرۋازالار ئالدىغا كېلىپ رامىزان ئېيتىدۇ. ئۇلار ئېيتقان رامىزان شېئىرىي تېكىستلىرى كۆپ ۋە تولۇق بولۇشى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

РАМЗАН ӘЙТИМИ

رامزان ئېيتىمسىنىڭ شېئىر تېكىستى

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ياتقان بايلار،
خۇدانىڭ پەرمانىغا پاتقان بايلار.
قايتۇرمىسى:
رامزان ئاللاھ مۇشەرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامزان.

بۇ روزا ئوتتۇز ئىكەن مېھمان ئىكەن،
روزىنى تۇتمىغانلار ھايۋان ئىكەن.
قايتۇرمىسى:
رامزان ئاللاھ مۇشەرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامزان.

ئىشىكىڭنىڭ ئالدىدا ئاي كۆرىنۇر،
ھەممىدىن ئۇشبۇ ئۆي باي كۆرىنۇر.
قايتۇرمىسى:
رامزان ئاللاھ مۇشەرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامزان.

روزا تۇت، ناماز ئوقۇ جانىڭ ئۈچۈن،
خەيرى قىل، زاكات بەر مېلىڭ ئۈچۈن.
قايتۇرمىسى:
رامزان ئاللاھ مۇشەرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامزان.

بۇ روزا كەتسە يەنە روزا كېلۈر،
كىم ئۆلۈپ كىم قالدۇ ئاللا بىلۈر.
قايتۇرمىسى:
رامزانە ئاللا مۇشەرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامزان.

روزانىڭ ئون كۈنى، قەدرى كۈنى،
روزىنىڭ زاكاتىنى ئايرىڭ قېنى.
قايتۇرمىسى:
رامزان ئاللاھ مۇشەرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامزان.

رامزان ئېيتىپ كەلدۇق ئىشىكىڭگە،
خۇدايىم ئوغۇل بەرسۇن بۆلۈشكىنىڭگە.
قايتۇرمىسى:
رامزان ئاللاھ مۇشەرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامزان.

روزىنى ئون كۈن تۈتۈپ كەلدۇق بۇگۈن،
روزىنىڭ زاكىتىنى ئايرىڭ بۇگۈن.
قايتۇرمىسى:
رامىزان ئاللاھ مۇشەرى رامىزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامىزان.

مەككىدە بىر ياغاچ بار تاشى قارا،
خۇدايىم ئوغۇل بەرسۇن قاشى قارا.
قايتۇرمىسى:
رامىزان ئاللاھ مۇشەرى رامىزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامىزان.

ئۆيىنىڭ ئارقىسىدا تاينىڭ ئىزى،
كەشتە ياغلىق بېرىدۇ باينىڭ قىزى.
قايتۇرمىسى:
رامىزان ئاللاھ مۇشەرى رامىزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامىزان.

رامىزان ئېيىتقان ئىكەن ھەزرىتى ئەلى،
ئۇنىڭدىن قالغان ئىكەن بىز ئېتىلى.
قايتۇرمىسى:
رامىزان ئاللاھ مۇشەرى رامىزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامىزان.

ئاق توخۇ، ئاپپاق توخۇ ئۆڭگەكمىسەن،
ئورنىڭدىن تۇرالمايدىغان دۆڭگەكمىسەن.
قايتۇرمىسى:
رامىزان ئاللاھ مۇشەرى رامىزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلەر شۇل رامىزان.

ئەلۋەتتە، ياش بالىلار ئىجرا قىلغاندا يۇقىرىدىكى تېكىستنىڭ تولۇق ئېيتىلىشى قىيىن بولۇپ، ئۇلار ئادەتتە چەكلەنگەن ھالدا مەلۇم قىسمىلا ئېيتىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۆي ئىگىسى بالىلارغا تۇرلۇك خىلدىكى تاتلىق-تۇرۇم ۋە قول ياغلىق قاتارلىق بۇيۇملارنى سوغا قىلىدۇ. چوڭ ياشتىكى كەسىپي رامىزانچىلار رەسمىي تەييارلانغان ھالدا پەتنۇسلارنى كۆتۈرۈپ رامىزان ئېيتىدۇ، بەزەن ھاللاردا چوڭ يۇرت مۆتىۋەرلىرىنىڭ قورۇلىرىدا رامىزان ئېيى ئۇچۇن مەخسۇس ئاتالغان «كېمە گۈلدەستە» ئويىنى ئىجرا قىلىنىدۇ، بۇ مەخسۇس تېئاتىرلاشقان ئويۇن بولۇپ، مەلۇم بىر ۋەقەلىكنى نامايىش قىلىدۇ. ئىلى ئوكرۇگىنىڭ مەركىزى غۇلجا شەھىرىدە مەشھۇر رامىزانچىلاردىن ئابدۇرېشىت ئەزىز، ماخمۇتجان قارياغدى، ناسىرجان مەسۇملەر مەشھۇر «كېمە گۈلدەستە» ئىجراچىلىرى بولغان. «كېمە گۈلدەستە» ئويىنالغان ئۆيىنىڭ ئىگىلىرى ئىجراچىلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئاتىغانلىرىنى سوغا قىلىشىدىن تاشقىرى روزىنىڭ زاكىتى ھېسابىدا يەنە باشقا سوۋغىلارنىمۇ بېرىدۇ. «كېمە گۈلدەستە» ئويىنى داۋامىدا «رامىزان ئېيتىملىرى» قاتارىدا سەھەرلىك ئەيتتىم «ئاللىيەي ئېيتىملىرى» ئۇرما ساز ئەسۋابى تېۋىلباز ۋە داپ جۆرلىگىدە ئىجرا قىلىنىدۇ.

رامىزان ئېيتىش ئەنئەنىسى خۇددى باشقا مۇزىكىۋى ئەنئەنىلەرگە ئوخشاش يەرلىك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولۇپ، ھەر بىر ئوكرۇگ ئۆز ئالدىغا مەلۇم دەرىجىدە پەرققە ئىگە ھالدىكى رامىزان ئېيتىش ئەنئەنىلىرىگە ئىگە . ئۇشبۇ ئەھۋال، مەزكۇر ماقالە مۇتەللىپىنىڭ ياشلىقىدا غۇلجا شەھىرىدە ئۆزى قاتناشقان ۋە كېيىنرەك چوڭلاردىن ئاڭلىغانلىرى ئاساسىدا يېزىلغان بولۇپ، رامىزان ئېيتىملىرى يەنمۇ كەڭرەك ئۆگىنىشتە ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئومۇمىي تۈركىي خەلقلەر دىنىي مۇراسىم مۇزىكا مىراسلىرىنى تەكلەپ تەتقىق قىلىشىدا ئۆزىنىڭ مۇناسىپ ھەسسىسىنى قوشىدۇ دېگەن ئۈمىدتەمەز.

ئارسلان ئىتلارغا باش بولسا،
بارچە ئىتلار ئارسلاندەك بولىدۇ.
ئەگەر ئارسلانغا ئىت باشچىلىق قىلسا،
بارچە ئارسلانلار ئىت سىياقىغا كىرىپ قالىدۇ.

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسىھەتلىرى (1001 ھېكمەت)» ناملىق كىتابدىن ئېلىندى

ئوسمانجان ساۋۇت ۋە ئىجادىيەتلىرى

ئوسمانجان ساۋۇت

شائىر ئوسمانجان ساۋۇت 1945 - يىلى 26 - ئۆكتەبىر ماناس ناھىيەسىدىكى بىر موزدۇز ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1961 - يىلى ساۋەن ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنىپ، 1966 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرگەن. 1968 - يىلىغا كەلگەندە، قۇمۇل ۋىلايىتىگە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنىپ، قۇمۇلنىڭ لىيۇ شۇچۈەن دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1974 - يىلى ساۋەن ناھىيەسىگە يۆتكىلىپ كەلگەندىن كېيىن ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ساۋەن ناھىيەلىك پېداگوگىكا مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى، ئىلمىي مۇدىر بولۇپ ئىشلىگەن. 1981 - يىلى بېيجىڭدىكى لۇشۈن ئەدەبىيات ئىنىستىتۇتىدا بىر يىل ئوقۇغان. 1986 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە يۆتكىلىپ كېلىپ، ئاۋۋال «كۆۋرۈك» ژۇرنىلىدا، كېيىن «تارىم» ژۇرنىلىدا مۇھەررىرلىك قىلغان.

شائىر ئوسمانجان ساۋۇت 1961 - يىلى تۇنجى شېئىرىنى ئېلان قىلغاندىن بۇيان، ھەرقايسى گېزىت-ژۇرنالالاردا كۆپلىگەن شېئىرلارنى ۋە تەرجىمە شېئىرلىرىنى يورۇقلۇققا چىقارغاندىن سىرت «ئالمىدەك يۈرەكتە ئالەمچە سۆيگۈ»، «تاڭ لىرىكىلىرى»، «تەڭرىتاغ شامالىلىرى»، «تۇن تېۋىشلىرى»، «تاڭلار بىلەن سۆزلىشىش»، «گۈللەر سۆزلەيدۇ» قاتارلىق شېئىر توپلاملىرىنى نەشر قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر ھازىرقى زامان شېئىرىيىتىنىڭ مۇھىم ۋەكىللىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالغان ئىدى.

ئۇنىڭ «ياڭرا ئەجەم»، «ۋەتىنىم سۈت بەرگەن ھالال ۋە ئاپئاق»، «يۈرىكىمنى تۇتىمەن ساڭا»، «تۇزان قەسىدىسى» قاتارلىق شېئىرلىرى ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

ئۇ تالانتلىق شائىرلا بولۇپ قالماي يەنە ئىقتىدارلىق ئەدەبىي تەرجىمان ئىدى. 1979 - يىلى قۇرمانغالى ئوسمانوۋنىڭ قازاق تىلىدىكى «ئۇنىڭ ئوڭى ۋە چۈشى» ناملىق داستانىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇش بىلەن ئەدەبىي تەرجىمە ساھەسىگە كىرىپ كەلگەن. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن جۈڭگو ۋە چەت ئەللىك شائىر - يازغۇچىلارنىڭ، نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى ئىگىدارى پابلو نىرودا قاتارلىقلارنىڭ «يۈرەك»، «سۆيگۈ»، «ئادەم» دېگەندەك شېئىرلىرىنى، «مەڭگۈلۈك قانۇنىيەت»، «كۆلگۈلۈكمۇ، يىغلىغۇلۇقمۇ؟» دېگەن رومانلىرىنى، «ئاھ، ياراتقان ئىگەم»، «ساھىبجامال ئالۋاستى»، «رەنا قىز كۆلى»، «قىزىل شالدامال» دېگەن پوۋېستلىرى، داستانلىرى، ھېكايىلىرى، ئىلمىي ماقالىلىرىنى ھەمدە «يۇغۇرلار كەلمەكتە غەربىي جەنۇبتىن» دېگەن داستانىنى ۋە «رەقىبلەر ۋە ئىتتىپاقداشلار» دېگەن تارىخىي كىتابلارنى، «ئۆمەر ھەييام رۇبائىيلىرى» نى تەرجىمە قىلغان ئىدى.

خەلقىمىزنىڭ پەخرىلىك قەلەمكەش پەرزەنتى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى نۇرغۇنلىغان قەلەم ساھىبلىرىنىڭ كۆيۈمچان پەرۋىشكارى، ئاتاقلىق شائىر، ئىقتىدارلىق ئەدەبىي تەرجىمان، پىشقان ئەدەبىي مۇھەررىر، ئوسمانجان ساۋۇت 2013 -يىلى 10 -ئاينىڭ 18 -كۈنى بەختكە قارشى ئۇرۇمچىدە ۋاپات بولدى.

شېئىرلار

ئالمىدەك يۈرەكتە ئالەمچە سۆيگۈ

قەدەھكە قەدەھتەك شاراب سىغدۇ،
ئېرىقتا ئاقالماس دەريا كەبى سۇ.
قىل سىغماس ھەقىقەت بولۇپ ئەزەلدىن
كىشىلەر قەلبىدە ئورنىغان سۆز بۇ...

ۋەلېكىن ۋەتىنىم سەن باشقا دۇنيا،
مېھرىڭدىن تاشقىمۇ بەردىڭ سەن سەزگۈ.
مەن سېنىڭ پەرۋانەڭ ئورناتتىڭ ئۆزۈڭ
ئالمىدەك يۈرەككە ئالەمچە سۆيگۈ...

ئانا تىل

تاغلارنىڭ ئاستىدا، دۇرلار ئاستىدا،
بار دېسە مۆچەڭنى باغرىم ئانا تىل.
شۇ زامان قازىمەن كىرپىكىم بىلەن،
پىل بولۇپ ئۇ تاغلار، بولساممۇ مەن قىل.

دېڭىزلار ئاستىدا لەھەڭ قازىمدا،
بار دېسە زەررەڭنى ياتقان كۆمۈلۈپ.
شۇ زامان غەرقمەن قاينامالار ئىچرە،
ئۇ مېنىڭ بايلىقىم تۇرغان تۆكۈلۈپ.

ئاسماننىڭ قەھرىدە يۇلتۇز كۆكسىدە،
بار دېسە قەترەڭنى جىمىرلاپ تۇرغان.
چوققىلار ئۇزىتار ئۇ يەرگە مېنى،
(مەنزىلگە يېتىدۇ قىمىرلاپ تۇرغان).

تارىشا پۈتۈكلەر، چىغناق-تارغاقتا،
پۈتۈلگەن بولساڭمۇ بەش مىڭ يىل بۇرۇن.
ئەرنىمدە ئېرتىمەن چاڭلىرىڭنى مەن،
تاشلاندۇق دېگەنگە ئەگمەيمەن بويۇن.

ئۆلىمىز بىز لېكىن ئانا تىل ئۆلمەس،
ئۆتسىمۇ ئون مىڭ يىل بار تېنىدە جان.
ئۇ سېنى تونۇسا، تونۇمىساڭ سەن،
قىيامەت تاشلارمۇ چەكمەمدۇ پىغان؟

يەمەنۇ ياسىرىپكە چېكىمەن سەپەر،
يېنىڭدىن ئۇيەردە بولسا بىر قېيىق.
قۇدرىتىڭ ئالدىدا چەپلەرمۇ چەپەر،
تۇيغۇلار پەرۋازدا، بىباش، بىتىيىق.

پەخرىمسەن، ئەقلىمسەن باغرىم ئانا تىل،
جىلۋەڭدىن جىلۋە ئېپ يورۇپ تۇرار دىل.
سازىڭسىز پانىيدىن باقىيغا كەتسەم،
شەپەڭدىن دەس تۇرۇپ تىرىلىمەن بىل.

نېلۇپەرگە ئوخشاتتىم سېنى

سۆيگۈ كۈنى يولۇقتۇم ساڭا،
مەغرۇرلۇقتىن توختاتتىڭ مېنى.
پەرى بولۇپ تۇيۇلدۇڭ ماڭا،
نېلۇپەرگە ئوخشاتتىم سېنى.

نېلۇپەرگە ئوخشاتتىم سېنى،
نېلۇپەرگە ئوخشايسەن دىلدار.
نېلۇپەردەك نەپىس ۋەسلىڭدە،
گويا كۈننىڭ ھارارىتى بار.

ئايام ئىكەن دىلغا مۇھەببەت،
شادلىقىمنىڭ چېكى نەدىدۇر.
شۇندىن بېرى شۇ بولدى ئادەت،
سەن كۆڭلۈمدە، كۆڭلۈم سەندىدۇر.

نېلۇپەرگە ئوخشاتتىم سېنى،
تىلەيمەنكى بۇ گۈل سولمىسا،
ياندىم بەلكى يېنىپ تۇگەيتتىم،
تومۇرۇمدا قېنىم بولمىسا.

تېرەكلىك يول، زۇمرەت چىمەنزار،
گۈلدەك يېنىپ كېلىسەن ئاستا.
سالماق سەزگەن يول ئەمەس دىلدار،
سالماق سىزەر يۈرەك شۇ تاپتا.

نېلۇپەرگە ئوخشاتتىم سېنى،
نېلۇپەرگە ئوخشايسەن دىلدار.
تۆشەك قىلىپ مۇھەببىتىمنى،
مەڭگۈ دىلدا ئۇخلايسەن دىلدار.

1979 -يىلى 2 -ئاي، ئۈرۈمچى

تەڭرىتاغدىن ئەسكەن شامالار

ئەركىلىسەم يېنىپ مۇھەببەت،
كۆڭلۈم كۆكلەپ كۆكنى قاماللار.
ئەركىلەتسەڭ مېنى ئەركىلەت،
تەڭرىتاغدىن ئەسكەن شامالار.

ئاداق بىلمەس تىنىق بار سەندە،
ۋە تېپىلماس خۇشپۇراق ئىپار.
ھىلھىللەر ۋەسلىگە بەندە،
ھىلھىلسەن تەڭداشسىز زىنھار.

لالىلەرگە ئۆتسەڭ،بىر جاھان،
سۆيگۈ تاشقان باغرىڭنى يېقىپ.
بەرگىلەردىن كېتىدۇ شۇئان،
دەريا - دەريا كەۋسەرلەر ئېقىپ.

بىر تىنىقىڭ چۈشسە بىپايان،
سىماب كەبى بالقىپ كېتەر تاش.
سەپەر قىلساڭ ۋادىلار تامان،
ئاقيول تىلەپ قالىدۇ قۇياش.

سەھۋەن قەدەم بېسىپ يوللاردا،
سۇنسا كۆڭلۈم،سۇنسا خىيال-ئوي.
ئانا قولى– سېنىڭ قوللىرىڭ،
ياش كۆزۈمنى ئاستا سىلاپ قوي.

ھەسەتلەردىن ئوق يەپ ناۋادا،
بولۇپ قالسام غەمكىن، پۈكۈك بوي.
يارىڭ لېۋى–سېنىڭ لەۋلىرىڭ،
لەۋلىرىمگە قاتتىق سۆيۈپ قوي.

قۇلىقىمغا پىچىرلا ھەردەم،
پۇرا مېنى، يۈتۈۋەت، يېگىن.
خۇماردۇرمەن ئېسىرىكىشىڭگە،
باغرىم دېگىن، جىگىرىم دېگىن.

ھەر سەھەردە ئوچۇق دېرىزەم،
ئىلھاممىنى بەرگىن ئەكېلىپ.
ھاياجانسىز ئۆتمەيدۇ ھەردەم،
ھاياجانغا ئۆتەي بېكىنىپ.

ئارچىلارنىڭ يېشىل رەڭگىنى،
بېغىمدىكى كۆچەتكە يەتكۈز.
قارىغايلارنىڭ زۇمرەت بەرگىنى،
يېشىللىقنىڭ ئەلچىسى ئەتكۈز.

سەن بىلىسەن مېنىڭ سىرىمنى،
دالىلارغا خۇي پەيلىمنى ياي.
ھەر زەررىگە نۇر تامار ئۈندىن،
ھەر زەررىگە بىردىن تولۇن ئاي!

ئەركىلىشىم قالمايدۇ ھەرگىز،
يوقتۇر ئاڭا چارە-ئامالىلار.
ئەركىلەيمەن، سەن ئالتۇن نەرگىس،
تەڭرىتاغدىن ئەسكەن شامالىلار.

ئانا

بۇغدا ئابدۇللا

توقسانغا ئۇلاشتى،
كۆزى خىرەلەشتى.
تونۇمايدۇ گاھىدا سېنى،
سېنى چاقىرماقچى بولۇپ،
چاقىرىدۇ باشقا بىرىنى،
باشقا بىرىنى چاقىرغاندەك.
ئەمدى مېھماندەك!

كۆڭۈل نازۇك نەرسە،
كۆتۈرەلمەس گەپنى
سۇ - مىسقال تۆمۈرنى كۆتۈرەلمىگەندەك.
شۇڭا
تاشلىما ئۇنى،
ئۇنتۇما ئۇنى.
يوقلا!
تاتلىق بىلەن!
ئاچچىق - چۈچۈك بىلەن!
ھالداش،
مۇڭداش،
ئوغلى بولمىسا ئوغلى بول!
قىزى بولمىسا قىزى بول!
يۇيۇپ قوي،
چاچلىرىنى تاراپ قوي.
دۇمبىسىنى سىلاپ قوي،
پۇتىنى تۈتۈپ قوي،
شۇنداق قىلساڭمۇ
بىر كېچە بەرگەن سۈتى ھەققىنى
تۆلىيەلمەيسەن،
بولۇپ پايپېتەك!
ئۇ بولمىسا
بىز
ئۇنىڭ بەختى،
ئارزۇسى ئىدىۇق.
بۇگۈنى،
ئەتىسى ئىدۇق.
بىز!
ئۇنىڭ قايتا تۇغۇلۇشى ئىدۇق.
ئوغۇل بولۇپ،
قىز بولۇپ،
بىز!
ئۇنىڭغا ئوخشىدۇق؛
كۆزىمىز ئوخشار،
قېشىمىز ئوخشار،
بۇرنىمىز ئوخشار،
ئاغزىمىز ئوخشار،
گۈل – گۈلىگە ئوخشىغاندەك.

كۆز نۇرىمىز،
قارا چېچىمىز،
قېنىمىز
ئۇنىڭ ئىدى، ئۇنىڭ...
خۇددى سۈنىڭ بېشى بولغىنىدەك.
ئىنسان
ھەم ئەقىللىق بولار،
ھەم نادان.
كۆيەر بالىسىغا كۆيمەس ئانىسىغا،
ئانا كۆيەر بالىسىغلا:
سېنى ئاسماندا ئۇچسا دەيدۇ،
دېڭىزغا شۇڭغۇسا دەيدۇ.
تۆھپەڭنى كۆرۈشنى تىلەيدۇ
شەيخ جايىنامازدا تىلىگەندەك.
تاپسا
بىر تال كەمپۈت،
بىر تال ئالما،
گېلىدىن ئۆتمەس،
يالغۇز يېگىسى كەلمەس
سېنى ئورۇقلاپ قالمىسۇن دەيدۇ،
كەپتەر باچكىسىنى ئاسرىغاندەك.

توقسانغا ئۇلاشتى،
قۇلىقى ئېغىرلاشتى،
چىشى چۈشكەن،
بېلى ئېگىلگەن،
بېشى ئاغرىيدۇ
پۇتى سىرقىرايدۇ...
لېكىن،
تۇرغۇسى كېلەر،
يۈرگۈسى كېلەر،
ھاسىسىنى تاشلىغۇسى كېلەر،
يۈرگۈسى كېلەر ياش - قىرانلاردەك.

يەر ئايلىنار،
ۋاقىت ئۇچار.
بۇگۈننىڭ بوسۇغىسىدا
ئەتە ساقلاپ تۇرار.
شۇنداق
قېرىيدۇ بارچە:
ئادەمۇ،
دەرەخمۇ
قۇشلارمۇ...

1983 -يىل، فېۋرال

ياردار قەشقەر

سەرۋى (ئامېرىكا)

ئاھ قەشقەر،
تىرناقلىرى يۇلۇنغان تامام،
كۆزلىرىدىن ياشلىرى تارام.
سەنتۈرۈلۈپ، مۇدۇرۇپ مېڭىپ،
ئەڭ ئاخىرقى ئاشۇ بىلەتنى،
سېتىۋالار تالىشىپ يۈرۈپ.
ئايروپىلاندا شۇمشەيگىنىچە،
دۇئا-سالام يوللايدۇ ماڭا.
ناتونۇش تىل، ناتونۇش كوچا،
ئارىسىدىن مېنى ئىزدەيدۇ.
كۆردۈڭلارمۇ قەشقەر قىزىنى،
يۈرىكىمدە ئىزىم بار دەيدۇ.
سوراپ يۈرۈپ مېنى قۇشلاردىن،
ئاق ئېچىلغان ماگنولىيەدىن.
تېپىۋالار قىينىلىپ يۈرۈپ،
مەن سۆيىمگەن ۋىرجىنيەدىن.
ئىشىكىمنى چېكىدۇ ئاستا،
قان سىرغىغان قوللىرى بىلەن.
چاقىرار ئىسمىمنى يىغلامسىرىغاچ:
بىغەم قىزىم ئىشىكىڭنى ئاچ،
ياربلانغان قەشقىرىڭ كەلدى.

قەشقەر،
تامام قىلىپ سۈرە فاتىھە،
داستىخانغا يايار سىرىنى.
ئېلىپ كەپتۇ ئاھ ماڭا دوستلار،
شايى ياغلىق ئىچىگە تۇغۇپ،
ئانام باققان ناماز شام گۈلنىڭ،
ئۇرۇقىدىن دەل قىرىق بىر تال.
ئاھ، نامازشام گۈللەر،
ئارقا ھويلامدا مەڭگۈ ياشناپ قال.
شام ۋاقتىدا ئېچىلىپ نازۇك،
ئېيتىپ بەرگىن ماگنولىيەگە،
خاقانىيەنىڭ ھېكايىسىنى .
قەشقىرىم مېنىڭ، ئانىجان قەشقەر،
ۋىرجىنىيە بىلەن تىنىقلىرىمدا،
كېسىشىپ ھەركۈن چارچىغان شەھەر.
ئاڭلىغىن قۇشلارمۇ شەرىپىڭ ئۈچۈن،
قەشقەرچە بىر مۇقام ئېيتتى بۇ سەھەر.

يىغلىما، ئانىجان قەشقەر.
قان تامچىغان بارماقلىرىڭدىن،
چوڭقۇر-چوڭقۇر تارتۇقلىرىڭدىن،
قوراي كەبى يايدەك تېنىڭدىن،
يىرتىق-ياماق چۈشكەن كىيىمىڭدىن،
خىجىل بولۇپ ئۆكۈنمە پەقەت.
قولۇڭنى بەر ياردار قەشقەر،
يۈيۈپ قويايى ياشلىرىم بىلەن.
ئاق ماگنولىيەنىڭ تاۋار بەرگىدىن،
ئاياغلىرىڭغا پايانداز سالاي.
سەلتىنىتى سۇنغان خان ئۆزۈڭ،
كەل، يۈرىكىمگە مەن سېنى ئالاي.

2021 -يىلى، 23 -ئاپېرىل

ئىككى شېئىر

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەت (شۇبۇتسىيە)

ۋەھىمە

چۈش كۆرۈشتىن،
قاپىقىمنىڭ تارتىشىدىن قورقىمەن
چۈشۈمنىڭ تەبىرىدىن
قاپىقىمنىڭ بېشارىتىدىن ئەنسىرەيمەن.
كىچىك ۋاقتىمدا
ئۆگزىمىز ئېچىلىپ كېتىپ چۈش كۆرۈپ
دادام تۈگەپ كەتتى،
ھويلا تېمىمىز ئۆرۈلۈپ كېتىپ
ئانامدىن ئايرىلىپ قالدۇق،
تۇنجى بالام تۈگەپ كەتكەن كۈنى
قاپىقىم توختىماي تارتقان ئىدى.
چۈش كۆرمەسلىك ئۈچۈن ئۇيقۇمنى ئايغا سوغا قىلىمەن،
قاپىقىمنىڭ تارتقانلىقىنى بىلمەسلىك ئۈچۈن ئۇيقۇغا غەرق بولۇمەن.
كىچىك ۋاقتىمدا
چۈشۈمدە يىتۈپ كەتكەن كۆك كەپتىرىم قايتىپ كەلگەندە
ئانام سەپەردىن قايتىپ كەلگەن ئىدى،
سەھەردە سېغىزخان سايرىغاندا
خەۋەرسىز يوقاپ كەتكەن ئاكامدىن خەۋەر كەلگەنىدى.
چېيىمدا شاما تىك تۇرغاندا
يىراق بىر يېزىدىكى تۇغقىنىمىز مېھمان بولۇپ كەلگەنىدى.
ھازىر چۈشتىن باشقا ئۇيقۇ يوق
چۈشۈمگە تەبىر بېرىشتىن قورقىمەن
قارا باستى دەپ،
ئۆزۈمگە تەسەللىي بېرىمەن.
چۈشۈمدە ھازىر كۆك كەپتەر يوق،
ئىشكىم ئالدىدا سېغىزخان سايرىمايدۇ،
چېيىمدا شاما تىك تۇرمايدۇ،
پەقەت ۋەھىمىدىن پۈتۈن تېنىم لىپىلدايدۇ.
ئېھ يۇرتۇم
سەندىن قانداق خەۋەر كېلەر دەپ
ئويغىتىمەن يەنە چۈشۈمنى،
كۆرەرمەن دەپ شۇنچە يىللار كۆرمىگەن قېرىندىشىمنى.
چۈشۈمدە يەنە كۆك كەپتەر قايتىپ كەلسە،
چېيىمدا شاما يەنە تىك تۇرسا،
ئىشكىم ئالدىدا سېغىزخان يەنە سايرىسا
نەقەدەر بەختكە چۆمەتتىم مەن يەنە.

ئىسىم

مەن ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەت
لېكىن ئىسىم مەندە مۇساپىر
ئۆمۈچۈك تورىدەك كىيىلگەن ماڭا
بەلكىم ئۇ قېچىپ كەلگەن
مەن بېرىپ باقمىغان ماكاندىن
تەكلىماكانغا
خاتا يېزىلغان تېخى
خۇددى ھاياتىمدا خاتا سۆيگەن تۇنجى قىزدەك
ھەم بەكلا ئۇزۇن
خۇددى سېغىنىشىمدەك
ئاخىرى يوق خىياللىرىمدەك
ھېچكىمگە ئېيتالمايدىغان ئازابلىرىمدەك
چېقىلغان مەسچىتلەرگە ئوخشايدۇ بەزەن
بەزىدە ئاتامدىن قالغان كونا قەبرىگە
يەنە بەزىدە يۇپيۇمىلاق كۆچا نېنىغا
چېگرادەك ئەگرى-بۈگرى سىزىقلىرى
ئايلاندۇرار مېنى
ئاتامنىڭ قەبرە بېشىدىكى بىر تۇپ قارىياغاچقا
ئاتام پەيغەمبەر ئەمەس ئىدى مەن تۇغۇلغاندا
لېكىن پەيغەمبەردەك قوغلاندۇق يۇرتىمىزدىن
«مۇھەممەت» ئىسمىدا
مىڭ يىللىق شامالدا ئۇپرىغان تاشتەك
ئېسىپ قويۇلغانسەن پەقەت مۇزېي تېمىغا
تىرىكى كىرىپ ئۆلۈكى قالمىغان ئەي مۇزېي -
راست - يالغىنى ئوخشاش ئەي دۇنيا
ئۇچۇق كەتكەن كۆزلەرنىڭ قان داغلىرىدا
ئىسىملار چېچەكلەر قۇم رەڭگىدە
ئەگەر ئىسىمىم خالىسا مېنى
مەن ئۆلگەندە
ئىسىمىم بىلەن يۇيۇڭلار مېنى.

هىجراننامە

ئالىمجان مەتقاسىم/ غەمناكى (تۇركىيە)

1

مېنى كىم ۋەسلى دىلدارغا بىچارە خارۇ-زار ئەتتى،
قىلىپ سۈرگۈن مېنى مەنگە، ئۆزۈمگە ئىنتىزار ئەتتى.

خىيابان چۆلىدە ياياق، سوغۇقتىن تەرلىسەم پىژ-پىژ،
ئۆزۈمنى ئاشىنا ئەيلەپ، گۈزەلنى بىئىتىبار ئەتتى.

تىلىپ كۆكسۈمنى مەھشەردەك، يۈرەكنى تىلغىسام ئاھ-ۋاھ،
ھىجىر قاينامدا بۇزۇغۇن ئۆلۈمنى بىغۇبار ئەتتى.

كۆزۈمنى داغلىدىم جىمجىت، يېشىمنى تىللىدىم قانچە،
ساياق كۆڭلۈمگە ۋىجدانىنى ۋاپالىق ئۆز خۇمار ئەتتى.

قورۇق مەڭزىمگە داستانلار ئېقىپ ئەگىزگە يار بولدى،
خازان پەسلىمگە قۇش قونماي، كېچەمنى ماڭا خار ئەتتى.

ئىشىپ ئىشقىمدا مىسكىن يىپ، يېشىمدىن ئۇنچىلەر تىزىپ،
مېنى ئالەمگە رەسۋايى، ئۆزىگە تىلتۇمار ئەتتى.

تېنىمنى قىلدى گۈل قەپەس، مېنى گويا غېرىب بۇلبۇل،
ئۆزۈمنى چاڭقىغان بىر چۆل، كۆزۈمنى گۈلىزار ئەتتى.

بېرىپ لەۋزىمگە بىر چىن سۆز، دېدىم:ئەمدى ئۇنۇت كەتكىن،
كېچەمنى ماڭا ناتونۇش، يۈلتۇزغا مازار ئەتتى.

2

يېگانە پۇرقىتىڭدىن ۋاھ، يېشىمغا ئاشىنا بولدۇم،
چېكىپ تۇڭمەس پىراقلارنى گويا قوقاس لاۋا بولدۇم.

ھەجەب سايرىدىم تەنده، كۆزۈملا سۆزلىدى تىمتاس،
غەزەلخانلىق قىلىپ تۇنده ئۆزۈمگە رەھنەما بولدۇم.

سېنىڭدىن ئۆزگە غەم بولسا ماڭا ئارتۇقچە يەكپارەم،
سېنىڭسىز ھەر غېرىب ياشقا پەقەت مەنلا داۋا بولدۇم.

بۇ دۇنيا ئەھلى دەۋرانى ۋىسالدىن باشقىغا ئاشىق،
پەلەكنىڭ چارقىغا ئۆزۈم يىغلاڭغۇ بالا بولدۇم.

قۇسۇپ بۇلبۇلمۇ گۈلزاردا، كۆزىگە قاندىن رەڭ ئالدى،
ۋىسالسىز مەنمۇ باغرىم داغ زىمىستانغا راۋا بولدۇم.

خار قەلبىمگە پەر قاقتىم، سامادىن ئەيلىدىم بىر شان،
نىگاھقا سانجىلىپ لەھزە كېچەمگە زەپ قارا بولدۇم.

ئۇرۇپ مەشرىقتە كۆكسۈمنى چۈشۈمنى تىللىدىم ھەر كۈن،
مەگەر دۇنياغا تاڭ ئاتماس، دىلىمغا نۇر-زىيا بولدۇم.

3

ئەزەلدىن چاڭقاقلىقىم ئۆزرە تىلەك تۇتمىدىم پەيمان،
شەپەقگۈن مەي ئۈزات ھەردەم كۆزۈمدە لىققىدە ھىجران.

نېسىپ قىسمەتتە ھەر قەترە، ئۆزۈمدە بىپايان بىر چۆل،
بىلەي مەنەسىنى ھەرئان، لېۋىمدىن ئاققۇزۇپ قان-قان.

شېخىمدا ئۇنلىمەس كاككۇك، بېغىمدا ئاچمىغان چېچەك،
قونۇپ كىرپىككە ھەر تۇنده، شەبنەمنى قىلار ۋەيران.

مېنىڭ روھىمغا مەستانە، تەكەللۇپ خاكسار ئاھۇ،
كېزەر گىريانە-گىريانە،گۈلىستاننى قىلىپ پايخان.

ھېجىر قەتىرسىدە پىشقان قوقاس تەنده سىر ئاشكار،
لاۋۇلداپ چوغ كۆيەر تەنها ئۆزىدىن ئۆلتۇرۇپ بىر جان.

نىگاھ مەپتۇنلۇقى ئىچرە مېنىڭ مەجنۇنلۇقۇم رەسۋا،
كۆزۈمدە توڭلىغان سۇرەت ئارا كەزمەكتىدۇر ئەپغان.

ھايات زەۋقىمنى قان رەڭدە سۇنۇپ كېچەمگە ۋەيرانە،
قىسىق كۆڭلۈمگە ۋىجدانىنى قىلار رەپتارى سەرگەردان.

گەر قۇيىساڭمۇ ئەي، ساقي سۇبھىدىن سىياھ شەبنەم،
ئۆزىدە بۇخسىغان ياشقا، تېگىشمەس ھاكى بۇ سەرسان.

4

ۋەسلىنى قۇچقاي تېنىم روھىمدا بىر مەۋھۇم پىراق،
سۇبھى دەمده پەر قاقار، كۆزۈمگە چەنلەپ بىر رۇچاق.

ئىزگۈ ئاتەش باغرىدا قانغاي لېۋىمدىن سۇ ئىچىپ،
بەلكى ئاھۇ قارچۇقىدا ساپلىسام دىلغا پىچاق.

شۇ كېچىدە ئاھ ئۇرۇپ، ئاسسام ئۆزۈمنى سايىغا،
مەنلا سۈرگۈن تەنها چۆلدە، كۆزلىرىم گويا بۇلاق.

ئايمۇ مەھزۇن شولىسىنى ئىرغىتىپ قاقسا نىتەي،
شۇ غېرىب سايە كۆكسىگە،چۈشەر جۇپ قىزىل ياپراق.

كىرپىكىدە نەرە تارتىپ، كارۋىنىم قالسا سۈسىز،
كۆزلىرىم دەريالىنى تاپقاي كۆڭۈل كېزىپ ياياق.

ياكى ھەسرەت باغلىرىدا تورغىيىم ئۇچماس ناگاھ،
بەرگى شەبنەم لەۋلىرىدىن يا تاپارمەن ئىشتىياق.

يا كۆمەرمەن دىلغا تەنها شۇ كىيىك بىچارىنى،
ئىبرەتى ئالەم بولۇپ مەڭگۈ يوقالسۇن بۇ قوشاق.

قارچىغا بالىسى

(ھېكايە)

ئەختەم ئۆمەر

قىشتىكى سوغۇق ھەم ساپ ھاۋا يۈزگە ئۇرۇلۇپ، ئۇنىڭدىن ئالغان نەپەس، شەھەرنىڭ بۇزۇلغان ھاۋاسىدىن زەئىپلەشكەن ئۆپكىنى ئۇيقىدىن ئويغاتقاندەك بولدى؛ روھلار كۆتۈرۈلۈپ قۇشتەك يەڭگىل، سەگەك بىر راھەتلىك ئېقىم تومۇرلاردا ئۇيۇشقا باشلىغان قانلارنى ئۇرغۇتتى. سۈبھى بىلەن تەڭ شايار بازىرىدىن چىقىپ كەتكەن ماشىنىغا، ئەمدىلەتىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئوچاققا ئوت قالاشقا تۇتۇنغان ئاشپەز كۆزىنىڭ چاپىقىنى ئۇۋلاپ ئەسىنگىنىچە قاراپ قالدى. يولدا مەسچىتكە ئالدىراپ ماڭغان كىشىلەر بىر - ئىككىدىن ئۇچرىدى. قويۇق مەھەللە ئاخىرلىشىپ، چەكسىز دالا، سوك - سوك، يۇلغۇنلار ۋە ئۆيەر - بۇيەردە مومايىنىڭ ئاق لېچىكىدەك پارچە قارلار كۆرۈندى. كېچە بولسىمۇ قاراڭغۇ ئەمەستەك زەڭگەر بىلىنىدىغان ئاسمان سەبىينىڭ كۆڭلىدەك سۈزۈك ئىدى. ئۆچۈش ئالدىدىكى خىرەلەشكەن يۇلتۇزلار يىراقلاپ كېتىۋاتقان قىزغا كۆزى قىيماسلىق بىلەن تەلمۈرگەندەك، كۆز قىسقاندەك كۆرۈندى. ئالدىمىزدا قارا كۆرۈنگەن مەھەللىدىن ئاندا - ساندا ۋاخ قالغان خورازنىڭ چىللىشى ئاڭلاندى . قويۇق يۇلغۇن چاتقاللىرى ئارىسىدىكى يول بالا ۋاقتىمىزدا سامانلىقنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ سامانغا سەكرەپ ئوينىغان چېغىمنى ئەسكە سېلىپ، بىردە ئېگىزگە ئەپچىقىپ، بىردە يەرگە تاشلاپ ئىلگىرىلىدى. تاك سۈزۈلدى. پايانسىز دالا چىرايلىق جۇۋاندەك يېقىملىقلاشتى. قويۇق يۇلغۇنلىنىڭ قىش سوغۇقىدىن قاتقان ئىنچىكە قىزىل ياپراقلىرى مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرغان پەردازسىز سەھرا قىزىدەك يېقىملىق ئىدى. ئۇنىڭ ئۇششاق تال چۈپقىلىرى قىرىق كوكىلىلىق قىزنىڭ ئۆرۈمە چېچىغا ئوخشىسا، ئاراشلىرىدىن كۆرۈنىدىغان ئاق قارلار قىز ۋىلىقلاپ كۈلسە كۆرۈنىدىغان چىشلىرىدەك، ئادەمگە لەززەت بېغىشلىدى. ھۆركىرەپ يۈگۈرۈۋاتقاندەك ماڭغان يوغان ماشىنىدىن ھۆركىگەن چۆل تورغايلىرى چاتقاللار ئارىسىدىن قاڭقىپ، ئېگىز - پەس ئۇچۇپ ئەنسىز سايرىسا، ياۋا توشقانلار ھەر تەرەپكە پەرتلەپ قاچتى. يىراقتىن يەنە توغراقلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

– توشقان تولا ئىكەن، مىلتىق بولسا تازا بىر پۇخادىن چىققۇدەك ئوۋ قىلغىلى بولغۇدەك، – دېدى بىرى.

– خەقنىڭ مىلتىقى بولسا، بۇنداق جىق توشقان نېمە قىلىدۇ، ئاكىچا؟ – دېدى بىرنى چۆلگە باشلاپ ماڭغان دوستىمىز ئابلەت.

– نېمە دېدىڭىز؟ يەنە بىر دەڭە!

– ئاكىچا، – دېدىم.

– «ئاچا» دېگەندەك ئاڭلىنىپ كەتتى. «ئاكىچا» دېگەن نېمە دېگىنىڭلا؟

– «ئاغىنە» دەيلى دېسەك، سىلى مەندىن چوڭ؛ «ئاكا» دەي دېسەم، مەنمۇ ئانچە كىچىك ئەمەس؛

«ئادىشوي» دېسەم قوپال ئاڭلىنىدۇ. ھەم ئاغىنىدەك، ھەم ئاكىدەك، ھەم يېقىن تۇغقاندەك ئادەمنى ئاكىچا دەيمىز، – دەپ چۈشەندۈردى ئابلەت.

ئۈيەر – بۈيەردىكى قېرى توغراقلار قويۇق ياش توغراقلارغا ئارىلىشىپ، كۆز ئالدىمىز بارغانچە قويۇق ئورمانغا ئايلاندى. ھەر خىل سۈرلۈك شەكىلدە تۇرغان قېرى توغراقلار ئادەمنى ئەيمەندۈرسە؛ قويۇق، تۈز ئۆسكەن ياش توغراقلار ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا گويا قېرى سەركەردىنىڭ لەشكەرلىرى ئەتراپىدا سەپراس بولۇپ تىك تۇرغانىدەك كۆرۈندى. بۇغداي ئۇنىدىن يۇمشاق ئاق توپا ماشىنا چاقىدا سۈدەك ئېقىپ، خۇمدانىنىڭ تۇتۇنىدەك ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى. تىلسىماتتەك جىمجىت توغراقلىقتا ھۆركىرەپ مېڭىۋاتقان ماشىنا بىلەن توغراقلار ئارىسىغا بىراۋنىڭ ئاي شەكىللىك ئۆزۈن قىلىچىنى تاشلاپ قويغانىدەك سوزۇلۇپ، ئاستا ئېقىۋاتقان تارىم دەرياسى بويىدىكى كېچىككە كەلدۇق ...

بىنادىن ئىككىنىي سالغۇدەك يەرنى ئىگىلەپ، سۇ ئۈستىدە لەيلەپ تۇرغان كېمە ھازىر تۆمۈر قوزۇققا باغلىنىپ لەيلىمە كۆۋرۈك بولغانىدى. ئىلگىرى تارىم دەرياسىنىڭ ئۇماچتەك لاي سۈيىنى كۆرگەنىدىم. ھازىر بۇ سۈزۈك سۇنى كۆرۈپ، رەھمەتلىك چوڭ ئانام ئېسىمگە كەلدى. چوڭ ئانام مۇشۇنداق سۈزۈك ئېقىن سۇنى كۆرسە «ئەجەب چۆچۈرە سالغۇدەك چىرايلىق سۇكەن» دەپ جېنى سۆيۈنۈپ كېتەتتى. دېمىسىمۇ بۇنداق مۇلايىم سۈزۈك سۇنىڭ ئاققىنىنى كۆرمىگىنىمگە ئۇزاق بولغانىدى. سۇ ناھايىتى ئېغىر سۈكۈنات بىلەن، پاكلىق، ئېغىر بېسىقلىق ۋە سالماقلىق بىلەن ئاقاتتى. ئېقىپ - ئېقىپ تارىم ۋادىسىدىكى بارلىق جانلىق - جانسىزلارنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ، ئاخىرى تۇغراقلار ئارىسىغا – تەكلىماكان قۇملۇقىغا سىڭەتتى. ئەمەلىيەتتە مۇشۇ ۋادىنىڭ بارلىق خۇشاللىق - خاپىلىقلىرىنى قارىغا سىغدۇرۇپ سۈكۈت ئىچىدە سىڭىپ ئاققىلى قانچە مىڭ يىللار بولغانىدى ...

ساپ ھاۋا، سۈزۈك سۇ، بىپايان قۇملۇق، چەكسىز توغراقلىق روھىمغا سىڭىپ كەتكەن بۇرۇقتۇرمىلىقنى شوراپ كەتتى. بولۇپمۇ تارىم دەرياسىنىڭ سۈيى ئىچىمدىكى لەختە - لەختە روھىي زەردابلىرىمنى بىردىنلا تارتىپ كەتكەندەك يېنىكلەپ كەتتىم. ئۇيغۇر خەلقى«ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار» دېگەن چۆچەكنى بىكار توقۇماپتىكەن. ئۇ مۇنداق چۆچەك: ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بارلىقىنى سېزىپ، بىرسىگە تىنالماي كۆندىن – كۈنگە قورسىقى ئېسىلىپ ماڭالماي قالغان ساتىراش ئاخىرى چۆلگە چىقىپ ئىنس - جىن يوق يەردىكى كونا قۇدۇققا دۇم يېتىپ تۇرۇپ «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار!» دەپ ئۈچ مەرتەم ۋارقىرىغاندىن كېيىن قورسىقى بوشاپ كېتىپتۇ. ساتىراش كەتكەندىن كېيىن بۇ كونا قۇدۇقتىن ئاجايىپ چىرايلىق بىر قومۇش ئونۇپ چىقىپتۇ. پادىچى مال باققاچ قۇدۇق بېشىغا كەپتۇ ۋە ھېلىقى قومۇش كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنۈپ، ئۇنىڭدىن بىر نەي ياساپ چاپتۇ. نەينىكى ئاۋازى خۇددى ئادەم گەپ قىلغانىدەك «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار» دەپ چىقىپتۇ. نەيچى بۇ ئىشتىن ھەيران قېلىپ ئەتراپقا قارىسا، ئادەم تۇگۈل ئىنس-جىن يوق. خاتا ئاڭلىغان ئوخشايمەن دەپ، نەينى يەنە پۈۋلىگەنىكەن، نەيدىن يەنە «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار!» دېگەن كۈي تارقاپتۇ. پادىچى قورقۇپ كېتىپ نەينى يەنە قۇدۇققا تاشلۇۋېتىپتۇ. ئەمدى ئۇ ھە دەپ تۇرسا، نەي ياساش ئۈچۈن كەسكەن قومۇشنىڭ قۇلاقلىرىنى يەپ قالغان قوي، ئۆچكە، كالا مەرىسە ۋە مۆرىسە«ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار! » دەپ مەرىگۈدەك، مۆرىگۈدەك. پادىچى تېخىمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ. ئاشۇنداق مەرىگەن، مۆرىگەن قوي، كالىنى تاشلۇۋېتەي دېسە، كۆپ زىيان بولىدىكەن؛ باقاي دېسە، «سەن كالا، قويلىرىڭغا قانداق مەرەش، مۆرەشنى ئۆگەتتىڭ» دەپ ئەيىبلىنىپ، كاللىسىنىڭ ئېلىنىشىدىن قورقىدىكەن. پادىچى ئاخىرى بىر ئەقىل تېپىپ ئاشۇنداق مەرەپ، مۆرەيدىغان كالا، قويلىرىنىڭ ئاغزىنى بوغۇپ بازارغا ئەكىرىپ ساتماق بوپتۇ. خېرىدارلارمۇ ئالماق بوپتۇ ۋە ئاغزىدا كېسەل بارمۇ – يوق كۆرۈپ باقاي، دەپ قوي، كالىنىڭ ئاغزىدىكى بوغقۇچنى يەشكەنىكەن، شۇئان قويمۇ، كالىمۇ ھېلىقى قورقۇنچلۇق گەپنى دەپ مۆرەپ – مەرىشىپ كېتىپتۇ. بازاردىكى خالايىق بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بازارنىمۇ، قوي، كالىسىنىمۇ تاشلاپ ئۆلەر – تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىچىمۇ قوي، كالىسىنى تاشلاپ قېچىپتۇ. لەشكەرلەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ بازارغا باستۇرۇپ كىرسە، مال بازىرىدا بىرمۇ ئادەم يوق. مال – چارۋىلار ئىگىسىز قالغۇدەك. بۇنى كۆرگەن زىنداندا بېگى ئىگىسىز قالغان بارلىق مالالارنى قاساسىپقا سېتىپ پۇلىنى يانچۇقىغا سېلىپ بېيىپ كېتىپتۇ. قاساساپ ئەرزان ئالغان مالنى ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى سېتىپ باي بوپتۇ. ئەمما ھېلىقى مالنىڭ گۆشىنى يېگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار!» دېگەن گەپنى دېگۈسى كېلىپ، ئىچى تىتىلدايدىكەن. دېسىلا ئىچىنىڭ سىقىلىشى بوشايدىكەن. يەنە بىردەمدە دېگۈسى كېلىپ جىم تۇرالمايدىكەن. ئۆزئارا دېيىشسە، «ۋاي دېمىسەڭمۇ ھەممە ئادەم بىلىدىغان گەپ بۇ» دەپ بىر – بىردىن خاپا بولۇشىدىكەنۇ، يەنە ھەممە ئادەم بىلىدىغان شۇ گەپنى يەنە دېيىشمىسە تۇرالمايدىكەن. شۇ گەپنى دېگەنلەرنى دېمىگەنلەر زىنداندا بېگىگە چېقىپ قويىدىكەن. بۇنى ئاڭلاپ قالغان زىنداندا بېگى ئۇلارنى ئۇدۇللۇق تۆتۈپ كاللىسىنى ئالدۇرۇپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ كاللا كېسىشتىن زېرىككەن، قىلىچىنىڭ بېسى ئۆتمەس بوپكەتكەن جاللاتلار بەش تەڭگە بەرسە جىنايەتچىنى قويۇۋېتىدىغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شۇنداق دېگەنلەردىن زىنداندا بېگى بىلەن جاللاتلار پۇل ئېلىپ باي بولۇپ ئىشىكلىرى ئالتۇندىن، تاملىرى كۈمۈشتىن، ھەتتا ئىتلىرىنىڭ يالاقلىرىمۇ ئالتۇندىن بوپتۇ. خەقلەر كەمبەغەللىشىپ كەتسىمۇ قورساق كۆپىدىغان كېسەلدىن ساقىمىش ئۇچۇن ئاۋۋال بەش تەڭگە تەييارلاپ قويۇپ، قورساق كۆپۈپ، تىنالماي، ماڭالماي قالغان چاغدا شۇنداق گەپنى دەيدىكەن. دەرھال قورسىقى بوشاپ

كېسەلدىن خالاس بولىدىكەن... شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر قوغۇنچى قوغۇنلۇققا سۇ قويۇۋېتىپ، قورسىقى كۆپۈپ بولالماي قېلىپ شۇنداق دەپ ساپتىكەن. پىشقان قوغۇنلارنىڭ هەممىسى هېلىقى گەپنى تەكرارلاپ ئېتىلىپ كېتىپتۇ ... قوغۇنچىنىڭ كاللىسىغا بىر ئەقىل كېلىپ، پىشقان قوغۇنلارنى ئۈزۈپ زىندان بېگى هەم جاللاتلارغا ئاندىن خان ئوردىسىغا كىرگۈزۈپ بېرىپتۇ. زىندان بېگى قوغۇننى يەپلا «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار!» دەپ قاپتۇ. جاللاتلار زىندان بېگىگە قىلىچلىرىنى تەڭلەپ هەيۋە بىلەن كېلىپ ئۈزۈلىرىمۇ شۇنداق دەپ قاپتۇ. زىندان بېگى جاللاتلارنى ئۆلۈمگە بۇيرىپ دەپ تۇرسا ياساۋۇل، لەشكەرلەرمۇ ئىختىيارسىز شۇ گەپنى دەپتۇ. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ دەپ تۇرسا، پادىشاھ مېزىلىك پۇرىغان قوغۇننى يەپ بولۇپلا قورسىقى كۆپۈپ كېتىپتۇ ۋە «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار!» دېسە قورسىقى بوشاپتۇ. بۇ ھالنى كۆرۈپ قورسىقى كۆپۈپ ئاران تۇرغان ئوردا ئەھلىمۇ تەڭلا تەكرارلاپتۇ. پادىشاھ ئۆزىدىن باشلاپ هەممە ئادەمنى ئۆلۈمگە بۇيرىپ دېسە، تازا ئەقىلگە سىغماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بېشىدىكى تاجىنى ئېلىپ تاشلاپ، مۇڭگۈزىنى ئاشكارىلاپتۇ هەمدە ئۆلتۈرۈش پەرمانىنى بىكار قىپتۇ ...

سۈزۈك سۇغا قاراپ ئېسىمگە كەلگەن، مومام سۆزلەپ بەرگەن بۇ چۆچەك مېنى نەلەرگىدۇر ئەكەتتى. مېنىڭمۇ يەڭگىللەپ كەتكىنىم راست. ئاشۇ چۆچەكتىكىدەك، تارىمنىڭ سۈيى ئىچىمدىكىنى ئەكەتتى. زۇۋان كىرسە ئۇلار نېمىلەرنى دەر دېگۈم كېلىپ، بالىلارچە خىيالىمدىن كۆلگۈم كەلدى.

– ئۇخلاۋاتامسەن، ئويغاقمۇ سەن؟ ئابدۇقېيىۋمنىڭ كىشىلەر ئامراق هېيتلىق ئاۋازى مېنى ئۇيقۇدىن ئەمەس، ساماۋى چۆچەكلەرنىڭ خىيالىدىن ئويغاتتى، هەتتا مەن ماشىنا ماڭالماي پىيادە تىزىغىچە توپىنى كېچىپ چاتقاللارنى قايرىپ مېڭىۋاتقانلىقىمىزنىمۇ سەزمەي مەستتەك مېڭىپتىمەن. ئاپىلا نېمىشقا توۋلىغاندۇ ماۋۇ بەغەرەز ئاغىنەم؟ ئاشۇ گۈزەل چۆچەك دۇنياسىدا بولغان بولسام، ماۋۇ جاپالىق هەم سۇر باسىدىغان توغراق، چاتقال ئارىسىدا پىيادە مېڭىۋاتقىنىمنى بىلمەي كېتىۋەرگەن بولارکەنمەن. ئەسلىدە ئاچا يولغا كەلگەندە، يول باشلىغان ئاغىنىمىز ئابلەتمۇ يولنى پەرق ئېتەلمەي «قايسى يولدا ماڭىمىز» دېگەننى دەتالاش قىلىپ مەندىن سورىسا، مەن ئۇندىمەستىن مېڭىۋەرگۈدەكمەن. شۇڭا مېنى توۋلىغانىكەن ئۇلار.

سەپرايىم ئۆرلەپ، تېخىمۇ سۈرلۈك
هەم سىرلىق، ئاراشلىرىدىن قۇش ئۆتەلمەس
توغراقلار بار هاۋا يولىغا ماڭدىم.

– ئاھاي. ماڭمامسىلە. يول بولغاندىكىن چوقۇم بىر مەھەللىدىن چىقىمىز. بىرى بارسا كەلمەس يول، بىرى بارسا كېلەر يول بولمىغاندىكىن، – دېدىم تېرىكىپ.

–ياقەي ئاكىچا. ئۇنداق ماڭغان بىلەن بىزدە يا يەيدىغان نان، يا ئىچىدىغان سۇ يوق. بىرقانچە كۈنلۈك يولغا چۈشۈپ قالساق، سىلىنى جاڭگالدا قويغانىنىڭ هۆددىسىدىن مەن چىقالمايمەن. مەيەردە يېڭى ئىز – موتوسىكلىتنىڭ ئىزى باركەن. مانداق ماڭىلى!!

ئابلەت مەن تاللىغان يولنى ئەمەس، باشقا بىر يولنى تاللىدى ۋە هەممىسى ماڭا قارشى چىقىپ شۇنداق مېڭىشتى. ئامالسىز ئەگەشتىم ... ماڭدۇق. «ئەمدى يەنە ماڭىدىغان بولسا مەن ئىزىمغا يىقىلىپ ياتىمەن» دېگەن خىيالغا كەلگەن چېغىمدا، يىراقتىن ئادەمنىڭ ۋارقىرىغان ئىنت قاۋغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق كۈچەيدى. شەھەرده بوشاپ كەتكەن، بەل، پاچاق بۇ يولغا چىدىمىدى. بىردەم ئولتۇرۇپ بېقىپ، چىدىمايي يەنە ماڭدۇق. ئابدۇقېيىۋمنىڭ بايا چىرايلىق كۆرۈنگەن رامبۇچە دالا كىيىمى ئەمدى كۆزۈمگە سەت كۆرۈندى. «مۇشۇنداقمۇ ماڭدۇرامدۇ ئادەمنى؟ يا بىر توغرام نان، يا بىر قاپاق سۇ يوق، چۆلگە چىققىنىنى كۆر. تاماكا بولسىلا هەممىگە قانىدىغان ئاداشكەن ئۇ» ئىچىمده غوتۇلدىدىم. كۆزۈمگە توغراقسىز دالا كۆرۈندى. بايىقى توغراقلارنى يەر يۈتۈپ كەتكەندەك، كۆز ئالدىمدا كېۋەز ئېتىزلىرى، ئېتىزلاردا ئاسماندىكى بارلىق ئاق بۇلۇتلار كۆچۈپ چۈشكەندەك ئۆچكىلەر پادىسى كۆرۈندى. پۈتكۈل ئۆچكىلەر سۈتتەك ئاق، پاكىز، بىرسىمۇ باشقا رەڭده ئەمەس ئىدى. يۈگۈرگەندەك ماڭدىم. قېرى جۈۋاز كالىسىدەك لوپۇلداپ ماڭغان بولۇشۇم چوقۇم، هەمراهلىرىم كۈلۈشۈپ كەتتى. بىر ئۆستەڭ، ئۆستەڭده قەدىمقى سېپىل تېمىدەك قېلىن ئۈيۈغان مۇز. سۇ ئالدىدىغان كاچكۆل، كاچكۆل بويىدا ناۋاتتەك مۇز پارچىلىرى تۇرۇپتۇ. كۆزۈمگە جەننەتنىڭ شولىسى كۆرۈنگەندەك بولدى. مۇز پارچىلىرىنى گويا ئايغىر ئات قوناق چاينىغاندەك يەپلا كەتتىم. ئۇسسۇزلۇققا قانمايمەن. كۆۋرۈك بويىدىكى يالغۇز ئۆيدىن نەچچە بالا چىقىپ بىزنى يىراقتىنلا كۆرۈپ ئۆيىگە قېچىپ كىرىپ كەتكەندى، هەمراهلىرىم گەپ سوراپ يالۋۇرسا، ئىشكىنى تاقۋېلىپ بىر ئېغىزمۇ جاۋاب بەرمىدى. ئۇلار بىلەن پەرۋايىم پەلەك. كاچكۆل بېشىدا ياتىدىغانده ئەلپازدا مۇز چاينايمەن.

– ئۇھ، قوڭالچاق مەھەللىسىگە راست كەپتۇق، تاپالاپتۇق– ئەسلىي مەنمۇ كەپ باقمىغان، – دېدى ئابلەت.

– ئۆزىڭىز كېلىپ باقمىغان يەرگە بىزنى باشلاپ كەلگىنىڭىز قىزىق، هەرهالدا ئادەم بار، سۇ بار مەھەللىگە ئولاشتۇق. توغراقلىق يەنە بىردەم داۋام قىلسا «ئاھ خۇدا» دەپلا توغراق تۇۋدىكى توپىغا چۆكۈپ ياتاتتىم، – دېدىم مەن مۇز چاينىۋېتىپ.

ئۇسسۇزلۇق بېسىلغان بىلەن ئاچلىق بىلەن هارغىنلىق جانىنى قىينايدۇ. كۆزۈم خاتىرجەم ئوتلاۋاتقان بىر - بىردىن چىرايلىق سېمىز ئۆچكە هەم شوخ ئوغلاقلاردىن ئۇزۇلمەيدۇ. گاچچىدە بىرنى تۇتۇپ بوغۇزلاپ كاۋاپ قىلساق، قورساق تويسا ئاندىن ئۇھ،

دەيتتىم. بالا چاغلىرىمدا قورسىقىم تويمىسا خەقنىڭ توخۇسى بولامدۇ، تۇخۇمى بولامدۇ، خورىزى بولامدۇ، سويمىسى بولامدۇ، ئىشقىلىپ يېگىلى بولىدىغانلا نەرسىسى بولسا ئوغرىلاپ يەپ قورسىقىم تويغاندا، قوشۇقتەك يۇزۇمدەكى پىيالىدەك پىلدىرلاپ چەكچىيىپ كەتكەن كۆزلىرىمگە شوخلۇق يامىشاتتى. قورسىقىم ئاچقانچە تەلۈلىشىپ «مۇشۇ پۇتۇن ئالەم بىر نان ياكى بىر قاچا لەغمەن بولسا...» دەپ ئويلايتتىم.

خۇدا ھەممە جاندارغا نەپسىنى بەرگەن. ھېكايەت: خوراز ئاچلىققا چىدىمايدىغانلا ئۇ قىرغىقىدا پارقىراپ تۇرغان بىر باش سېرىق قوناققا قاراپ چىدىيالمايلا قاپتۇ ۋە غاز بىلەن بىرنېمىسىنى قوناققا تېگىشىپتۇ. غاز دەريادىن ئۇزۇپ ئۆتۈپ، سېرىق قوناقنى خورازغا بېرىپتۇ – دە، خوراز پۇتۇن ئەس – يادى بىلەن قوناق چوقۇلاشقا باشلىغاندا خورازنىڭ ھېلىقى نەرسىسىنى ئۇزۇۋاپتۇ. خورازنىڭ ئەس – يادى قارنىدا قېلىپ، نېمىسىنى يوقاتقىنىنى بىلمەپتۇ. شۇندىن باشلاپ «غازنىڭ ئەرلىكى بار، خوراز ئوسۇرغاق » بوپ قاپتۇ. غاز جۈپلەشسە ھۇزۇرلىنىپ، قانات قېقىپ ئەتراپقا ھۇررا توۋلاپ يۈگۈرەيدىكەن؛ خوراز جۈپلەشسە ئوسۇرۇپ سېلىپ مېكىيانىنى ئايلىنىپ خۇشامەت قىلىپ، يالۇڭۇرۇپ، قانىتىنى پۇتلاپ، نېمىشقا شۇندىق «جابدۇقسىز ئېرىك» بوپ قالغىنىنى چۈشەندۈرمەن دەپ داتلىنىدىكەن ... نەپسى ئۇچۇن بىچارە خورازدەك رەسۋا بولۇپ بىراۋ ئالدىدا تىل قىسلىقى بوپ قېلىشتىن خۇدا ساقلىغاي! نەپسىمگە سەۋر – تاقەت بەرگەيسەن، دەپ ئاللاھدىن تىلەيمەن. «نەپسىنى يېڭەلىگەن ئادەمنىڭ يېڭەلمەيدىغان دۈشمىنى بولمايدۇ»دەيدۇ لوقمان ھەكىم.

بىز ئۆيىگە چۈشمەكچى بولغان، بىزنى كۈتمەكچى بولغان كىشىنىڭ ئىسمىنى ۋە ئۆيىنى سوراشنى ئابلەت، ئىشكى ئالدىدا تۇرغان ياش يىگىتتىن.

– ئۆيى ئاۋۇ. شايارىدىن مېھمان كېلىدۇ، ئالدىغا چىقىمەن دەپ سەھەردە كەتكەن، ھازىرغىچە كەلمىدى.

– ھە، بىز شۇ مېھمان.

– ئۇچراشماپسىلەر – ھە؟

– ئۆيدىكىلەر ... ئۆيدە ئادەم يوقمۇ؟

– خوتۇن – بالىلىرىمۇ تەييارلىق قىلغىلى بازارغا كەتتى. – ئۇ شۇندىق دەپ قويۇپ ئۆيگە كىرىپ كەتكىلى ماڭدى.

– قانداق قوشنا سەنوي؟ قوشناڭنىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلسە، قوشناڭ ئۆيىدە بولمىغاندىكىن، ئۆيۈڭگە باشلاپ بېرەر پىيالە چاي بېرەي دېمەيسىنا؟ بۇ يەردە باشقا ئۇي بولمىسا...

– ۋاي ئۇ دېگەن سىلى ئىزدەپ كەلگەن ئادەمنىڭ ئىنىسى، – دەپ قويدى باغچىدىكى مايمۇننى كۆرۈشكە توپلانغاندەك بىرگە ئەگىشىپ ئولىشۇالغان بالىلاردىن بىرى.

– ھە تېخى مانداق گەپمۇ! ئاكاڭ بولمىغاندىكىن، ئاكاڭنىڭ مېھمىنى – سېنىڭ مېھمىنىڭ. ئاچە ئىشىكىڭنى، بىزنى باشلا. كۆرۈڭ بۇ گەپنى، – دېدىم مەن يىگىتنى قايرىپ قويۇپ ئۆيگە ئاۋۇال كىرىپ. ھەمراھلىرىم كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

– مانداق مۇتتەھەم مېھماندىن خۇدا ساقلىسۇن،– دەپ كەينىمدىن كۈلكە قىلدى ئابدۇقېيۇم.

– مۇشۇنداق مۇتتەھەم مېھمان بولمىسا، ئەخلاقلىق مېھمانلار نان، سۇسىز چۆلدە تېنەپ قالىدۇ، – دېدىم مەن ئارقامغا قارىماستىن. لېكىن ئىچىمدە ئۆزۈمنىڭ ھېلىقى خورازغا ئوخشاپ قېلىۋاتقىنىمدىن؛ ئەخلاقتىن ئايرىلىپ قېلىۋاتقىنىمدىن نومۇس قىلدىم. ئەممىا نەپسىم ئەخلاققا ھېچ يول بېرەر ئەمەس. ئىچكىرىگە كىرىپ ياغاچ سۇپىدىكى قارا كىگىزگە ئۆزۈمنى تاشلىدىم.

_ ھە قېنى، يەيدىغان نەرسەڭنى ئالە. نېمە يېسەڭ شۇنى ئال، بولە چاققان، _ دېدىم مەن ئۆينىڭ نېرىدىن يەيدىغان نېمە چىقار دەپ قاراپ.

ئۇي قاراڭغۇ ھەم غورىگىل ئىدى.

– شۇ ... شۇ ... خىجىل بوپقالدىم. قېتىپ قالغان نان بار ئىدى ... ئايالىم قوشنىلارنىڭ ئۆيىگە نان ياققىلى كەتكەن. كېلەر چاغ بولدى. ئىسسىق نانىدىن ئالاي.

– ئادىشوي تولا بەغەرەزلىك قىلماي، بارىنى ئال دېگەندىكىن، ئالە. بىز تۇنۇگۈن تاماق يېگەنچە ...

شۇنداق قىلىپ بالا سۇلياۋ پەتنۇستا قېتىپ قالغان پارچە نانىدىن ئەكەلدى. نان كونا خۇمدانىنىڭ چالمىسىدەك قاتتىق بولسىمۇ، بالا چاغلىرىمدا چوڭ دادام بازاردىن بەلبېغىغا تۇگۇپ ئەكىلىدىغان ئەدرەكتەك تېتىپ كېتىپ، چىشىم ئۆتمىگەنچە غاجىلاپ ھۇزۇرلاندىم. قورساق ئاچماس، كۆڭۈل تارتماس ئۇرۇمچى غۇۋا چۈشتەك ئېسىمگە كەلدى.

بىردەم ئارام تاپقاندىن كېيىن يىگىتتىن سورىدىم:

– ئۇكام مەنمۇ ئەدەپ - ئەخلاقتىن چىقتىم. ئەممىا سەنمۇ مەندىن كەم ئەمەس. سەن نېمىشقا ئىشىكىڭنىڭ ئالدىغا كەلگەن مېھماننى ئۆيگە باشلىمايسەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاكاڭنىڭ مېھمانلىرىكەنمىز. ھېچ بولمىسا «ئۆيگە كىرىڭ» دەپ يالغاندىن بولسىمۇ دەپ قويمىدىڭا؟

– ئەمدى شۇ، قارىسام ئېسىل سۈپەت مېھمانلاركەنسىلەر. ئۆزۈمدىن، ئۆزۈمدىن نومۇس قىلىپ ...

تېخى سىز زورلاپ كىرگۈزمىگان بولسىڭىز، ئۆيگە كىرىپ بالامنى ئەپ ئىشىككە قۇلۇپ سېلىپ قاچماقچىدىم، –دېدى راست گەپ قىلىپ بالا.

– ئاڭلىدىڭىلمۇ، ئەخلاقلىق مېھمانلار؟ بۇ يەردە مېنىڭ يۈزى قېلىن مۇتتەھەم مېھمانلىقىمنىڭ پايدىسىنى كۆردۈڭ.

– ھازىرغۇ كىمنىڭ يۈزى قېلىن بولسا، راھەت شۇنىڭ. كىم مۇتتەھەم بولسا، جاھان شۇنىڭ بوپ كەتتى، – دېدى ھەمراھلىرىمدىن بىرى.

بىر چاغدا يىگىتنىڭ ياش ئايالى ھاسىراپ – ھۆمۈدەپ كىرىپ خىجىللىقتىن تەمتىرەپ بىزگە داستىخان سالدى. بار ناننى داستىخانسىز يەپ بولغىنىمىز ئۈچۈن داستىخانغا قۇرۇق مېۋە - چېۋە، خاسىڭ دېگەنلەرنى تىزدى. چوكان پىيالىسىنى يۇيۇپ چاي قويۇپ بولغۇچە، داستىخاننى قۇرۇقداپ بولدۇق.

– قېنى بېقىشسىلا، – دەپ چاي تۇتقان چوكان قۇرۇقدىلىپ قالغان داستىخانغا قاراپ قىزىرىپ كەتتى. بىز تەڭلا ھىجايدۇق، ئۇ قىزاردى. ئۇ بىزنىڭ نومۇسسىزلىقىمىز ئۈچۈن خىجىللىقتىن قىزارسا، بىز ئاچ كۆزلۈكىمىز ئۈچۈن كۈلدۇق. ئۇ قىزارغانىدا ئاشۇ ئۆزى ياشىغان ساپ ھاۋالىق توغرالىق دالدىكى يۇلغۇن چېچەكىدەك قىزارسا، بىز كىيىمىنى سېلىۋېتىپ كوچىدا يالىڭاچ يۈرگەن بىر توپ ھاياسىزنىڭ كىيىمىنى سالماي يالغۇز ماڭغان يولۇچىغا قاراپ كۈلگىنىدەك كۈلدۇق. شۇ تاپتا گۈزەللىك سەھرادا ئادەملەرنىڭ روھىغا، دەل - دەرەخلەرگە سىڭگەن بولسا؛ شەھەردە تاملاردا، ئادەملەرنىڭ تېرىسىدە، ئاياللارنىڭ پەردازلىرىدىلا قالغانىدەك تۇيۇلدى. دېمەك گۈزەللىك سەھرا ئادەملىرىنىڭ روھىدا، شەھەر ئادەملىرىنىڭ سىرتقى بىر قەۋەت پوستىدا جۇلالاپتۇ.

بىزنى كۈتمەكچى بولغان، بىز كۈتكەن ئادەم كۆن چۈشتىن قايرىلغۇچە پەيدا بولمىدى.

– مەقسەت ئۇۋ تاماشاسى كۆرۈش بولغاندىكىن، ئوۋچىلارنىڭ ئۆيىنى تاپمامدۇق؟ – دېدىم مەن.

– بىزنىڭ ئۆيگە چۈشۈڭلار.

– بولدى ھېساب ئاداش. ئۆيۈڭدە ئوغلاق بارما؟

– بار.

– قانچە پۇل ئالساڭ ئېلىپ دەرھال بىر ئوغلاقنى بوغۇزلاپ پىشۇر. كاۋاپ قىل. ئاندىن ئۇۋ تاماشاسى قىلىپ بەر بىزگە، – دېدى ئابلەت.

شۇنداق قىلىپ ئىسمى ئېسىمدە قالمىغان ئۇۋچىنىڭ ئۆيىگە يۆتكەلدۇق. شۇنداق بولدى. قورساقمۇ تويدى. پۇت – قولغا جان كىردى. ئۇ دۆڭدىن، بۇ توغراق ئارىسىدىن، يىراقتىكى مەھەللىدىن ئادەملەر بىردىن - ئىككىدىن پەيدا بولۇپ، مەھەللە كالتا بازارغا ئايلاندى. بالىلار كاۋاپ قىلىۋاتقان گۈلخان ئەتراپىدا ئايلىنىپ قوغلاشتى. ئوۋچىلار يىغىلىپ ھەر خىل ئۇۋ پاراڭلىرىنى قىلىپ بەردى. ئۆزئارا چاقچاقلاشتۇق. ئۆزۈم ئۇلار بىلەن چاقچاقلاشسامۇ، كۆزۈم لەمپە ئاستىدىكى بالداققا قوندۇرۇلۇپ پۈتلىرى تاسمىدا چاتقا قىلىپ باغلانغان، بوينىغا چىرايلىق كىچىك قوڭغۇراق ئېسىلغان قارچىغىدا ئىدى. ئۇنىڭ بىزگە تىكىلگەن كۆزلىرىدىن بىر خىل تەننى شۇركەندۇرىدىغان قورقۇنچلۇق نۇر چىقماقتا ئىدى. بوينىدىكى ئالتۇنرەڭ قوڭغۇراقتەك سېرىق كۆزلىرىدىن يىرتقۇچلاردا بولىدىغان سۇرلۇك چەكچىيىش بار ئىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇزاق تىكىلىپ قاراپ چىداپ بولغىلى بولمىدى ياكى كۆزىنى ئەپقاچقاندا ياكى چىمىلداتقاندا ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق «كۆزۈزالىق» قىلغىلى بولىدىكەن. ئەمما ئۇنىڭ ئۇزاققا سوزۇلغان چەكچىيىپ قاراشلىرىدىن «سەن بىر پارچە گۆش، مەن سېنى قاماللاپلا بېسىپ يەيمەن» دېگەن مەنىدىن باشقىنى ئۆزۈمچە تەسەۋۋۇر قىلالمىدىم. ئۇ بىزگە قاراپ نەچچە قېتىم ئېتىلىپ ئۇچتى. باغلاقلىق تاسما ئۇنى بىزگە، قولىمىزدىكى گۆشكە ئېتىلغىلى قويماي رەسۋا قىلىپ، بالداققا ئېسىلدۇرۇپ قويدى. ئۇنىڭ بالداققا ئېسىلىپ تۇرغان ھالىتى بازارغا ساتقىلى ئېلىپ ماڭغان مېكياننىڭ پۇتىدىن بالداققا ساڭگىلىتىپ قويغان ھالىتىگە ئوخشاپ قالدى. ئۇ يەنە پالاقلاپ يۇرۇپ ئۆزىنى باغلاپ تۇرغان قونداققا قايتا قونۇشقا مەجبۇر بولدى. بالداققا قوندى - يۇ، ھېلىقى بىچارە مېكيان قىيابىتىدىن يەنە بايىقى سۇر ھەيۋىلىك قارچىغا قىيابىتىدە ئۆزىنى ئوڭشاپ سۇرلۇك قاراپ تۇردى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى. بىردە ئالدىمدا خاتىرجەم دانلاپ يۇرگەن توخۇلارغا قارايمەن، بىردە ئۇنىڭ باغلاقتىكى ھالىتىگە قارايمەن. بىچارە جانسۇار. سەنمۇ توخۇ بولغان بولساڭ، باغلاقتا چۈشمەي ئەركىن دانلاپ يۇرگەن بولار ئىدىڭ.

– ئاۋۇ قارچىغا نېمانداق توختىماي پالاقلايدۇ؟ – دەپ سورىۋىدىم ، ئوۋچى قارچىغىغا قاراپ پەرۋاسىز جاۋاب بەردى:

– ئۇ گۈينىڭ قورسىقى ئاچتى. ئىككى كۈن بولدى ھېچنېمە بەرمىدۇق.

– نېمىشقا؟

– قورسىقىنى توق باقساق، ئوۋلىمايدۇ.

– ھەممە قارچىغا شۇنداقمۇ؟

– ياق، ماۋۇ بۇ يىلقى بالىسىكەن. قارچىغا بالىسىمۇ ئادەم بالىسىدەك، تەنتەك بولىدىكەن. قورسىقى ئاچ بولسا، ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي توشقانغا ئۆزىنى ئاتىدۇ. توق بولسا خوش ياقماي ئۇچۇپ قويۇپ، ئوۋنى قاچۇرۇپ قويىدۇ.

– ياقەي بۇ دېگەن كۆندۈرۈشتىكى گەپ. بۇنى كۆندۈرگەنلەر يامان كۆندۈرۈپ قويغان گەپ. ئەگەر چىداپ راۋرۇس كۆندۈرىدىغان بولسا قورسىقى توق بولسىمۇ، ئاچ بولسىمۇ ئوۋنى قاچۇرمايدۇ، دېدى بىرى.

– سېنىڭ گېپىڭ راست ئوخشايدۇ ھوي.

بۇ ناھايىتى ياش، چىرايلىق قارچىغا بالىسكەن. كاساپەت چالا باخشىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ يامان ئۆگىنىپ قاپتۇ. بولمىسا قورسىقى توق بولامدۇ يا ئاچ بولامدۇ ئوڭغا سالىدىغان بولسا، كۆزىگە ئىلىنىشقانلىكى جانلىقنى ئوۋلىماي قويمايدۇ.

– توشقان ياكى قىرغاۋۇلنى كۆرسەتلا قولۇڭلاردىكى قارچىغىنى قويۇۋېتىسىلەر، شۇنداقمۇ؟ – قىزىقىپ سورىدىم.

– ھەئە.

– ئۇ ئۇچۇپ بېرىپ، ئوۋنى تۇتۇپ سىلىگە ئەكېلىپ بېرەمدۇ؟

– ھا ... ھا ... ھا، ياقەي ... قىزىق گەپ قىلىدىغان ئاكىچىنا. ئوۋنى تۇتۇپ چىڭ قامالىلاپ بېسىپ تۇرىدۇ. بىز قوغلاپ بارغۇچە ساقلاپ تۇرىدۇ. بىز بېرىپ پەم بىلەن توشقاننى ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن ئاجرىتىمىز.

– قانداق ئاجرىتىسىلەر؟

– توشقاندىن بىر لوقما گۆشنى ئاۋۋال كېسىپ ئۇنىڭغا بەرگەندىن كېيىن ئۇمۇ قولىدىكى پۇتۇن توشقاننى بىزگە بېرىدۇ.

– بىر لوقما گۆش بەرمەي ئالساڭلارچۇ؟

– قامالمۇبلىپ، چىڭ باستۇرۇپ بەرگىلى ئۇنىمايدۇ.

– بەرمىسەچۇ.

– بەرمەي قۇتۇلالامدۇ؟ ئۇ بىزگە باغلانغان تۇرسا؟

– ئۇنى سىلە قويۇۋەتكەندىكىن قېچىپ كەتسە، ھەتتا ئوۋنىمۇ تاشلاپ قېچىپ كەتسە بولامدۇ؟ سىلىگە ئوۋ ئوۋلاپ سىلىگە باغلىنىپ ياشىغۇچە، سىلىگە باغلاقلا چۈشۈشتىن بۇرۇنقىدەك ئۆزى خالىغانچە قورسىقى ئاچقاندا ئوۋ ئوۋلاپ يەپ، بولمىسا مۇشۇ توغراقلىق ئارىسىدا بۇرۇنقى ئەسلىي پەدىسىدە ياشىسا بولمامدۇ. قانىتى تۇرۇپ، ئۆزى ئوۋچى تۇرۇپ، سىلە قويۇۋەتسەڭلار، ئوۋ ئوۋلاپ يەنە سىلىگە بېرىدىكەنۇ، ئۆزى ئوۋلىغان بىر توشقاندىن سىلەر ئۇنىڭغا بىر لوقما بەرسەڭلار شۇنىڭغا ماقۇل دەپ سىلىگە باغلىنىپ، سىلىگە ئىشلەپ ياشايدىكەن ...

– بىر توشقاندىن بىر لوقما گۆش بەرمەي ئوۋنى پۇتۇن ئېلىۋالساق، ئۇمۇ قېيىداپ قالىدۇ. ئوۋغا سالساق، ئالماي تۇرۇۋالىدۇ. بىر لوقما بېرىپ ئاجراتساق، شۇنداق خۇشال ئوۋ ئوۋلايدۇ. ئەقىللىق جانىۋار بۇ ...

– ياق ... ياق ... قاتتىق دوّت نەرسىكەن بۇ. سىلە توشقاننى قوغلاپ مىڭ يىلدىمۇ تۇتالمايسىلەر. قارچىغا بولمىسا ھەرگىز تۇتالمايسىلەر.

– ئۇ راست.

– ئۇ نېمىشقا ئۆزى سىلەرگە تۇتۇپ بېرىپ، يەنە سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن تىلەپ يەيدۇ؟ بەرسەڭلار يەيدۇ، بەرمىسەڭلار مانا مۇشۇنداق باغلاقتا تەلمۈرۈپ تۇرىدۇ؟ نېمىدېگەن ئەقىلسىزلىك بۇ؟

– چۈنكى بىز ئۇنى باغلاققا كۆندۈرۈۋالغان ئەمەسما ئاكىچا !

– ھەممە قارچىغا شۇنداقمۇ ؟ ھەممىنى كۆندۈرۈۋالغىلى بولامدا؟

– ياق.

– ئىككى يىل ئاتلاپ قالغان قارچىغىنى تۇتساقمۇ كۆندۈرگىلى بولمايدۇ. بىزنى ئالداپ قويۇپ ئۇچۇپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇنداق بالىلىرىنى كۆندۈرۈپ ئۆزىمىزگە باغلىۋالساق، قېرىپ ئۆلگۈچە بىزگە گۆش تېپىپ بېرىپ، بىزنىڭ خىزمىتىمىزنى قىلىپ ئۆلىدۇ.

– ئۇنى قانداق تۇتسىلەر؟

– تور قويۇپ، تورغا كەپتەر قويۇپ قويساق، قېرى قاچىغا بىكاردىن بىر يەردە جىممىدە تۇرغان كەپتەرگە تەگمەي كېتىپ قالىدۇ. كەپتەر دېگەن ئۇچماي جىم تۇرسا بىر چاتاق بار، دەپ ئۇنى ئوۋلىماي ئۇچۇپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. يېڭىدىن ئۇچۇرما بولغان مانىڭدەك قارچىغا بالىلىرى «تەييار ئولجا ئىكەن» دەپ قاراپ، ئۆزىنى ئۇرىدۇ – دە، تورغا چۈشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەرنىڭ قولىغا چۈشىدۇ ۋە ئادەملەر بەرگەن تەييار نەرسىگە كۆنۈپ قالىدۇ.

– ھەي... بىكارلىق نەرسىنىڭ، ئەجىر قىلماي ئېرىشكەن نەرسىنىڭ زادى چاتىقى بار–دە، تەييار ئوۋغا ئۆچىرىدىم دەپلا، بىر ئۆمۈر ھاياتىنى باغلاققا تۇتۇپ بېرىدىغان گەپكەن – دە. گال دېگەن

يامان مۇناپىق جۇما ... ھەي گال ... ھەي گال.

– شۇنداق قىلىپ تورغا چۈشكەن قارچىغا بالىسىنى قانداق كۆندۈرسىلە؟

– قارىچىغا بالىسىنى تۇتماق ئاسان بولغان بىلەن كۆندۈرمەك تەس. شۇڭا ئوبدان قارچىغا بالىسىنىڭ يېڭى تۇتقىنىنى بەش يۈز كويغا ئالغىلى، ساتقىلى بولسا، كۆندۈرۈلگىنىنىڭ نەرخى ئىككى مىڭ كويدىن يۇقىرى.

– ئىككى مىڭ كويغا قارچىغا ئېلىپ نېمە كەپتۇ؟

– ھاي يېڭىلىشتىلا ئاكىچا. بىر ئاي ئوۋ قىلسىلا سىلى ئالغان پۇل تىرىلىپ ئاندىن كېيىن سىلىگە بىكارغا ئىشلەيدىغان مەدىكار دېسىلە ئۇ. قوڭلىرى چىداپ ئوۋغا چىقسىلا، ئايدا سىلىگە ئۇچ مىڭدىن بەش مىڭغىچە كىرىم قىلىپ بېرىدۇ.

– قانداق دەيسىز؟

– بىر توشقان سەككىز كويدىن ئون كويغىچە. بىر قىرغاۋۇل ئون بەش كوي. خەق ئۆيلىرىگە كېلىپ ئۆزى ئەكىتىدۇ. خەقنىڭ دائىم قوي گۆشى يېيىشكە پۇلى يوق. بىر كىلو قوي گۆشىنىڭ پۇلىغا ئۇچ كىلو توشقان گۆشى يەيدىغان گەپ. خەق مانى ھېسابلايدۇ. تېخى قارچىغىنىز ئوبدان چىقىپ تۇلكە ئالسا، بىر تۇلكە بەش يۈز كويدىن يۇقىرى دەڭە.

– بۇ گەپنى قويۇپ قارچىغا بالىسىنى قانداق كۆندۈرىدىغانلىقىڭلارنى دەپ بېرىڭلار.

– بىر ئۆيدە تۆت - بەش ئادەم قارچىغا بالىسىنى توختىماي قوشلاپ قولىمىزغا بىر لوقما گۆشنى ئېلىۋېلىپ «گاھ ... گاھ ... ئالە ... كەل» دەيمىز. قورسىقىنى ئاچ قويۇپ تاكى قولىمىزدىكى گۆشنى ئالمىغۇچە ھېچنېمە بەرمەيمىز. قاراڭغۇ ئۆيدە ئاچلىققا چىدىمىغان قارچىغا بالىسى ئاخىرى قولىمىزغا ئۇچۇپ كېلىپ بىر لوقما گۆشنى چوقۇلايدۇ. بىر چوقۇغاندىن كېيىن قارچىغا بالىسىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋېتىپ، يەنە تۇۋلايمىز؛ قارچىغا قېيىداپ، ئاچچىقلاپ ئۆيدە بىردەم پالاقلاپ ئۇچقاندىن كېيىن، قورسىقىنىڭ ئاچلىقىغا چىدىمايي يەنە قولىمىزغا كېلىدۇ. بىر چوقۇلا – چوقۇلىماق يەنە پىرقىرىتىپ چۆكتۈرۈۋېتىمىز ... ئاشۇنداق قىلىۋەرسەك ئاخىرى بىزنىڭ قولىمىزدىن بىر لوقما گۆش بەرمىگۈچە يېمەيدىغان ھالغا كېلىدۇ. ئۆزىگە بىر پارچە گۆش تاشلاپ بەرسەكمۇ، بىز قولىمىزغا ئېلىپ بەرمىگۈچە يېمەي بىزگە قاراپ تۇرىدۇ. بىز بەرگەندە ئاندىن يەيدۇ ... مانا شۇ ھالغا كەلگۈچە ئۇنى ئاشۇنداق ئاچ قويۇپ قولغا ئۆگىتىمىز. يەنە بىرسى، قىرىق كېچە – كۈندۈز تۆت ئادەم ئۇنى نۆۋەت بىلەن قولدىن – قولغا ئېلىپ دەم ئالدۇرماي، ئۇخلاتماي، ئۇ قولدىن بۇ قولغا پىرقىرىتىپ تاشلاپ ئۇچۇرىمىز. قىرىق كېچە – كۈندۈز ئۇخلىماي، قولدىن - قولغا تاشلانسا، ئاندىن بىزگە كۆنىدۇ.

– ئەگەر ئۇخلىسىچۇ؟

– ئەگەر بىرەر قېتىم قارچىغا بالىسىنى كۆندۈرۈۋالغان باخشى مۇگدەپ قېلىپ ياكى ھېرىپ قېلىپ قارچىغا بىردەم ئۇخلىۋالسا، ياكى جىممىدە ئويلاش پۇرسىتىگە ئېرىشىۋالسا، چۈشىدە بۇرۇنقى تۇرمۇشى، ئاتا - ئانىسىنى كۆرىدۇ – دە، ئۆلسىمۇ كۆنمەيدۇ. قىرىق كېچە - كۈندۈز ئۇخلاتماي قولدىن - قولغا پىرقىرىغاندىن كېيىن ئۇ بۇرۇنقى تۇرمۇشى، ئاتا - ئانىسىنى تولۇق ئۇنتۇپ: «مەن ئەقلىمگە كەلسەم مۇشۇنداق ياشايدىكەنمەن» دەپ، ئادەمنىڭ قولىغا كۆنىدۇ.

– بۇرۇنقى كۈنلىرى قىرىق كېچە – كۈندۈزلۈك ئۈيقىسىزلىقتا پۈتۈنلەي ئۇنتۇلامدۇ؟

– ئەمىسە، ئادەمنىڭ قولىغا كۆنەمتى؟

– جاڭگالدا ئۇچۇش جەريانىدا ئەركىن قارچىغىنى ياكى ئاتا - ئانىسىنى كۆرۈپ قالسا ئېسىگە كەلمەمدۇ؟

– بۇرۇنقى كۈنلىرىنى، ئەسلىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەن بولغاچقا، ئاتا – ئانىسىنى تونۇيالمايدۇ ...

قوندىقتا ئولتۇرغان قارچىغا بالىسىغا قاراپ قورقۇنچلۇق بىر تۈيغۇ قوزغىمىدىن كىرىپ ئىچىگە شۇڭغۇپ ئۆزۈمنى تەكتى – ئەسراغا سۆرەپ كېتىۋاتقاندەك بوپ قالدى.

ئادەملەر نېمانداق ئەقىللىق، ھىيلىگەر ياراتىلغان – ھە! قارچىغىنىڭ مۇشۇ ئاجىزلىقىنى قانداق بىلىۋالغاندۇ؟ نەپسىگە ئامراقلىق ماڭۇ قارچىغىدىلا ئەمەس، مەندە تېخىمۇ باركەن.

ئۆزۈمنى بىردىنلا ئاشۇ قوندىقا باغلىنىپ، ئاچلىق ئازابىدىن ئادەملەرگە تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغان قارچىغا بالىسىدەك ھېس قىلىپ قالدىم.

مۇھەببەتنى ئىككىگە بۆلۈش

(ھېكايە)

رابىندرانات تاگور (ھىندىستان)

سەھرادىن كەلگەن ئىشلەمچى ۋە ئۇنىڭ ئايالى ئالدىراش ھالدا خۇمدانغا توپا كولايتتى، ئۇلارنىڭ كىچىك قىزى دەريا بويىدىكى كېچىكتە تىنمىغان ھالدا قازان-قومۇچلارنى يۇياتتى.

قىزنىڭ تاقىرباش ئىنىسى لايغا تولۇپ كەتكەن قاپقارا يالىڭاچ بەدىنى بىلەن ئاچىسىغا بويسۇنۇپ، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ دەريانىڭ ئىگىز قىرغىقىدا سەۋرچانلىق بىلەن ئاچىسىنى كۈتەتتى.

قىز سول قولىدا لىققىدە سۇ توشقۇزۇلغان پارقىراق مىس چەينەكنى، ئوڭ قولىدا بولسا ھېلىقى كىچىك بالىنى يېتىلەپ، سىيلىق مېڭىپ ئۆيىگە قايتاتتى. ئۇ ئانىسىنىڭ قىزى بولۇپ، تۇغما‌يدىغان ئۆي ئىشلىرى ئۇنى تېخىمۇ سۈرلۈك قىلىۋەتكەن ئىدى.

بىر كۈنى، مەن ئۇ يالىڭاچ بالىنىڭ پۈتلىرىنى سوزۇپ ئولتۇرغانلىقىنى، ئاچىسىنىڭ بولسا سۇ ئىچىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇپ بىر ئۇچۇم توپا بىلەن چەينەكنى توختىماي ئۇياق-بۇياققا چۆرۈپ تۇرۇپ يۇيۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. بىر تۇكلۇك قوزىچاق دەريا قىرغىقىدا ئوينىشىپ ئوتلاۋاتقان بولۇپ بولۇپ، ئۇ بالىنىڭ قېشىدىن ئۆتۈۋاتقاچ بىر مەرتىدى، بالا قورقۇپ چىرقىراپ يىغلىۋەتتى.

ئاچىسى شۇ ھامان قولىدىكى چەينەكنى تاشلاپ يۈگۈرۈپ قىرغاققا چىقتى. قىز بىر قولىدا ئىنىسىنى، يەنە بىر قولىدا قوزىنى قۇچاقلىدى، ئۇ مۇھەببىتىنى ئىككىگە بۆلدى، ئىنسانىيەتنىڭ ئەۋلادى بىلەن ھايۋاناتنىڭ ئەۋلادى شەپقەتلىك مۇھەببەتنىڭ بىرلىشىشىدە بىر ۋۇجۇدقا ئايلاندى.

(خۇنەن ئەدەبىي-سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «باغۋەن توپلىمى» ناملىق كىتابتىن خىتايچىدىن تەرجىمە قىلىندى)

مەمەتئىلى نىياز ئۇيغۇربەگ(گېرمانىيە)

ئالدىراپ قىلىنغان ئىشلار خام بولىدۇ،
ئاش- تاماقنىمۇ ئالدىراپ يېسە كېسەللىك كەلتۈرىدۇ.

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسىھەتلىرى (1001 ھېكمەت)» ناملىق كىتابدىن ئېلىندى

كۆز

گابرىللا مىستىرال* (چىلى)

ناخشامنى ئۆتۈندۈم تېرەكلەر ئارا،
سارغايغان ياپراقلار شىلدىرلىشىغا.
كىم بىلۈر بىر كۈنى ئۇشبۇ خازانلار،
كۆز يۈمسام بولامدۇ ماڭا يېپىنچا.

تېرەكلەر كەينىدە گۈگۈم ھارپىسى،
زەر قۇياش ئۇن–تىنسىز مۆكۈندى ئاستا.
چوغ بولۇپ كۆيۈپ كۈل بولمىسكەن دەپ،
ئىگەمگە چىن دىلدىن قىلدىم ئىلتىجا.

بىر چاغلار قولۇمنى سۇنغانتىم ساڭا،
تارتىۋال مېنى دەپ ئۆلۈم قوينىدىن.
كېچىگە يۈزلەنگەن مىسكىن شەپەقتەك،
كۆچمەكتە سىيمايسىڭ ھەسرەتلىك دىلدىن.

تۇغۇلۇپ دۇنياغا ئېلىپ كەلگىنىم،
ئۇھ تارتىش،ئۆكۈنۈش،خۇرسىنىشلا بەس.

ئاغرىق بالىدەك دەردەمدىن ياشىدىم،
تىترەيدۇ ۋۇجۇدۇم تىترەيدۇ نەپەس.

مەن گويا بىر تېمىم سۇپسۇزۇك شەبنەم،
تېرەكلەر باغرىغا سىڭىپ كېتىمەن.
رەھىمسىز ئەمەسمەن بىلگىن كۈز پەسلى،
پەقەتلا خاتىرجەم ھايات تىلەيمەن.

چېكەمگە قىسقىلىق سولغۇن ياپراقلار،
خۇشپۇراق چاچىدۇ غېرىبان كۈلۈپ.
غازاڭلار تۆكۈلدى ئورماندا بەلكىم،
ئايلىنىپ يۇگەنچە كېتەرمەن ئۆلۈپ.

قىراۋلار قاپلىغان ئەتراپنى تامام،
زىمىستان ھۇشقىتىپ كەلمەكتە يېتىپ.
يار بولۇپ ئۇششۇگەن بەرگىلەرگە مەن،
تۇرىمەن يېگانە خىيالغا پېتىپ.

ھەرقانداق ئادەم ئەجەلسىز ئۆلمەيدۇ.

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسىھەتلىرى (1001 ھېكمەت)» ناملىق كىتابدىن ئېلىندى

*گابرىللا مىستىرال (GABRIELA MISTRAL) چىلىلىق يازغۇچى. ئۇ 1945 - يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

نامرات شائىر
ـقەلەم قىلىچ بىلەن ئۇچراشقاندا ـ

گۆران ھانسسون (شۋېتسىيە)

ئالدى بىلەن بىر توپ تەلۈلەر
ئاندىن ئاچكۆزلەر كەلدى.
دۇنيادىكى كىچىككىنە قۇللار ئارىسىدىن
دۆلەتكە بىر نامرات شائىر كەلدى.

ئۇنىڭ روھى ئېچىرقىغان ئىدى
ھەم خەتەرلىك شېئىرلارنى يازاتتى.
بۇ يەردىكى كىشىلەر ئويلىنىشقا باشلىدى
چۈنكى قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرمايتتى.

بۇ يەردە باي ئىدى ھوقۇقدارلارلا
خەلق ياشاش ئۈچۈن
زۇلۇمغا قارشى دەست تۇردى
خۇددى ئاچ قالغان شائىر ئېيتقاندەك.

ئەمما بايلار پۇل ۋە قورال بىلەن
ئۇردى، چاقتى ھەممىنى.

ئۇلار ئاۋۋالقىدەكلا ئاز لېكىن كۈچلۈك ئىدى،
شۇنداق تىنچىدى يەنە بۇ ئىسيان.

ئاچ كىشىلەرنى باستۇرۇش ئۈچۈن
شائىر بىر كەچقۇرۇنلۇقى ئۆلتۈرۈلدى،
ئاندىن ئۇلار
شائىرنىڭ خاتىرىسى ۋە قەلبىنى سۇندۇرۇپ
ئۇنىڭ كۆرەشكە بولغان ئىنتىلىشىنى يوقاتماقچى.

بىر توپ تەلۈلەر قۇتلۇقلاشتى
ئاچكۆزلۈكى بىلەن ئالغان غەلبىنى.
ئەمما شۇ پەيتتە
تۇيراقتا كۆمۈلگەن قۇللار ئىچىدىن
نامرات بىر شائىر دۇنياغا كەلدى.

شۋېتچىدىن راھىلە كامال تەرجىمىسى (شۋېتسىيە)

ئارمان

مولوتجان توختاخونوۋ (قازاقىستان)

قۇچاقلاپ سۆيدى كۆچ-ئىرادەمنى،
كۆكلەمدە ياققان ئاپپاق ماموق قار.
مەزگىلسىز دېيىش،بىزگە ئەمەس تەن،
مەنمۇ بىر ھەق دەپ يولنى قىلدى تار.

ئارمانلىرىمنى تىزدىم ئۇنچىدەك،
كۆمۈپ قويارمۇ ئۇمىد زەرگارى.
قارىغۇغا نېمە قىلدىم كۇلگىدەك،
ئارمانلىرىمغا بولمىسا كارى.

سازلىسام بۈگۈن قەلبىم تارىنى،
تېيىلىپ چۈشتى ئاپپاق كەپتەرلەر.
كۆرگەندۇ بەلكى قەلبىم يارىنى،
قورغان بولغاندا ئاپپاق دەپتەرلەر.

ئارمانلىرىمدىن چۆچۈسەك رەقىب،
ئەندى ئاسمانىنى قىلمۇال سېپىل.

چۈنكى قۇياشنىڭ بۈگۈن تەپتى ئوك،
سېپىللىرىڭغا يوقتۇر ھېچ كېپىل.

نەقىشلە قانچە ساختا دىلىڭنى،
ھەقنىڭ ئېتى ھەق كېسەر تىلىڭنى.
بىكار قىلدىڭغۇ نوقۇپ ئارماننى،
بايقىماي قالدىڭ مەھكەم بىلىمنى.

تاۋاكەل بۈگۈن ئايغا ئولتۇردۇم،
يولتۇزلىرىمدىن بولغىن بەك پەخەس.
قىشتا شۇرغان بولغان بىلەن تۇن،
يازنىڭ تۇنىگە قىلىسەن ھەۋەس.

ئارمانلار بۈگۈن مۇرەمدە بولغاچ،
كۆرەر نىشاننى مېنىڭدىن بۇرۇن.
تېنىمەي ماڭدىم ۋىجدان يولىدا،
ئارمانلىرىمغا بولغاچقا ئورۇن.

ئىككى شېئىر

خەندان (تۈركىيە)

تۇرمىدىن سۆز

كۆردىڭىزمۇ بۇلۇڭدىكى كۆلەڭگىنى؟
كىشەنلىرى پۈتىڭىزغا باغلاندىمۇ؟
چاقماق چېقىپ چۈشلىرىڭىزده
ياشاپ تۇرغان ئۆمىدىڭىز داغلاندىمۇ؟

قاراڭ، شېئىر توقۇۋاتىمەن
قاراڭغۇلۇق يۇلۇۋەتكەن تىرناقلاردا،
سىز كۆرمىگەن ئەڭ رەھىمسىز قىينىقلاردا.
تىلسىم - تىلسىم بولدى مىسرالار،
قان كۈلگەنده زىناقلىرىمدا.
قىيما - چىيما بولدى قاپىيه
ئاھۇزارىم يۇتۇۋەتكەن چاناقلىرىمدا...

ئاڭلاڭ، چۆچەك ئوقۇۋاتىمەن
غۇرۇرۇمنىڭ پارچىلانغان ياماقلىرىدا،
ئەلەملەرنىڭ
يەر تېگىنى ئارزۇلاتقان قاماقلىرىدا.
چۈل - چۆل بولدى ئىچىم - تېشىم
«ئۆتۈپ كېتەر» دېگەن پۈتمەس ساناقلىرىمدا،
كۆكۈم - تالقان بولدى قىساسىم
قول يەتمىگەن ساداقلىرىمدا.

كۆزىڭىزنى بېرىپ ماڭا
بۇلۇڭدىكى كۆلەڭگەمنى كۆردىڭىزمۇ؟
بۇ ھاياتنىڭ مېنى ئاتقان تونۇرىدا
قايتا - قايتا كۈل بولغۇچە كۆيدىڭىزمۇ؟
تۇنجۇقماندا پەريادىڭىز ئىس - تۈتەكتە
قان تەپچىگەن لېۋىڭىزده
زەھەر كەبى ئىنتىقامنى سۆيدىڭىزمۇ؟
رەسىم مەنبەسى: يەتتەسۇ

چۈقان

تاش بولساممۇ ۋارقىرايمەن.
قۇم بولساممۇ سىرقىرايمەن.
سۇ بولساممۇ يۇغۇرۇلۇپ،
مۇشتۇملاردەك تۇگۈلىمەن.
ئوت بولساممۇ چۆلده يانغان،
سۆكەلمەستىن سۆكۈلمەن.

تېمىم - تېمىم تارىخىم بار،
چىشلەم - چىشلەم جۇغراپىيەم.
ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ بوغۇلمىغان،
ئۆلۈم بولۇپ تۇغۇلمىغان،
بۇلبۇل كەبى تىلسىم بار،
ساتارىمدا تارىم بار.

مەن يىغلىسام سۇلار كۆيەر،
مەن يىغلىسام ئوتلار ئۆچەر،
مەن يىغلىسام قاينام - قاينام
قارلار دۇنيادىن كۆچەر...
مەن يىغلىسام...
لېكىن، ئەمما... دۇنيا كۈلەر،
قان رەڭگىدە گۈللەر ئۇنەر...
خازان كەبى ئۆلمەي دېدىم،
تىرىك تۇرۇپ كۆيمەي دېدىم.
ئۇچامدىكى لاتىلاردەك
پارچە - پارچە يۇرمەي دېدىم.
لېكىن، بەختىم قارا بولدى،
تاجۇتەختىم يارا بولدى.
تاش بولساممۇ ۋارقىرايمەن،
ئېرىپ - ئېرىپ ئاھ - زارىمدا
يامغۇر كەبى شارقىرايمەن...

2021 - يىلى 14 - فېۋرال

شېئىرلار

راھىلە كامال (شۇبتسىيە)

لەيلانىڭ ئۇچ شېئىرى

لەيلا ئىتوپىيىلىك چوكان،
ئۇ بەك يېقىملىق،
لەيلا كۇلسە كۇلمەي تۇرالمايسىز.
لەيلانىڭ قارامتۇل ئۆڭى پارقىراپ تۇرىدۇ،
ئوڭ بىلىكىدىن جەينىكىگىچە ئۇزارغان ئاقۇش تارتۇق
ئۇنىڭ كەچمىشلىرىدىن بىر يالداما.
سول قولىدىكى قىزغۇچ بىلەيزۈك
لەيلانىڭ بىردىن بىر زىبۇ زىننىتى.
لەيلانىڭ تولغان كۆكسى
ئۇنىڭ يۈرىكىنى قوغداپ تۇرىدۇ.
ئۇ ئىشخانىغا كىرىپ كەلسە
بىز ئايالالار چېغىمىزدا «كاساپەت»دەۋېتىمىز.
ئىشخانىدىكى ئۇچ ئەرنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ كېتىدۇ.
بۇنداق چاغدا لەيلاغا«ھاي بولدى، يامان بولدۇ»
دەپ قويسام ئۇ «سەن شېئىر يازسەنغۇ ھە!
بۇمۇ مېنىڭ شېئىرىم ، بۇ شېئىرىم بىلەن
غەپلەتتىكى ئايالالارنى، ئۇيقۇدىكى ئەرلەرنى ئويغىتىمەن»
دېگىنىچە قاقاقلاپ كۇلىدۇ.

لەيلانىڭ ئىككىنچى شېئىرى ئۇنىڭ ئوغلى خامىد.
خامىد لەيلانىڭ ئۆگەي بالىسى.
لەيلا توي قىلىپ ئىككىنچى يىلى بىر سەھەرى
لەيلانىڭ ئېرى ئويغانمايلا قويىدى.
4 ياشلىق تۇغما مەجرۇھ خامىد لەيلاغا قالدى.
بۇ چاغدا لەيلا 27 ياشتا ئىدى.
ئون يىل ئۆتتى ،
خامىد تېخىچىلا تۆت ياشلىق بالىدەك.
لەيلا دەيدۇكى:
«مېنى ئوتتىن ساقلىغان ئاللاھىم
مېنى خامىد بىلەن سىنىدى.
ماڭا دۇنيادا ئەڭ موھتاج ئىنسان خامىد.»
لەيلا بۇ شېئىرنى مۇھەببەت بىلەن يازىدۇ.

لەيلا 6 ياشقا كىرگەن يىلى
بىر قېتىملىق بومبارداىمانداا
لەيلانىڭ ئۆيىگە ئوت كېتىپ
لەيلانىڭ ئاتا ئانىسى، سىڭلىسى
ئوتتا كۆيۈپ كەتتى.
بىر بىلىكى ئېغىر يارىلانغان لەيلا
دارىلئېتامدا چوڭ بولدى.
لەيلاغا ئاپىسىدىن پەقەت
قىزغۇچ بىلەيزۈك يادىكار قالدى.

لەيلانىڭ ئۇچىنچى شېئىرى تولىمۇ پىنھان.
لەيلا قۇشلارنى تىرىكتەكلا سىزالايدۇ .
لەيلا پەقەت بەشلا قۇشنىڭ رەسىمىنى سىزالايدۇ،
تېخىمۇ قىزىقى، لەيلا بىر قۇشنى ئاق قويۇپ
قالغان تۆت قۇشنى زەيتۇن رەڭ، بىنەپشە رەڭ،
قىزىل رەڭ، سۆسۈن رەڭلەردە بويap قويىدۇ.
لەيلانىڭ قۇشلىرى
دەرەخ شېخى، گۈل شېخى، ئۆگزىلەرگە قونماستىن،
بەلكى تاماق ئۈستىلى، كىتاب ئىشكاپى،
كارىۋىتىغا ھەتتا مونچىلارغا قونغان.

ئىقرار

ئورۇندۇقنى سەن تولا ئولتۇرۇپ كونىراتتىڭ،
ئۇ غىچىرلاپ ئاسرىشىڭنى سورايدۇ.
سەن تاكى ئۇنىڭ پۇتى سۇنۇپ كەتكىچە
ئۆزۈڭنى باستۇرۇپ ئولتۇرىۋېرىسەن،
ئاندىن تاشلايسەن،
ئۇنىڭ ساڭا ئۆزۈن يىل ھەمراھ بولغان
قەدىناسلىقىنى ئۇنتۇپ كېتىسەن.
ئەسلىدە ئورۇندۇق پۈزۈر كىيىنگەن بىرىدىن يېقىملىق.

شامال

قايغۇرما!
ئادەملەر ئارىسىدا ئۆزۈڭنى يالغۇز ھېس قىلساڭ.
ئۇلارمۇ يالغۇز.

ھېچقاچان يالغۇز قالمايسەن.
قارا !
شاماللارغا
ئۇ سېنى ئوراپ تۇرىدۇ.
مەيىن شامالدا
ياپراقلارنىڭ ۋىسالىنى كۆرىسەن.
لەرزان شامال
چېكە چاچلىرىڭنى ئويناپ
چېھرىڭنى سۆيىدۇ.
ئېتەكلىرىڭنى ئۇچۇرۇپ
ئاياللىقىڭنى يادىڭغا سالىدۇ.
ئىللىق شامال بوينۇڭنى سىلاپ
ئىچىڭگە كىرىپ تېنىڭنى راھەتلەندۈرىدۇ.
سوغۇق شامال سېنى ئەندىكتۈرۈپ
ئۆزۈڭنى ئىسسىق تۇتۇشقا،
روھىڭنى چاكىنىلىقلاردىن يىراق تۇتۇشقا ئۈندەيدۇ.
بورانداا ياپراقلارنىڭ ھىجرانىنى كۆرىسەن.
ئۇ ھاياتىڭدىكى تىراگىدىيەلەردىن
دېرەك بېرىپ سېنى كۆچلۈك بولۇشقا ئىشارەتلەيدۇ.

شاماللارنىڭ ھەر ھالىدا سەن بارسەن.
سېنىڭ ھەر ھالىڭدا يەنە ئۆزۈڭ بارسەن.
ئېيتقىنە،
سەن يالغۇزمۇ؟

ئىككى شېئىر

ئابدە ئابباس نەسرىن (تۈركىيە)

يۇتتۇرۇش

قەلبىم غۇچچىدە گۈللەرگە تولاتتى
بېغىمىزنىڭ ھىدى يۇرىكىمگە ئاقاتتى
ئاقار يۇلتۇزلار تاڭغا ئۇلىشىپ كېتىدىغان پاراڭلىرىمىزغا ساقىيتى
يېشىل كۆينىكىم ھوشۇقۇمغا كېلەتتى
ئۆرۈمە چېچىم رومال ئىچىدە پىنھان ئىدى.
قۇرئان ئوقۇۋېتىپ ھاياجانلىناتتىم:
-راستتىنلا، شۇ زاتنىڭ ئىسمىنى تىلىمغا ئېلىش شەرىپىدىمۇ مەن ئەجەبا ؟!.. دەيتتىم
سەجدىلىرىم نۇردىن بۇلاق ئىدى
پېشانەم تېگەتتى، ئىچىم ياناتتى.
ئىلاھى سۆيگۈ كۆزلىرىمدىن تاشاتتى.
دادامنىڭ تاماق يەۋاتقاندا سۆننەتكە ئۇيغۇن ئولتۇرماسلىقىنى
ھەدەمنىڭ پاشنىلىق ئايىغىنىڭ ئاۋازىنى
ئاكامنىڭ موتوسىكلىتقا دۈئاسىزلا مىنگەنلىكىنى
قوشنىلىرىمنىڭ تەشەھھۇدتىن كېيىن زىكىر- تەسبىھسىز يۇزەكىلا تۇرۇپ كېتىشىنى ئەيىبلەيتتىم.
ئەتىرگە ئوخشاش تەۋرىلەپ بىلدۈرگىلى بولمايدىغان بىر سېزىمنى تۇيغاندا، ئۇزۇندىن -ئۇزۇن يىغلىۋالاتتىم...
دۇنياغا ئۇپۇقلارنى دەسسىۋالغاندەك مەغرۇر قارايتتىم
بەخت، قىممەت بېرىدىغىنى «ھىدايەت» دەيتتىم.
مەدرىسە بىلەن ئۆيۈم، رەببىم بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدىكى يول ئىدى.
تەھەججۇدلىرىمدا سورىغان تىلىكىمنى
ئەزھەردە دەرس ئاڭلاپ ئولتۇرغان بىر چۈشتىن كېيىنى تۇيۇقسىز ئېسىمگە ئالدىم
يىللار كېيىن ئىجابەت بولغان دۇئايىمنىڭ ھەيرانىدىن سىلكىنىپ كەتتىم...
پارتامدا تۇرغىنى ئىلگىرى يوشۇرۇپ يۇرۇپ دەرسلىك قىلغان كىتابلار
ئولتۇرغىنىم ئازادە سىنىپ
مەھشۇر دىنىي ئۇنىۋېرسىتېت
قەلبىمدە «ساقچى بىلىپ قالارمۇ ؟ كېلىپ قالارمۇ؟ ئاڭلاپ قالارمۇ ؟..» ئەندىشىسىدىن باشقا يەنە ئاللىقانداقتۇر نەرسىلەر بىللە يوق تۇراتتى...

مۇھەببەتنى ئەرز قىلىمەن

«يامغۇرنى ياخشى كۆرەتتى..» دەيسەن
ھەرقېتىملىق يامغۇر مېنى ئەسلىتىش ئۈچۈنلا ياغىدىغاندەك
ئاسمان يۈزۈمدەك
يەر سۆكۈتۈمدەك تۇيۇلىدۇ.

قىممەتلىك ئىكەنلىكىڭنى ھېس قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئېگىلىشىمدەك
نۇقسانسىز ئەگرىلىكىنى ھېچىيەردىن تاپالمىغاندا،
تىنچسىزلىقتىن نەپەسلىنىسەن.
غېرىب بولۇپ قالساممۇ،
مۇھتاجلىقىمغا مۇھتاجلىقنى
چىدىغۇسىزلىقىمغا چىدىغۇسىزلىقنى تېڭىپ
قايتا - قايتا ئۈمىد بىلەن كەلگىنىمدەك،
ئۈمىدسىزلىكتىن تەكرار - تەكرار تىترەۋېتىپ
غايىپ بولۇپ كېتىشنى ئىستەيسەن.
تامچىلاردىن شۇركىنىسەن.

ھەممە مەن بىلەن بىرىكىپ كەتكەندە،
«پۇشايمان» دېگەن خەتتىن ئىختىيارسىز ئىسسىمنى ئوقۇپ سالسەن.
نېمە قىلساڭ قىل...
ئىچىڭدىن تېشىڭغا قاچالمايسەن.

سېنى سۆيگىنىم ئۈچۈنلا، مېنى سۆيمىگەن بولساڭ، بۇ قەدەر ئازابلانماس ئىدۇق...
ھەرنېمە قىلدى مۇھەببەت
مۇھەببەتنى ئەرز قىلمەن...

ئىككى شېئىر

ئەزىمجان نىزامىي (قىرغىزىستان)

ئۆزۈڭ تاپقىن داۋانى

قانچە مۇشكۈل ئېگىز بولسۇن بۇ ھاياتنىڭ داۋانى،
ھەقنى كۆزلە، توغرا سۆزلە يوق بۇ ئىشنىڭ يامانى.

بىر مەقسەتتە بولساڭ پارلاق كېلەر خەلقىم زامانى،
ھەسرىتىمنى ئايان قىلسام تۆگىمەيدۇ بايانى.

ئەسرارىمغا سىرداش بولسا ئەۋلادىمنىڭ قالغانى،
كۆڭ-زېمىننى قاپلىماستى ئۈيغۇرۇمنىڭ پىغانى.

نادانلىقتىن قۇتۇلمىدۇق ئەجەپكەنمىز نادانى،
بۇ كېسەلدىن قۇتۇلغىن بەس، ئۆزۈڭ تاپقىن داۋانى.

دوست بىلمىگىن يېقىن كېلىپ ھېجايىسمۇ ياتلارنى،
تارىخىمغا قاراپ كۆرگىن دىلى قاتمۇ-قاتلارنى.

سىرىڭ ئېيتما، ئىشىڭ ئاچما، يولۇقتۇرما ياتلارنى،
ئۆزۈڭنى سۆي، ئۆزگىنى قوي، شادلاندۇرما ياتلارنى.

ئەزىم ئەيتۇر:كۆزلەر خىرە، پۇت-قولىدا يوق ماجالى،
كۆيدۈرمىسۇن ئوغلۇم سېنى بېگانىلار جامالى.

بىرلىك بولماي شۇنچە يىللار تەردۇق باشقا بالانى،
قېرىنداشنى چەتكە قېقىپ، يېقىن بىلدۇق ياتلارنى.

ئويلا ئوغلۇم يۇرىكىڭدە ، يوق بۇ سۆزنىڭ يالغانى،
مېنىڭ ئۆمرۈم ئازلا قالدى قىسقارمىسۇن داۋامى.

غەم-غۇسسىدىن قۇتۇلسىكەن ئۈيغۇرلارنىڭ ماكانى،
گەر ئۆلسەمۇ كۆمۈلمەستى نىزامىينىڭ ئارمانى.

قانچە مۇشكۈل ئېگىز بولسۇن بۇ ھاياتنىڭ داۋانى،
ئۆزۈڭنى تىرىش، ئۆزۈڭ كۆرەش بۇ ئەركىنلىك پايانى.

1997 -يىلى، بىشكەك

كىمدەك بولمەن

ئىككى تەڭگە تاپقاندا كۆپۈپ كېتىمەن.
چۆلگە مىراب بولساممۇ كۆلۈپ كېتىمەن.
ياتنى كۆرۈپ ئۆزۈمنى ئۇنتۇپ كېتىمەن.
بۇ مىجەزنى قاچانمۇ ئۇنتۇپ كېتىمەن.

ئوروس كەلسە يېنىمدا «ئىۋان» بولمەن،
كۆلۈپ قويسا خىتايلار «جاك، ۋاك» بولمەن.

كۆينەكلەرنى سەپ تاشلاپ سۇلتان بولمەن.
ياۋروپاچە «كىيىنىپ» بۇتتەك بولمەن.

بەدەنلىرىم لىغىرلاپ سۇتتەك بولمەن،
مورا ئىزدەپ ھەر كۈنى ئىتتەك چاپمەن،
قانداق قىلاي بىلمىدىم، كىمدەك بولمەن.
ئەقلىم كىرسە بېشىمغا ئېتەك ياپمەن.

2000 - يىلى، بىشكەك

دىكتور خالمۇرات ماناپ

سەلىمە.ئا كامال (ئاۋسترالىيە)

ئىككى كۈندىن بۇيان «ئىلى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى»نىڭ «بۇ كېچە سىز تەنھا ئەمەس» پىروگراممىا دوكتورى خالمۇرات ماناپنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرى تارقىلىپ، ۋەتەنداشلارنى قايغۇغا سالدى. ئۇنىڭغا ئاتالغان مەرسىيە «بۇ كېچە بىز تەنھا ئاكا»نى ئوقۇدۇم. ئۇنىڭغا ئاتاپ شۇنچە تېز ئاھاڭ ئېيتىلغان ناخشىنىمۇ ئاڭلىدىم. بولۇپمۇ خالمۇراتنىڭ ۋىدالىشىش خېتىنى ئوقۇپ چىدىيالمىدىم. خالمۇراتنىڭ ئەل

قەلبىدە مۇنداق يىلتىز تارتىشى–ئۇنىڭ سەممىي، بىلىملىك، مىللەتپەرۋەر كىشى ئىكەنلىكى، شۇنداقلا ئەدەپ-ئەخلاقلىق ئەركەك ئىكەنلىكىگە باغلىنىدۇ. ئۇنداقتا، ئۇنى تەربىيەلىگەن ئاتىسى كىم ئىدى؟

خالمۇرات بىلەن بىللە ئاتىسى ھۆرمەتلىك ئۇستاز–ماناپ قادىرىي ئاتىمىز بىلەن سۆھبەتتە بولغان 61 يىل ئىلگىرىكى بىر كۈننى ۋەتەنداشلار بىلەن ئورتاقلاشقۇم كەلدى.

2004 - يىل باش كۈز كۈنلىرىنىڭ بىر يەكشەنبىسى. گۈزەل ماكانىم–غۇلجا شەھرىنىڭ دۆڭمەھەللىسىدىكى باغلىق بىر قورۇغا كەلدىم. بۇ كۈنلەردە «تەمبۇر شاھى» نامىنى ئالغان تالانتلىق مۇزىكانتىمىز–نۇرمۇھەممەت تۇرسۇننىڭ ئەجدادى ھەققىدە ماتېرىيال توپلاۋاتقان ئىدىم. شۇڭا نۇرىنىڭ ئاتىسى «تۇرسۇن چاڭ» نىڭ زاماندىشى– پېداگوگ، دراماتورگ، ژۇرنالىست، رەسسام، فوتوگراف -ماناپ قادىرىي ئاتىمىزنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلىشىم ئىدى.

قورۇ بەك كەڭ بولۇپ، ئاددىيغىنە ئۆي رەڭدار ئېچىلغان گۈللەر ئارىسىدا ئىدى. ئورۇق گەۋدىلىك، بۇغداي ئۆڭ كەلگەن ماناپ ئاتىمىز سالقىن ئۆي ئىچىدىكى ئېگىز سۇپا ئۈستىدە كۆرپىدە ئولتۇرغانچە مېنى كۈتۈۋالدى.

80 ياشتىن ھالقىغان، تېنى ئاجىزلىشىپ قالغان ئىكەن. ئۇنىڭغا مەقسىتىمنى ئېيتىۋىدىم، جانلىنىپلا كەتتى. سوئاللىرىمغا ئەستايىدىل جاۋابلار بەردى. خاتىرىلەپ ئۇلگۈرەلمەي قالدىم. بىردەمدىن كېيىن ئېگىز بويلۇق بىر ياش يىگىت ئاستا كىرىپ، ئەدەپ بىلەن سالاملاشتى–دە، سۆھبىتىمىزنى ئاڭلاپ يېنىمدا ئولتۇردى.

سۆھبىتىمىزنىڭ ئاخىرىدا مەن ماناپ ئاتىمىزنىڭ ئۆزى توغرىسىدىمۇ سوئاللار سوردىم. ئېرىشكەنلىرىمدىن ئازغىنە ئۇچۇر بېرەي:

–مەن 1923 -يىلى غۇلجا ناھىيەسىنىڭ تاھىرىۋزى يېزىسىدا تۇغۇلغان، مەھەللىمىزدىكى مەسچىت يېنىدا دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغان. مولام بىزگە سۈرىلەرنى يادلىتاتتى. لېكىن، مولام خەت يېزىشنى بىلمەيتتى. 8 يېشىمدا ئاغىنەم روزاخۇن بىلەن ھويلىدا تەپكۈچ ئوينىۋاتقاندا مۆجىزە يۈزبەردى. تەپكۈچ قوشنىلارنىڭ ھويلىسىغا چۈشۈپ كەتتى. ئۇنى ئىزدەپ كىرىپ، ئۆيدىن چىقىۋاتقان يېقىملىق ئاۋازنى ئاڭلىدىم، ئىشىكنى قېيا ئاچسام بىر كىشى غەيرىلا پارچە ياغاچنى بوينىغا تىرەپ، چىرايلىق تاياقچىنى ياغاچقا سۈركەپ ئاۋاز چىقىرىۋاتقانىكەن. ئۇ كىشى بىزنى كۆرۈپ تاياقنى قويدى. ئۇنىڭ چېلىۋاتقىنى ئىسكىرىپكا ئىكەن.

بىز بۇنداق چالغۇنى تۇنجى قېتىم كۆردۇق. ئۇ بىزگە:

–بالىلىرىم، سىلەرگە ئېغىزدىن چىققانىنى قەغەزگە چۈشۈرۈشنى ئۆگىتىپ قويايمۇ، –دېدى. خۇش بولدۇق. ئۇ بىزگە پاكىزە قوم تېپىپ كېلىشىمىزنى ئېيتتى. بىز دېگىنىنى قىلدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ھەركۈنى قومغا ھەرپلەرنى يېزىپ ئۆگەتتى. بىز تېزلا ساۋاتلىق بولدۇق. ھېسىاب ئۆگىنىپ، قوشۇش، ئېلىش، جەدۋەل يادلاشلارغا ئۇستا بولۇپ كەتكەن ئىدۇق. كېيىن ئۇقتۇمكى، تۇنجى ئۇستازىم–سوۋېت كوممۇنىستلىرىنىڭ تۇتۇش بۇيرۇقىدىن قۇتۇلۇپ قېچىپ كەلگەن ئاتاقلىق پېداگوگ قاسىم ئەپەندى دېگەن كىشى ئىكەن. ئۇ يەنە بىر ئالىم، تەتقىقاتچىمىز–ئابدۇسەمەت نەزەرخوجا (ئۇيغۇر ئوغلى) بىلەن بىللە چېگرىدىن قېچىپ ئۆتكەن ئىكەن...

–قومغا خەت يېزىپ ساۋاتىنى چىقارغان بۇ كىشىنىڭ كېيىنكى ھاياتى قانداق بولغان؟

تاھىرىۋزىدىن شەھەرگە كۆچۈپ كىرگەن. ئاتىسى پارچە كۆمۈر سېتىپ ئائىلىسىنى قامدىغان. بىر مەشرەپتە قولغا سۇ ئېلىۋاتقان ماناپنى زېرىپئاخۇنباي «ئۈمىد مەكتەپ»تە ئوقۇتۇشقا ۋەدە بەرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن رەسمىي ئوقۇغۇچى بولغان. ماناپ قادىرىي تولۇقسىزنى پۈتتۈرۈپ، نەسرۇللا بايىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىدە «شىنجاڭ ئىنستىتۇتى »دا ئوقۇغان، ئاندىن «ئىلى ئەخمەتجان قاسىمى» نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا (ھازىرقى ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى) مۇئەللىم بولغان. ھۆسنىخەت يېزىپ داڭقى چىقىۋاتقان بۇ كۈنلەردە رۇس رەسسامى بىلەن بىللە دراملارغا دېكىراتسىيە سىزغان رۇس رەسسامى شىشكىننىڭ چىنلىق ۋە سەنئەتلىك دەرىجىسىگە يەتكەن تەبىئەت ئەسەرلىرىنى كۆرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن رەسىم سىزىشقا كىرىشكەن. نۇرغۇن رەسىملەر سىزغان. ھازىرغىچە ئەللىك پارچىدىن ئارتۇق رەسىمى ساقلانماقتا. ئۇ يەنە «ئۇيغۇر–قازاق ئۇيۇشمىسى»دا ئىشلەپ، «غېرىب–سەنەم»، «ئارشىن مال ئالان»... قاتارلىق دراملارنى

* پېداگوگ ، دراماتورگ ، رەسسام، فوتوگراف، ژۇرنالىست ماناپ قادىرىينىڭ ئوغلىدۇر.

كۆچۈرۈش، ياندىن ئاۋاز بېرىشكە قاتناشقان. ئاز كۈندىن كېيىن كۆچۈرمىچىلىكنى تاشلاپ، «ئۆگەي ئانا ئۆگەي ئەمەس»، «ئاق بۇرۇت» دراملىرىنى يازغان. ئارتىس غوجا قاسىم، مەھبۇبەلەر سۆزلەپ بەرگەن قۇشلار ھەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلاپ «شۇم قۇش» دىرامىسىنى يازغان. دراما ئاجايىپ ئالقىشلانغان ھەمدە جۇمھۇرىيەت رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى ئۆز قولى بىلەن يازغان مۇكاپات پۇل چېكىنى تاپشۇرۇۋالغان. ئۇ يازغان ھەرخىل ژانىردىكى ئەسەرلەر 15 تىن ئاشقان بولسىمۇ، كۆپىنچىسىنى ئېلان قىلالمىغان. (مەتبۇئاتتىن ھوشۇر، ئا.قاھار، تۇرغان شاۋۇدۇنلارنىڭ ئەسەرلىرى ئۈچۈن ماتېرىيال سۈپىتىدە پايدىلىنىشىغا بەرگەن). 1946 – يىلى ئەخمەتجان قاسىمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن «ئىلى گېزىتى»دە مۇخبىر – مۇھەررىرلىك قىلغان كۈنلىرىدە رەسساملىق قىلغاندا، ئاتاقلىق شائىر، فوتوگراف نۇربوساقوۋنىڭ ياردىمىدە فوتوگراف بولغان. ئابدۇۋۇلى جارۇللايۇپ ئاساسىي رول ئالغان «ئەمەتنىڭ بالىلىقى» ناملىق 104 پارچە چاتما فوتو سۈرەتلىك ھېكايىنى ئىشلەپ، بۇ ئۇسلۇب بويىچە تۇنجى فوتوگراف نامى ئىلى تارىخىغا يېزىلغان.

– ئەمما 21 يىل ئۆمرۈم ئېغىر ئەمگەك، تەقىبلەشلەردە ئۆتتى، پېنسىيە يېشىغا توشقاندا «ئاقلاندىم»– دەپ توختاتتى سۆزىنى ئۇ ئەلەم بىلەن.

بىز ئۇزاق پاراڭلاشتۇق. ئۇستاز چارچاپ قالغاندەك قىلدى. بىزنى خالمۇرات ئۇزىتىپ چىقتى. ھويلىغا چىقىپ كەتكۈم كەلمەي، ھېلىلا ئاڭلىغانلىرىمنىڭ خۇشاللىقى بىلەن ئاخىرقى ئېغىر تىنىقلار ئارىسىدا كېتىۋاتاتتىم. يەنە نۇرغۇن سوئاللار مېنى كەتكىلى قويمايۋاتاتتى. مەن قورۇغا سەپسېلىپ قارىغان ھالدا توختاپ قالدىم. ئاياقلىرىم ماڭغىلى ئۇنمايۋاتاتقاندەك!

ئۆينىڭ ئارقىسىمۇ خېلى كەڭرى ئىكەن. بەك گۈزەل رەتلىنىپتۇ. تۈيۇقسىز روشەن بىر سېلىشتۇرمىنى بايقىدىم. ئۆينىڭ ئالدى ئىشىكىگە ئانچە يىراق بولمىغان تام تۈۋىدىكى ئىككى تۈپ ئالما كۆچىتى چاتقاللار ئارىسىدا قاپتۇ. تۆت-بەش مېتىرچە كەڭلىكتىكى يەردە ياۋا-ئۈت-چۆپلەر چىرمىشىپ كېتىپتۇ. مەن خۇددى ماناپ ئۇستاز سىزغان رەسىملەردەك رەتلىك قورۇدىكى بىر بۇلۇڭنىڭ خاراب ھالىنى كۆرۈپ خالمۇراتقا:

–بۇ يەرلەردە بىرەر خىسلەت بارمۇ؟ ئەجەب خانۇەيران پېتى قويۇپسىلەرغۇ؟–دەپ سوردىدىم.

ئۇ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا:

–بۇنى دادامدىن سوردىڭىز توغرا بولاتتى،–دېدى.

–بوپتۇ، سوردىساق سورايلى،–دېدىم ئارقامغا يېنىپ.

–ماۋۇ بىر بۇلۇڭ بولماي قاپتۇ. رەسسامنىڭ گۈزەل ھويلا–ئارام ئەسىرىنى سەل بۇزۇپ قويغاندەك قىلدۇ،– دېدىم سوئالنى ئەتەي قىزىتىپراق بۇرمىلاپ سوراپ.

– بەك ئىنچىكىلەيدىغان مۇخبىرىمىز ئىكەنسىزغۇ.

ئۇ مېنىڭ تەبىئەتكە سىزغان ئەسىرىم. بۇ سوئالىڭىز ئەتىگەندىن بۇيانقى سوئاللىرىڭىزنى بېسىپ كەتتى،– ئۇ جەينەكلەپ ئولتۇرماقچى بولدى. خالمۇرات سۇپا ئۈستىگە چىقىپ، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە ياستۇق تىكلەپ قويۇپ بەردى.

– مەن بۇلبۇلنى بەك ياخشى كۆرىمەن. ئۇنىڭ سايرىشى ماڭا دۇنيادىكى ھېچقانداق مۇزىكانتنىڭ ئىجاد قابىلىيىتى يەتمەيدىغان سېھرلىك مۇزىكىدەك ئارام بېرىدۇ. ھەر قىزىلگۈل پەسلىدە بۇ چاتقاللىق ھەيۋەتلىك «سىمفونىيە كلوب»نغا ئوخشاپ قالىدۇ. چۈنكى، بۇ چاتقاللىقتا بىرتوپ بۇلبۇلنىڭ 20 نەچچە يىلدىن بۇيان بۇزۇلمىغان سەھنىسى بار. ئۇلار ئۈۈلىرىغا جايلىشىۋېلىپ چاڭقاق ئۈنلىرىدە «بۇلبۇللار سەھىرى »نى ئورۇنداشقا باشلايدۇ. ھەم ھېسسىياتلىق، ھەم ئازابلىق كۆڭلۈمگە «ئاغزىدىن قان تامغىچە» تەسەللى بېرىدىغان بۇلبۇللارنىڭ ماكانىنى بۇزغۇم يوق!

كۆزلىرىمگە ياش كەلدى. ئۇيغۇر يېزىقىنى قۇمغا يېزىشتىن باشلاپ ئۆگىنىپ، بەش خىل كەسپتە داڭ چىقارغان، كۆپ ئېقتىدارلىق بىر ئىنسان قەلبىدىكى ئازابلىرىنى بۇلبۇللار ناۋاسى بىلەن داۋالاپ ياشاۋېتىپتۇ.

ھەسرەتتە قالغان بوۋايغا نېمە دەپ تەسەللى بەرسەممۇ بەربىر بۇلبۇللاردەك كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرالمايدىغانلىقىم ئېنىق ئىدى. مانا بۇ–بىز ماتەم بىلدۇرۇتقان ئوغلان–خالمۇراتنىڭ ئاتىسى ئىدى.

خالمۇرات دەرۋازا ئالدىدا مېنى ئۇزىتىپ قالدى...

رەھمەتلىكنىڭ ئاخىرقى تىنىقلىرىدا
ئېيتقان تۇنجى يۇرەك سۆزلىرى،
قەلبىمىزدە ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرە بولۇپ قالدى!

خىزمەتداشلار ياخشىمۇسىلەر:

سالامەت تۇرۇۋاتامسىلەر؟ ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان سىلەر بىلەن رادىئو خىزمىتىدە بىللە ئىشلىگىنىمدىن ئىنتايىن خۇشالمەن ۋە ئىنتايىن مىننەتدارمەن. سىلەرنىڭ مېھرىگىلار ۋە ياردىمىگىلار بىلەن خىزمەت ئىشلەش جەريانىدا ئانچە-مۇنچە نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپتىمەن. ھەممىگىلاردىن سۆيۈنىمەن. ھەممىگىلار تولىمۇ سۆيۈملۈك. ئادەمنىڭ سالامەتلىكى دېگەن باشقا بىر گەپكەن. سىلەردىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. شۇنىدىمۇ سىلەر بىلەن ئۆتكەن ھەربىر كۈنىمدىن پەخىرلىنىمەن. ئۆزئارا بىر-بىرىگىلار بىلەن ئۆزەم-ئىناق ئۆتۈۋاتىمىز. بىر-بىرىگىلارنى ياخشى كۆرۈۋاتىمىز. ئۆتكۈرگەن خاتالىقلىرىم بولسا كەچۈرۈۋېتىگىلار. مەن ئاغرىق سەۋەبىدىن دەم ئېلىۋاتقان بۇ مەزگىللەردە بىرقانچە خىزمەتدىشىم ئۇنىدىرادىئا گەپ قىلدى. خەت يازدى. ھەتتا ئۆيگە بارىدى. لېكىن، كۆرۈشەلمىدۇق. تېزدا چۈشىنىگىلار. چۈنكى، شۇ چاغدىكى ئەھۋالىم شۇنداق ھالەتتە ئىدى. ئامانچىلىق سىلەرگە ھەمراھ بولسۇن.

خالمۇرات ماناپ

2020 - يىلى 15 - ئىيۇل، كەچ 12:26

غۇنچىلار قەلبىدىن

ئىككى شېئىر

ئارمىدىنوۋا گۈلۈدىرا (قازاقىستان)

م.جەلىلوۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 6 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

گۈزەل كەتمىنىم*

چىرايلىق گۈزەل كەتمىنىم،
كوچىلىرى بەكمۇ كەڭ.
ئېچىلىدۇ گۈللىرىم،
قىزىل ھەم سېرىق رەڭ.

كەتمىنىم گۈزەل ماكانىم،
سېنى سۆيەر جان دىلىم.
ئوقۇش كېرەك ھەر دائىم،
كىتابتا بار كۆپ بىلىم.

مەكتەپكە بارايلى

سىنتەبىر ئېيىدا،
مەكتەپكە بىز بارىمىز.
كىتاب ، دەپتەرنى ئېلىپ،
ساۋاقلارنى يازىمىز.

مەكتەپتە بىز ھەرقاچان،
دەرس ئوقۇپ يۈرىمىز .
ئوقۇشلاردىن قالماستىن،
ئەلا باھا ئالىمىز.

* كەتمەن: قازاقىستاندىكى ئۇيغۇر يېزىسى (ت)

ئانامغا ھەدىيە

مۇنبە سابىر (تۈركىيە)

ھىرا ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتىپى 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

دېرىزىدىن چۈشۈۋاتقان ئىللىق قۇياشنىڭ نۇرى بىلەن ئويغىنىپ كەتتىم. بۈگۈن، ئەتراپ بېشىللىققا پۈركەنگەن ماي ئېيىنىڭ ھاۋا ئوچۇق بىركۈنى ئىدى.

ئورنۇمدىن تۇرۇشۇمغا تېلېۋىزوردىن چىقىۋاتقان «ئانىلار كۈنى» دېگەن سۆز قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى.

ئەستا، بۈگۈن ئانىلار كۈنى ئەمەسمىدى؟ ئانام ئۈچۈن بۇرۇنراق سوۋغات تەييارلىشىم كېرەك ئىدىغۇ! نېمىشقا ئۇنتۇپ قالغاندىمەن؟! بىرەر ھەدىيە تەييارلاپ ئانامنى تۇيۇقسىز خۇشال قىلىۋەتسەم بولاتتى دېگەنلەرنى جېددىي ئويلاشقا باشلىدىم-دە، ياتاق ئۆيۈمدىكى ئۈستەل ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردۇم.

تارتمامدا ساقلاپ كېلىۋاتقىنىمغا خېلى ئۇزۇن بولغان چىرايلىق ھال رەڭلىك پارقىراق ئارلاشقان بىر ۋاراق قەغەزنى قولۇمغا ئېلىپ، سۆسۈن رەڭلىك ماي قەلىمىم بىلەن بەت ئۈستىگە يوغان قىلىپ «ئانىلار بايرىمىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن ئانىجانىم» دەپ يازدىم. بەتنىڭ ئەتراپىنى بېشىل رەڭلىك ماي قەلىمىمدە چۆرگۈلىتىپ يوپۇرماق سىزىپ بېزىدىم، يان تەرەپكە بولسا ئانام ياخشى كۆرىدىغان قىزىل ئەتىرگۈلنىڭ رەسىمىنى سىزدىم ۋە كۆك رەڭلىك قەلىمىمدە خەت يېزىشقا باشلىدىم: «مېنىڭ گۈزەل سۆيۈملۈك قەدىردان مېھنەتكەش ئانام ، بىزنى بېقىپ چوڭ قىلغۇچە كۆپ جاپالارنى تارتتىڭىز، بىزنى ئەڭ ياخشى ئۆگىنىش پۇرسەتلىرىگە ئىگە قىلدىڭىز، ئاغرىپ قالغىنىمدا كېچىچە كىرپىك قاقماي بېشىمدا ئولتۇرۇپ قاريدىڭىز، نامازلىرىڭىزدا ئەڭ ياخشى تىلەكلەرنى تىلىدىڭىز، ئاغرىپ قالسىڭىزمۇ، چارچاپ كەتسىڭىزمۇ بىز ئۈچۈن يەنىلا تىك تۇرۇپ كەلدىڭىز، ياخشى كۆرىدىغان تاماقلىرىمىزنى، ياقتۇرۇپ يەيدىغان پېچىنە - پىرەنىكلىرىمىزنى ئۆز قولىڭىز بىلەن تەييارلاپ بەردىڭىز، مېھرىڭىز ۋە بېغىشلىشىڭىز ئاستىدا ساغلام، شادىمان، تېتىك چوڭ بولۇۋاتقىنىمەن، ئەجرىڭىزنى تىلىمدا سۆزلەپ تۈگىتەلمەيمەن جېنىم ئانا!

بۇ ئەجرىڭىزگە ياخشى ئوقۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن تۆھپە قوشالايدىغان بىر ئۇيغۇر پەرزەنتى بولۇش ئارقىلىق جاۋاب قايتۇرۇش ئەھدەم بولسۇن.»

ئاستىغا قېنىق ئىزلاپ يەنە شۇنى قىستۇرۇپ يېزىپ قويدۇم:

«جەننەت ئانىلار ئايىغى ئاستىدا» دېيىشىدەكەن، ئېھ ئانا سىز مېنىڭ جەننىتىم!

نېمە ياخشىلىق بولسا ئاللاھىم سىزگە بەرسۇن!

—كەپسىز قىزىڭىزدىن

خېتىمنى چىرايلىق قاتلاپ كونۋېرت ئىچىگە سالغاندىن كېيىن قوش قولىلاپ ئانامغا سۇندۇم.

«ئانىلار بايرىمىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن!»

2021 - يىلى 9 - ماي (ئىستانبۇل)

قۇشلار بىزنىڭ دوستىمىز!

ئىمران ئاباباسوۋ (قازاقىستان)
مۇرات ھەمراۋ نامىدىكى 150- ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ
6-«ب» سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

باھارنىڭ كېلىشى بىلەن تەبىئەت چىرايلىق بولىدۇ. باغلىرىمىزغا ھەر تۈرلۈك قۇشلار قىشنى ئۆتكۈزگەن ئىسسىق جايلاردىن كۆچۈپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەكتىپىمىزدە «قۇشلار بىزنىڭ دوستىمىز!» ناملىق كونكۇرس ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، بىزنىڭ كومانداشۇ كونكۇرسنىڭ غالىبلىرى بولۇپ سايلاندۇق. بىز ياسىغان قارىغوجىنىڭ ئۈۋىسى ئۇستازلىرىمىزغا ھەم باشقا ئوقۇغۇچىلارغا ناھايىتى ياراپ كەتتى.

باشقا كومانداننىڭ بالىلىرى مەكتەپ ھويلىسىنى تازىلاپ، كۆچەتلەرنىڭ غولىنى ھاك بىلەن ئاقارتتى. يەنە بەزىلىرى بولسا، قۇشلارنىڭ، تەبىئەتنىڭ سۈرىتىنى سىزدى. بىر كومانداشۇ مەكتەپ ئەتراپىغا كۆچەت تىكتى. ئاساسەن كۆپچىلىكى بىزگە ئوخشاش قۇش ئۇۋىلىرىنى ياسىدى.

مۇئەللىملىرىمىز بىزگە تەبىئەتنى قوغداش، ئۇنى ھىمايە قىلىش توغرىسىدا كۆپلىگەن پايدىلىق مەلۇماتلارنى بەردى. قۇشلارنىڭ تەبىئەتكە نۇرغۇن پايدىسى بارلىقىنى بىلىۋالدۇق. قۇشلار توغرىلىق قىزىق ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بەردى. بىز، قۇشلارنىڭ ئىسسىق جايلارغا ئۇچۇپ كېتىدىغان ۋە شۇ يەرلەردە قىشلايدىغان نۇرغۇنلىغان قۇشلار تۈرلىرىنى ئېيتىپ بەردۇق.

ياسىغان ئۇلۇغلىرىمىزنى دەرەخلەرگە باغلاپ، مەھكەم قىلىپ ئورناتتۇق. بىرقانچە دوستىمىز ياسىغان قۇش ئۇۋىلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ باغلىرىغا ئورنىتىش ئۈچۈن ئۆيلىرىگە ئېلىپ كېتىشتى. ئۇستازلىرىمىزنىڭ ئېيتىشىچە، قەيەردىلا بولمىسۇن ياسىغان ئۇۋىلار ئۆز پايدىسىنى تەگكۈزۈپ، قۇشلارغا غەمخورلۇق قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

ئانامغا

رىيادا ئامانوۋا (قازاقستان)

مۇرات ھەمراپۇ نامىدىكى 150 -ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى، 3 - «ب» سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

تۇن ئۇيقىسىن تۆرت بۆلۈپ،
ئۆستۈردىڭغۇ بىزلەرنى.
ئەللەي ئېيتىپ ھەر كېچە،
چوڭ قىلدىڭغۇ بىزلەرنى.

تەلىيىمىزگە سىز بىزنىڭ،
ئامان-ئېسەن بوپ يۈرۈڭ.
خۇدايىمدىن سورايمەن،
ئامانلىقتا بوپ تۇرۇڭ.

باھار

ياخيارووۋا ئادىلىيام (قازاقستان)

مۇرات ھەمراپۇ نامىدىكى 150 -ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى، 2 - «ۋ» سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

باغچىلارغا گۈل تىكىپ،
يېمىشلەرمۇ كۆكلىدى.
ئەتراپ كۆككە ئايلىنىپ،
باھار پەسلىمۇ كەلدى.

دەل-دەرەخلەر كۆكىرىپ،
دالانى گۈللەر باستى.
ئاجايىپ باھار پەسلى،
كۈن نۇرىنى بىزگە چاچتى.

شائىرلار*

بەختيار ساتۇرىنئوغلى روزاخۇنوۋ (قازاقستان)

دولاتا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 9 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

شائىر سىرداش

(شائىر ئا. دۆلەتوۋغا)

چىقىپسەن شائىرلار يۇرتىدىن شائىر،
يېزىپسەن سۆزلەرنى مارجاندەك تىزىپ.
ۋاراقلاپ تارىخىن خەلقىمنىڭ ئۇندا،
ماختىنىپ ئەجدادلار مىراسلىرىدىن.

مەن بۈگۈن خەلقىمنىڭ ئالدىدا دادىل،
تۇرارمەن مارجاندىن ئىلھاملار ئېلىپ
ئەۋلادلار ماختىنار سېنىڭ بىلەن ھەم،
«سىرداش» بوپ قالارسەن تارىختا بۈگۈن.

قانداق بەخت!

ئۆز تىلىڭدا ئەركىن سۆزلەپ، ناخشا ئېيتقان،
تاغلىرىدا سەيلە قىلىپ، كۆڭۈل ئاچقان.
مۇستەقىل قازاقستان – ئېلىم مېنىڭ،
گۈلباغستان، گۈلزارستان – يېرىم مېنىڭ!
ئۆملۈكىمىز ياراشقان.

تاغ بىلەن قول تۇتۇشقان،
ئانا يۇرتۇم –دولاتىم.
ھۆسنى گۈزەل يۇرتۇمنىڭ،
ئاسمان بىلەن تالاشقان.

خەلقى ئۇنىڭ مېھرىبان،
ئۆملۈكىمىز ياراشقان.
توي-تاماشا پۈتمىگەن،
كۈلكىسى بەك ياراشقان.

مالچى، دېھقان، باغۋەننىڭ،
ياڭراپ تۇرار ناخشىسى.
ئاپام بىلەن مومامنىڭ،
دىماق يارار توغىچى.

ئەمگەكچان ھەم سۆمباتلىق،
يىگىتلىرى، قىزلىرى.
يېڭىلمىققا ئىنتىلىپ،
بىلىم ئالار تىنماستىن.

كوچىلاردا بالىلار،
جاراڭلىتار كۈلكىسىن.
تىنچلىق تۇغى لەپىلدەر،
كۈلكىسىگە جور بولغان.

باھار شۇنداق كېلىدۇ،
سۆلىتىگە ياراشقان.
مانا شۇنداق يېزام بار،
ئۆملۈكىمىز ياراشقان

ئاتا ـ ئانا

ئاتامغا يېتەر ھېچكىم يوق ئىكەن،
ئانام باردا كۆڭلۈم توق ئىكەن
ئۇلارنى چەكسىز سۆيىدىغىنىم –
يۈرەكتە يانغان ئۇلۇغ ئوت ئىكەن.

دەيمەن ئاڭا ئەزىز دوستلىرىم،
قەدىرلەيمەن ئوتلۇق مېھرىنى.
قەدىردان بولغان ئەشۇ جانلارغا،
تىلەكتىن ياساپ بېرەي گۈللەرنى.

* قازاقستاندا نەشر قىلىنغان «غۇنچە» ژۇرنىلىنىڭ 2019 - يىللىق 3- سانىدىن ئېلىندى.

شۇبۇرشۇننىڭ سۈئىسلوچ دەريا سىدىكى ساياھىتى*

ئالېس كارليوكېۋىچ (ېبلورۇسىيە)

ھاياتتا بەزى ئارمانلار ئوڭايلا ئەمەلگە ئاشىدىغان ۋەقەلەر بولىدۇ. شۇبۇرشۇن شەھەردىن قاچقاندا دەل ئەنە شۇنداق ئەھۋال يۈز بەردى...

مىشا ئىككىنچى قېتىم رۇلنى تېز ئايلاندۇرغاندا ۋېلىسىپىتنىڭ ئالدىنقى چاقى يېرىلىپ، ئۇ يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى. مىشكا ئەپچىل بالا ئىدى. شۇبۇرشۇن ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى دىققەت بىلەن كۆزىتىش تۇردى. ئۇ تېنىمەي تېز ھەرىكەت قىلاتتى. چاقنى چىقىرىپ، كامېرىنى سۈغىرىۋالدى. ئاندىن تېشىلگەن جاينى تېپىپ، سومكىسىدىكى يېلىم بىلەن تېزلا كامېرىنى چاپلىدى. «يارايسەن، مىشكا! ئوقۇشتىمۇ، تەنتەربىيەدىمۇ ئەلاچى. ئۇ ساڭا ۋېرونىكا ئەمەستە»، دەپ ئويلاپ ئاران ئۈلگۈردى شۇبۇرشۇن...

قالغان ئىش چاقماق تېزلىكىدە يۈز بەردى. مىشكا ناسوسنى ئېلىپ، پۈۋلىشىش بىلەنلا ئۇ ئاسمانغا ئۇچۇپ كەتتى. شامال ئۇنى قاياقلارغىدۇر، ئېلىپ كەتمەكتە.

«سەن، سەن نېمە قىلىپ قويدۇڭ، مىشكا؟» دەپ پىچىرلىغىنىچە شامال بىلەن تەڭ ئۇچۇۋردى.

ئۇ قولايسىز جايغا چۈشكىنىنى ھېس قىلدى. شۇبۇرشۇن ئاستا ئاياققا تۇرۇپ مۇرىسىنى مىدىرلىتىپ كۆردى. تۈكلىرىدىكى سۇ تامچىلىرى ھەر ياققا چاچرايدۇ. بالىقاي ئەتراپقا كۆز تىكتى. بىردىن گۈگۈم ئارا ئاقىرىپ، سۇ كۆرۈندى. بۇ مۆجىزىگە ھەيران قالغان شۇبۇرشۇن خۇشاللىقىدىن سەكرەۋەتتى، ھەتتا ۋاقىراپ ناخشىمۇ ئېيتتى.

ئۆزىنىڭ ئانا يۇرتى ئورمانلىققا ئاز قالغانلىقىنى سەزگەن ئۇ ئۆزىنى كۈچلۈك ۋە بەختىيار سەزمەكتە. چۈنكى سۈسلوچنىڭ سۈيى بولوچانكىغا قۇيۇلاتتى. بالىقاي ئەمدى يېڭى سەپەرى ھەققىدە ئويلىدى. بۇ قېتىم دەريا ئاققىلىق...

«ۋېرونىكا بەربىر ياخشى قىز»، كونا دوستىنى ئەسكە ئالدى ئۇ. سۈسلوچ ھەققىدە نەق شۇ ئېيتىپ بەرگەن ئەمەسمىدى. ھە، راستىنى راست دېيىش كېرەك.

* بېشى ئۆتكەنكى ساندا.

دەل ئەينا شۇ ۋېرونىكا ئارقىلىق مەن سايادەت قىلىشقا قىزىقتىم. ئاتىلاس بويىچە بارار جايلىرىمنى تاپتىمغۇ؟».

ئۆتكەندە قىزغا بىكارلا ئاھانەت قىلغىنى ئۈچۈن بۇ قاچقۇن ئەمدى ئۈيالغاندەك بولدى. راست، ئانچە كۆپ ئەمەس، ئازراقلا. ئۇ دەرھال دوستىنىڭ دەرستىكى خاتالىقلىرىنى بويىنغا ئالماي، شىددەت بىلەن ئاقلىنىشقا تىرىشقانلىقىنى ئەسلىدى. قىزغا رەنجىشى تېخىلا بېسىلمىغان ئىدى.

شۇبۇرشۇن دەريا بويىدىن قارىغاي خەشەكنى تېپىۋالدى. ئۇ قولۇاق ئۈچۈن تېپىلغۇسىز ئىدى. پەقەت ئۇنىڭغا پالاق ئورناتسا بولغىنى. پالاقنى نەدىن ئېلىش كېرەك؟ بالىقاي ئەتراپىنى تىمىسقىلاپ ئۆزىگە كېرەك نەرسىنى ئىزدەشكە باشلىدى. يېنىدىلا قارىغاي شاخلىرى دۆگىلىنىپ ياتاتتى. شۇبۇرشۇن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئىككى دانە قارىغاينىڭ يىڭنە يوپۇرمىقىنى تاللىۋالدى. ئۇنىڭ خەشەك قولۇقىمۇ يامان ئەمەس. تۇۋى چوڭقۇر، قىرلىرى ئېگىز. دەريادا قورقماي ئۈزۈشكە بولىدۇ.

قىرغاقتىن سۇغا چۈشۈشى بىلەنلا، شۇبۇرشۇن پالاقلارنى تېز ئىشقا سالدى. بايقىسا، قولۇقىغا پالاقلارسىزمۇ، سۇ ئېقىنى بىلەن ئۆزىلا ئۈزۈۋېتىپتۇ. بۇنىڭدىن كۆڭلى كۆتىرىلىپ قالغان شۇبۇرشۇن يىڭنە پالاقلارنى سۇدىن چىقىرىپ، يېنىغا قويۇپ قويدىدە، يەنە ئويغا پاتتى. ۋېرونىكا توغرىلىق ئويلىدى. ھەرھالدا قىز ئۇنىڭغا ھېچ يامانلىق قىلغىنى يوق. ئاخىر، شۇبۇرشۇن ئازراق ئۇخلاپ، دەم ئېلىۋېلىش قارارىغا كەلدى.

شۇبۇرشۇن ئاجايىپ چۈش كۆردى. ئۇ يېقىملىق پۇرايدىغان مامكاپىنى ئەسلىتىدىغان يۇمشاق كارىۋاتتا ياتىدۇ. ئۇستىدە ياڭاق دەرىخىنىڭ مامۇقتەك يوپۇرمىقى. بۇ يوتقان-يوپۇرماقنىڭ تۆشۈكىدىن ئۇ ئەتراپقا تويماي قاراپ ئۆزۈپ كېلىۋاتىدۇ. بىر چاغدا تۆشۈكتىن دېلفىننىڭ تۇمشۇقى كۆرۈندى. مۇنداق يوغان بېلىقنى شۇبۇرشۇن ۋېرونىكىنىڭ كىتابلىرىدىن تالاي قېتىم كۆرگەن. دېلفىن ئۇنىڭغا چۈشىنىشلىك تىلدا:

– سالام، شۇبۇرشۇن! سېنى كارىۋ دېڭىزىدا ئۇچراتقىنىمغا ناھايىتى خۇرسەنمەن!– دېدىدە، كۆزدىن غايىب بولدى.

بالىقاي ئۈيقۇلۇق كۆزلىرىنى ئېچىشقا تەمشەلدى. ئۇ ھېچنەرسە ئويلاپمۇ ئۈلگۈرمىدى . دېلفىن يەنە پەيدا بولدى:

– بىز يەنە كۆرۈشىمىز. ئالدا بىزنى ناھايىتى قىزىق سايادەت كۈتۈپ تۇرىدۇ. خەير، كۆرۈشكىچە شۇبۇرشۇن!..

كۈننىڭ نۇرى بالىقاينى تۈكلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، تېنىنى ئەركىلەتكەندەك غىدىقلاشقا باشلىدى. دەريا سايادەتچىسى ئەسنەپ، كېرىلىپ، كۆزلىرىنى ئاچتى. قولۇقىنى بىرخىل ئۈزۈۋاتاتتى. شۇبۇرشۇن دېلفىننى ئىزىگە ئالدى. ئۇنىڭ چۈش ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. ئۇ ئۆزىنى بايادەتكە سۈرىلوچ دەرياسىدا ئۈزۈپ كېتىۋاتقان ھەقىقىي سەياھەتچىلەردەك ھېس قىلىشقا باشلىدى.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

رۇسچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ئەخمەتجان ئىسرايىلوۋ (قازاقىستان)

سار

– سار، سار،
– ئۆيۈڭ نەدە؟
– ئالا تاغدا.
– بالاڭ نەدە؟
– ئەسكى تامدا.

– نېمە يەيسەن؟
– ياڭاق يەيمەن.
– ياڭاق، ياڭاق،
– مېغىزى قايماق.

«سەرخىل باللار قوشاقلىرى» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى

ئۆمۈلەك

(چۆچەك)

ئاۋۇت مەسمۇۋ (قازاقستان)

بۇرۇن، بۇرۇن، بۇرۇندا،
قۇياش كۈلۈپ چىققاندا،
ئاي يۇلتۇزنى پەزلاغا،
مارجان كەبى چاچقاندا،– سۆزنى ئۇلاپ، جۇملە تۇزۇپ، يېزىق پەيدا بولغاندا، ئۇيغۇر دېگەن ئۇلۇغ خەلق ياشاپتۇ. ئۇلارنىڭ مۇقەددەس ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكىسى بولغان ئىكەن. تالاي رومان، مۇھەببەت داستانلىرىنى يېزىشقا قاتناشقان تىنىش بەلگىلىرى ئورخۇن–يېنىسەي يېزىقلىرى پەيدا بولغاندىن بېرى، ئىچىگە تولغان دەرد–ئەلەملىرىنى مۇنازىرە قىلىش ئۈچۈن كىچىككىنە بىر سورۇنغا يىغىلىشىپتۇ.

پەش، چېكىت، چېكىتلىك پەش، قوش چېكىت، تىرناقچە ۋە سىزىقچە ئولتۇرغان سورۇنغا ئۆزۈن توقمىقىنى كۆتۈرۈپ، ۋارقىراپ:

–ئۇر–ر–ر–ئا–ئا–ئا! ئۆم بولۇپ ئالغا ئىنتىلىڭلار! بىزگە ئازادلىك كېرەك!– دەپ ئۇنىدەش بەلگىسى كىرىپ كەلدى.

ئۇنىدەش بەلگىسىنىڭ ئۇنى ناھايىتى بوم چىققان بولسا كېرەك، كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقىچە ئۇنىدەش بەلگىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان سوئال بەلگىسى:

– ھوي، نېمە بالا بولدى؟ نەگە ئىنتىلىمىز؟ زامانىمىز نېمە بولۇۋاتىدۇ؟ – دەپ بوسۇغىدا پەيدا بولدى.

توقماققا ئوخشاش گىدەيگەن ئۇنىدەش بەلگىسى ۋە ئېگىز بويى تورۇسقا تاقىشىپ ئېگىلىپ قالغان پالۋانغا ئوخشاپ قالغان سوئال بەلگىسىنىڭ چۈقۇرىشىپ كىرىشىپ كەلگىنىدىن، تىنىش بەلگىلىرى زۇۋانىنى يوقتىپ قويدى. ئۇنىدەش ۋە سوئال بەلگىلىرى پەش، چېكىت، چېكىتلىك پەش، قوش چېكىت، كۆپ چېكىت، تىرناقچە، سىزىقچىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، بوش ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇردى. گۈلخان يېقىلدى. ئەتراپىدا ئىسسىنىپ، بەھرىلىنىپ ئولتۇرغان تىنىش بەلگىلىرىنىڭ ئارىسىدىن پەش بەلگىسى سۆز باشلىدى:

– بۇرادەرلەر، بىز ھەممىمىز دوست، قان-قېرىنداش، بىر-بىرىمىزگە بولغان مېھىر-مۇھەببىتىمىز تولۇپ-تاشقان، ئارىمىزدا قايسىمىزنىڭ ھۆرمىتى چوڭ، ئەتىۋارىمىز كۆچلۈك، مېنى كۆپتىن بېرى، ئاساسەن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا مۇشۇ ئوي قىينايدۇ.

– ئەلۋەتتە، مەن! – دەپ ئۇنىدەش بەلگىسى ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى. – مېنىڭسىز ھېچ قايسىڭ باشقا بىرسىگە بۇيرۇق بېرەلمەيسەن!

– جىم ئولتۇر، ئاداش. بىزگە بۇيرۇق قىلغۇچىلار كۆپرەك ئەمەس. ئۇلاردىن تويدۇق. مانا، مېنىڭسىز بىرمۇ جۇملە، بىرمۇ ھېكايە، قىسسە، رومان، شېئىر، داستانلارنىڭ مىسرالىرى ئورنىغا چۈشەيدۇ، – دەپ پەش بەلگىسى ئېچىلىپ-سايراپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

– چېكىت ئاداش، ئېسىڭدىمۇ؟ –دەپ ئۇ ئاغىنىسىگە مۇراجىئەت قىلدى. –ئىككىمىز بىرلىشىپ قېلىۋىدۇق، جۇملىلەردىكى ئېيتماقچى بولغان پىكىرلەر يېپىم يولدا توختاپ قالدى. مانا كۈچ دېگەن! شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ ھۆرمىتىم چوڭ.

– ھوي، پەش ئاداش، بىزنى ئېسىڭغا ئالمىغىچە گېپىڭنىڭ ئاخىرىنى چىقىرالمىدىڭغۇ؟! – دەپ سوئال بەلگىسى بىلەن ئۇنىدەش بەلگىسى ئورنىدىن تەڭلا چاچراپ تۇرۇشتى.

– سەن ئۆزۈڭنىڭ قەدرىنى ناھايىتى ئاشۇرۇۋەتتىڭ. بىر ئاز نومۇس دېگەنمۇ بولۇش كېرەك. بىز سېنىڭسىزمۇ ئىشمىزنى قىلىۋېرىمىز. ئۈچ چېكىت بىرلەشسەك، سەن ئىشسىز قالى... – دەپ چېكىت تېرىكىپ گەدەنگە بىرنى تەپتى.

– يوقسۇ، تېرىكمە، چېكىت ئاداش. ھەقىقەتنى ئېيتسام، قېنىڭ قاينىۋاتامدۇ؟ راست، ئۈچ چېكىت بىرلىشىپ قالساڭلار، ئېيتماقچى بولغان سۆزۈڭلارنىڭ ئاخىرىنى چىقىرالماي، كانىيى بوغۇلغان سازەندىگە ئوخشاپ قالىسىلەر، – دەپ پەش بەلگىسى بوي بەرمىدى.

– ھوي، ئاغىنىلەر، سىلەرگە نېمە بولدى؟ يىللاردىن بېرى ھەممىمىز بىر-بىرىمىزگە يار–يۆلەك بولۇپ-دوۋىدۇق، ئەمدىزە بىر-بىرىڭلارنى رەنجىتەمسىلەر؟ كىچىككىنە سەۋر-تاقەتلىك بولايلىدە؟ – دەپ سوئال بەلگىسى سۆزگە ئارىلاشتى.

سوئال بەلگىسىنىڭ سۆزى ھەممىنى ئويغا سالدىمۇ نېمە، سورۇن چۈشۈن ئۈچسا ئاڭلىنىدىغان دەرىجىدە جىم-جىتلىققا چۆكتى.

لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان گۈلخانغا كەسلەنگەن قاتتىق ئوتۇن تاشلاپ، باشتىن بېرى جىم ئولتۇرغان سىزىقچە بەلگىسى قەددىنى راسلاپ، ئورنىدىن تۇردى. ئولتۇرغانلارغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتىپ چىققاندىن كېيىن، ئالدىرىماي، يىراقتىن سۆز باشلىدى.

– ئاغىنىلەر! ھەممىڭلار بىر-بىرىڭلارغا كېرەك.

شۇنىمۇ چۈشەنمەمسىلەر؟ بىرلىك بار جايدا ھەر قاچان ئىتتىپاق بولىدۇ. «قول قولنى يۇيسا، قول كېلىپ يۈزنىنى يۇيىدۇ» دەپ ئەجدادلىرىمىز بىكارغا ئېيتمىغانغۇ؟ ياكى بولمىسا: «ئىش ئۆملۈكتە - كۈچ بىرلىكتە»، «ئۆملىشىپ قىلغان ئەمگەك ئۇنۇمسىز قالماس» دېگەن سۆزلەرچۇ...

– رەھمەت، سىزنىقچە ئاداش!، مېنىمۇ ئەسكە ئېلىپ، كۆڭلۈمنى خۇش قىلدىڭ، – دەپ تىرناقچە بەلگىسى ئورنىدىن تۇرۇپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تازىم قىلدى.

–... ھە، ھە، شۇنداق، ئاداشلار. «كۆڭلى بۆلۈنگەننىڭ، ئۆزى بۆلۈنەر» دېگەندەك، بىز، ئۇيغۇر تىلى گراماتىكىسىنىڭ ۋەكىللىرى، بۆلۈنۈپ، پارچىلىنىشقا يول قويمايلى!، ئۆم بولايلى!، ئىناقلىقنى ساقلايلى!، ئېيتماي دېۋېدىم، لېكىن چىدىمىدىم، – دەپ سىزنىقچە سۆزىنى داۋام قىلدى. – مانا مەن ئۆزۈمنى ماختىسام، مېنىڭسىز بىرىڭ سۆز باشلىيالمايسەن ۋە ئاخىرىنى چىقىرالمايسەن. راستمۇ؟ راست. سىلەرنىڭ مەقسەتلىرىڭلارنى بىرلا سىزنىقچە بەلگىسى بىلەن يوققا چىقىرىمەن. قىسقىسىنى ئېيتقاندا، قىممەتلىك ئاغىنىلىرىم – سۆئال، ئۇندەش، پەش، چېكىت، چېكىتلىك پەش، قوش چېكىت، كۆپ چېكىت، تىرناقچە ھەممىمىز بىرلىشىپ، ئۆم بولۇپ، ئۇيغۇر تىلى گراماتىكىسىدىكى قېنىمزغا سىڭگەن قائىدىلەردىن سىرتقا چىقىپ كەتمەيلى. گراماتىكا – ئۇ بىز ئۇچۇن قانۇن، – دەپ سۆزىنى ئاياغلاشتۇردى.

تىنىش بەلگىلىرىگە سىزنىقچىنىڭ سۆزى قانداق تەسىر قىلغانلىقى نامەلۇم. ئۇندەش بەلگىسى ۋارقىرا پۇرۇپ، ھېرىپ قالغان بولسا كېرەك، تامغا يۆلىنىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. سوئال بەلگىسى زوڭزىيىپ ئۇزاق ئولتۇرغانلىقتىنمۇ، بېلى چىم بولغان ئادەمدەك، ئېگىلىپ سورۇندىن چىقتى. ئۇنىڭ كەينىدىن پەش، چېكىت، چېكىت پەش، قوش چېكىت، سىزنىقچە ئەگەشتى. ئىشىكنى ئەڭ ئاخىرىدا تىرناقچە بەلگىسى ياپتى...

لېكىن، قىممەتلىك بالىلار! ئۇيغۇر تىلى گراماتىكىسىنىڭ بۇ تىنىش بەلگىلىرى سىلەردىن يىراقتا كەتمىدى. ئىشەنمىسەڭلار، چۆچەكنى يەنە بىر قېتىم دىققەت قويۇپ ئوقۇپ چىقىڭلار. قولۇڭلارغا ئۇتتۇر چۈشكەن ئۇيغۇر يازغۇچى–شائىرلىرىنىڭ بىرەر ئەسىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈڭلار. ئۇ تىنىش بەلگىلىرى ھېلىمۇ ئاربىمىزدا يۈرۈپ، ئۇنتۇلۇپ كېلىش خەۋپى ئاستىدا تۇرغان ئۇيغۇر تىلى گراماتىكىسىدا ياشاپ، ئۆزلىرىگە خاس ئالىيجانابلىق خىزمىتىنى ئاتقۇرۇۋاتىدۇ.

يۇمۇرلار*

ئاتوم

ئايالى: ئاتوم، ئاتوم دەيدىكەن، قانداق نېمە ئۇ؟
ئېرى: ئۇ دېگەن ناھايىتى زور مەبلەغ، چىقىم بىلەن ياسىلىدىغان نەرسە دەپ بەرسەممۇ چۈشەنمەيسەن.
ئايالى: قانچىلىك پۇل؟
ئېرى: مىليون ، مىليون ...
ئايالى: ۋاھ، بىزنىڭ ھويلىغىمۇ بىرەرسى چۈشكەن بولسا ھال كۈنمىز ياخشى بولۇپ قالاركەن...

تەسەللىي بېرىش

ئۇچىنچى يىللىقتا ئوقۇۋاتقان بىر بالىنىڭ ماتېماتىكا نەتىجىسى بەك تۆۋەنكەن. ئۇ بالا بۇ قېتىممۇ ماتېماتىكا ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمىگەچكە، ئاچچىقى يامان ئاپىسى ئۇ بالىنى بىر ئۆيگە سولۇۋېلىپ تازا تىللاپتۇ. يان ئۆيدە ئولتۇرۇپ، بولۇنۇۋاتقان گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان دادىسى، سەبى يۈرىكى ئازار يېگەن بالىسى چىققان ۋاقىتتا بالىسىغا تەسەللىي بەرمەكچى بوپتۇ. ئاپىسىدىن بولۇشىغا دەشنەم يېگەن بالا سالپايغىنىچە چىقىپ كەپتۇ. دادىسى تەسەللىنى باشلاپ:
– بولدى بالام، ئاپاڭنىڭ گېپىنى كۆڭلۈڭگە ئالما، – دېيىشگە بالىسى ئاچچىقلانغان ھالدا:
–ھەي دادا، ئاشۇنداق خوتۇننىمۇ ئالامسەن؟! دېگۈدەك...

مىخ قېقىش

ساراڭلار دوختۇرخانىسىدا ساراڭلارنىڭ چېچىنى ئېلىۋاتقان ئىكەن، نۆۋەت كۈتۈپ تۇرغان بىر سارائ يەنە بىر ساراڭغا دەپتۇ:
–كەل، بېشىڭغا مىخ قېقىپ قويايلى.
– نېمىشقا؟
– ساتىراشنىڭ ئۇستىرىسى بۇزۇلۇپ چېچىمىزنى ئالالمايلى قالىدۇ.
– ياق! مىخ قاقىمەن دەپ بولقا بىلەن بېشىمغا ئۇرۇۋالساڭچۇ؟
– ئۇنداق بولسا، بولقا بىلەن ئەمەس تاش بىلەن قاقايلى!

ئۇيقۇ دورىسى

چىرايى تاتىرىپ كەتكەن بىر بىمار دوختۇرنىڭ ئالدىغا كېلىپ دەپتۇ:
–تالادىكى ئىتلار كېچىچە قاۋاپ زادىلا ئۇخلاتمىدى، سارائ بولاي دەپ قالدىم.
دوختۇر ئۇنىڭغا بىر قانچە تال ئۇيقۇ دورىسى بېرىپتۇ. بىر ھەپتىدىن كېيىن بىمار يەنە كەپتۇ.
– ئۇيقۇ دورىسىنىڭ ئۇنۇمى بولمىدىمۇ؟– دەپ سوراپتۇ دوختۇر.
– ھەر كۈنى كەچتە ئۇ ئىتلارنى قوغلاپ ھالىم قالمىدى. ئاران دېگەندە بىرنى تۇتۇۋىدىم، بىراق شۇنچە قىلىپمۇ ئۇيقۇ دورىسىنى يېگۈزەلمىدىم...

* «باغداش» توردىن ئېلىندى.

ماتېماتىكا ـ بارلىق پەنلەرنىڭ پادىشاھى

روزىبۋ نۇرلان مۇراتجان ئوغلى (قازاقىستان)

مەكتەپكە قەدەم تاشلىغان ھەر بىر گۆدەك ئۇچۇن، ھەتتا چوڭ كىشىلەر ئۇچۇنمۇ ماتېماتىكا قىيىن پەنلەرنىڭ بىرى بولۇپ كۆرۈنىدۇ. بىپەرۋا سان-سىپىرلار ۋە رەقەملەر، ماتېماتىكىنىڭ سىرتتىن قارىغاندا قۇرۇق كۆرۈنگەن فورمۇللىرى - ئىچكى گۈزەللىككە ۋە ئۇلارنى توپلانغان ئەقىل-پاراسەتنىڭ ئوتىغا تولۇپ تاشقان. ماتېماتىكا – ئۇلۇغ پەن، ئادەم ئەقلىنىڭ ئەڭ يۇقىرى قابىلىيەتلىرىنىڭ ئەنگۈشتەربىدۇر. كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپ ماتېماتىكا بىلەن شۇغۇللانغان ئادەم، ئەقلىنى تەرەققىي قىلدۇرىدۇ، ئۆز مېڭىسىنى ۋە مەسىلە ھەل ئىرادىسىنى يېتىلدۇرىدۇ، غايە ۋە مەقسەتلىرىگە يېتىشتە ئۆزىنى تىرىشچانلىق بىلەن تەربىيەلەيدۇ . «ماتېماتىكا-ئەقلىنى تەرتىپكە سېلىپ، مەنتىقلىق تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتىدۇ. ماتېماتىكا – ئەقىل گىمناستىكىسى دەپ بىكار ئېيتىلمىغان. ئىشىنىمەنكى، مىسىلەرنىڭ مېڭىگىلار نۇرغۇنلىغان ئوي-خىيالىلارغا تولۇپ تاشقان. مانا بۇ گۈزەل ئارزۇلارنى رەتلەپ تەرتىپكە سېلىپ، ئەگەر شۇنداق ئېيتىش مۇمكىن بولسا، پايدىلىق ئىش قىلىشقا يۆنەلدۇرۇش كېرەك. ئەلۋەتتە بۇ مەسىلىنى يېشىشتە مىسىلەرگە ماتېماتىكا ياردەم بېرەلەيدۇ.

قانداقلا پەننى ئوقۇپ ئۆگەنمەكچىلار، قانداق ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇماقچىلار ۋە ياكى قانداق ساھەدە خىزمەت قىلماقچىلار، ئەگەر بىرەر ئىز قالدۇرىمەن دېسەكچىلار، ئۇنىڭ ئۈچۈن چوقۇم ماتېماتىكىنى بىلىش زۆرۈر... ئەگەر مىسىلەرنىڭ كەلگۈسىدە مۇھىم ساھەلەردە خىزمەت قىلىشتەك ئۇلۇغ-ئارزۇ غايە ۋە ئارزۇ-ئارمانلىرىڭلار بولسا، شارائىت بولسىلا ئەقلىڭلارنى ماتېماتىكا بىلەن تولدۇرۇڭلار . ئۇ كېيىن مىسىلەرنىڭ بارلىق ئىشلىرىڭلارغا زور ياردەم قىلىدۇ»- دەپ، تەكىتلەيدۇ م.ئى. كالىنىن.

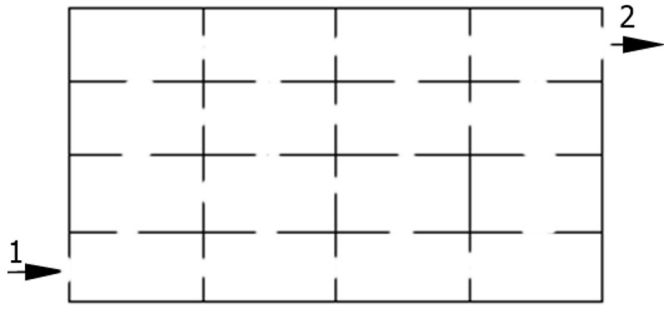
ماتېماتىكىنىڭ چۈشىنىپ ئېلىنغان ئون بەتلى، چۈشەنمەي يادقا ئېلىنغان يۈز بەتتىن ئەلا. ئوقۇشنىڭ ھەر قانداق تۈرىدە، ھەتتا، بىرەر ئۇتۇقنى باشقىلار سېنىڭدىن ئىلگىرى قازانغانلىقىنى بىلىپ تۇرساڭمۇ، ئۆزۈڭنىڭ قولغا كەلتۈرگىنىڭ، چىقارغىنىڭ، چۈشىنىۋالغىنىڭ ئالاھىدە ياخشىدۇر. ماتېماتىكىنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى–باشقا پەنلەرگە ياردەم قىلىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق بولسا كېرەك.

ئومۇمىي يۈزلۈك ئېتىراپ قىلىنغانكى، ئاساسى ماتېماتىكىلىق ئىپادىلىنىدىغان پەنلەر، باشقا پەنلەرگە نىسبەتەن ھەممىدىن تېز تەرەققىي قىلىدۇ. ماتېماتىكىلىق مېتودلارنى پايدىلىنىپ ناھايىتى مۇھىم خۇلاسە ۋە يەكۈنلەر چىقىرىلىدۇكى، ئۇلارنى باشقا ئۇسۇل بىلەن ئېلىش ۋە يەكۈنلەش مەنتىقسىز بولۇشى مۇمكىن.

ماتېماتىكىنىڭ بىز بىلمەيدىغان سىرلىرى كۆپ. شۇنداق سىرلىق ھېسابلىرىدىن بىرىنى دىققىتىڭلارغا سۇنماقچىمەن:

1. 1، 2، 3، 4، 5، 6، 7، 8، 9 سانلارنىڭ ئارىسىغا، ئېلىش ئەمەلىنى «-» بىر رەت، تىرناقنى « ( )» بىر رەت ۋە قوشۇش ئەمەلىنى «+» بىر نەچچە رەت، جاۋىنى 42 بولىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇڭلار. ھېسابنىڭ شەرتى بويىچە سانلارنىڭ ئورۇنلىرىنى ئالماشتۇرغىلى ۋە سانلارنى بىرىكتۈرگىلى، مەسىلەن: 1 ۋە 2 سانلىرىنى بىرىكتۈرۈپ 12 دەپ يېزىشقا بولمايدۇ.

2. باخادۇر لابىرىنت ئويۇنىغا قاتناشتى. ئويۇن شەرتى بويىچە بىرىنچى ئىشىكتىن كىرىپ، كۆرسىتىلگەن بۆلۈملەرنىڭ ھەممىسىدىن ئۆتۈپ، ئىككىنچى ئىشىكتىن چىقىشى كېرەك. ئەسكەرتىش: بىر بۆلمىگە پەقەتلا بىر قېتىم كىرىشكە رۇخسەت!

بۇگۈنكى كۈندە ماتېماتىكىنىڭ ئەھمىيىتى ئۇزلۇكسىز ئۆسىمەكتە. ماتېماتىكىدا يېڭى پىكىر ۋە مېتودلار بارلىققا كەلمەكتە. بۇنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ قوللىنىش دائىرىسىنى كېڭەيتمەكتە . شۇنداقلا ئادەملەر پائالىيىتىدە ماتېماتىكا مۇھىم رول ئويناۋاتىدۇ. ساھەنى كۆرسىتىشى مۇمكىن بولماي قالدى. ئۇ تەبىئەت توغرىلىق ھەممە پەنلەردە، تېخنىكىدا، جەمئىيەتشۇناسلىقتا كەم بولسا بولمايدىغان قورالغا ئايلاندى.

ماتېماتىكا – بارلىق پەنلەرنىڭ ئاساسى، ئۇلار ئۇچۇن ھەم پايدىلىق، ھەم زۆرۈر...

*ئالمۇتا ۋىلايىتى، ئۇيغۇر ناھىيەسى، ئاۋات يېزىسى، «ھ.ئىسكەندەروۋ» نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ماتېماتىكا مۇئەللىمى.

داستىخان ئۈستىدىكى جەڭ

ئۆتكەن زامانىدا، يەر تەۋرىگەن يىلى، ماھى شەبانغا بىر كەم ئوتتۇز ئىدى. ئوچاق مەملىكىتىنىڭ قازان شەھرىگە قاراشلىق مانتا گۇڭ بېگىمنىڭ چوڭ قىزى جۇۋاۋىخان، كىچىك قىزى چۆچۈرىخانلار بىر يەرگە جەم بولۇپ مەسلىھەتلىشىپ، بارلىق غىزا ئەرىبابلىرىنى چاقىرىپ سۆھبەت ئۆتكۈزسەك، دېگەن نىيەت بىلەن ئۇلارغا تەكلىپنامە ئەۋەتتى.

ئۇلار داستىخان مەيدانىنى كەڭ ئېچىپ، ئۆزلىرى تەكلىپ قىلىشقان بارلىق غىزا ئەرىبابلىرىنىڭ تولۇق كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغاندا، مەيدانغا ئەڭ بالدۇر جۇۋازچى مەھەللىسىدىكى توختى چەلپەكنىڭ بوۋىسى پوشكال قازاخۇنۇم كەلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن كۆكتاتچىلار مەھەللىسىدىكى تۇرۇپ خېنىم نازۇك بويۇنلىرىنى غازدەك سوزۇپ پەم بىلەن كېلىپ مېھمانلارغا ئۆزىنى بىر كۆرسىتىپ قويغاندىن كېيىن تاشقىرىقى ئايۋاندىن ئورۇن ئالدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئون بارمىقىنىڭ يېقىن سىردىشى، باپكارلار مەھەللىسىنىڭ خەۋەرچىسى لۆكگە خېنىم ئالاھىدە ئولتۇرغان قوناق ماكانىدىن سەكرىدى-دە، بىرلا مولاق ئېتىپ، ساھىبخانىنىڭ مۇرىسىگە ھاپاش بولدى. بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ھەمنەپەسلىرىدىن ئاپتۇۋا-چىلاپچا شالدامىلار مەيدانغا چۈشۈپ لۆكگە خېنىمغا كۆز ئىشارىسى قىلغاچ مېھمانلار بىلەن ئۈچ قېتىمدىن كۆرۈشۈپ چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن يۇرتىنىڭ ئۆسمۈرلىرىدىن بولغان پىيالەچاقلار سەپ-سەپ بولۇپ يېتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن «پوش- پوش!» دېگەن سۆرلۈك ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ تاشقىرىدىكى ساماۋار پىرىمنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئۇنىڭ مۇرىتلىرىدىن بولغان چەينەكئاي ئىلمەك ئاغزى بىلەن نوقۇپ پىيالەچاقلارنىڭ نالە-پەريادىغا قارىماستىن، ئۇلارنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. ساماۋار پىرىمنىڭ غەزىپى كەلدى بولغاي، باشقىلارنى مەنسىتمەي سەكرەپ قاينىغىلى تۇردى.

ئۇدۇلقى كوچىدىن «پوش!» دېگەن ئاۋاز بىلەن، پەتنۇس خېنىمنىڭ ئالقىنىدا ئولتۇرۇپ، تونۇر ئەۋلىيالىرىنىڭ پۇشتىدىن بولغان ھەزرىتى قازى كالان نان تۆرەم يېتىپ كەلدى.

پۈتۈن مەيداندىكىلەر پاراڭلىشىۋاتقان ۋاقىتتا سىنچاي خېنىم قەنت-ناۋات، قايماق، تۇخۇم، شېكەر، سۈت، ئاقموچ، مىخدارچىن، قوۋزاقدارچىن ۋە شۇنىڭدەك دورا-دەرمەكلەرنىڭ ھەممىسىدا يېتىپ كەلدى. بۇنى كۆرگەن قاتلىما قازاخۇنۇم چۈۋۈلغان سەللىسىنى تۈزەپ تۆرەمنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالدى.

بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ تۇرغان سامسا خېنىم ناھەقچىلىككە چىداپ تۇرالماي كۆزلىرىدىن ياش ئېقىتقان پېتى، قاتلىما قازاخۇنۇمنىڭ سەللىسىنى چۈۋۈپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى. بۇ ۋاقىتتا داستىخان مەيدانىدىكىلەر «دۇرۇس» دېيىشىپ، باشلىرىنى لىڭشىتىشتى.

سامسا خېنىم بىرىنچى قېتىملىق جەڭدە ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىپ، باداشقانىنى كەڭ قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، مېھمانلار ۋە ساھىبخانلارنىڭ تەستىقلىشى بىلەن ئاشقازان شەھىرىدە زىيارەتتە بولۇش ئۈچۈن يۇرۇپ كەتتى. سىنچاي خېنىممۇ سامسا خېنىمنىڭ سەپەر ئۈستىدە پۈتلىكاشاڭغا يولۇقۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا يۇرۇپ كەتتى.

مېھمانلار ئىچىدە بىر پەس جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەندىن كېيىن، شېكەرشۇن خېنىم مولاق ئاتقىنىچە بوۋىسى بىشەكشىرىن ھاجىمنىڭ پاك مۇرىسىگە ئۆزىنى تاشلاپ تۇرۇشىغا، ئۆز ئەۋلادلىرىدىن بولغان كۆكچى نوچى، چارچۇرۇك مەخسۇم، قارا قاش خېنىملار غەزەپكە كېلىشىپ، ئۆزلىرىنى پارە-پارە قىلغان پېتى كەينى-كەينىدىن ھامھام دەرۋازىسى ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

بۇلارنىڭ رەقىبلىرىدىن بولغان تاۋۇزجان قارىمنىڭمۇ مۇبارەك قارا تەسۋىرلىرى دانە-دانە بولۇپ، داستىخان مەيدانغا چېچىلىپ كەتتى، بىر ھازاغىچە داستىخان ئەھلى ياقىلىرىنى تۇتۇپ توۋا قىلىشتى.

بىرىنچى قېتىملىق جەڭ ئاياغلاشقاندىن كېيىن، داستىخان مەيدانغا گۈش مىرشاپلىرىدىن شورپا غوجىكام تەخسە ئۈستىدىكى چىنە ھارۇندا ئولتۇرۇپ، قارامۇ تەسۋىرلىرىنى يانجىپ يۇزىگە سەپكەن ھالدا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ يېتىپ كەلدى. ئارقىدىنلا گۈش مىرشاپلىرىمۇ تىرىپىرەن قىلىندى.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوشۇق پالۋان ئارقىلىق چۆچۈرە

بۇۋىمگە ئەلچى ئەۋەتىلدى. چۆچۈرە بۇۋىممۇ قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ كەلدىيۇ، ئەلچىگە تۇتۇق بەرمەي يۈرگىنىدە قوشۇق پالۋان كېلىپ ئالىقىنىغا ئالدى-دە، خالايىققا بىر كۆرسىتىپ قويۇپ، دەرغەزەپ بىلەن ھامھام دەرۋازىسىغا ئىتتىرىۋەتتى. دەرۋازا ئىچىدە پوستا تۇرۇۋاتقان ئاق كىيىملىك ئوتتۇز ئىككى ساقچى چۆچۈرە بۇۋىمدىن شۇنداق ئىنتىقام ئالدىكى، دەسسەپ-يانجىپ تاشلاپ، قىزىل ئۆڭگەچ كوچىسى ۋە ئاشقازان شەھىرى ئارقىلىق جايى زىندانغا پالۋەتتى.

بۇ ماجىرادىن كېيىن يۈتازا مەخسۇم قاسقان ھۇجرىسىدىن تەرلىگەن ھالدا ئالدىراشلىق بىلەن ئېغىناپ يېتىپ كەلدى ۋە تەخسىگە ئولتۇرۇۋالاي دېيىشىگە، مانتا گۈك بېگىم قاپاقلىرىنى تۇرگەن قورساقلىرىنى پومپايىتقان ھالدا ئاچچىقى بىلەن داستىخان مەيدانغا يېتىپ كەلدى. بۇنى كۆرگەن لازا دارىن، خامسەي كوجاك، چەيزە شەنجاك، ئاچچىقسۇ لوزۇكلار ئايرىم-ئايرىم تەخسىگە ئولتۇرۇپ، چوكا ملىتقلىرىنى بەتلەپ مەيدانغا يېتىپ كەلدى. ھەممە غىزا ئەربابلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ۋە بۇ يېڭى مېھمانلارغا تۆردىن ئورۇن بېرىشتى.

بىر ئازدىن كېيىن خامسەي كوجاكنىك كۆزى مانتا گۈك بەگكە چۈشۈپ قالدى. بۇلار ئىلگىرى مەنمەنچىلىك قىلىشىپ جېدەل قىلىشىپ، كېيىن پەسكويغا چۈشكەن بولسىمۇ، ئەمدى يەنە ھومىيىشىقا باشلىدى. خامسەي كوجاكنىك ئوغلى قاياپ پۈتىنى يەرگە ئۇرۇپ، چەيزە شەنجاكا مانتا گۈك بېگىنى كۆرسىتىپ ئۇنى چاقتى. چېقىمچىلارنىك سۆزىگە ئاسان ئىشىنىپ قالىدىغان چەيزە شەنجاك راست-يالغىنىنى سۈرۈشتۇرمەستىنلا «چوكا ملىتقلىرىنى بەتلەپ تۇرۇپ، ئاچچىقسۇ لوزۇكنا مىلەپ، قورسىقى يېرىپ تاشلانسۇن» دەپ پەرمان بەرگىنى ئۈچۈن «خوش-خوش» بىلەن ھۆكۈم ئىجرا قىلىندى. ئۇنىڭدىن كېيىن مانتا گۈك بەگنىك پىتنە-ئىغۋاچىسى يۈتازا مەخسۇمنى جازا مەيدانغا ئېلىپ كېلىشىپ، سەللىسىنى چۈۋۈپ تاشلاپ تىرپىرەن قىلىشقا ھۆكۈم قىلىندى.

سىنچاي خېنىملار جېدەلنىك چوڭىيىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ تەرەپ – تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپ سالا-سۈلھى قىلىشقا باشلىدى. بىردەمدىن كېيىن ھەزرىتى شاھى سۇلتان پول كەپكۈر سادالىرىنى ياڭرىتىپ، قالتىس مەغرۇرلۇق بىلەن كىرىپ، ئېغىزىدىن ھور چىقارغان ھالدا كېرىلىپ ئولتۇردى. پۈتۈن غىزا ئەربابلىرى: «پولۇنىك ئۈستىگە چىقالايدىغان بىرمۇ نوچى يوق» دېيىشىپ تۇرۇشىغا، سەۋزىدىن بۇرۇن يۇز – كۆزلىرىگە ياغلارنى سۈركىۋالغان قارا پاقلان گۆشى داشقازانىنىك تېگىدىن غەزەپ بىلەن ئىككى قېتىم قاتتىق سىلكىنىپ ئېتىلىپ كەلدىدە، شاھى سۇلتان پولۇنىك ئۈستىگە چىقىپ، پۈتىنى مىنگەشتۇرۇپ گىدىيىپ ئولتۇردى. بۇ ھالنى كۆرگەن داستىخاندىكى بارلىق غىزا ئەربابلىرى قاتتىق كۈلۈشۈپ، كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. داستىخاندىكى غىزا ئەربابلىرى «پولۇنىڭمۇ ئۈستىگە چىقالايدىغان نوچىلار بار ئىكەن» دېيىشتى.

ھەزرىتى شاھى سۇلتان پولۇ ھەمىشە غىزا ئەربابلىرى داستىخانغا يىغىلسىلا، بىر – بىرىدىن ئورۇن تالىشىپ جېدەل چىقىرىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئالدىنئالا قايىسىنى خىزمەتكە تەيىنلەش، قايىسىنى جازالاش توغرىسىدا ۋەزىرلىرى بىلەن مەسلىھەتلەشكەنىكەن. ئۇ ئىلگىرى تەييارلىۋالغان ئادىل ھۆكۈمنى داستىخان مەيدانىدىلا ئېلان قىلدى:

1. مانتا گۈڭنىك شۆپۈك ئېغىزى چوڭ قىزى جۇۋاۋىخان، ۋىت – ۋىت كىچىك قىزى چۆچۈرە بۇۋىملەر قېرىن سوراقخانىسىغا ھەيدەپ كىرگۈزۈلۈپ جاجىسى بېرىلگەندىن كېيىن، ئاچچىق ئۇچەي مەھەللىسى، تاتلىق ئۇچەي كوچىسى ئارقىلىق، تۆشۈك دەرۋازىسىدىن چىقىپ، خالا زىندانغا پالانسۇن!

2. چۆچۈرە بۇۋىم ۋە جۇۋاۋىخان مېھمانلار ئالدىدا مەنمەنلىك قىلىپ، ۋاقتىنى كۆپ ئېلىپ، باشقىلارنى ئەخمەق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئورنىغا ساپ نىيەتلىك مەنچىزە خېنىم ۋە سىلىق-سىپايە ئۇگىرە خېنىم خىزمەتكە تەيىنلەنسۇن!

3. يۈتازا مەخسۇمنىڭ مەنسەپلىرى ئېلىپ تاشلىنىپ، گۆشى ئازراق بولسىمۇ مانتا گۈك بېگىم ھاكىملىققا تەيىنلەنسۇن!

4. جاپاكەش گۆشگىردە پالۋاننىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان سامسىجان باتۇرنىڭ قورسىقىدا ئېلىنغىنىڭ سۇنۇقى بولمىغاچقا يۇز خاتىرە قىلماي كېكىردەك غارىغا پالانسۇن!

5. مەرھۇم تاۋۇزجان قارىم ۋە شېكەرشۇن خېنىملار ئۈچۈن مەخسۇس شىرە قويۇلسۇن!

6. كۆكچى نوچى، بىشەكشىپرىن ھاجىم، چارچۇرۇك مەخسۇملارغا قۇمۇل، تارىم، پەيزىۋاتتىن ئورۇن بېرىلسۇن!

7. بۇنىڭدىن كېيىن يۇقىرىقى خىزمەتكە تەيىنلەنگەن تائاملار ئەبەدىي ئۇم – ئىناق ئۆتسۇن! قورساق شەھىرىدە «گۈلدۇر-تاراق»، «قاراس-قۇرۇس» مۇشتلىشىپ ئىسيان كۆتۈرىدىغان، باشقىلارنى بىئارام قىلىدىغان، قالايمىقان ئۇن چىقىرىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى قاتتىق چەكلەنسۇن. بۇ ئىشلارغا پىيالە يىگىتلەر بىلەن سىنچاي خېنىم مەسئۇل بولسۇن! كىمدىكىم بۇگۈنكىدەك جېدەل-ماجىرا چىقارغۇچى بولسا، ۋاقتىدا جازا بېرىلسۇن!

ھۆكۈم قىلغۇچى: ھەزرىتى شاھى سۇلتان پولۇ.
باش مەسلىھەتچى: قارا پاقلان گۆشى، شورپا غوجام.ۋەزىرلىرى: ئاچچىقسۇ لوزۇك، خامسەي كوجاك، لازا دارىنلار.

«راخمان بەردى راخمانىنى»

ئەخمەتجان ئىسمائىل* (تۈركىيە)

ئەخمەتجان ئىسمائىل 1965 - يىلى 5 - نويابىردا تۇرپان پىچان ناھىيەسىدە زىيالىي دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1983 - يىلى پىچان 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك تېببىي مەكتەپنىڭ ئۇيغۇر تېبابەت داۋالاش سىنىپىغا قوبۇل قىلىنغان. 1986 - يىلى پۈتتۈرۈپ خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسىغا تەقسىم قىلىنغان ۋە 1988 - يىلى ئاخىرىغىچە خىزمەت قىلغان. خوتەندىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەت ئالىي تېخنىكومىدا ئۇيغۇر تېبابەت ئوقۇتقۇچىلىرى يېتىشتۈرۈش سىنىپىدا ئوقۇغان. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى چوڭلار مائارىپى بويىچە ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى تولۇق كۇرسىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ پۈتتۈرگەن. باشلانغۇچ مەكتەپتىن باشلاپ ئوقۇش ھاياتى توختىغۇچە سىنىپ ياكى ئۆگىنىش باشلىقى بوپكەلگەن. خىتايچە ۋە تۈركچىنى ياخشى بىلىدۇ. پارسچە ۋە ئوردۇچىنى ئوقۇپ چۈشۈرەلەيدۇ.

1988 - يىلى ئاخىرىدىن 1998 - يىلى 9 - ئاخىرغىچە، شىنجاڭ سەھىيە نازارىتى ئۇيغۇر تېبابەت تەتقىقات ئورنىدا قەدىمىي ئەسەر ۋە تېبابەت تارىخى بۆلۈمىدە ئىشلىگەن. بۇ جەريانىدا ئۇيغۇر تېبابەت قامۇسى ۋە ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ژۇرنىلىدا تەھرىر ۋە لايىھەلىگۈچى بولغان. 1998 - يىلى دۆلەت خىزمەتچىلىكىدىن ئىستېپا بېرىپ 2017 - يىلى مايغىچە ئۆز ئالدىغا ئۇيغۇر تېبابەت ئامبۇلاتورىيەسى قۇرۇپ خەلققە خىزمەت قىلغان. ئاساسلىقى قان تومۇر كېسەللىكلىرى ۋە ئايالالار كېسەللىكلىرىنى بىخەتەر، ئەرزان ۋە ئۈنۈملۈك داۋالاشتا دۆلەت ئىچى -سىرتىدا شۆھرەت قازانغان.

2000 - يىلى 6 - ئايدىن 2007 - يىلى 5 - ئايغىچە بولغان جەريانىدا، ئۇرۇمچى شەھەرلىك رادىيو ئىستانسىسىدا ئۇيغۇرچە قانالدا ئۇيغۇر تېبابىتى مەدەنىيەتىنى ھەر كۈنى نەقمەيدان ئاڭلىتىشىدا تەشۇيق قىلغان. ئۇندىن باشقا شىنجاڭ رادىيو ئىستانسىسى ۋە تېلېۋىزىيەسىدە نۇرغۇن قېتىم مېھمان بولۇپ پىروگراممىا ئىشلىگەن ۋە قاتناشقان. شىنجاڭ رادىيو تېلېۋىزىيە گېزىتىدە ئىككى يىل تەكلىپلىك يازغۇچى بولغان.

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، شىنجاڭ سەھىيە نەشرىياتى، شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى قاتارلىق مەتبۇئاتلاردا ئىلگىرى كېيىن بولۇپ 35 كىتابى نەشر قىلىنغان. تېبابەت، ئىنسانشۇناسلىق، پىسخولوگىيە، تارىخ، تېخنىكا... تېمىلىرىدىكى بۇ كىتابلىرى ساقلاپ ئوقۇيدىغان ۋە ھەدىيەلىك ئەسەرلەر بولۇپ كەلگەن. بولۇپمۇ جەمئىيەتشۇناسلىققا ۋە ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى روھىدىن داۋالاشقا ئائىت «ساق تەندە ساغلام ئەقىل» دېگەن كىتابى ھازىرمۇ ئائىلىلەردە ساقلانماقتا. بۇنىڭدا ئاساسەن مىللەتنى ئىلغار پەن-تېخنىكا ۋە بىلىم بىلەن قوتقۇزۇش تەشۇيق قىلىنغان.

تۈركىيەدە تۇرکچىدە ئۆزى يازغان تۈركىيەنىڭ كېلەچىكىگە ئائىت يەتتە كىتاب 2013-2020 يىللىرىدا نەشر قىلىنغان.

خەلق ناخشىلىرىنى توپلاپ ئىككى CD قىلىپ نەشرىياتقا تاپشۇرغان (ئۇرۇمچىدە نەشر قىلدۇرۇشقا ئۇلگۈرەلمىگەن).

تۈركىيە، ياپونىيە، ئامېرىكا، ھىندىستان، ئەزەربەيجان، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان ۋە تەيۋەن قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردا ئىلمىي يىغىنلارغا قاتناشقان. ھىندىستاندا 2015 - يىلى 11 - ئايدىكى 53 - نۆۋەتلىك دۇنيا تېبابەت قۇرۇلتىيىدا «تېببىي پەنلەر دوكتورى ۋە پروفېسسور» دېگەن پەخرىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

تۈركىيەنىڭ پايتەختى ئەنقەرەدە تېبابەت (قەدىمكى تىپ ۋە پەلسەپە) ۋەخپە قۇرۇپ، تېبابەت بىلىملەرنى كېڭەيتىش ۋە ئۇيغۇر مىللىتىنى ئۇستۇن كۆرسىتىش ئۈچۈن تىرىشماقتا.

يېقىنقى 20 يىلدىن بۇيان ئۇيغۇر رايونىدا ئەۋج

*دوختۇر، يازغۇچى، مۇزىكانت، دىيەتسىيەن، پسخولوگ، جوڭگو مەسىللىرى تەتقىقاتچىسى.

ئالغان چوشكۈنلۈك ۋە ئومىدسىزلىك يايغۇچى مۇزىكىلارغا نىسبەتەن كۆپ قېتىم ماقالە ۋە لېكسىيەلەر ئارقىلىق تەنقىد ئېلىپ بارىدى. ئۇزۇمۇ بۇ ھەقتە كېچە-كۈندۈز تىرىشىپ، مۇزىكا ئىجادىيىتىنى تېخنىكىسىنى ئۆگىنىپ، مۇقام، خەلق ناخشىلىرى ۋە ئۇستازلاردىن ھۈسەنجان جامى ۋە ئىسكەندەر سەيپۇللا ئۇسۇلۇبى ئاساسىدا ئىجادىيەتكە كىرىشىپ، ئەسلىدىكى مۇڭلۇق ئەمما ئىرادىلىك ئۇيغۇر ئاھاڭ ئېكولوگىيەسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن بارىنى تەقدىم قىلماقتا. ئۇرۇمچىدە 60 مۇزىكا قالدۇرۇپ ئېلان قىلدى. ھازىر ئوتتۇرا ئاسىيا، ياۋروپا ۋە تۈركىيەدە 500 دىن ئارتۇق مۇزىكا ۋە سىمفونىيە ئورۇنلاتقۇزۇپ، ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىدا پلاتفورم چوڭلىقىدا ئۆرنەك ئامبار شەكىللەندۈردى. «قەشقەر ئاكام»، «ئۇيغۇر بوگۇن ، ئۇيغۇر ئەتە»، «گۈزەل ئىكەنتۇق شۇ كۈنلەر»، «تىرىشقانلار»، «خان كەلدى»، «راخمان بەردى راخمانىي»، «ئۇيغۇر ۋەتەن، ئۇيغۇر مەردانە»...قاتارلىق مۇزىكىلىرى دۇنيانىڭ ھەر يېرىدە ئۇيغۇر خەلقىگە ئومىد ۋە ئىلھام بېرىپ كەلمەكتە. يېقىندا ناخشا ئىجادىيىتىدە يەنە پلاتفورم بۈيۈكلۈكىدە ئىلھامبەخش ئەسەرلەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، خەلقىمىزنى قايتىدىن ئۆزىگە كېلىشى ئۈچۈن مۇھىم تۆھپىلەرنى تەييارلىماقتا.

ئۇنىڭدىن باشقا قىزلارنى تەربىيەلەشكە ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇلارنى ئوقۇتۇش ۋە يېتەكلەشنىڭ مىللىي مەجبۇرىيەت ئىكەنلىكىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دۇنيانىڭ ھەرقايسىسى جايلىرىدىكى تۇرلۇك كەسىپتىكى ئۇيغۇر دوكتورلاردىن 15 نەپىرىنى «ئۇيغۇر تېبابىتى ۋە بەختلىك ھايات» پروگراممىسىغا قوبۇل قىلىپ، ئۇيغۇر مىللىي پەلسەپەسىنى ئىلمىي شەكىلدە ئۆگەتمەكتە. نۆۋەتتە بۇ پروگراممىنىڭ 2 - قىسمى يېڭى ئوقۇغۇچىلار بىلەن داۋاملىشۋاتىدۇ.

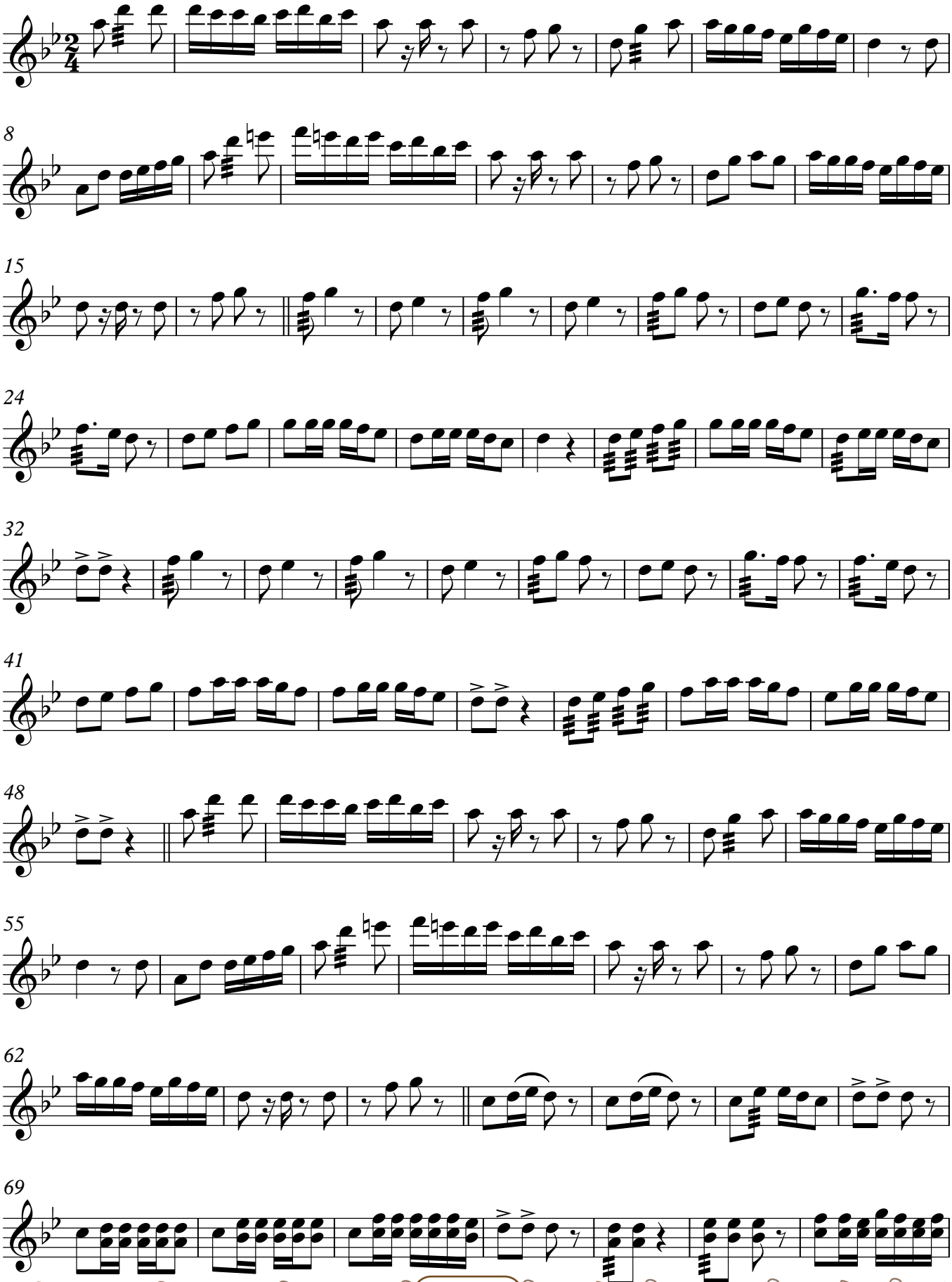

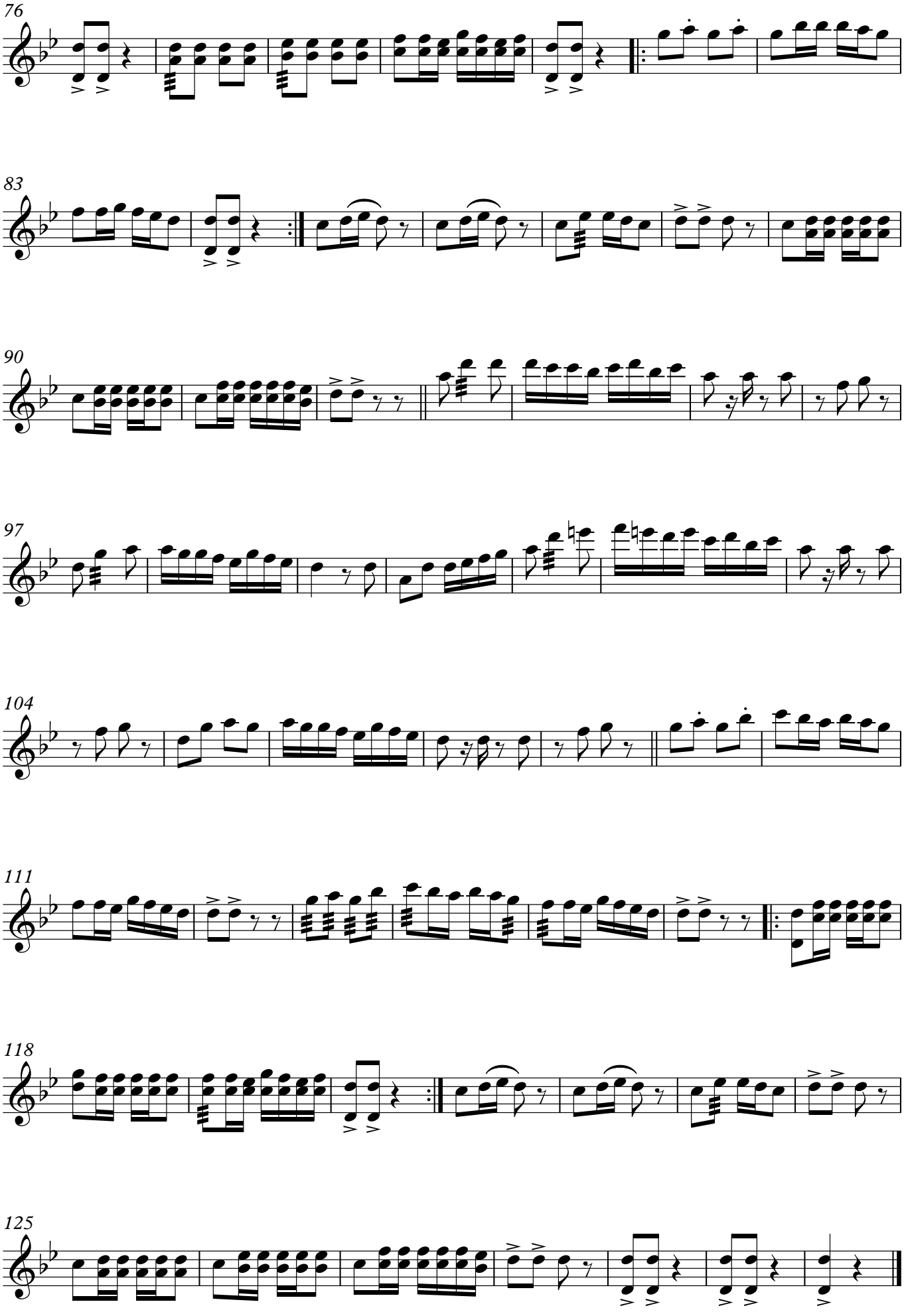
راخمان بەردى راخمانىنى

ئەخمەتجان ئىسمائىل

—مەرھۇم ئابدۇكېرىم راخمانىنى ئەسلەپ...

2

زوردۇن سابىرنىڭ «ئانا يۇرت» ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ تىلدىن ئىلمى شۆبسىگە بىر نەزەر*

ئابدۇرېشىت ئوسمان

ئىلمى شۆبسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ مەركىزىي دىئالېكىت تەۋە بولۇپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ شەكىللىنىشىدە يېتەكچى رول ئويناپ شۆبلەرنىڭ بىرى. ئىلمى شۆبسىنىڭ لېكسىكىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ لېكسىكىسى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش. لېكىن ئىلمى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تىلىدا ئارىلاشما مەدەنىيەت تىپىنىڭ ئىپادىسى بىر قەدەر قويۇق ساقلانغان بولغاچقا، يەنىلا ئۆزىگە خاس بەزى يەرلىك ئالاھىدىلىكلەرنى ساقلاپ قېلىپ، لۇغەت تەركىبى جەھەتتىكى قىسمەن پەرقنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. نەتىجىدە ئۇيغۇر ھازىرقى زامان تىلى ئىلمى شۆبسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئادەتتە ئىلمى شۆبسى، ئىلمى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تىلىدا قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ئېلېمېنتلىرىنىڭ بىر قەدەر ساپ، كۆپرەك ساقلانغانلىقى، قازاق، تاتار، خەنزۇ، رۇس مىللىتىنىڭ تىل ئېلېمېنتلىرىنىڭمۇ مەلۇم نىسبەتتە ساقلانغانلىقى بىلەن ئالاھىدە خاراكتېرلىنىدۇ.

مەن بۇ ماقالىدە «ئانا يۇرت» رومانىنىڭ تىلىغا تىلشۇناسلىق، تارىخ ۋە فولكلور نۇقتىسىدىن نەزەر ئاغدۇرۇپ، بۇ رومانىنىڭ تىلىدا ئەكس ئەتكەن ئىلمى شۆبسىدىكى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز-ئاتالغۇلار، قازاقچە كىرمە سۆز- ئاتالغۇلار، تاتارچە كىرمە سۆز- ئاتالغۇلار، خىتايچە كىرمە سۆز- ئاتالغۇلار ۋە رۇسچە كىرمە سۆز-ئاتالغۇلار ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ،بۇ سۆزلەرنى ئىزاھلاشقا تىرىشىمەن.

1.«ئانا يۇرت» رومانىدا ئەكس ئەتكەن ئىلمى شۆبسىدىكى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز -ئاتالغۇلار

ئىلمى ۋادىسى تەكرىتبىغىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالدىكى ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان ئاساسلىق رايونلارنىڭ بىرى. تارىختا بۇ جايدا ئاييۇرۇق شەھىرى، ئالمالىق شەھىرى، قايماس شەھىرى، مىڭلاق شەھىرى، قازۇن شەھىرى...قاتارلىق قەدىمىي شەھەرلەر بولغان. بۇ شەھەرلەرنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسى تۈركىي قەبىلىلەردىن ياغما ۋە چېگگىللەر بولغان. ياغما ۋە چېگگىللەر ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ شەكىللىنىشىدىكى مۇھىم ئېتنىك مەنبەلەردىن بولۇپ، بۇ جايدا ئۇلار ساپ تۈركىي تىل قوللانغان. «ئانا يۇرت» رومانىدا بۇنداق سۆزلەرمۇ كۆپ قوللىنىلغان بولۇپ، بۇ سۆزلەر تۆۋەندىكىچە:

تۆگگىرەك (ئەتراپ، ئۆپچۆرە)، كۈزلەك (كۈزگىچە ئولتۇرىدىغان جاي ۋە ئورۇن)، غارام (خامانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېگىز قىلىپ دۆۋىلەنگەن بۇغداي ئۆنچىسى)، قىسىر (كالا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ بوغاز ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ)، غۇنان (ئۇچ ياشلىق ئەركەك ئات)، توپان (خامان تەپكەندە بۇغداي ئۆنچىسىنى تۇلۇق بىلەن يانجىپ، ئۈستىدىكى مەگگىنى ئېلىۋېتىلىپ ئاستىدا قېپقالغان بۇغداي دېنى بىلەن سامانىنىڭ ئارىلاشمىسى)، ئاۋۇش (باخشىلارنىڭ داپ چېلىپ ئېيتقان قوشىقى)، قارىگىر يورغا (تۇم قارا، سىلىق ماگىدىغان ئات)، پۇت (مىقدار سۆز. بىر پۇت يەرگە 16 كېلوگرام ئۇرۇق چېچىلىدۇ)، تاي (بىر ياشتىن ئىككى ياشقىچە بولغان ئات بالىسى)، سوقۇم (دېھقانلار،چارۋىچىلار قىشتا يېيىش ئۈچۈن سويۇپ ئامبارغا پارچىلاپ ئېسىپ قويغان ئات،كالا گۆشى)، تىزلاق (ئورمىچىلار ئۈنچە بۇغداينى تىزلاپ باغلىغاندا قىزىنى ئاسراش ئۈچۈن تىزىغا ئېسىۋالىدىغان ياغاق تېرە ياكى باغ باغلىغاندا بىر پۇتقا كىيىلىدىغان بىر پۇچقاقلىق ئىشتان)، غورۇ (ئىككى موم ياغاچقا توغرىسىغا قىلىپ ئۆتكۈزۈلگەن تۆت-بەش تال بادرا ياغاچلىق توسۇق)، يەكتىز (ئىلمى مەشرەپ سورۇنىدا بىر پۇتنى باستۇرۇپ،بىر پۇتنى تىزلاپ ئولتۇرۇش ھالىتى)، قىرچاڭغۇ (ئەتراپىدىكى ئادەم ۋە باشقا ھايۋانلارنى چىشلەيدىغان، تېپىدىغان، كۆپ سىيىدىغان ئات)، مۇگگۇگەك (خۇيى ياماندىن،غەلىتە مىجەزلىك)، ئازمان (ياۋاش)، كۈلتۇك قار (كۈلگە ئوخشاش يۇمشاق ۋە بىر يەرگە دۆۋىلىنىپ قالغان قار)، باشى (ئۇستا، ھەممىنى قىلالايدىغان)، ساپساپچى (بەيگىدە بىر دەمدىلا يۈگۈرەيدىغان ئات، ئالدامچى، ساختىپەز مەنىسىدە ئىشلىتىلىدۇ)، تورۇق ئات (قىزىل رەڭلىك ئات، چىلان تورۇق دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، دارىپ باقماسلىق (يېقىن يولماسلىق، يېقىن كەلمەسلىك)، قىرچىلىق(چەت ياقا، يېزا قىشلاقلارغا مال ئاچقىپ ساتىدىغان كەسىپ).

*مەزكۇر ماقالە «ئىلى دەريالىق» ژۇرنىلىنىڭ 2014 -يىللىق سانىغا بېسىلغان.

2.«ئانا يۇرت» رومانىدا ئەكس ئەتكەن قازاقچە كىرمە سۆز–ئاتالغۇلار

ئۇيغۇر تىلى بىلەن قازاق تىلى ئۆز ئارا قېرىنداش تۈركىي تىل بولۇپ، بىر - بىرىگە بولغان تەسىرى ئەزەلدىن ناھايىتى قويۇق بولۇپ كەلگەن. ئىلمى شېۋىسىگە قازاق تىلىدىن كىرىپ ئۆزلەشكەن ياكى قازاق تىلى بىلەن ئىلمى شېۋىسىدە تەڭ قوللىنىلىۋاتقان بۇ سۆز – ئاتالغۇلار ئاساسەن بۇ ئىككى مىللەتنىڭ چارۋىچىلىق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «ئانا يۇرت» ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ تىلىدا جانلىق ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بولۇپ، بۇلار تۆۋەندىكىچە:

چاناش (بىيىدىن سېغىلغان سۈتنى قۇيۇپ قىمىز ئېچىتىدىغان تۇلۇم، تېرە قاپ ياكى ياغاچ تۇڭ)، چاڭغىراش (چېدىر ياكى كىگىز ئۆيگە كۈن نۇرى چۈشىدىغان تۆشۈك)، كىيىمشەك (قازاق ئاياللىرىنىڭ باش كىيىمى)، ئوغۇر (ياغاچتىن ياسالغان، تېرىق سوقۇشقا ئىشلىتىدىغان ئەسۋاب)، يايلاۋ (يايلاق، ئوتلاق)، قوناق (مېھمان)، چىلاۋىش (قازاق ئاياللىرىنىڭ دوپپىغا ئوخشاپ كېتىدىغان باش كىيىمى)، ئاۋۇل (يايلاقتىكى ئۆيلەر، مەھەللە)، ئۆلەڭ (قازاق ئەلنەغمىچىلىرىنىڭ دومبىرا چېلىپ ئېيتىدىغان ناخشىسى)، تاۋ (تاغ)،باۋىر (قېرىنداش، ئۇرۇق-تۇغقان).

3.«ئانا يۇرت» رومانىدىكى تاتارچە كىرمە سۆزلەر

18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا چار رۇسىيەدە فېئودالىزم زاۋاللىققا يۈزلەندى. زاۋاللىققا يۈزلەنگەن چوڭ فېئودالىلار كەڭ دېھقانلارغا قاراتقان ئېكسپلاتاتسىيەسىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى قاتتىق تالان – تاراج قىلدى. شۇ قاتاردا ئىدىل ، ئۇرال بويلىرىدىكى تاتارلارنىڭ يەر – زېمىن، تېرىلغۇ يەرلىرىنى، چارۋا - مال، ئوتلاقلىرىنى زورلۇق بىلەن تارتىۋېلىپلا قالماستىن، ئېغىر ئالۋان – سېلىق ئارقىلىق ئۇلارنى كۈن كۆرەلمەس ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە چار پادىشاھ تاتارلارغا قارىتا 25 يىللىق مەجبۇرىي ھەربىيلىك تۈزۈمىنى يولغا قويغان بولۇپ، بۇ تۈزۈم تاتارلارغا ئېغىر بالايى ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلگەن. ئۇزۇن مۇددەتلىك ئۇرۇش، ئېغىر ئەمگەك،ناچار شارائىت نۇرغۇنلىغان تاتار ياشلىرىنىڭ چار پادىشاھنىڭ زۇلۇمى يەتمەيدىغان يېراق جايلارغا قېچىشقا مەجبۇر قىلغان ئىدى. 1820 - يىللاردا بۇ تاتارلار دەسلەپ قازاقىستانغا، كېيىن دىياربەكىرنىڭ ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي قاتارلىق جايلىرىغا كۆچۈپ كەلگەن. ئۇيغۇر تىلى بىلەن تاتار تىلى قېرىنداش تىللارنىڭ بىرى بولۇپ، ئىلمى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تىلىغا تاتار تىلىدىن نۇرغۇن سۆز – ئاتالغۇلار قوبۇل قىلىنغان. يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «ئانا يۇرت» ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ تىلىدا تاتار تىلىدىكى كىرمە سۆز–ئاتالغۇلارمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

ئەۋزى (توغرىسى ئابزى، ئىلمى ئۇيغۇرلىرى ئەۋزى دەپ تەلەپپۇز قىلىدۇ، ئاكا دېگەن مەنىدە)، ئابىستەي (ئىلمى ئۇيغۇرلىرى ئاۋۇستاي دەپ تەلەپپۇز قىلىدۇ، ئايال ئوقۇتقۇچى دېگەن مەنىدە)، جىرلاش (ناخشا ئېيتىش. تاتار خەلق جىرلىرىدىن قاز قاناتى، مىسكىن كۆيى، غالىيە بانۇ، ساندۇغاچ، ئاق ئېدىل، زۇلەيخا، كۆزلىرىك قاتارلىق جىرلىرى ئىلمى ئۇيغۇرلىرىغا بەكمۇ تونۇش).

4. «ئانا يۇرت» رومانىدىكى خىتايچە كىرمە سۆزلەر

1882 -يىلى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى مانجۇ گېنېرال جىن شۇننى ئىلىنى چارروسىيە قولىدىن ئۆتكۈزۈۋېلىش، كۈرە قەلئەسىنى ۋە ئىلى گېنېرال مەھكىمىسىنى قايتىدىن قۇرۇشقا مەسئۇل ئەمەلدار قىلىپ تەينىلەپ ئىلىغا ئەۋەتتى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئۇرۇمچىدە تىجارەت قىلىۋاتقان ئۇزۇن قۇلاق تېخىن ياڭ لىيۇچىڭلىق سودىگەرلەر دەرھال پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، ئاتا كەسپىنى تاشلىماي، ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىشقا ماڭغان چىڭ قوشۇنىغا ئەگىشىپ ئارقا - ئارقىدىن كۈرە، سۈيدۇك، غۇلجا قاتارلىق ئىلى توققۇز قەلئەسىگە ئورۇنلىشىپ، يەر ئىگىلەپ سودا - سېتىققا كىرىشكەن.

1937 - يىلى كۈرەدە تۇرۇشلۇق ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەمەلدارى چيۈزۈڭجۇن ئىلى ھەربىي گارنىزونى ۋە دوتەي يامۇلىنى غۇلجىغا يۆتكەپ كەلگەندىن كېيىن، كۈرەنىڭ بۇرۇنقى ئاۋاتلىقى بارغانسېرى سۇسلاشقاچقا، بۇرۇندىن كۈرەدە ئوقەت قىلىۋاتقان ياڭ لىيۇچىڭلىق سودىگەرلەر ئارقا – ئارقىدىن غۇلجىغا كېلىپ، لەڭزە بېشىدىن جەنۇبقا – تاشكۆۋرۈك، كۆنچى تەرەپلەرگە قاراپ ئاققان تەبىئىي ئۆستەڭنى بويلاپ ئىككى كىلومېتىرچە سوزۇلغان ئەگرى - بۈگرى تار كوچىغا ماكانلاشقان. ئۇلار بۇ يەردە خۇلاڭزىچىلىق (ئۇششاق ئېلىم - سېتىم) قىلىپ بۇگۈنكى خەنزۇ بازىرىنىڭ ئاساسىنى شەكىللەندۈرگەن. خەنزۇلارنىڭ تىلىدىكى بىر قىسىم كۈندىلىك تۇرمۇشقا مۇناسىۋەتلىك سۆز – ئاتالغۇلار بىلەن ئەمەل – مەنسەپكە ئائىت سۆز – ئاتالغۇلار ئىلى شېۋىسىدە ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ. يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «ئانا يۇرت» ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ تىلىدا خەنزۇچە كىرمە سۆز-ئاتالغۇلار خېلى كۆپ قوللىنىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە :

شاڭيۇ(ئازادلىقتىن بۇرۇنقى مەمۇرىي تۈزۈمدە ھازىرقى

يېزا باشلىقىغا تەڭ مەمۇرىي ئەمەل ۋە شۇنداق ئەمەلگە ئېرىشكەن ئادەم)، لەڭزە (يارغۇنچاق، تۇڭمەن)، شى گۇڭگۇر (تومراق سوزۇلغان لەڭمەن ئېشى)، دابەنجىك (لەڭمەن)، تەتەي (خىتاي ئاياللىرىنىڭ ئاتلىشى)، جاڭجۇڭ (گېنېرال)، دوتەي (ۋىلايەتنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارى)، دۇبەن (شىڭ شىسەينىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرلىرىدە ئەڭ چوڭ ھۆكۈمران دېگەن مەنىدە ئۆزىگە ئۆزى بەرگەن نامى)، دەن (مىقدار سۆز، بىر دەن 50 كىلوگرامغا تەڭ)، يىڭ (ئارمىيەنىڭ شتات بىرلىكى، پولكنىڭ ئاستىدا بولىدۇ)، يايى (چېرىك)، تۇڭچى (تەرجىمان)، سىلىك (ھەربىي ئۇنۋان)، دەڭ (يولۇچىلار چۈشىدىغان ۋە ئات-ئۇلاقلىرىدىنمۇ خەۋەر ئالالايدىغان قونالغۇ)، چەنتۇ (بېشىنى يۆگۈگۈچى ، خىتايلار ئۇيغۇرلارنى كەمسىتىش مەنىسىدە قوللانغان ئاتالغۇ)، مەڭگەن (بۇغداينىڭ باشقىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىنكى غول قىسمى)، سەنجۇسەن (خىتايلارنىڭ قىش پەسلىدىكى 81 كۈننى 9 كۈندىن 9 غا بۆلۈپ، بۇنى 9 جۇ دەپ ئاتاپ، 1 - جۇنى مىلادىيە 12 - ئاينىڭ 22 –كۈنىنىڭ ئالدى - كەينىدىن، يەنى قىشلىق كۈن توختىغان كۈننىڭ ئەتىسىدىن باشلاپ ھېسابلاش ئادىتى).

5. رۇسچە كىرمە سۆزلەر

رۇس تىلىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى، جۈملىدىن ئىلمى شېۋىسىگە كۆرسەتكەن كۈچلۈك تەسىرى چوڭقۇر تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە. ئىلمى شېۋىسىنىڭ لېكسىكا سىستېمىسىغا تۈركۈم – تۈركۈملەپ رۇسچە كىرمە سۆز - ئاتالغۇلار ۋە رۇس تىلى ۋاستىسى بىلەن گىرېكچە، گوللاندىيەچە، لاتىنچە، گېرمانچە ، فىرانسۇزچە، ئىتالىيانچە ، ئىنگلىزچە، ئىسپانچە... قاتارلىق ياۋروپا تىللىرىدىكى كىرمە سۆز - ئاتالغۇلار كىرىپ ئۆزلەشكەن. رۇس تىلىنىڭ تېل جەھەتتىكى تەسىرى ئالدى بىلەن يەتتە سۇ، پەرغانە ئۇيغۇرلىرىنىڭ تىلىغا، ئاندىن ئىلمى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تىلىغا سېڭىپ كىردى. ئاخىرىدا ئىلمى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تىلى ئارقىلىق ئانا يۇرتىمىزنىڭ جاي-جايلىرىدىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تىلىغا تارالدى. رۇس تىلىدىكى كىرمە سۆز - ئاتالغۇلار ۋە رۇس تىلىنىڭ ۋاستىسى بىلەن كىرگەن ياۋروپا تىللىرىدىكى كىرمە سۆز -ئاتالغۇلارنىڭ زور بىر قىسمى ئىلمى شېۋىسىدە ھازىرغىچە جانلىق ئىشلىتىلىپ كەلمەكتە. يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ « ئانا يۇرت » ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ تىلىدا بۇ خىل سۆز – ئاتالغۇلار ئىنتايىن كۆپ قوللىنىلغان بولۇپ، بۇلارنىڭ كۆپ ئۇچرايدىغان بىر قىسىملىرى تۆۋەندىكىچە:

تىرىكە (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن رەختنىڭ بىر تۈرى، چىڭ توقۇلغان بىر خىل پاختا رەخت)، نوغايگۇرت (يېڭى شەھەر)، ئەكسىنىر (ئەينى يىللاردا سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى غۇلجا شەھىرىدە قۇرغان ئۇن زاۋۇت ۋە ئوت ئېلېكتىر ئىستانسىسى، ھازىرقى غۇلجا شەھەرلىك 7 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئۇدۇلىغا توغرا كېلىدۇ)، گىمنازىيە (گرېكچە رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئومۇمىي تەلىم-تەربىيە ئوقۇتۇشى مەقسەت قىلىنغان بىلىم يۇرتى)، كولخوز (يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلەپچىقىرىش قورالىرى كوللېكتىپىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدىغان كوللېكتىپ بىرلىكتە ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارىدىغان بىر خىل سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش شەكلى)، بولشېۋىك (لېنىن قۇرغان سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيەسى ئىشلەتكەن ئاتالغۇ بولۇپ،كۆپ سانلىقلار دېگەن مەنىدە)، مارجانكا (رۇس ئاياللىرىنىڭ بىر خىل ئاتلىشى)، قاڭالتىر (تۇنكە، قەلەي)، تاپانچا (ياغاچ كاربۇئات)، كاتلېت (فىرانسۇزچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن، خېمىرنىڭ ئىچىگە گۆشنى قىيما قىلىپ سېلىپ، كىچىك توقاچتەك ياپىلاقلاپ مايدا پىشۇرىدىغان تاماق)، ئىستاكان(بارداق)، سالفېتكا (مېھمانلار تاماق يېگەندە مەيدىسىگە تارتىۋالىدىغان ياكى ئالدىغا قويۇۋالىدىغان ئاق قولياغلىق)، مېدالىئون (فىرانسۇزچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن ئىچىگە رەسىم ياكى باشقا نەرسىلەر سېلىنغان، يۇمىلاق ياكى قىرلىق شەكلىدە قاپچۇققا ئوخشاش ياسالغان، بويۇنغا ئېسىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى)، بۇلاپكا (ئىسىم فىرانسۇزچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن خانىم - قىزلارنىڭ كىيىم - كېچىكىنىڭ ياقىسى ۋە مەيدىسىگە تاقايدىغان زىننەت بۇيۇمى)، فېرما (ئىسىم، فىرانسۇزچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن چارۋىچىلىقنىڭ مەلۇم بىر تارمىقى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ئالاھىدە ئىختىساسلاشقان ئىگىلىك، مەيدان)، پاتېفون (ئىسىم فىرانسۇزچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن پىلاستىنكىغا ئېلىنغان ھەر خىل مۇزىكا، نۇتۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى ئاڭلىتىپ بېرىدىغان ئۇسكۇنە)، باجېنگىر (ئىسىم خەنزۇچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن كۆن، خۇرۇم رەختلەردىن تىكىلگەن كالتە قونچلۇق، بوغقۇچلۇق ئاياغ)، تانسا (ياۋروپاچە بىر خىل ئاممىۋى ئۇسسۇل، ئەر- ئايال بىرگە ئويناىدۇ. شۇ خىل ئۇسسۇل ئويناش ئۇچۇن ئۇيۇشتۇرۇلغان يىغىلىش)، گارمون (ئىككى يېنى قاتلانغان، قول بىلەن تارتىپ، تۇگمىلىرىنى بېسىپ چالىدىغان تىللىق مۇزىكا ئەسۋابى، ئاككوردىيون دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، ئادىنوچكا (بىر جۈپ قىز - ئوغۇل ئويناىدىغان رۇسچە قوش كىشىلىك ئۇسۇل)، كوڭگا (ماشىنا، ئاپتوموبىل)، دۇخاۋا (رەختنىڭ بىر تۈرى)، مەخمەل (رەختنىڭ بىر تۈرى)، كارشىنۋاي (قوڭۇر رەڭ)، گالستۇك (گېرمانچە رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن، كۆڭلەكنىڭ ياقىسى ئاستىدىن ئۆتكۈزۈپ،ئالدىنى چىگىپ

ياكى تۆگۈن قىلىپ بويۇنغا تاقاش ئۈچۈن رەختتىن ئىشلەنگەن بويۇم)، كونسېپىك (لاتىنچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن، دەرسخانىدا مۇئەللىم سۆزلىگەن دەرس مەزمۇنى خاتىرىلىنىدىغان دەپتەر)، كىنو (بىر خىل ئۇنۇمبرسال سەنئەت، بۇنىڭدا لېنتىغا چاتما سۈرەتلەرنى كۆچلۈك چىراغ نۇرىدا ئېكرانغا چۈشۈرۈش ئارقىلىق ، ئادەم ياكى شەيئى ھەرىكىتى ئەينەن تەسۋىرلەپ بېرىلىدۇ)، تىياتىر (گرېكچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن

ئارتىسلارنىڭ رول ئېلىشى ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى تۈرلۈك زىددىيەتلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بىر خىل سەنئەت)، زاۋۇت (سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ياكى قول ھۈنىرى بىلەن بىۋاستە شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن)، سېخ (زاۋۇت، كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا مەلۇم ئىش تەرتىپىنى تاماملايدىغان ياكى مەلۇم بىر مەھسۇلاتنى مۇستەقىل ئىشلەپچىقىرىدىغان بۆلۈم)، گەلەپى (فىرانسۇزچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن، ئادەتتە ئۆتۈك بىلەن كىيىلىدىغان، پۇچقىقى تار، يان تەرىپى توڭگىنىك لوكىكسىدەك چىقىرىلىپ تىكىلىدىغان بىر خىل ئىشتان)، مونتىيور(توكچى)، ستانوك (گرېكچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن، مېتال ياكى باشقا ماتېرىياللارنى مېخانىكىلىق ئاساستا پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان بىر خىل ماشىنا)، ئېكسپلاتاتسىيە (فىرانسۇزچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن، باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ياكى مەھسۇلاتنى ھەقسىز ئىگىلىۋېلىش)، پوپايكا (ھەر خىل يۇك يېپ ۋە سۈنئىي تالالىق يېپلاردىن توقۇلىدىغان ئۇست كىيىم)، كانۋا (كۆڭلەكلەرنىڭ ياقىسىغا، يەڭنىڭ ئۇچى قاتارلىق جايلارغا تۇتىدىغان كەشتە)، كىرىسلو (يۇمشاق خۇرۇمدا تاشلانغان لۆم – لۆم ئورۇندۇق، سافا)، بولكا (ئاق ئۇننىڭ بولدۇرۇلغان خېمىرىدىن دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان)، خادىك (تۆت چاقلىق،مەخسۇس ئادەم توشۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بىر خىل ئات ھارۋىسى)، ۋارىنە (مېۋىلەرنى شېكەر قېيامى بىلەن قاينىتىپ تەييارلايدىغان بىر خىل شېرىن يېمەكلىك، مۇرابا)، بېنزىن (يېقىلغۇ. ھىدرو كاربون بىرىكمىلىرىنىڭ ئارىلاشما سۇيۇقلۇقى، نېفىتتىن ئايرىۋېلىنىدۇ،ئاسان پارغا ئايلىنىدۇ)، يەرمەنكە (گېرمانچىدىن رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن يىلنىڭ مەلۇم بىر ۋاقتىدا، بەلگىلىك جايدا ئىشلەپ چىقىرىلغان مەھسۇلاتلىرىنى كۆرگەزمە قىلىپ سېتىش ئۈچۈن قۇرۇلغان مەخسۇس تىجارەت ئورنى).

دېمەك، يازغۇچى زوردۇن سابىر بۈگۈنكى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى پەۋقۇلئاددە يېتۈك تىل ئۇستىسى، ئۇ « تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1986 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان قىلغان«ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش» ناملىق ماقالىسىدە: «داۋاملىق تىل ئۆگىنىش، مېنىڭ ئادىتىمگە ئايلىنىپ قالدى. بەزىدە ئاڭلىق، بەزىدە ئاڭسىز يېڭى تىل، يېڭى سۆز بولسىلا خاتىرىلەۋالىمەن. ھازىر مېنىڭ بىر نەچچە دەپتىرىم توشتى» دەپ يېزىپ، ئۆزىنىڭ تىل ئۆگىنىشكە بولغان ئەستايىدىل پوزىتسىيەسىنى، قىزغىنلىقىنى ئىزھار قىلغان. يازغۇچى زوردۇن سابىر ئۇيغۇر تىلىغا پىششىق، باي بولۇپلا قالماي يەنە خىتاي تىلىغىمۇ ناھايىتى پىششىق. ئۇ يەنە ئېلىمىزدىكى قازاق، تاتار قاتارلىق تۈركىي تىللىق قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ تىلىنىمۇ ئىشتىياق بىلەن ئۆگىنىش بىلەن بىرگە، ئەسەرلىرىدە چەت ئەل تىللىرىنىمۇ جانلىق ئىشلەتكەن. بۇ كىرمە سۆزلەر رومانىنىڭ تارىخىي چىنلىقىنى ئاشۇرۇشتا، ئەينى دەۋرنىڭ ئەھۋالىنى يورۇتۇپ بېرىشتە مۇھىم رول ئوينىغان.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

1. غۇلام غوپۇر: «ئۇيغۇر شېۋە سۆزلىرى»، بېيجىڭ، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 - يىلى نەشرى.
2. مىرسۇلتان ئوسمان: «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى دىئالېكتلىرى» ئۈرۈمچى، شىنجاڭ ياشلار–ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1990 - يىل نەشرى.
3. «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ دىئالېكت ۋە شېۋىلىرى لۇغىتى» بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى، 2007 - يىل نەشرى.
4. ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، ئەسقەر ئابدۇقادىر، ئابدۇزاھىر تاھىر: «ئۇيغۇر تىلىغا چەتتىن كىرگەن سۆزلەرنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» ئۈرۈمچى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2001 - يىل نەشرى
5. ئابدۇرەئۇپ پولات: «ئۇيغۇر تىلى لېكسىكولوگىيىسى» قەشقەر، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1994 - يىل نەشرى.
6. ئابدۇرېشىت سابىت: «ئۇيغۇر تىلىغا رۇس تىلىدىن ۋە رۇس تىلى ئارقىلىق خەلقئارادىن كىرگەن سۆز - ئاتالغۇلار ۋە ئۇلارنىڭ ئىملاسى توغرىسىدا»، تۈركىي تىللار تەتقىقاتى 2 - قىسىم كىتاب، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى، 1983 - يىل نەشرى.
7. ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تۈزگەن: «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» ئۈرۈمچى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1999 - يىل نەشرى.

مۇلايىم بايان قىلغۇچى

ئولگا توكارجۇك (پولشا)

مېنىڭ ئاڭلىق كەچۈرمىشلىرىمنىڭ تۇنجى سۈرىتىنى ئاپام مېنى تۇغۇشتىن بۇرۇن تارتقان ئىدى. كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى، بۇ رەسىم رەڭسىز ئىدى، بۇ نۇرغۇن تەپسىلاتلارنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىدىن، پەقەت كۇلرەڭ شەكلىنىڭلا قالغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. رەسىمدىكى نۇرلار يۇمران ۋە نەم بولۇپ، گويا باھار پەسلىگە ئوخشايتتى، ئېنىقكى دېرىزىدىن سىڭىپ كىرگەن ئۇ خىل نۇر ئۆينى يورۇتۇشقا ئارانلا يەتكەن ئىدى. ئاپام كونا رادىيونىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى، ئۇ رادىيودا بىر يېشىل كۆز ۋە ئىككى تەڭشەش كۇنۇپكىسى بار بولۇپ، بىرى ئاۋازنى تەڭشەش، يەنە بىرى قانالنى تەڭشەشكە ئىشلىتىلەتتى. بۇ رادىيو كېيىن مېنىڭ باللىقىمدىكى كەم ئۇچرايدىغان دوستۇمغا ئايلىنىدۇ؛ مەن ئۇنىڭدىن كائىناتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلگەن ئىدىم. ئانتېننانىڭ نازۇك مۇڭگۈزىنى تەڭشەش ئۇچۇن رادىيونىڭ قۇلقىنى بۇراپتىم، ئۇ قاپلىغان دائىرىدىن- ۋارشاۋا، لوندون، لىيۇكسېمبۇرگ، پارىژ قاتارلىق جايلارنىڭ ھەر خىل رادىيو قانالىرى چىقاتتى. بەزىدە ئاۋاز ئىنتايىن ئاجىزلاپ كېتەتتى، گويا ئانتېننانىڭ مۇڭگۈزى پراگا بىلەن نيۇ-يورك ، ياكى موسكۋا ۋە مادرىد ئوتتۇرىسىدىكى قارا ئۆڭكۈرگە چۈشۈپ كەتكەندەك. ئاۋاز ئاجىزلىشىپلا قالسا، تىترەك ئاۋازى ئۇمۇرتقامنى بويلاپ ئاستىغا قاراپ چۈشۈپ كېتەتتى. مەن ئوخشىمىغان قۇياش سىستېمىسى ۋە سامانيولىنىڭ ئانتېننا ئارقىلىق ماڭا گەپ قىلىۋاتقانلىقىغا، جىڭ-جىڭ قىلىپ ماڭا ئىنتايىن مۇھىم ئۇچۇرلارنى ئەۋەتىۋاتقانلىقىغا، ئەمما مېنىڭ ئۇ ئۇچۇرلارنى يېشىپ چۈشۈنەلمەيۋاتقانلىقىمغا چەكسىز ئىشىنەتتىم.

مەن كىچىك قىز ۋاقتىمدا ئۇ رەسىمگە قاراپ، ئانامنىڭ رادىيونىڭ قۇلقىنى ئايلاندۇرۇۋاتقاندا مېنى ئىزدىگەنلىكىنى جەزىملەشتۇرەتتىم. خۇددى شۇ ئۆتكۈر رادارغا ئوخشاش، كائىناتنىڭ چەكسىز دائىرىسىگە سىڭىپ كىرىپ، مېنىڭ قاچان ۋە قەيەرگە كېلىدىغانلىقىمنى بىلىشكە ئۇرۇناتتى. ئۇنىڭ چاچ پاسونى ۋە كېيىنىشى (كېيىمسىمان ياقا) سۈرەتنىڭ قاچان تارتىلغانلىقىنى ئىپادىلەپ تۇراتتى، سۈرەت 60 - يىللارنىڭ بېشىدا تارتىلغان ئىدى. ئۇ بېلىنى ئېگىپ، سۈرەتنىڭ سىرتىدىكى بىر يەرگە، كېيىن سۈرەتكە قارىغانلار بايقىيالمايدىغان بىر نەرسىلەرگە تىكىلىپ قاراۋاتقان ئىدى. بالا بولۇش سۈپىتىم بىلەن، ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتا قىلىۋاتقىنىنىڭ ۋاقتقا قاراش ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلدىم. ئەمەلىيەتتە، سۈرەتتە ھېچقانداق ئىش يۈز بەرمىگەن ئىدى – سۈرەت پەقەت بىر كۆرۈنۈش بولۇپ، جەريان ئەمەس ئىدى. سۈرەتتىكى ئايال سەل قايغۇلۇق كۆرۈنەتتى، خۇددى خىيالغا چۆكۈپ كەتكەندەك، گويا ئۆزىنى يوقتىپ قويغاندەك.

كېيىن، مەن ئۇنىڭدىن بۇ قايغۇنىڭ زادى نەدىن كەلگەنلىكىنى سانسىز قېتىم سورىدىم ۋە ھەمىشە ئوخشاش جاۋابقا ئېرىشتىم، ئاپام مەن تېخى تۇغۇلمىغان بولساممۇ، مېنى سېغىنىشقا ئاللىقاچان باشلاپ بولغانلىقىنى ئېيتاتتى.

مەن: «مەن تېخى تۇغۇلمىغان تۇرسام، مېنى قانداق سېغىنالايسىز؟» دەپ سورايتتىم.

مەن سىزنىڭ سېغىنغىنىڭىزنىڭ سىز يوقاتقان بىراۋ ئىكەنلىكىنى بىلمەن، ئۇ ئىنتىزارلىق ھالبۇكى بىر چۈشكۈنلۈك تۇيغۇسى ئىدى.

ئۇ جاۋاب بېرىپ: «ئەمما باشقا بىر ئامال قىلغىلى بولىدۇ» دېدى. «بىرسىنى سېغىنغانلىق ئۇلارنىڭ دەل شۇ يەردىلىكىنى بىلدۈرىدۇ.»

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا، پولشانىڭ غەربىدىكى يېزىلىرىنىڭ مەلۇم بىر جايىدا، ئاپام ۋە مەن (يەنى ئۇنىڭ قىزى)، بىلەن بىر قېتىم قىسقىغىنا سۆھبەتلەشتۇق، شۇ قىسقىغىنا سۆھبەت ماڭا بىر ئۆمۈرلۈك كۈچ-قۇۋۋەت بەرگەن بولۇپ، ئۇ ھېلىھەم مېنىڭ ئېسىمدىن چىقمايدۇ. چۈنكى ئۇ مېنىڭ مەۋجۇدىيىتىمنى ئادەتتىكى ماددىي دۇنيادىن ھالقىغۇزغان، تاسادىپىيلىقتىن ھالقىغۇزغان، سەۋەب ۋە ئېھتىماللىق قانۇنىيىتىدىن ھالقىغۇزغان ئىدى. ئۇ مېنى ۋاقىتنىڭ سىرتىغا، بىر مەڭگۈلۈك تاتلىقلىققا يەرلەشتۈرگەن ئىدى. مەن بالامنىڭ كاللىسىدا، مەن بۇرۇن تەسەۋۋۇر قىلغاندىنمۇ كۆپ نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى چۈشىنىمەن. ھەتتا مەن «مەن ئېزىپ قالدىم» دېسەممۇ، مەن يەنىلا گەپنى «مەن»دىن، بۇ ئالەمدىكى ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ غەيرىي سۆزلەردىن باشلايمەن.

شۇڭلاشقا، ئەزەلدىن دىنغا ئىشەنمەيدىغان بىر ياش ئايال- يەنى ئاپام، ماڭا ئىلگىرى «روھ» دەپ ئاتالغان بىر نەرسىنى بەردى، بۇ ئارقىلىق مېنى دۇنيادىكى ئەڭ ئۇلۇغ ۋە مۇلايىم بايان قىلغۇچى بىلەن تەمىنلىدى.

ئولگا توكارجۇك پولشالىق ئايال يازغۇچى، 2019 - يىللىق نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى ساھىبى.

مەزكۇر ئەسەر ئاپتورنىڭ نوبېل مۇكاپاتىنى تاپشۇرۇۋېلىش يىغىنىدا سۆزلىگەن نۇتۇقىنىڭ تۇنجى بۆلىكى، ئىنگلىزچە ۋە خىتايچىدىن سېلىشتۇرۇپ تەرجىمە قىلىندى. مەمەتئېلى نىياز ئۇيغۇرىبەگ (گېرمانىيە).

بەختلىك بولۇشنىڭ سىرى

خۇرشىدەم ھېزىموۋا* (قازاقىستان)

«بەخت دېگەن نېمە؟». بۇ سوئالغا بىر ئېغىز سۆز بىلەنلا جاۋاب بېرىش قىيىن. چۈنكى، بەختنى ھەركىم ھەر تۈرلۈك چۈشىنىدۇ. بەخت – بەزىلەر ئۈچۈن نام - ئابرۇي، پۇل، مەنسەپ، ئارزۇ-ئارمانلىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى؛ ئاتا-ئانا ئۈچۈن – پەرزەنتلىرىنىڭ ساغلاملىقى؛ مېيىپلار ئۈچۈن – سالامەتلىك، كۆزى كور ئادەم ئۈچۈن – يورۇق دۇنيانى كۆرۈش بولسا، گاھىلار ئۈچۈن – كۆتۈلمىگەن يەردىن بېشىغا بەخت قۇشىنىڭ قونۇشىدۇر. بەخت – ھاياتنى شۇنچىلىك قىزىق ۋە مەزمۇنلۇق قىلىپ تۇرغان بىر كۈچ ئىكەنلىكى شۈبھىسىز. پسىخولوگىيە ئىلمىدە «بەخت» ئاتالغۇسى – ئۆز ھاياتىدىن قانائەتلەنگەن كىشىنىڭ پسىخولوگىيەلىك ھېس-تۇيغۇسى، دەپ چۈشەندۈرۈلىدۇ.

ھازىرقى ئالەمشۇمۇللاشتۇرۇش دەۋرىدە كىشىلەر: «مەن ئەڭ بەختلىك ئادەم!» دەپ كېسىپ ئېيتالمايدۇ، بىز ھەتتا بەزىدە بەختلىك ئىكەنلىكىمىزنىمۇ سەزمەي قالىمىز. چۈشكۈنلۈككە بېرىلىپ قالساق، ئۆزىمىزنى بەختسىز ھېس قىلىپ، ئۆز ھاياتىمىزدىكى، كاللىمىزدىكى يېشىمى يوق ئويلارنىڭ باش - ئۇچىغا چىقالماي قالىمىز. پسىخولوگلار: «كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى بەختسىز ھىسابلىشىنىڭ سەۋەبى، تىرىكچىلىك غېمىدە تىركىشىپ، قولىدا تۇرغان بەختنى ھېس قىلالماي، بەختسىزلىككە ئۇچرىشىدۇر» دەيدۇ. بىز نېمە قىلىشىمىز كېرەك؟ ئۆمۈربويى بەختنى ئىزدەپ ئۆتۈشۈمىز كېرەكمۇ؟، يېاق.

بۇنىڭ جاۋابى ئىنتايىن ئاددىي. بىزگە مۇھىم بولغىنى - ئەتىگە ئىشەنچ بىلەن قاراپ، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز چۈشىنىپ، بەختلىك ئىكەنلىكىمىزنى تونۇپ يېتىپ، ھازىرنىڭ ئۆزىدىكى بەختىمىزدىن ھۇزۇرلىنىشىنى بىلىشىمىز؛ ئۆزىمىزنىڭ كىملىكىمىزنى، ھاياتتا قانداق ئورۇن تۇتىدىغانلىقىمىزنى، مەقسەتلىرىمىزنىڭ نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى توغرا تەھلىل قىلىشىمىزدۇر. بۇ ئارقىلىق بىز ئۆزىمىزگە تېگىشلىك بەتكە ئېرىشەلەيمىز. ئەگەر كۈندىلىك ھاياتىمىزدا قىزغىنىش، قورقۇنچ، كۆرەلمەسلىك، مەنسەپ، رەنجىش، بېسىم قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئارتۇقچە يۈكلەر ئاستىدا قالساق، ھاياتىمىزنى تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتۈرۈۋالىمىز. بۇنىڭ ئورنىغا بىز ئىچكى دۇنيايىمىزنى ئادەمگەرچىلىك، مېھىر-مۇھەببەت، كەمتەرلىك، خۇشاللىق، ئارزۇ-ئارمان، كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن تولدۇرۇپ، ئازادە، يېنىك ھايات كەچۈرۈشكە تىرىشىشىمىز لازىم. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، گېزىت-ژۇرنال، تور ۋە تېلېۋىزور قاتارلىق ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردىن ئادەم ئۆلتۈرۈش، بالايى - ئاپەت، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش قاتارلىق سەلبىي ئۇچۇرلارنى ئاڭلاش، كۆرۈش ھاياتىمىزنى قىيىنلاشتۇرىدۇ. ئەنە شۇنداق سەلبىي ئاخباراتلارنى ئىزچىل قوبۇل قىلغان ئادەم چۈشكۈنلۈككە پېتىپ، نەتىجىدە ئۆز ھاياتىنىڭ قارا كۆلەڭگۈسىدە قالىدۇ، ھەتتا ھەر تۈرلۈك پسىخوسوماتىكىلىق (پسىخولوگىيەلىك ئامىللارنىڭ بەدەنگە تەسىر قىلىشىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم) ئاغرىقلارغا دۇچار بولىدۇ. مېدىتسىنالىق تەتقىقاتلارغا ئاساسلانغاندا، ئاغرىقلارنىڭ 32 – 40 پىرسەنتى بېسىم بىلەن روھىي ئازابنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولىدىكەن. يەنى، ئادەمنىڭ ھاياتقا بولغان كۆزقارىشى، روھىي ساغلاملىقى بەدەننىڭ ھەر قايسى ئەزالىرىغا تەسىر قىلىدۇ. بۇ ھەقتە شەخسىي تەجرىبەمدىن مىسال كەلتۈرەي: يېقىندا روھىي چۈشكۈنلۈككە پېتىپ قالغان 45 ياشلىق بىر ئايال بىزگە مۇراجىئەت قىلدى. ئۇ قەنت كېسىلى، سېمىزلىك، يۇقىرى قان بېسىمى بىلەن دوختۇردا داۋالىنىۋاتقان ئىكەن. كۆپ قېتىملىق پسىخىكىلىق داۋالاشلار نەتىجىسىدە ئۇ ئايال چۈشكۈنلۈكتىن قۇتۇلۇپ، ھاياتى يۈز پىرسەنت ئۆزگەردى. داۋاملىق كۆتۈرەڭگۈ كەيپىياتتا، باشقىلار بىلەن ئىللىق مۇئامىلىدە بولۇپ، دوستلىرىمۇ كۆپەيىشكە باشلىدى. سەككىز كىلوگىرام ئېغىرلىق يوقىتىپ، قان بېسىمىمۇ نورماللاشتى. ئۆيىدە تىككۈچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، پۇل تېپىشقا باشلىدى. بۇ ئەلۋەتتە يۇقىرى كەيپىيات، ياخشى بولغان كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ نەتىجىسى. بۇنىڭدىن سىرت، يۇقىرى كەيپىيات ئادەمنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.

پسىخىكا كىتاب مۇئەللىپلىرىنىڭ كۆپىنچىسى: «ئادەم – ئۆز ھاياتىنىڭ يارىتقۇچىسى» دېگەن پىكىرنى ئالغا سۈرىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ، ھەرقانداق كېسەللىكلەرگە، روھىي ئازابلارغا پەقەت ئۆزىمىزنىڭلا سەۋەبچى ئىكەنلىكىمىزنى ئېقرار قىلىشىمىز كېرەك. دائىم چۈشكۈنلۈك ئىچىدە يۈرۈش كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ مەنبەسى. ئامېرىكىلىق يازغۇچى، پسىخولوگ لۇئىزخېي بۇ مەزمۇندا ئونلىغان كىتابنى يورۇقلىقا چىقاردى. ئۇ ئۆزى تۈزگەن ئالاھىدە سىستېما بويىچە ھەربىر كېسەللىك تۈرىنىڭ بەلگىلىك يامان ئويلاردىن ياكى سەلبىي قاراشلاردىن پەيدا بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ سەلبىي ئويلىرىمىز ئارقىلىق يوشۇرۇن سېزىملىرىمىزنى، مېڭىمىزنى ناتوغرا پروگراممىلاپ، ئۆز تەقدىرىمىزنىڭ بەختسىز سىنارىيەسىنى يېزىپ قالىمىز. كور سېزىملىرىمىز ئاجايىپ، خۇشپۇراق گۈللەرگە ئوخشىغان ئىجابىي ئۇي-خىيالىرىمىز بىلەن يۇقىرى كەيپىياتلىرىمىزنىڭ خۇددى شاخلاپ ئۆسكەن ھارام چۆپلەرگە ئايلىنىشىغا يول ئاچىدۇ. ئۆز ھاياتىمىزنىڭ ئىگىسى ئۆزىمىز بولغانلىقتىن، بىز سەلبىيلىككە يول بەرمەي، پەقەت ياخشى ئويلارنى

* پسىخولوگ.

ئويلىشىمىز لازىم. بەختلىك بولۇشقا ۋاقىت ئىزدىمەك. هاياتنىڭ هەربىر دەقىقىسىنى قەدىرلەك، بۇنىڭ هېچقانداق قىيىن تەرىپى يوق. ئالەم نېمە دېگەن گۈزەل؟! يازنىڭ ئوچۇق كۆك ئاسمىنى، كۈننىڭ نۇرى، يوپۇرماقلارنىڭ مۇڭلۇق شىلدىرلاشلىرى، دەريا-كۆللەرنىڭ ئېقىنى، ئاپپاق قار، يامغۇر تامچىلىرى - مۇشۇلارنىڭ هەممىسى بىر مەيرەم ئەمەسمۇ؟! بۇلارنىڭ هەممىسى چۈشكۈنلۈك بىلەن روهىي بېسىمغا قارشى تېپىلماس داۋادۇر. چۈنكى، روهىي تەڭپۇڭلۇق – خاتىرجەملىكنىڭ كاپالىتى؛ روهى باي ئادەم – ئەڭ بەختلىك ئادەم.

خۇلاسە، بەختلىك بولۇشنى ئىستىسىزلىز هەرگىز «ئۆزگىلەر مېنى قوبۇل قىلىشى كېرەك»، دەپ ئويلىماڭ. بەختنى ئۆزىڭىزنىڭ ئىچكى دۇنيايىڭىزدىن، يۇرىكىڭىزدىن تېپىشقا تىرىشىڭ. سىز ئۆزىڭىز بىلەن بەختلىك. دەل شۇنداق، ئۆزىمىزنى بەختكە ئېرىشتۇرىدىغان پەقەت ئۆزىمىز. هەممە ئادەم بەختلىك بولۇشقا لايىق، بەختلىك بولايلى!

قىسقا هېكايىلەر

فرانز كافكا (گېرمانىيە)

قىسقا بىر مەسەل

«هەي هايات!» دەپ سۆز باشلىدى بىر چاچقان.

«بۇ دۇنيا هەر كۈنى ئاز-ئازدىن تارىيىۋاتىدۇ. بۇرۇنلاردا بۇ دۇنيا شۇنچىلىك چوڭ ئىدى. مەن ئۆزۈممۇ قورقتۇم. جايىمدا تۇرماستىن يۈگۈردۈم ، يۈگۈردۈم ، يىراقلاردىكى ئوڭ سولدا تۇرغان تاملارنى كۆرگىنىمدە خۇشال بولدۇم. ئەمما، بۇ تاملار شۇنچىلىك تېز تارايدىكى، مانا ئەمدى ئەڭ ئاخىرقى ئۆينىڭ ئىچىدە تۇرۇپتىمەن. هەتتا ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىغا مېنى تۇتۇش ئۈچۈن قاپقانمۇ قويۇلغان ئىكەن»

دەل مۇشۇ چاغدا، بىر مۇشۇك: «پەقەت ساڭا هازىر ئەڭ كېرەكلىك نەرسە يۆنىلىشىڭنى ئۆزگەرتىش» دەپتۇ ۋە چاچقاننى كاپىلا قىلىپ يەپتۇ.

دېرىزىدىن خىيال بىلەن قاراش

شۇنداق تېز يېقىنلىشىۋاتقان باهار كۈنلىرىدە نېمە ئىش قىلارمىز ؟ تېخى بۇگۈن ئەتىگەندىلا كۆك يۈزى كۆل رەڭ ئىدى. هازىر دېرىزىدىن سىرتقا قارايدىغان بولساق، ئاجايىپ هەيران قالارلىق بولۇپ، دېرىزىنىڭ گىرۋىكىگە يۇزىڭىزنى قويۇپ كۆككە قاراپلا قالىسىز.

قۇياش هازىر پېتىۋاتىدۇ بىراق ئۇياق-بۇياقتا هەيرانلىق بىلەن قاراپ، مېڭىپ يۈرگەن كىچىك قىزچاقنىڭ يۈزىنى يورۇتۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرىسىز . مانا مۇشۇ چاغدا، يەنە سول تەرىپىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئادەمنىڭ سايىسىدە، قىزچاقنىڭ ئوماق يۈزىنىڭ قاردىۋاتقانلىقىنىمۇ كۆرىسىز . ئاخىرى ئادەم ئۆتۈپ كەتتى. كىچىك قىزچاقنىڭ يۈزى غايەت پارقىراق كۆرۈندى.

يولغا قارايدىغان دېرىزە

ياپمۇ-يالغۇز بىر هايات كەچۈرۈۋاتقان. ئەمما، يەنە هەرۋاقىت ئۆزىنى بىر يەرگە ئائىت هېس قىلىشنى ئارزۇ قىلغان بىرسى، مەيلى ئۇ كىم بولسا بولسۇن كۈن ئىچىدىكى ئۆزگىرىشلەرگە، هاۋاغا، ئىشلىرىنىڭ مېڭىشىغا قاراپ قانداق بىر سەۋەبلەر بىلەن بولسۇن، تۇيۇقسىز يۆلىنىدىغان بىر مۇرىگە ئىگە بولۇش ئارزۇسى تۇغۇلىدۇ. مانا دەل مۇشۇنداق بىر ئادەم، تالاغا قارايدىغان دېرىزىسىز ياشىيالمايدۇ.

بولۇپمۇ جېنى هېچ بىر ئىشنى قىلىشنى خالىمىغان بىرسى، دېرىزە يېنىغا كېلىپ قالغان چاغدا، سىرتتىكى بىرسىنىڭ كۆك ئاسمانغا قاراپ، ئاندىن كېيىن تۆۋەنگە قارىغان كۆزلىرى، بۇ بىزارلىققا تولغان ئادەمنىڭ كۆزلىرىنى ئازراق يۇقىرىغا قارىتىدۇ. يەنە دەل شۇنداق چاغدا، ئەسلىدىلا تېشىغا چىقىشنى هېچ خالىمىغان بۇ ئادەمنى سىرتتىكى ئاتلار ئۆزىنىڭ توپىغا ۋە قالايمىقانچىلىقىغا ئۇدۇل جەلىپ قىلىدۇ ۋە ئاخىرىدا ئىنسانلىققا ئۇيغۇنلىشىشقا يۈزلەندۈرىدۇ.

تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى هەبىبۇللا ئابلىمىت (گېرمانىيە)

ئۇچرىشىش

(ھېكايە)

ئە. ئازات

ئەقىلسىز بېشىنى يەر،
ئەقىللىق ئېشىنى.
–ئۇيغۇر خەلق ماقالىسىدىن.

دېكابىر ئېيىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنى سەرتتا لەپىلدەپ قار يېغىۋاتاتتى. ئائىلىمىزدىكى ھەممەيلەن، دادامنىڭ يەتمىش ئالتە ياشقا كىرگەن قۇتلۇق تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن «ھەرەمباغ» رېستورانىغا قاراپ يول ئالدۇق. شۇ يىلى بىز بىر ئائىلە كىشىلىرى، يېڭى يىل كۈنى بىلەن بىر كۈندە كېلىدىغان دادامنىڭ بۇ قۇتلۇق كۈنىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىمىز ئۇرۇمچىگە كەلگەن ئىدۇق. ئۇ كۈنى ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بارلىق ئائىلە ئەزالىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ باقمىغاچقا، ھەممىمىز خۇددى بايرام بولغاندەك خۇشاللىقتا چۆمدۇق.

بىز رېستوران ئىشىكى ئالدىدىكى بېشىغا يارىشىملىق دوپپا كىيىۋالغان مۇلازىمەتچى قىزنىڭ ھەمراھلىقىدا ئالدىن زاكاز قىلىپ قويۇلغان، ئالاھىدە بېزەلگەن ئايرىم خانىغا كىرگىنىمىزدە، ئاكا- ھەدىلىرىم ئاللىقاچان كېلىپ بولغان بولۇپ، پەقەت بىزنىڭ يولىمىزغا قاراپ قالغان ئىكەن. بىز سالام- سائەتلەردىن كېيىن ئۆز ئورۇنلىرىمىزغا كېلىپ جايلاشتۇق. ئۇزۇن ئۆتمەي تاماقلار تارتىلىشقا باشلىدى. ھەر خىل مېۋە شەربەتلىرى تىزىلغان يۇمىلاق شىرە ئۈستىگە،ھەش- پەش دېگۈچە چىرايلىق تەخسىلەردە توخۇ قورۇمىسى، بېلىق كاۋىپى، مانتا، سوغۇق سەي ھەتتا بىز كۆرۈپمۇ باقمىغان تۈرلۈك ئىسسىق- سوغۇق قورۇمىلار كەينى- كەينىدىن چىقىپ كۆزلىرىمىزنى قاماشتۇرۇۋەتتى. مەن شىرە ئۈستىدىكى تۈرلۈك قورۇمىلارغا قاراپ، خەلقىمىزنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئۆسۈپ بېرىۋاتقان تۇرمۇش سەۋىيەسىگە ئەگىشىپ يېمەك - ئىچمەك مەدەنىيىتىنىڭمۇ ئىنتايىن تەرەققىي قىلغانلىقىنى، يېڭى تاماق تۈرلىرىنىڭ كۆپلەپ ئىسلاھ قىلىنغانلىقىنى، ئاشپەز ئۇستاملارنىڭ تېخنىكىسىنىڭ تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ھېس قىلدىم. تېخى ئۈستەلدىكى بەزەن بىر تاماقلارنى تونۇمىچە كۆرۈشۈم بولغاچقا قانداق يېيىشنى بىلمەي تۇغقانلارنىڭ يېيىشىگە قاراپ ئۆگىنىۋالغاندىن كېيىن، بۇ ئۆزگىچە تاماقلارغا تۇتۇش قىلدىم.

ئارىلىقتا ئەدەپكە چىقىپ كىرىش ئۈچۈن ئايرىمخانا ئىشىكىدىن چىقىپ، نەقىشلىك گىلەم سېلىنغان كاردور بىلەن مېڭىپ، تازىلىق ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىشىمگە، تازىلىق ئۆيىنىڭ ئىشىكىدىن بويى پاكار، ئورۇق، بىر پۇتى ئاقساق، كۆزى يوغان، بۇغداي ئۆڭ، ئۇچىسىغا ئۇششاق قىزىل چېكىتلىك ئاق كۆينەك، پۇتىغا ئاق رەڭلىك تەنتەربىيە ئايغىنى كىيىۋالغان، ئەللىكلەردىن ھالقىغان بىر ئادەم، ماڭا قىسقىلا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ يېنىمدىن ئاقساپ مېڭىپ ئۆتۈپ كەتتى. «ھوي! بۇ كىرەم توكۇرغۇ، تۇرمىدىن قاچانلاردىن چىقىۋالدىكىنا؟» دەپ ئويلىدىم - دە، ئۇنى تونۇۋالغىنىمغا ئۆزۈممۇ ھەيران بولغان ھالدا ئارقىسىدىن ئوغۇرلۇقچە قاردىم. چۈنكى، ئۇنى بۇ ئۆمۈرۈمدە قايتا ئۇچرۇتۇپ قالارمەن دەپ ئويلاپمۇ باقمىغان ئىدىم. مېنىڭ ئۇنى كۆرمىگىنىمگە بەلكىم قىرىق يىللار بولغاندۇ.

شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە بالىلىق چاغلىرىمدىكى، مەھەللىمىزدە ئۆكتەملىكى بىلەن داڭ چىقارغان كىرەم توكۇرنىڭ ئاقساپ مېڭىشلىرى، ھە دېسىلا مۇشتۇمزورلۇق قىلىپ، توختىماي جېدەل تېرىپ، پۇتۇن مەھەللىدىكىلەرگە ئارام بەرمەيدىغان تەلۋە،قىلىقسىز ئىش ئىزلىرى بىر بىرلەپ خىيال ئېكرانىمدىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

كىرەم توكۇر مەھەللىمىزدىكى سايىم ئىسىملىك ساتىراشنىڭ چوڭ ئوغلى بولۇپ، ئۆيىمىزنىڭ كەينى تەرىپىدىكى قاتار ئائىلىلىكلەر قورۇسىنىڭ بىرسىدە ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ قورۇسى ئاشۇ بىر قاتار قورۇلار ئىچىدىكى ھويلا تاملىرى پاكار، ئىشىكلىرى بىر تەرەپكە سىڭگاريان بولۇپ قالغان كونا قورۇ ئىدى. دادامنىڭ دەپ بېرىشىچە مەھەللىدىكىلەر ئۇنىڭغا كىرەم «توكۇر» دەپ لەقەم قويۇشتىن ئىلگىرى «ئابدۇكېرەمجان» دەپ چاقىرىشىدىكەنتۇق. كېيىنچە ئۇنىڭ ئەسكىلىكىدىن زېرىككەن مەھەللىدىكىلەر «توكۇر» دېگەن بۇ لەقەمنى ئۇنىڭغا فامىلىدەكلا سىڭدۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر يولۇاس ئىسىملىك سېرىق رەڭلىك بۆرە ئىتى بولۇپ، كۆرگەنلا ئادەمگە ئېتىلىپ خىرىس قىلاتتى.ئىتنىڭ بۇ ئەلپازىدىن قورققان قولۇم - قوشنىلار، ئۇلارنىڭ ھويلىسىغا كىرىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن ئىشىكى ئالدىدىن خاتىرجەم ئۆتۈشكىمۇ پېتىنالمايتتى. بۇنداق ۋاقىتلاردا مەھەللىدىكىلەر «باشقىلارغۇ ئوغرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئىت باقىدىكەن، ئۇ نېمىگە باقىدىغاندۇ؟» دەپ، غۇدۇراپ قويۇشاتتى.

مەھەللىدىكىلەرنىڭ دېيىشىچە، ئۇ كىچىكىدىنلا مەكتەپتىن قېچىپ ياخشى ئوقۇمىغاچقا، دادىسى ئۇنى «كونىلار ئادەمنىڭ ئادەم بولمىقى كىچىكىدىن دەپتىكەن، ئوقۇشنى خالىمىغان بولسا ھۈنەر بولسۇن ئۆگەنسۇن» دەپ، مەكتەپتىن چىقىرىۋېلىپ، ساتىراشلىق ھۈنىرىنى ئۆگىتىشكە باشلاپتۇ. ئەممىا ئۇ «كىشىنىڭ ساقال- بۇرۇتىنى ئېلىپمۇ ئىشمۇ» دەپ، ھۈنەر ئۆگىنىشتىن قېچىپ، يامان يولغا مېڭىپ ھاراق-تاماكا، نەشە دېگەنلەرگە ئۆگىنىپ قاپتۇ. بىچارە دادا ئوغلىغا گەپ ئۆتكۈزەلمىگەندىن كېيىن، خۇدادىن ئىنسابىنى

تىلەپ دۇئا قىلىشتىن بۆلەك ھېچنېمە قىلالماپتۇ.

كېيىنچە، ئۇ يانچۇقىدا خەجلەيدىغان دەسمايىسى قالمىغان ۋاقىتلىرىدا، دادىسىنى قاقتى - سوقتى قىلىدىغان بولۇۋالدى. دادىسىنى قۇرۇقداپ بولغاندا قوشنا مەھەللىلەرگە بېرىپ، پۇل تىكىپ ئىتنى تالاشتۇرۇپ، ئۇتقان پۇلنىغا بولۇشىغا ھاراق ئىچىپ كېلىدىغان ياكى بولمىسا ئوتتۇرىسىدىن سوندۇرۇۋېتىلگەن يېرىم تال سەرەڭگە چىغى بىلەن قۇلقىنى كولىغان قىياپەتتە يولدا مېڭىۋېتىپ يولدىن ئۆتكەن يولۇچىلارغا قەستەن سوقۇلۇپ، سەرەڭگە تىلىنىڭ يېرىمىنىڭ قۇلقىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى، تېزدىن دوختۇرخانىغا بېرىپ ئالدۇرۇۋەتمىسە چوڭ چاتاق چىقىدىغىنىنى باھانە قىلىپ پۇل ئوندۇرىدىغان، ئۇنىڭدىن زېرىكسە قولىدا ئەسلىدىنلا بۇزۇق، كونا ئاپپارات ياكى رادىيودەك نەرسىلەرنى كۆتۈرۈۋېلىپ، يولدىن ئۆتۈۋاتقان يولۇچىلارغا قەستەن سوقۇلۇپ قولىدىن چۈشۈرۈۋېتىپ، بۇزۇلغان نەرسىلەرنىڭ پۇلىنى يولۇچىلاردىن ئوندۇرىدىغان بولۇۋالدى. يولۇچىلار ئۆزىگە يولۇققان بۇ پېشكەللىكلەرنى ئىچىدە مىڭنى تىللاپ، يانچۇقلىرىدىن پۇللارنى پۇلى يوقلىرى قولىدىكى سائەتلىرىنى بېرىپ كېتىپ قالاتتى. ئەگەر ئۇ يولۇچىلاردىن بىرەر نەرسە ئوندۇرەلمەي قالسا ئۇلارنى تىللاپ، ئۇرۇپ يولغا سېلىپ قويىاتتى.

ئۇ ئەنە شۇنداق يوللار بىلەن ھاراق - تاماكىلارغا دەسمايە توپلايتتى. شۇڭا مەھەللىدىكىلەر كېرەم توكۇرنى كۆرگەن ھامان، خودىدى «دەججال» كەلگەندەك پاتىپاراق بولۇپ، ئۆيلىرىگە كېرىپ كېتىشەتتى. چۈنكى «دەججال» كەلسە زامان ئاخىرى باشلىنىپ قىيامەت قايىم بولارمىش. قىسقىسى مەھەللىمىزدە كېرەم توكۇر سەۋەبىدىن كۈندە دېگۈدەك جېدەل ماجىرا ئۈزۈلمەيتتى.

بىر كۈنى مەھەللىدىكى بالىلار بىلەن ھويلىمىزنىڭ قوش قاناتلىق چوڭ ياغاچ دەرۋازىسى ئالدىدىكى كەڭ كەتكەن توپلىقتا «ۋەللەي» (گاگا) ئويناۋاتاتتۇق. تۇيۇقسىزلا نەدىن پەيدا بولدى بىلمىدۇق كېرەم توكۇر يېنىمىزغا كېلىپ:

– ھېي سېرىق(ئىسمىنى بىلمىسە كېرەك) ماڭ، داداڭ زىيالىي بولغاندىن كېيىن، ئۆيۈڭدىن موخورکا ئورايدىغان گېزىت ئېلىپ چىق، – دەپ بۇيرۇق قىلدى- دە، ھويلا دەرۋازىمىزنىڭ ئالدىدىكى تاشتىن ياسالغان سۇپىچاقتا كېلىپ ئولتۇرۇۋالدى.

بىز ئۇنىڭدىن قورقاقچا دېگىنىنى شۇ زامان بىجار كەلتۈرەتتۇق. مەن ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇپ بىكاردىن- بىكار ھارام تاياق يەۋالمايدەپ ئويلاپ، ئۇنىڭدىن بالدۇر قۇتۇلۇپ ئويۇنۇمنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئالدىراپ ئۆيگە يۈگۈردۇم. ئۆيدىن دادامنىڭ گېزىتلىرىنى قويغان جايىنى تاپالمايدەپ، دادامنىڭ يېزىقچىلىق ئۇستىلى ئۈستىدىكى ئوقۇپ يېرىملاشقان كىتابنىڭ ئىككى ۋاربقىنى يىرتىپلا ئەپچىقىپ بېرىپ ئويۇنغا كىرىشىپ كەتتىم. مەن شۇ ۋاقىتلارغىچە دادامنىڭ ئۇنچىلىك ئاچچىقى بارلىقىنى ئويلاپمۇ باقمايتىكەنمەن، دەل ۋاقىتتا ئاپام كىرىپ «بولدى قىلىڭ، ئۇ تېخى كىچىك تۇرسا» دەپ، دادامنى توسۇۋالمىغان بولسا ئېنىقلا دەككەمنى يېگەن بولاتتىم. كېيىن بىلسەم، دادام ئۇ كىتابنى ئوقۇپ تۈرۈش ئۈچۈن باشقىلاردىن ئارىيەتكە ئېلىپ كەلگەن ئىكەن.

شۇ ئىش بولۇپ ئاردىدىن ئىككى ھەپتە ئۆتكەن مەلۇم بىر كۈنى مەھەللىمىزدە ئۇنتۇلغۇسىز ئىشتىن بىرسى يۈز بەردى.

بىز دائىم مەھەللىمىزدىكى بالىلار بىلەن مەكتەپلىرىمىزدىن قايتىپ كېلىپ ئەپكەش بىلەن ئۆيلىرىمىزدىكى ئىدىشلارنى سۇغا توشقۇزاتتۇق، ئاندىن كوچا دوقمۇشىدىكى دوڭلا، خاسەن ئىسسىلىك ياشلىرى ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان ئاكا- ئۇكا تۇڭگان ئاغىنىلىرىمىزنىڭ قورۇسى ئالدىدىكى توپلىق سۇپىغا يىغىلىپ ئايتاپقا قاقلانغاچ چوڭلاردىن ئاڭلىغان ھېكايە، چۆچەكلەرنى بىر - بىرىمىزگە ئېيتىشىپ بېرەتتۇق. ئۇ كۈنى «چالا» لەقەملىك بىر ئاغىنىمىز بىزگە ھېكايە سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى. ئۇنىڭ پۈتۈن بىر ھېكايىنىڭ يېرىمنى شۇ كۈنى يېرىمنى ئەتىسى سۆزلەپ بېرىدىغان ئادىتى بولغاچقا، بالىلار ئۇنىڭغا «چالا» دەپ لەقەم قويۇۋېلىشقان ئىدى.

دېمىسىمۇ مەھەللىدىكى بالىلار ئىچىدە،ئېلىشات چالا ھەممىدىن بەك ھېكايە،چۆچەكلەرنى سۆزلەشكە ئۇستا ئىدى.ئۇ يۇمۇرلۇق سۆزلىرى بىلەن مەھەللىدىكى بالىلارنى خوش قىلاتتى.ئۇ ھېكايە سۆزلىسە قول ھەركەتلىرى بىلەن چىراي ئىپادىلىرىنى بىرلەشتۇرۇپ شۇنچىلىك ئۇستىلىق ۋە ھېسسىياتلىق بىلەن يالغاننى راستتەك قىلىپ سۆزلەيتتىكى بىز ئۇنىڭ ھېكايىنى تولۇق سۆزلىمەيدىغىنىنى بىلىپ تۇرساقمۇ يەنىلا قىزىقىپ ئاڭلايتتۇق.

– بۇرۇن بىر ئەۋلىيا ئىنسانلار ئارىسىغا زىيارەتكە كېلىپ، قانداق بولغان، مەھەللىمىزدىكى ئەڭ پىخسىق، ئېلاخۇنكامنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قاپتۇ. ئېلاخونكام بۇ كۈتۈلمىگەن مېھماننى قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ. ئەۋلىيا ئېلاخۇنكامنىڭ شەپقىتىگە جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن، قولىنىڭ بارمىقى بىلەن قورۇنىڭ بىر چېتىگە دۈگىلەپ قويۇلغان كۆمۈرلىرىنى ساناپلا ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ ئۇنىڭغا تەقدىم قىپتۇ. شۇنىڭدەك ئۇ: «سىزگە يەنە نېمە كېرەك؟» دەپ سوراپتۇ. ئېلاخۇنكام شۇنچە كۆپ ئالتۇنغا قانائەت قىلماي: «ماڭا سىزنىڭ» – دەپلا ئىشتانلىرىدىكى توپلارنى قېقىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. بىز قانچە زورلىساقمۇ ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتىپ بەرمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە ئۇنىڭغا «داداڭمۇ چالمىكەندە ھە، ساڭا ھېكايىنى پۈتۈن سۆزلەپ بەرمىگەندىكىن» دەپ چاقچاق قىلىۋاتاتتۇق، تۇيۇقسىزلا ئارىمىزدىن بىرسى:

– ئۇ.....ئۇ كەلدى!– دەپ تۇۋلاپ قولىنى

ئىشاره قىلىپ بىر تەرەپنى كۆرسەتتى. ئۇنىڭ ئاۋازى ئۇنىدەرەپ كەتكەن ئادەمنىڭ ئۇنىدەك چىقىپ كەتتى.

ـكىم كەلدى؟ـ ھەممىمىز تەڭلا ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاردۇق.

يۇز قەدەمچە نېرىدىن، ئۇچىسىغا يېشىل رەڭلىك يالاڭ ھەربىيچە چاپان كىيىۋالغان. ئىچىگە رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن ئاق رەڭلىك يالاڭ مايكا كىيىۋالغان. ئىچىۋالغان ھاربىقىنىڭ تەسىرىدىن كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن كېرەم توكۇر، ئۆزىگە ئوخشاش ئىش- ئوقىتىنىڭ تايىنى يوق، ئەتىگەندىن كەچكىچە ھېچ ئىش قىلماي لاغايلاپ يۈرۈيدىغان بىكار تەلەپ ئىككى ئاغىنىسى بىلەن چېكىپ يېرىملاپ قالغان تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ، پۈتلىرىنى ئاران- ئاران يۆتكىگىنىچە ئىككى يېنىغا دەلدەڭشىپ، ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ ناخشا توۋلىغاچ بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ھەر بىر دەلدەڭشىسە،ئىشتان بەلبېغىغا ئېسىۋالغان ئۆزۈن پىچىقى پۇلاڭلايتتى. شۇ ئەسنادا قارىشى تەرەپتىن، قوشنا مەھەللىدىكى يېشى كېرەم توكۇرلار بىلەن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان ئېگىز بوي، ئورۇق، قارا قاش، قاڭشارلىق، ئۆزىگە ياراشتۇرۇپ بۇرۇت قويۇۋالغان، كۆزلىرى كىچىك، قادىر قايسى بىر ناخشىلارغا غىڭشىغىنىچە كېلىپ كېرەم توكۇرلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇمۇ بىر ئاز قىزىۋالغان بولسا كېرەك، خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى كېرەم توكۇرغا تىكىپ، سەل نارازى بولغان قىياپەتتە:

ـ ئولتۇرۇشۇڭلارنى مەندىن ئايىشپىسەن- دە ھە ماز گۆيلار، ئەكىلە توكۇر تاماكاڭنىڭ ئاتتىن چۈشكەن يېرىنى،ـ دېۋىدى.

كېرەم «توكۇر» دېگەن گەپتىن رەنجىدىمۇ ياكى ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا باشقىلار بىلىشمەيدىغان بىرەر خاپىچىلىق بارمۇ قانداق، كەينىگە بىر قەدەم داجىپ، ئاغزىدىكى موخوركىنىڭ ئىسى كۆزىگە كىرىپ كەتتى بولغاي، بىر كۆزىنى قىسىپ تۇرۇپ چىرايىنى پۇرۇشتۇرگىنىچە:

ـ ئاكاڭنىڭ تاماكىسىدا ئاناڭنىڭ ھەققى بارمىتى؟ قاچانغىچە سېنى باقمەن ۋاي قەلەندەر، مېنىڭ بىكارلىق تاماكامنى جىق چېكىپ چىشلىرىڭمۇ سارغىيىپ كەتتى سېنىڭ_ دېۋىدى.

كېرەم توكۇرنىڭ دېگەن گېپى ئۇنىڭغا ئېغىر كەلدىمۇ ياكى ئەتراپىغا ئولاشقان ئادەملەردىن خىجىل بولۇپ قالدىمۇ ئەيتاۋۇر،كېرەمگە يېقىنلاپ كېلىپ:

ـ ھەجەپ گېپىڭ چوڭغۇ ھارامدىن بولغان لاتا، كىم بىلمەيدۇ سەن توكۇرنىڭ پۇلىنىڭ نەدىن كەلگىنىنى؟ـ قادىر قاپىقىنى تۇرۇپ، مۇشتىنى كۆتۈردى. كېرەم:

ـ مۇشتۇمىڭنى كۆتۈرەسەنغۇ؟ دېۋانە،ـ دەپ تۇرۇشىغا، قادىر تۇيۇقسىز بىر كاللا بىلەنلا كېرەم توكۇرنى كەينىگە ئوڭدىسىغا چۈشۈرۈۋەتتى.

كىمدۇر بىرلىرى ئۇلارنىڭ جېدىلىنى ئايرىش ئۈچۈن كېلىۋىدى. بېشى قېيىپ كۆزىدىن ئوت چاقناپ كەتكەن كېرەم توكۇر ئورنىدىن دەلدەڭشىپ ئاران تۇرۇپ:

ـ ھەرقايسىڭ ئارىلاشقۇچى بولۇشما!ـ دەپ، ۋارقىرىغىنىچە سۆڭگۈچىدە پۇلاڭلاپ تۇرغان، ئادەم كۆرسە تېنى شۇركۈنىدىغان ئۇزۇن پىچىقىنى شارتلا قىلىپ غىلاپتىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ قادىرغا تەڭلىدى.

ـ جېنىڭدىن تويغان ئوخشىمامسەن يالاڭ تۆش.

قادىر دەسلىپىدە داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى، كېيىن «چوڭ ياغاچنىڭ ئېگىلگىنى سۇنغىنى، ئەر يىگىتنىڭ ئويالغىنى ئۆلگىنى» دېگەن مەسەل ئېسىگە كېلىپ قالدىمۇ:

ـ ھەجەپ نوچىلىق قىلىسىنا؟ سەندەك ئاقسانىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالىدىغان قادىر تېخى ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن تۇغۇلمىدى جۇما؟ـ دەپ تۇرۇشىغا، كېرەم توكۇر يېقىنلاپ كېلىپ:

ـ ئەمىسە تۇغۇلمايلا قوي- دېگىنىچە، ئۆزىنىڭ ياۋۇز ئەپتى - بەشىرىسىنى ئاشكارىلاپ، قادىرنىڭ يېقىنى بىلەن ئوڭ بىلىكىگە ئارقا- ئارقىدىن پىچاق تىقىۋەتتى. قادىر بېشىدا ئەتراپىغا تېڭىرقىغاندەك بىر پەس قاراپ تۇردى ئاندىن لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. كېيىن قان جىق چىقىپ كەتكەچكە ئاستا ـ ئاستا بوشۇشۇپ يەردە سۇنايلىنىپ يېتىپ قالدى.

ئەتراپتىكىلەر كېرەم توكۇرنىڭ راستىنلا پىچاق تىقىۋېتىشىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمىگەچكە بىر قىسىملىرى قورقىنىدىن تەرەپ- تەرەپكە قېچىپ كېتىشتى يەنە بىر قىسمى قادىرنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چرايىغا، قان بىلەن پاتقاق بولۇپ كەتكەن توپىلىق يەرگە قاراپ نېمە قىلىشنى بىلەلمەي تۇرۇشتى. شۇ ئەسنادا مەھەللىمىزدىكى موزدۇز ئۇستام يېتىپ كېلىپ قانغا مىلىنىپ ياتقان قادىرنى ھاپاش قىلغىنىچە دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەتتى.

«كېرەم بىرسىگە پىچاق تىقىۋەتتى» دېگەن خەۋەر ھەش- پەش دېگۈچە مەھەللىدىكىلەر ئارىسىدىكى قىزىق نۇقتىغا ئايلاندى.

شۇنداق قىلىپ يېرىم تال موخوركا ۋەقەسىدىن كېيىن مەھەللىمىز تىنچىپ قالدى. بىچارە ياشانغان دادىنىڭ دائىم «ھايۋان بالىسىنى باقساڭ ئېغىز بۇرنۇڭنى يالىغ ئېتەر، ئادەم بالىسىنى باقساڭ ئېغىز بۇرنۇڭنى قان ئېتەر» دەپ، ساقاللىرىنى يۇلۇپ قاقشاشلىرى بېسىقتى. ھەتتا كېرەم توكۇر تۇتۇلۇپ كېتىپ خېلى بىر ۋاقىتلارغىچە مەھەللىدىكىلەر بىر نەرسىسىنى يىتتۈرۈپ قويغاندەك ھېسسىياتتا بولۇشتى. يولدىن ئۆتىدىغان يولۇچىلارمۇ خاتىرجەم يولدىن ئۆتىدىغان بولدى. «يولۋاسمۇ ئېگىسى بىلەن بىللە ئۆلۈپتۇ» دېگەن گەپتەك، كېرەم

توكۇرنىڭ تۈتۈلۈشى بىلەن تەڭ مىجەز خولۇق ئىگىسىگە ئوخشايدىغان بۆرە ئىتنىڭمۇ ھەيۋىسى سۇنغاندەك ئانچە قاۋاپ كەتمەيدىغان بولدى. ئاشۇ قېتىملىق ۋەقە خېلى بىر ۋاقىتلارغىچە مەھەللىدىكىلەرنىڭ ئېغىزىدىن چۈشمىدى. ھەتتا ۋەقەنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەنلەرمۇ باشقىلاردىن ئاڭلىۋالغان ۋەقە جەريانىنى يېڭىدىن ۋەقەگە قىزىققۇچىلارغا كۆپتۈرۈپ سۆزلەپ بېرىشتى.

شۇ چاغدا ئېقىپ يۈرگەن مەھەللە پاراڭلىرىدىن، دوختۇرلارنىڭ جېددىي داۋالىشى نەتىجىسىدە قادىرنىڭ ھاياتى ساقلاپ قېلىنغان بولسىمۇ ئوڭ بىلىكىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىنى، كېرەم توكۇرنىڭ ئون بەش يىل كېسىلگەنلىكىنى، كېرەم توكۇرنى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش لاگېرىغا يۆتكەپ كېتىش ئالدىدىكى كۆرۈشتۈرۈشتە كېرەمنىڭ سىڭلىسىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، سىڭلىسىنىڭ دائىم «جىم يۈرسەڭ بولمامدۇ ئاكا، دادامنىڭ يېشىمۇ چوڭلاپ قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېسەلچان، دادامنى بولسىمۇ ئويلاپ قويساڭ، ھەممىمىز خاتىرجەم ياشىساق نېمە بۇلا. ھەممە ئادەمنى بىسەرەمجان قىلىپ نېمىمۇ پايدا ئالارسەن» دەپ قاقشاشلىرىغا قۇلاق سالمىغىنىغا ئەمدىلىكتە پۇشايمان قىلىۋاتقانلىقىنى، ئۆزىدىن نەپرەتلىنىدىغانلىقىنى، تۇڭەپ كەتكەن ئاپىسىغا، دادىسىغا يۈز كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ دەرد تۆككەنلىكىنى ئاڭلىدىم.

ئەنە شۇنداق بىر- بىرىگە ئۇلىنىپ، ئايىقى ئۇزۇلمەيۋاتقان خىيالىلار ئىچىدە ئايرىمخانىغا قايتىپ كىردىم. دادام ئورنىدىن تۇرۇپ:

– بىز بىر ئائىلە كىشىلىرى جەم بولمىغىنىمىزغا خېلى يىللار بولۇپ قاپتۇ. بۈگۈن ھەممىمىز جەم بولدۇق. بۇ خۇشاللىق ئىش. شۇڭا ھەممىڭلارنىڭ قورۇنماي ئىچىلىپ - يېيىلىپ كەڭ كۇشادە ئولتۇرۇشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن،–دېدى.

ھەر بىرىمىز ئۆزلىرىمىز ياخشى كۆرىدىغان مېۋە شەربەتلىرىمىزنى چىرايلىق خرۇستال رومكىلارغا تولدۇرۇپ رومكا سوقۇشتۇردۇق.

مەن دادامنىڭ قەدەھ سۆزىدىن كېيىن ئەتراپىمدا بولۇۋاتقان گەپلىرىگە، تۇغقانلارنىڭ چاقچاق پاراڭلىرىغا قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغىنىم بىلەن خىيالىم يەنىلا كېرەم توكۇردا ئىدى.

ئىزاھات: ئاقسار، بۇركۇت ئائىلىسىدىكى بىر خىل يىرتقۇچ قۇش. قەدىمدە سار جەمەتىدە بىر خىل ئاق رەڭلىك، جۈغى چوڭ بىر خىل قۇش بولغان ئىكەن. ئۇچۇشى ھەيۋەت بولغان بىلەن چۆچىنىمۇ ئالالمايدۇ ئەمما يەر - بۇ يەرلىرىنى ئۇرۇۋېلىپ ئۆزى ياردىنىپ يۈرۈيدىكەن. شۇڭا قەدىمكى كىشىلەر سۆلتىنى ئات تارتالمايدىغان، ئەمما ھېچقانداق ئىشنى قىلالمايدىغان، گۈلدۈرى بار، يامغۇرى يوق كىشىلەرنى ئاشۇ ئاق سارغا (ساڭقار) ئوخشىتىپ «ئاقسا» دەپ ئاتايدىكەن.

پەرزەنت — ئاتا ـ ئانا ئەينىكى

خۇرشىدەم ھېزىموۋا* (قازاقىستان)

بالا تەربىيەسىدە ئائىلە ئەڭ تۇنجى ۋە ئەڭ چوڭ تەربىيە ئوچىقى. بالىنىڭ ئادەمىيلىك خىسلەتلىرى، ئەدەپ-ئەخلاقى، ئۇنىڭ كېلەچەكتە قانداق ئادەم بولۇشى ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئائىلىگە باغلىق. چۈنكى، ئاتا-ئانا – بالىنىڭ تۇنجى ئۇستازى. بالىنىڭ كۆپ تەرەپلىمە تەربىيەلىنىشى، بىلىملىك، غايىلىك بولۇپ يېتىلىشى ئالدى بىلەن ئاتا-ئانىنىڭ ئاق سۈتىدىن باشلانغان، ئۇندىن كېيىن ئىزچىل ئېلىپ بېرىلغان تەربىيەنىڭ مېۋىسىدۇر.

تەربىيە جەريانىدا ئاتا-ئانىلار ھەرخىل قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىدۇ. بولۇپمۇ، ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان ئەھۋال – بالىنىڭ ياللىغان ئېيتىشى بۇ – بالا تەربىيەسىدە خاتالىق سادىر قىلغان كۆپ قىسىم ئاتا-ئانىلارنىڭ بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلىرىگە ئاساسەن چىقارغان يەكۈنى. بالىلارنىڭ ياللىغان ئېيتىشى مەسىلىسى ئاتا-ئانا تەربىيىدىن توغرا كۆڭۈل بۆلۈنمىگەن ھادىسە ئىكەنلىكى تالاشسىز.

بىراق ئىككى-ئۈچ ياشلىق بالىلار ياللىغان ئېيتىسا، «ياللىغان» دېگەن سۆز بىلەن باغلاشقا بولمايدۇ. سەۋەبى، بۇ ياشتىكى بالىلار ئوي–خىيالىنىڭ ئاق-قارىسىنى ئاجرىتالمايدۇ.

«پىسخولوگىيە نۇقتىسىدىن قارىغاندا بالىلارنىڭ ياللىغان ئېيتىشىغا نېمىلەر سەۋەب

* پىسخولوگ.

بولىدۇ؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب ئىزدىسەك:

بەش – يەتتە ياشتىكى بالىلار:

1. ئاتا-ئانىسىنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ئاقلاش ئۇچۇن؛
2. ئاتا - ئانىسىنىڭ دەققىتىنى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈن؛
3. باشقىلارنىڭ ماختىشىنى ئاڭلاش ئۈچۈن؛
4. دوستلىرىنىڭ ئالدىدا ماختىنىش ئۈچۈن

سەككىز – ئون تۆرت ياشتىكى بالىلار:

1. جاۋابكارلىقتىن قېچىش ئۈچۈن. بۇنداق بالىلار ھۇرۇن بولۇپ، ئاتا-ئانا تەرىپىدىن ئەمگەك سۆيىدىغان قىلىپ تەربىيەلەنمىگەنلەردۇر.
2. ئاتا-ئانا پات - پات ۋاقتىنى چىقىرىپ سۆھبەتلىشىپ تۇرمىغانلىقتىن، ئۇلاردىن سىر يوشۇرۇش ئۈچۈن.
3. رەھىمسىز ئاتا-ئانىنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يالغان ئېيتىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، ئون ياشتىن يۇقىرى بالىلارنىڭ دائىم يالغان ئېيتىشى ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم مەسىلە. بۇ ۋاقىتتا بالا مۇرەككەپ تەرەققىي قىلىش باسقۇچىدا بولىدۇ. ئۆزىنى ئۆزى كەمسىتىپ، ئاتا-ئانىسىدىن قورقۇپ يالغان ئېيتىشقا مەجبۇر بولۇشى مۇمكىن.

كۆپ ھالىلاردا بالىلار «دىكتاتور» ئاتا-ئانىدىن قانداق قوغدىنىشنى بىلمەي، يالغان ئېيتىشنى ئادەت قىلىۋالىدۇ. يالغان ئېيتىپ ئادەتلەنگەن بالىلاردىن كەلگۈسىدە ئوغرۇشقاق، مەككار، ئوغرىلار چىقمايدىغىنىغا كىم كېپىللىك قىلالايدۇ؟ ئەجدادلىرىمىز: «بالىنى – ياشتىن»، دەپ بىكار ئېيتمىغان. ھەربىر بالا ئۆزىنىڭ مىجەز-خۇلقى بىلەن ئالاھىدە. ئۇلارنى ھەر دائىم ئادىل، ھەققانىيەتچى بولۇشقا دەۋەت قىلغان ياخشى. چۈنكى، ھەقىقەت – ئەرلىككە تەربىيەلەيدىغان بىردىن-بىر قورال.

بالىنىڭ يالغان سۆزلەيدىغان خۇيىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئاتا-ئانا بالىسىنى تەنقىدلىمەي ياكى ئۇلارغا چاپان ياپماي ئۇلار بىلەن ئەستايىدىل سۆھبەتلىشىش، يالغان سۆزلەشتىكى سەۋەبىنى زېرىكمەي، تېرىكمەي سەۋرچانلىق بىلەن سوراش كېرەك. يالغان سۆزلەش ئىشەنچ، مۇھەببەت، دوستلۇققا ئوخشاش ئۇقۇملارغا قارىمۇ-قارشى ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا بۇنىڭ كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتكە زىيان كەلتۈرىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈش ئاقىلانىلىك.

بالىنىڭ داۋاملىق يالغان ئېيتىشقا ئادەتلىنىشى شۇبھىسىزكى ئاتا-ئانىنىڭ تەسىرىدىن بولىدۇ. تەربىيەچى بولۇش ئۈچۈن ئاۋۋال ئۆزى تەربىيەلەنگەن بولۇشى كېرەك، دېمەكچى، ئاتا-ئانا ئۆزلىرى بالىنىڭ ئالدىدا يالغان سۆزلىمەسلىكى لازىم. بالا ئۆزىنىڭ ئويىنى ئوچۇق ئېيتماقچى بولغانىدا ئاتا-ئانا زېھىن قويۇپ تىڭشاپ، ئۇنىڭ پىكرىنىڭ دۇرۇس ياكى خاتا ئىكەنلىكى توغرىسىدا مەسلىھەت بەرسە، بالا ھەرقاچان ھەقىقەتنى ئېيتىشقا تىرىشىدۇ. ھەقنى ئېيتماقچى بولغان بالىغا ۋاقىراپ، قورقتۇپ، كۆڭلىنى قايتۇرسا، مۇنداق چۈشەنمەسلىكتىن كېيىن بالا يالغان ئېيتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئاتا-ئانا – بالىنىڭ ئۈلگىسى. ئەگەر ئۇلار بالىسىنىڭ كۆزىچە يالغان ئېيتسا ھېچقاچان بالىغا ئادىل بولۇشنىڭ ئېلىپبەسىنى قايتىدىن ئۆگىتىلمەيدۇ- دە، ھەممىدە كېچىككەن بولىدۇ. مەسىلەن، ئاتا-ئانا بالىسىغا ۋەدە قىلغان ئىشىنى قىلىپ بەرمىسە، ياكى بىرى تېلېفون قىلىپ ئاتا - ئانىسىنى سورىغاندا، شەرەت بىلەن «مېنى ئۆيدە يوق دېگىن» دېگەنگە ئوخشاش يالغان سۆزلەشكە ئۆزلىرى ئۆگەتسە، ئۇ چاغدا ئاتا-ئانا بالىسىنىڭ يالغان سۆزلىگەنلىرىگە رەنجىشىنىڭ ھاجىتى يوق. يۇقىرىقى ئەھۋالدا ئەگەر ئېچىنىدىغىنى ئىش «ئاپا، سىزنى سوردى، بار دەيمۇ، ياكى يوقمۇ؟» دېگىنى. ئۇلار بارنى بار، يوقنى يوق دەپ ئۆگەنگىنى ياخشى.

ئەگەر بالىڭىزغا ۋەدە بەرگەن بولسىڭىز، ئۇنى ئورۇنداشقا تىرىشىڭ، «بالا ئۆزىگە ئېيتىلغان سۆزنى ئاسانلا ئۇنتۇپ كېتىدۇ» دېگەن خىيالدىن يىراق بولۇڭ. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن، بالىنىڭ پىسخولوگىيىدە يالغان ئېيتىش بىلەن قۇرۇق ۋەدە قىلىپلاشقان ھادىسە بولۇپ قالىدۇ. بۇ ھەقتە ئاباي قۇنانبايېۋ ئونىنچى ھېكمەتلىك سۆزىدە: «...دەسلەپ بالاڭنى ئۆزۈڭ ئالدايسەن: <ئۇنى بېرىمەن، بۇنى بېرىمەن> دەپ، كېيىن بالاڭنى ئالدىيالمىغىنىڭغا خۇشال بولسەن. ئاخىرىدا بالاڭ ئالدامچى بولسا، كىمدىن كۆرىسەن؟...» – دەپ، بىر قىسىم ئاتا-ئانىلارنىڭ ناتوغرا بولغان پەرزەنت تەربىيەسىگە ئېچىنىپ، تەنقىدلىگەن.

«بالا دېگەن ئاق قەغەز، ئۇنىڭغا نېمە يازساڭ شۇنى ئوقۇيسەن»، – دەيدىغان سۆز بار، بالا سىزدىن نېمە ئاڭلىغان ۋە نېمە كۆرگەن بولسا شۇنى قىلىدۇ. بالىنىڭ ئادىل، ھەققانىيەتچى بولۇشى، راست سۆزلۈك بولۇپ يېتىلىشى ئاتا-ئانا تەربىيەسىگە مۇناسىۋەتلىك. شۇنىڭ ئۈچۈن، پەرزەنت – ئاتا-ئانىنىڭ ئەينىكى ئىكەنلىكىنى ئۇنۇتماسلىقىمىز، ئۇلارنى ھەتتا ئۆزىمىزدىنمۇ يۇقىرى ساپالىق قىلىپ تەربىيەلەپ چىقىشقا كۈچ سەرپ قىلىشىمىز كېرەك.

قانداق قىلىپ باشقىلارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلغىلى بولىدۇ؟

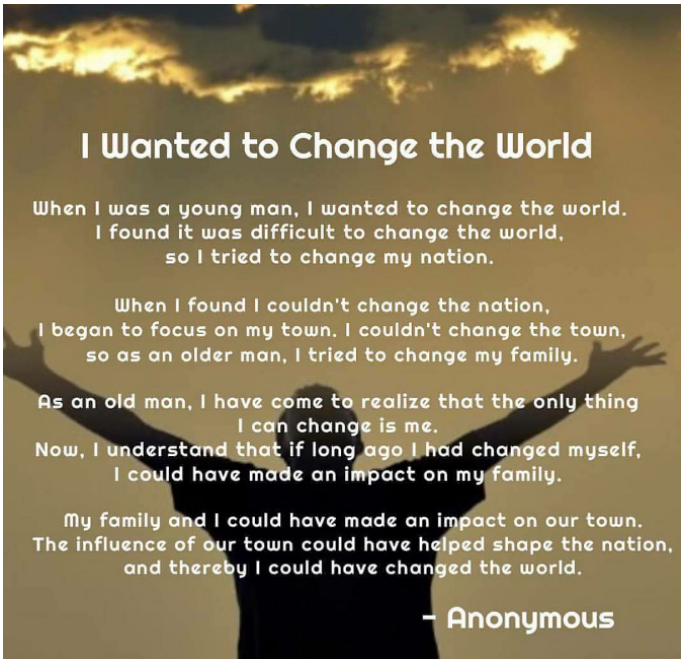
دوكتور مەمەت ئىمىن (ئامېرىكا)

جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى، مەيلى بىر مىللەت ياكى بىر دۆلەت سەۋىيەسىدىن بولسۇن، مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ئۇ ئىنسانلارنىڭ مەۋجۇت مەسىلىلەرنى بايقاش، ئۇنلارنى تەنقىد قىلىش ۋە ئۇلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش جەريانىدۇر. ئۆزگىرىشنى ئىنكار قىلىش، تەرەققىياتنى ئىنكار قىلغانلىقتۇر. ھەتتە ئەنئەنگە ئەڭ ئەھمىيەت بېرىدىغان ئىنسانلارمۇ، ئۆزلىرى قىممەت بەرگەن ئەنئەنىنى ئىپتىدائىي ھالدا ئەينەن ساقلاپ قالماستىن، بەلكى ئۇنى دەۋرگە ماس ھالدا تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش ئارقىلىق، ئۇنىڭ قىممىتىنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرىدۇ. مىكرو جەھەتتىن ئېيتقاندا بۇگۈنكى بىز ھەرگىز تۈنۈگۈنكى بىز ئەمەس؛ چۈنكى 24 سائەت ئىچىدە بەدىنىمىزدە نۇرغۇنلىغان ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا ئۆزگىرىش مۇتلەق ۋە مەڭگۈلۈكتۇر؛ ئۆزگەرمەسلىك ۋاقىتلىق ۋە نىسبىيدۇر.

دۇنيادىكى ئۆزگىرىش، مەيلى ئۇ تەبىئەتتىكى ئۆزگىرىش بولسۇن ياكى ئىجتىمائىي جەمئىيەتتىكى ۋە ئىنسانلاردىكى ئۆزگىرىش بولسۇن، ئۇ ئاكتىپ ۋە پاسسىپ ھالدا يەنى ئۆزلۈكىدىن ۋە مەجبۇرى ھالدا يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. ئاكتىپ ياكى ئۆزلۈكىدىن يۈز بەرگەن ئۆزگىرىش، ئۆزگىرىش پەيدا قىلغان تەرەپنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ يۈز بەرگەن ئۆزگىرىش بولۇپ، ئۇ ئەڭ ئىزچىللىققا ئىگە بولغان ئۇزۇن مۇددەت داۋام قىلغان ئۆزگىرىش ھېسابلىنىدۇ؛ پاسسىپ ياكى مەجبۇرى ھالدا ئوتتۇرىغا چىققان ئۆزگىرىش، تاشقى كۈچنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن زورلا پەيدا قىلىنغان ئۆزگىرىش بولۇپ، ئۇ بەزىدە ئەكس تەسىر پەيدا قىلىشى مۇمكىن. ئۆزگىرىش، ھەر دائىم جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىشى، ئىنسانلارغا ياخشىلىق ئىلىپ كېلىشى ناتايىن؛ بەزىدە ئەكسىنچە ئۇنۇم ۋە سەلبىي تەسىر پەيدا قىلىشى، ھەتتا ئىنسانلارغا بالايى ئاپەت ئىلىپ كېلىشى مۇمكىن.

ئۇنداقتا بىز قانداق قىلىپ ئىجابىي ئۆزگىرىش پەيدا قىلالايمىز؟ جەمئىيەتتە ۋە ياكى مىللەتتە ئىجابىي ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش ئۈچۈن، بىز چوقۇم باشقىلارنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەكمۇ؟ قانداق قىلغاندا باشقىلارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلاردا ئۇنۇملۇك ئىجابىي ئۆزگىرىش پەيدا قىلغىلى بولىدۇ؟

مەلۇم بىر شەخسنىڭ «مەن دۇنيانى ئۆزگەرتمەكچى ئىدىم» دېگەن يازمىسىدا مۇنداق يېزىلغان ئىكەن، «مەن ياش ۋاقتىمدا دۇنيانى ئۆزگەرتمەكچى ئىدىم. كېيىن مەن دۇنيانى ئۆزگەرتىشنىڭ قىيىنلىقىنى بايقىدىم، شۇڭا مەن پەقەت مىللىتىمنى (دۆلىتىمنى) ئۆزگەرتىشكە تىرىشتىم. يەنە كېيىن، مەن مىللىتىمنى (دۆلىتىمنى) ئۆزگەرتەلمەيدىغانلىقىمنى بايقىغىنىمدا، زېھنىمنى مەن ياشىغان شەھەرنى ئۆزگەرتىشكە مەركەزلەشتۈرۈشكە باشلىدىم. مەن شەھەرنى ئۆزگەرتەلمىدىم، ۋە بىر ياشانغان كىشى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئائىلەمنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشتىم. ھازىر، ياشانغان كىشى بولۇش سۈپىتىم بىلەن، مەن بىردىن بىر ئۆزگەرتەلەيدىغىنىمنىڭ ئۆزۈم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئاخىردا مەن تۈيۈقسىز شۇنى ھېس قىلدىمكى، ئەگەر مەن دەسلىپىدە ئۆزۈمنى ئۆزگەرتسەم، ئائىلەمگە تەسىر كۆرسىتەلەيتتىم. ئائىلەمدىكىلەر مەھەللىمىزگە تەسىر كۆرسىتەتتۇق. ئۇلارنىڭ تەسىرى بىلەن شەھەرىمىزگە، شەھەرىمىزنىڭ تەسىرى بىلەن پۈتۈن مىللەتنى (دۆلەتنى) ئۆزگەرتكىلى بولاتتى؛ شۇنىڭ بىلەن ئاخىردا مەن دۇنيانى ئۆزگەرتەلەيتتىم.».

بۇ يازما بىزگە شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، ئىنسان باشقىلاردا، جۈملىدىن ئۆزى ياشىغان جەمئىيەت ياكى ئۆزى تەۋە مىللەتتە ئۆزگىرىش پەيدا قىلماقچى بولىدىكەن، ئۆزگىرىشنى ئەۋەل ئۆزىدىن باشلاپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولۇشى كېرەك. چۈنكى ھەر قانداق بىر جەمئىيەت، ھەر قانداق بىر قوۋم ياكى ھەر قانداق بىر مىللەت،

ھەر بىرىمىزگە ئوخشاش كونكرېت ئىنساندىن تەشكىل قىلغان. ئەگەر ئۇ جەمئىيەت ، قوۋۇم ياكى ئۇ مىللەتكە تەۋە ھەر بىر ئىنسان، ئۆزگىرىشنى ئەۋەل ئۆزىدىن باشلىسا، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇ ئىنسان تەۋە بولغان جەمئىيەتتە ، قوۋۇمدا ۋە ياكى مىللەتتە ئۆزگىرىش بولىدۇ. ئۇندىن باشقا باشقىلاردا ياكى جەمئىيەتتە ئۆزگىرىش پەيدا قىلماقچى بولغان ئادەم، ئەگەر ئۆزى باشقىلارغا ئۈلگە بولۇپ، باشلامچىلىق رول ئويناپمىسا، باشقىلار ئارىسىدا ئىشەنچ، ھۆرمەت ۋە ياخشى ئوبراز بەرپا قىلالمىسا، ئۇ ئىنسانىنىڭ دېگەنلىرى قۇرۇق گەپكە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ تىرىشچانلىقى مەغلۇبىيەت بىلەن ئاخىرلىشىشى مۇمكىن.

ئەگەر بىز دۇنياغا تەسىر كۆرسەتكەن ۋە زور ئۆزگىرىش ھاسىل قىلغان ئىنسانلارغا قارايدىغان بولساق، مەيلى ئۇ داڭلىق سىياسەتچى، ئەمەلدار ياكى ئالىم، جامائەت ئەربابى، ساخاۋەتچى بولسۇن، ئۈلاردىكى ئورتاق بىر ئالاھىدىلىك، ئۈلار ئالدى بىلەن ئۆزى ئۈلگە بولۇپ، خەلق ئارىسىدا ھۆرمەت، ئوبراز، ئىشەنچ ۋە تەسىر كۈچكە ساھىب بولغان. مەسىلەن مۇھەممەد پەيغەمبەر راست گەپ قىلىش ۋە ئەدەپ ئەخلاقتا باشقىلارغا ئۈلگە بولۇپ، ناھايىتى ياخشى ئوبراز ياراتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەر ئۇنىڭ دېگەن گەپلىرىگە شەكسىز ئىشەنگەن. مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ھەرقانداق رەھبەر ۋە خوجايىن، ئەمەلىيەتتە قول ئاستىدىكىلەردىن جاپالىق ئىشلەيدىغانلىقى غەربتە ياشاۋاتقان كۆپىنچىمىزگە ناتونۇش ئەمەس. بىز، «كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە خوجايىنلار قول ئاستىدىكىلەرنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىپ، ئۈلارنىڭ ھەققىنى ئىگەللىۋىلىش ئارقىلىق باي بولغان» دېگەندەك بىرتەرەپلىمە تەشۋىقاتلار بىلەن تەربىلەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن، بىزدە باشقىلارغا ئۈلگە بولۇش ئارقىلىق باشلامچىلىق ۋە رەھبەرلىك قىلىش ئېڭى كۈچلۈك ئەمەس. بىز تەلەپنى ئۆزىمىزگە ئەمەس، باشقىلارغا قويۇشقا ئادەتلەنگەن.

بىز بالىمزنى ياخشى تەربىيەلەيمىز دېسەك، ئالدى بىلەن ئۆزىمىزنىڭ ئاتا ئانىلىق مېھرى مۇھەببىتىمىز بىلەن بالىلىرىمىز ئالدىدا ئاتا ئانىلىق ئوبرازىمىزنى ياخشى تىكلەپ، ئۈلارغا ئۈلگە بولۇشىمىز كېرەك. بالىلىرىمىزغا كۆندە، «راست گەپ قىل، يالغان سۆزلىمە، سەممىي ۋە ئەدەپلىك بول» دەپ تەربىيە قىلىش بىلەنلا چەكلەنمەي، ئەڭ مۇھىمى ئۆزىمىز راست گەپ قىلىشىمىز، يالغان سۆزلىمەسلىكىمىز، سەممىي ۋە ئەدەپلىك بولۇشىمىز كېرەك. ئەگەر بىر ئىنسان باشقىلارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۈلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلماقچى بولسا، ئۇ ئىنسان ئالدى بىلەن چوقۇم ئۆز ئەملى ھەرىكىتى ئارقىلىق باشقىلارغا ئۈلگە بولۇشى كېرەك؛ بىر ئىنسان باشقىلارغا تەربىيە بېرىپ، ئۈلاردا ئۆزگىرىش ھاسىل قىلماقچى بولسا، ئۇ ئىنسان ئالدى بىلەن چوقۇم قارشى تەرەپنىڭ ئىشەنچىسى ۋە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇشى كېرەك.

شۇنداق بولغان ئۇ ئىنسان يالغۇز تەنقىدكە تايىنىپ ئەمەس، بەلكى ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق باشقىلارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۈلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلالايدۇ.

باشقىلارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۈلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش ئۇسۇللىرىنى تۆۋەندىكىدەك بىر نەچچە تەرەپكە يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ.

1. سۆيگۈ - مۇھەببەت؛ يەنى باشقىلارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۈلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلماقچى بولغان ئادەم، ئالدى بىلەن ئۆزى ئۈلگە بولۇپ، ئۆز ئەملى ھەرىكىتى سۆيگۈ مۇھەببەت ئارقىلىق، تەسىر كۆرسەتمەكچى بولغان ياكى ئۆزگەرتمەكچى بولغان تەرەپكە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۈلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش. مەسىلەن بىزدىكى، «چىرايلىق سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ»، «بۇغداي نېنىڭ بولمىسا، بۇغداي سۆزۈڭ يوقمىدى» دېگەندەك ئاتا سۆزلەر بۇنىڭ بىر مىسالىدۇر. بۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق پەيدا بولغان ئۆزگىرىش، ئاكتىپ ئۆزگىرىش بولۇپ، ئۇ ئىنسانىنىڭ ئىچىدىن چىقىدىغان ئەڭ غايىلىك ئۆزگىرىشىدۇر.

2. پايدا مەنپەئەت ؛ يەنى تەسىر كۆرسەتمەكچى ياكى ئۆزگەرتمەكچى بولغان تەرەپكە (مادددي ۋە مەنىۋى) پايدا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئارقىلىق، ئۈلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش. ھەرقانداق ئىنسان، ئۇ مەيلى خالىسۇن ياكى خالىمىسۇن، ئۆز ھاياتىنى داۋام قىلىش ئۈچۈن مادددي ۋە مەنىۋى مەنپەئەتكە ئېھتىياجلىق ئىنسان ھەر زامان ئۆزى ياخشى كۆرگەن يەردە، ئۆزى ياخشى كۆرگەن خىزمەتنى تاپالىشى مۇمكىن ئەمەس؛ بەزىدە ھاياتىنى داۋام ئېتىش ئۈچۈن، خىزمەتنىڭ ۋە ياكى مائاش بەرگۈچىنىڭ تەلىپىگە ماسلىشىش ۋە ئۇنىڭ تەلىپى بويىچە ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ؛ بۇ ئۈلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە تۈرتكە بولىدۇ. بىر ئادەمنى رىغبەتلەندۈرۈش، مۇكاپاتلاش ۋە تەقدىرلەش ئارقىلىق، ئۇ ئادەمدە زور ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش مۇمكىن. ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ۋە خەيرى ساخاۋەت ئارقىلىق، ھاجەتمەن ئىنسانلارغا مادددي يارەمدە بولۇپ، ئۈلارنىڭ ئىشەنچىسى ۋە ھۆرمىتىگە ئېرىشىش مۇمكىن؛ ئاندىن ئۈلارغا تەسىر كۆرسىتىپ ۋە ئۈلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش مۇمكىن.

3. كۈچ؛ يەنى قوراللىق كۈچ، ھاكىمىيەت، قانۇن، ھەربىي ۋە زوراۋانلىق كۈچ ئارقىلىق باشقىلاردا

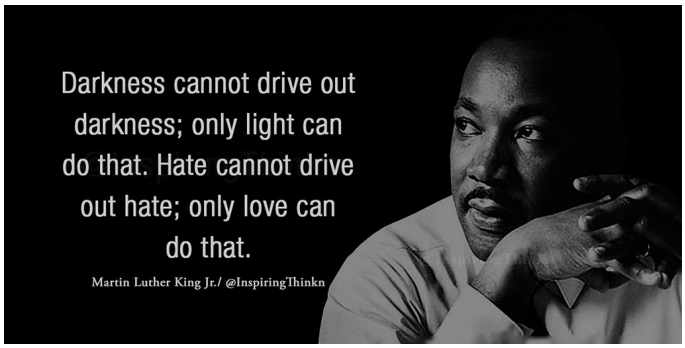
مەجبۇرى ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش. بۇ خىل ئۇسۇلنى ھاكىمىيەتلەر، بولۇپمۇ دىكتاتور ھاكىمىيەتلەر، كۆچ ساھىبلىرى ۋە قارا جەمئىيەتلەر كۆپ قوللىنىدىغان بولۇپ، بۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق پەيدا قىلغان ئۆزگىرىشلەر، بەزىدە زور قارشىلىققا ئۇچرىشىشى ۋە كۆچلۈك ئەكس تەسىر پەيدا قىلىشى مۇمكىن.

4. پىسخىكىلىق مونوپول قىلىش؛ يەنى قوللىنىش زۆرۈر بولغان قاتتىق - يۇمشاق، راست - يالغان، سۆيگۈ - نەپرەت، جازا - مۇكاپات، روھىي ۋە جىسمانىي قىيناشلار ئارقىلىق، ئىنسانلارنىڭ روھىيىتىنى مونوپول قىلىپ، ئۇلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش. بۇ خىل ئۇسۇل بىلەن پەيدا بولغان ئۆزگىرىش، بەزىدە ناھايىتى كۆچلۈك ۋە چوڭقۇر بولۇپ، ئۇنىڭ نەتىجىسى بەزىدە سەلبىي بولسا بەزىدە ئىجابىي بولۇشى مۇمكىن. ئۇنى ھاكىمىيەت خەلقنى قۇل قىلىپ، ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قوللانسا، شەخسلەر باشقىلارنى ئۆزىگە سادىق قىلىش، باشقىلارنى كونترول قىلىش ۋە باشقىلارنى قوللىنىش قاتارلىق ھەر خىل مەقسەتتە قوللىنىشى مۇمكىن. ئادەتتە ئىنسانلار دەۋاتقان كاللا يۇيۇش، ئوقۇتۇش، جىن چاپلاشتۇرۇش، روھىي ئاسارەتكە ئىلىش دېگەندەكلەر مۇشۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق پەيدا بولغان ئۆزگىرىشلەر ھېسابلىنىدۇ.

بىز ياشاۋاتقان بۇ جەمئىيەتتە ، مەيلى تېلېۋىزور بولسۇن، مەيلى گېزىت ژۇرنال ۋە ياكى ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا بولسۇن، بىز ھەر كۈنى كۆپلىگەن ئوبزور، تەنقىد ۋە رەددىيەلەرنى ئاڭلاپ ۋە كۆرۈپ تۇرۇمىز. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى شەخسى قىلمىش بولسا، بەزىلىرى ھاكىمىيەت قىلمىشى؛ بەزىلىرى قىزىقىش سەۋەبىدىن ئوتتۇرىغا چىققان بولسا، بەزىلىرى كەسپى يەنى كۈندىلىك خىزمەتنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ؛ بەزىلىرى جەمئىيەت ۋە خەلقكە بولغان مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىدىن ئوتتۇرىغا چىققان بولسا، بەزىلىرى باشقىلارغا ئۆزىنى كۆرسىتىش، نام چىقىرىش ۋە ياكى قەستەن توپلاڭدىن توغاچ ئوغۇرلاش مەقسىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار مەيلى قانداق سەۋەب ۋە قانداق شەكىلدە ئوتتۇرىغا چىقىشتىن قەتئىي نەزەر، بىزنىڭ كۈندىلىك ھاياتىمىز ئۇلاردىن پۈتۈنلەي خالى ئەمەس. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى جەمئىيەت تەرەققىياتىدا تۈرتكىلىك ئىجابىي رول ئوينىسا، بەزىلىرى سەلبىي رول ئوينىشى مۇمكىن؛ بەزىلىرىنىڭ ھېچقانداق تەسىر بولماسلىقى، ئىنسانلار ئۇ تەنقىد ۋە رەددىيەلەرگە پىسەنت قىلماسلىقى مۇمكىن.

ئۇنداقتا باشقىلارنى تەنقىد قىلىش ياكى باشقىلارغا رەددىيە بېرىش ئارقىلىق باشقىلارغا تەسىر كۆرسىتكىلى ۋە ئۇلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلغىلى بولامدۇ؟ ئۇ كونكرېت تەنقىد قىلىنىلغان ئادەمگە باغلىق. بىزدە «يالاڭ ئاياق سۇدىن قورقماپتۇ» دەيدىغان بىر سۆز بار بولۇپ، ئۇ دېگەنلىك «پۇتىدا ئايىقى يوق ئادەم، ئايىقىنىڭ ھۆل بولۇشىدىن ئەندىشە قىلمايدۇ» دېگەنلىك بولىدۇ.

ئەگەر تەنقىد قىلىنغۇچى، جەمئىيەتتە ئورنى، خەلق ئارىسىدا ھۆرمىتى بار، ئۆزىنىڭ خەلق ئارىسىدىكى ئوبرازىغا ۋە شەرىپىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان ئىنسان بولسا، تەنقىد ۋە رەددىيەلەر ئۇلارغا تەسىر كۆرسىتىشى، ئۇلارنىڭ سۆز ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىشىغا ۋە ئۆز قىلمىشىنى كونترول قىلىشقا تۈرتكىلىك رول ئوينىشى مۇمكىن؛ ئەمما تەنقىد قىلىنغۇچى، جەمئىيەتتە ئورنى يوق، ئۆز ئوبرازىغا بەك ئەھمىيەت بەرمەيدىغان، شەرەپ تۇيغۇسى يوق، جاھىل، مۇتەئەسسىپ، قاتمال ئىنسانلار بولسا، ئۇ ھالدا تەنقىد ۋە رەددىيەلەر ئۇلارغا كۆپ تەسىر قىلماسلىقى مۇمكىن. ئۇلاردا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش ئۈچۈن ئۇلار ئاڭلايدىغان تىلدا سۆزلەشكە ۋە ئۇلاردا ئۇنۇم بېرىدىغان ئۇسۇلنى قوللىنىشقا توغرا كېلىدۇ. ئىنسان ئۆزى «توغرا» دەپ بىلگەن نەرسىگە ئىشىنىدۇ، ۋە ئۆزى ئىشەنگەن نەرسىنى «توغرا» دەپ بىلىدۇ. بىر ئىنساننى بۇزۇستە ئىنكار قىلىش، كۆپىنچە ئەھۋالدا ئەكسىنچە تەسىر پەيدا قىلىشى مۇمكىن؛ شۇڭا بىر ئىنساندا، بولۇپمۇ جاھىل، مۇتەئەسسىپ ۋە ئاشقۇن ئىنساندا ئۆزگىرىش پەيدا قىلماقچى بولغان ئادەم، ئالدى بىلەن ئۇ ئىنسانىنىڭ ئىشەنچىسى ۋە ھۆرمىتىگە ئىگە بولۇش، ياكى ئۇ ئىنسان ئىشەنگەن، ھۆرمەت قىلغان كىشىلەرنى ئارىغا سېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

«قاراڭغۇلۇقنى قاراڭغۇلۇق بىلەن ئەمەس، پەقەت يورۇقلۇق بىلەن يوق قىلغىلى بولىدۇ. ئۆچمەنلىكنى ئۆچمەنلىك بىلەن ئەمەس، پەقەت سۆيگۈ بىلەن تۈگەتكىلى بولىدۇ.»

ـ مارتىن لۇتېر كىڭ، جر.

ئۇيغۇر ئۇچۇن سوققان يۈرەك

شائىرەم باراتوۋا (قازاقستان)

ـ ئالىم بولساڭ، ئالەم سېنىڭكى!

ھەرقانداق ئىنسانىنىڭ ھاياتتىكى ئورنى، مەرتىۋىسى ھەم جەمئىيەت ئالدىدا ھۆرمەت-ئېھتىرامى ئۆز خەلقىگە قىلغان خىزمىتى، ئەلنىڭ خەزىنىسىگە قوشقان تۆھپىسى بىلەن ئۆلچىنىدىغانلىقى ئېنىق. كۆپچىلىككە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرگە بېپەرۋا قارالمايدىغان، ئۆز كۆزقارىشى ۋە نۇقتىسىنەزىرنى ئىلمىي ھالدا دادىل، ئەركىن بىلدۈرۈشى تۈپەيلىدىن، مىللىتىنىڭ مەنپەئەتىنى قوغدىيالايدىغان خەلقىمىز پەرزەنتلىرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، ئۇلارنىڭ شەجائەتلىك مېھنىتىنى مەغرۇرلۇق بىلەن تىلغا ئالىدىغانلىقىمىز مۇقەررەر.

بۇ كۆنلەردە 60 ياشلىق باھارىنى قارشى ئېلىۋاتقان ئالىمجان ئاكا ھەمراپۇ (تىلشۇنالدى) مانا شۇخىل ئىلغار زىيالىيلارنىڭ بىرى. ئۇ ئۆمۈردە راھەت -پاراغەتلىك تۇرمۇشقا كۆرە، جاپالىق ئەممە تەسىرى چوڭ بولغان ئىلىم-پەن يولىنى تاللايدۇ ھەم شۇ ساھەنىڭ سادىق ۋەكىلى سۈپىتىدە تونۇلىدۇ.

ئالىمجان ئاكا ئۇيغۇر ناھىيەسىگە قاراشلىق غالجات يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئۆز يۇرتىنىڭ ئىناۋەتلىك پەرزەنتى، ماختىنىش-پەخرى سۈپىتىدە يۇرتداشلىرىنىڭ ئەقىدىسىنى ئاقلاپ، تۇغۇلغان جايىنىڭ شان-شۆھرىتىنى كۆكلەرگە كۆتۈردى. سۇ ئىچكەن قۇدۇقىنى ئۇنتۇمىغان ئالىمنىڭ قەلبىدە تۇغۇلغان يۇرتىغا بولغان مېھىر-مۇھەببىتى چەكسىز. ئۇ دائىم ئۆز يۇرتىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ھەربىر خىسلەت-خۇسۇسىيىتىنى مەغرۇرلۇق بىلەن تىلغا ئالىدۇ. تېخى يېقىندىلا دوكتور مەغپىرەت كامال بىلەن بولغان سۆھبىتىدە ئانا يۇرتى ھەققىدە ئىللىق ئەسلىمە-مۇلاھىزىلىرى پىكىرىمىزگە يارقىن مىسال بولالايدۇ. يۇرتتىكى ھەرقانداق يېڭىلىق-خەۋەرلەر دائىم ئالىمجان ئاكىنىڭ دىققەت-نەزىرىدە ئىكەنلىكى شۇبھىسىز. ئالىم، يۇرتقا خىزمەت قىلىش مەسلىسىنى پەرزەنتلىك پەرزى سۈپىتىدە چۈشىنىدۇ. ئالىمجان ئاكا بىلىم ئىگەللەش ئۈچۈن ئالمۇتا شەھىرىگە كەلگەن غالجات مەكتىپىنىڭ تالاي ئوقۇغۇچىلىرىغا يول-يورۇق كۆرسىتىپ، كەسىپ تالاش يۆنىلىشىنى بەلگىلەپ بەرگەنلىكىنىڭمۇ بىر نەچچە قېتىم گۇۋاھچىسى بولغان ئىدۇق. يۇرتتا بولۇپ تۇرىدىغان خىلمۇ-خىل پائالىيەتلەردە، مەبلەغ تەلەپ قىلىدىغان ھەرقانداق مەسىلىلەردە، بىۋاسىتە ئالىمجان ئاكا قوللاپ-قۇۋۋەتلەپ كېلىۋاتقان «غالجات» فوندىنىڭ

* ئاباي نامىدىكى قازمپۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى.

ھەر ئىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەملىگە ئېشىشى ھەم ئۇنۇملۇك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ئەڭ ئاۋۋال ئىشتىياق-قىزغىنلىق بولۇشى كېرەك. ۋاقىت ئۆتكەنسېرى شۇ قىزغىنلىق ئۇلغىيىپ، ئىنسان قەلبىدە مېھىر-مۇھەببەتكە ئايلىنىدىغانلىقى ھەقىقەت. ئىلىم-پەن ساھەسىدىمۇ خۇددى شۇنداق جەريان مەۋجۇت. جۇملىدىن، ئالىمجان ئاكىنىڭ يېڭىلىققا بولغان ھەۋەسى ئۇنى ئىلىم ئۆگىنىش دۇنياسىغا باشلىدى. ئالىم، ئىجادىي ئىزدىنىشى، يېڭىلىق ئېچىشقا بولغان تەلپۈنۈشى تۇپەيلىدىن مەزكۇر ساھەگە پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن مېھىر-مۇھەببەت باغلاپ، ئۆزىنىڭ ئىلمىي ھاياتىنى بېغىشلاپ كەلمەكتە.

ئا. ھەمراھىۋ ئىلمىي دەرىجىسىگە مۇۋاپىق ئىش-پائالىيەتلەرنى ئاتقۇزغانلىقىنى مەنمۇنىيەتلىك بىلەن تىلغا ئالىمىز. ئاتاپ ئېيتقاندا، 7 دانە كىتاب ۋە 15تىن ئوشۇق كوللېكتسىيلىق مونوگرافىيەنىڭ ۋە 200 گە يېقىن ماقالىنىڭ مۇئەللىپى، 15تىن ئوشۇق خەلقئارا غوللۇق مۇكاپاتلارنىڭ ساھىبى ھەم 10دىن ئوشۇق توپلاملارغا مەسئۇل مۇھەررىر بولۇشىنىڭ ئۆزى «ئالىم» دېگەن بۇيۇك چۇشەنچىنىڭ شەنىنى قوغداپ، خەلق ئىشەنچىسىنى ئاقلىغانلىقىنىڭ بىر ئىسپاتى بولسا كېرەك. ئۇنىڭ بۇخىل ئىزدىنىش نەتىجىلىرى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتشۇناسلىق ساھەسىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغانلىقىنى مەغرۇرلۇق بىلەن تىلغا ئالىمىز. ئېتىراپ قىلىمىزكى، مۇنداق ئۇنۇملۇك ئۇتۇق-مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەن ئەدەبىياتشۇناس ئالىملار ئارىمىزدا كۆپ ئەمەس.

«ئالىم بولساڭ ئالەم سېنىڭكى» دېمەكچى، ئالىمجان ئاكا ئۆز بىلىمى ئاساسىدا بىر تۈركۈم دۆلەتلەرنى كۆرۈش بەختىگە مۇۋەپپەق بولالىدى. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىكى ئاباي نامىدىكى قازاق مىللىي پېداگوگىكىلىق ئۇنىۋېرسىتېتى ھەم ئەل-فارابى نامىدىكى قازاق مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتلاردىن سىرت، قىرغىزىستان دۆلىتىگە ئورۇنلاشقان باغلانسۇن نامىدىكى قىرغىز مەملىكەتلىك ئۇنىۋېرسىتېتىدا، ساخا جۇمھۇرىيىتىدىكى ئاموسوۋ نامىدىكى ئى.غەربىي-شەرقىي فېدېراتسىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا، تۈركىيە ئېلىدىكى نىغدە ئۇنىۋېرسىتېتىدا، شۇنداقلا شەرقىي كورىيە ھەم ھىندىستان ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئۆز بىلىمىنى نامايان قىلدى. دېمەك، ئالىمجان ھەمراھۇنى ئىشەنچلىك ھالدا خەلقئارالىق دائىرىدىكى ئالىملار تەركىبىگە قوشالايمىز.

ئالىمجان ئاكا – يېڭى ئىدىيە، چوڭقۇر ئۇيۇ-پىكىرنىڭ ئىجادكارى. ئالىم ئەدەبىياتشۇناسلىقنىڭ ئەدەبىيات نەزەريەسى، ئەدەبىيات تارىخى ھەم ئەدەبىي تەنقىد كەبى ئاساسىي ساھەلىرىگە ئائىت مەسىلىلەرنى مۇكەممەل ئۆگىنىشى تۇپەيلى «قەدىمىي تۈركىي شېئىرىيىتى»، «ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە قاپىيە ۋە ئاھاڭداشلىق مەسىلىلىرىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇلۇشى»، «مۇستەقىل قازاقىستاندىكى ئۇيغۇر پوئېزىيەسى» كەبى ئىلمىي ئاپپاراتى مول، تىڭ تەپەككۇرگە باي نېگىزلىك ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈردى. بۇ ئەسەرلەر ئۇنىڭ بۇيۇك ئالىم سۈپىتىدە بارلىققا كەلتۈرگەن يۇقىرى سەۋىيەلىك ئىلمىي تەتقىقاتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئالىمنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى ئاساسەن شېئىرىيەت ساھەسىگە بېغىشلاندى، بولۇپمۇ شېئىرىيەتتىكى شەكىل مەسىلىسى بويىچە بىباھا تەتقىقات نەتىجىلىرىنى بارلىققا كەلتۈردى. ئۇ ھەر دەۋر پوئېزىيەسىنىڭ تەرەققىياتىدىكى ئالاھىدىلىكلەرنى ھەرتەرەپلىمە كۆرسىتىپ، شائىر - يازغۇچىلار مىراسىغا يېڭىچە كۆز قارىشى ھەم نەزەريەۋى ئاساستا تەھلىل قىلىشى نەتىجىسىدە، بۇيۇك ئەدەبىياتىمىزنى جاھان ئەھلىگە تونۇتۇشتا جۇرئەتلىك قەدەم تاشلىدى. ئالىمجان ئاكا مۇستەقىل قازاقىستاندىكى ئۇيغۇر پوئېزىيەسىنىڭ راۋاجلىنىشىنى، ئۇنىڭ ژانىرلىق، ماۋزۇلۇق، شەكىللىك ئالاھىدىلىكلىرى، ئەنئەنىۋىلىك ھەم يېڭىچە كۆرۈنۈشلەرنىڭ شائىرلار شېئىرىيىتىدە ئەكس ئېتىلىشىنى ھەرتەرەپلىمە تەرىپلەپ بېرىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى ئالىمنىڭ چوڭقۇر يادرولۇق ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنى ئەتراپلىق تونۇپ بىلىپ، يېڭىچە سىستېمىلاشتۇرۇشقا قوشقان چوڭ تۆھپىسى كۆرسەتسە كېرەك.

ئەھمىيىتىنى تەكتىلەپ ئۆتۈسەك ئارتۇق بولمىسا كېمەك. ئەھمىيىتىنى تەكتىلەپ ئۆتۈسەك ئارتۇق بولمىسا كېمەك.

ئاچچىق ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلىشىمىز كېرەككى، بۈگۈنكى كۈندە ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتشۇناسلىقى بويىچە دەرسلىكلەر يوقنىڭ ئورنىدا. شۇڭا «ئەدەبىيات نەزەريەسى»، «ئەدەبىي تەنقىد » كەبى ئايرىم پەنلەردىن قازاق ۋە رۇس ئەدەبىياتشۇناسلىقىدا يورۇق كۆرگەن كىتابلارغا ئاساسلىنىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئېلىپ قارىغاندا، ئا. ھەمراېۋنىڭ يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان تەتقىقاتلىرى مەلۇم بىر بوشلۇقنى تولدۇرىدىغانلىقى، سۆزسىز!

بۈگۈنكى كۈندە ھەقىقەتنىڭ چۈمپەردىسىنى ئېچىپ، مىللىي ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتىنى بەلگىلەيدىغان تەنقىدىي ماقالىلىرىمۇ ناھايىتى ئاز. شۇڭلاشقا بولسا كېرەك، ئەسەر يېزىشنى مەشىق قىلىۋاتقان، يەنى سۇ كۆرمەي ئۆتۈك سالغۇچىلارنىڭ كۆپىيىۋاتقانلىقى ھەقىقەت. ئالىمجان ئاكا بۇ مەسىلىنىڭ ئىلگىرىدىن باشلاپ مەۋجۇتلۇقىنى سېزىپ، 50-70-يىللاردىكى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى تەھلىل قىلىشى نەتىجىسىدە، بۇخىل ئاكتۇئال مەسىلىلەرنى ئەقىل ئەگلىكىدىن ئۆتكۈزۈشكە تىرىشقان. ئالىم يازغۇچى-شائىرلارنىڭ ئەدەبىياتقا قوشقان تۆھپىسىنى، ھەركىمنىڭ ئەدەبىيات مەيدانىدا تۇتقان ئورنىنى بەلگىلەش نەتىجىسىدە، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى نەزەريەۋى ھەم تەنقىدىي ئاساستا پاراسەت بىلەن تارازىغا سالالىدى.

ھەرقانداق ئىنسان ئىلىم-پەننىڭ بىرەر ساھەسى بويىچە، مەخسۇس يۇقىرى بىلىمنى ئىگەللەشتە ھەم «ئالىم» دېگەن شەرەپلىك نامغا سازاۋەر بولۇشتا كۆپلىگەن تەكشۈرۈش-ئېنىقلاش باسقۇچلىرىغا دۇچ كېلىشى، مۇقەررەر. ئالىمجان ئاكىمۇ ئۆز ھايات داۋانىدا ئۇچراشقان بۇخىل سىناقلارغا چوڭقۇر بىلىمى، پىرىنسىپال مىجەزى بىلەن رەددىيە بېرەلىدى. ئۇ تىنىمسىز پائالىيىتى، ئىجادىي ئىزدىنىشى نەتىجىسىدە، ئىلىم-پەننىڭ مۇشكۈل-پەللەلىردىن سۈرۈنمەي ئۆتۈپ، ئۆز ئىقتىدار -تالانتى ئاساسىدا كۆزلىگەن نىشانىغا يەتتى.

ئالىمجان ھەمراېۋدا ئىلمىي ماقالىلەرنى ھەم رۇس، ھەم ئانا تىلىدا ئەركىن يازالايدىغان، ئۆز ئوي-پىكىرلىرىنى ھەر ئىككى تىلدا راۋان ئىزھار ئېتەلەيدىغان قابىلىيەت مەۋجۇت. يېقىنقى يىللاردا م. ئەۋېزوۋ نامىدىكى ئەدەبىيات ۋە سەنئەت ئىنستىتۇتىدا ئىشلەش جەريانىدا خەلقئارالىق ئىلمىي يىغىنلارغا قازاق تىلىدا دوكلاتلار بىلەن سۆزگە چىقىشى، ئالىمنىڭ دۆلەت تىلىنىمۇ مۇكەممەل دەرىجىدە ئۆزلەشتۇرۇشنىڭ ئىسپات-دەلىلى بولسا كېمەك.

ئالىمجان ئاكا ئۆزى پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ۋاكالەتلىك قىلىشى تۈپەيلى ئەدەبىياتىمىزدىكى ئاكتۇئال مەسىلىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىلمىي-ئەمەلىي ئەنجۇمانلارنى ئۇيۇشتۇرۇش ئىشلىرىنى قولغا ئالدى. بولۇپمۇ، ز. سەمەدىي، م. ئابدراخمانوۋ، ئا. ھاشىروۋ، ر. ئىسمايلوۋ ۋە ج. روزاخۇنوۋ كەبى ئىلغار شائىر -يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيىتىنى كۆپچىلىككە تونۇشتۇرۇشتا سالماقلىق ھەسسە قوشتى.

«ئەدەبىي دوستلۇق – ئەبەدىي دوستلۇق» دېمەكچى، ئالىمجان ئاكا قازاقستان ئەدەبىياتى بىلەن چەت ئەللەر ئەدەبىياتى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەشتە ئۆز ئۆلۈشىنى قوشۇپ كەلمەكتە. 2020-يىلى بېلارۇسىيە جۇمھۇرىيىتىدە «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى يىلى» دەپ ئاتىشى بىھۇدە ئەمەس. مەزكۇر جۇمھۇرىيەتنىڭ مىللىي ئەدەبىياتىمىزغا بولغان دىققەت-ئېتىبارىدا ئالىمنىڭ ھەسسىسى زور. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋەكىللىرىنىڭ ئەمگەكلىرى بېلارۇسىيە ئوقۇرمەنلىرىگە تونۇشتۇرۇلۇشى ھەم بېلارۇس شائىر–يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىي ئىزدىنىشلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئىشلىرىدا ئالىمجان ئاكا تىلغا ئېلىشقا لايىق پائالىيەتلەرنى ئاتقۇردى. شۇنى ئالاھىدە قەيت قىلىشقا ئەرزىيدۇكى، يازغۇچى ئا. كارلىيوكېۋىچنىڭ باللارغا بېغىشلانغان ئەسەرلىرى بىۋاستە ئالىمجان ئاكىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئۇيغۇر تىلىدا يورۇق كۆرۈپ، كىچىك كىتابخانىلا تەرىپىدىن قىزغىن قارشى ئېلىندى.

ھەرقانداق ئۇستاز ئۆز شاگىرتىنىڭ ئىلىم پەندە ئۇتۇققا ئېرىشىشى ئۈچۈن بارلىق كۈچ قۇۋۋىتىنى سەرپ

قىلىدىغانلىقى ئېنىق. ئالىمجان ئاكىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىشىدە، ئۇستازى ئاكادېمىك ئا. ل. ژوۋتسىنىڭ تۆھپىسى زور. مەلۇمكى، ئا. ل. ژوۋتىس قازاقستان ئەدەبىياتشۇناسلىقىنىڭ تەرەققىياتىغا زور تۆھپە قوشقان يېرىك ئالىملارنىڭ بىرى. دەرھەقىقەت، ئالىم-ئۇستاز ئالىمجان ئاكىغا چوڭ ئۈمىد-ئىشەنچ بىلەن قاراپ، شاگىرتىنىڭ كەلگۈسىنى يېراقتىن كۆرەلىدى. ژوۋتسىنىڭ چوڭ ئاكادېمىيەلىك مەكتىپىدە تاۋلانغان ئالىمجان ئاكا ئۇستازى ھەم ئۇنىڭ رەپىقىسى گالىنا ئېۋگېنېۋنانىڭ غەمخورلۇقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، ئۇلارنىڭ مۇبارەك ئىسىملىرىنى دائىم ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ. «ئۇستازى ياخشىنىڭ تۇتامى ياخشى» دېگەن ئىبارىنىڭ ھەقىقەتكە ئۇيغۇن ئىكەنلىكىنى ئالىمجان ئاكا پائالىيىتىدىن بايقاشقا بولىدۇ.

ئىلىم-پەن يولىدا ئالىمجان ھەمراھ بىلەن ئۇچرىشىشمغا ر. ب. سۇلەيمېنوۋ نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتوتى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ مۇدىرى، مەزگىللەردىكى رەھبىرى كامۇنار تالىپوۋ سەۋەبچى بولغان ئىدى. ئاباي نامىدىكى ئادۇنى (ھازىرقى – قاز م.پ.ئۇ) تاماملاپ، بىلىم دەرگاھىدىكى ئۇستازلىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن كامۇنار ئاكا بىلەن كۆرۈشتىم. بەركامال ئالىم مېنىڭ مۇددا -مەقسىتىمنى دېققەت بىلەن تىڭشىدى-دە: «سىزنى ئەدەبىياتشۇناسلىق بويىچە يېقىندا دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيە ياقلىغان ئالىمجان ھەمراھ بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويای، ئۇ ئىلىم يولىدا سىزگە يېقىندىن يول-يورۇق كۆرسىتەلەيدۇ، كېيىنرەك ئىلمىي يېتەكچىڭىز سۈپىتىدە بىكىتىلىشى مەسىلىسىدىمۇ قارشىلىق بىلدۈرمىسە كېرەك...» دېدى -دە، ئالىمجان ئاكىنى كابىنېتىغا چاقىردى. ھەققەتنى ئېيتسام، ئىلگىرى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقىنىمدا گېزىت سەھىپىلىرىدە ئېلان قىلىنغان سالماقلىق ماقالىلىرى ئارقىلىق يېراقتىن تونۇغىنىم بولمىسا ئىستۇدېنت چاغلىرىمدىمۇ كۆرمىگەن ئىكەنمەن. كۆپ ئۆتمەي ئېگىز بويلۇق، مايىلاۋ بۇرۇتلۇق، جىددىي قىياپەتتە قولىدا بىر تۇتام قەغەزى بىلەن بىر كىشى كىرىپ كەلدى-دە، بىر-ئىككى چامداپ كامۇنار ئاكىنىڭ يېنىغا يېتىپ باردى ھەم قول ئېلىشىپ ئىللىق سالاملاشتى. «كەل، ئالىمجان، ئولتۇر!»، دەپ يېنىدىكى ئورۇندۇقنى كۆرسەتكىنىدە ئەقلىمدىن «ئالىمجان ھەمراھ دېگەن مۇشۇ ئالىم ئىكەن-دە !»، دېگەن ئۇيى ئۇچۇپ ئۆتتى. كامۇنار ئاكا دەسلەپ ئالىمجان ئاكامنى، ئاندىن مېنى تونۇشتۇردى-دە: «بۇ سىڭلىمىز ئەدەبىياتشۇناسلىق ساھەسىگە قىزىقىدىكەن، شۇڭا ئۆزۈڭ ئويلىنىپ بېرەر ماۋزۇنى بېرىپ كۆرگىن، ئۈمىدىمىزنىڭ ئاقلىنىشىغا ئىشىنىمەن»، دېدى. ئالىمجان ئاكا بولسا، بېشىنى بىلىنەر-بىلىنمەس مىدىرلىتىپ، «ماقۇل» ئىشارىسىنى بىلدۈرۈپ ئولتۇراتتى. ئالىملار ئارىسىدىكى سۆھبەت ئون-ئونبەش مىنۇتقا سوزۇلدى، ئەتىمالىم. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئاكا-ئىنىلىق مۇناسىۋەتتىن كامۇنار تالىپوۋنىڭ ئالىمجان ئاكىغا بولغان ھۆرمەت-ئېھتىرامىنى، بۇيۇك ئالىم سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىشىنى بايقۇبلىشى تەس ئەمەس ئىدى. رەھبەر كابىنېتىدىن ئالىمجان ئاكا ئىككىمىز بىللە چىقىشتۇق.

ئۇستاز يوغان زالنىڭ دېرىزىسىگە يېقىنلىشىپ، قولىدىكى قەغەزلىرىنى تەكچىگە قويىدى-دە، ماڭا كەلگۈسىدە ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان تاپشۇرۇقلارنى ، تونۇشۇپ چىقىشقا تېگىشى بولغان ئىلمىي ماقالىلەر بىلەن بىللە دېققەت قىلىنىدىغان مەسىلىلەرنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ، پىكرىنى تۆۋەندىكىچە يەكۈنلىدى: «مېنىڭ سىزدىن ئىلگىرى بىر نەچچە ئوقۇغۇچىم بولغان، ئامما ئۈمىدىم ئاقلانماي قالدى... ئىلمىغا ناھايىتى جىددىي بەل باغلىشىڭىزغا ئىشەنچ بىلدۈرىمەن»، دېدى-دە ئالدىراشلىق بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ كەتتى. شۇ مىنۇتتىن باشلاپ ئىلىم-پەن ساھەسىنىڭ نەقەدەر قىيىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ئۇلگۈردىم، لېكىن چېكىنىشكىمۇ يولىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سەزگەن ئىدىم ... زىممەمگە چوڭ جاۋابكارلىقنى ئارتىپ، ئۇستازلىق پائالىيىتىمنى ئاتقۇرۇش ئۈچۈن يۈرتقا يەنى، ئانا مەكتىپىمگە كەتتىم، ھەر ئىككى-ئۈچ ئايدا ئالىمجان ئاكىغا قىلىنغان ئىشلار بويىچە ھېسابات بېرىشكە كېلەتتىم. يادىمدا، 2005-يىلى مەكتەپتە ئاددىي مۇئەللىم بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىمغا ئالىمجان ئاكا تەرىپىدىن ئى. ئاسارىتىنى نامىدىكى ئاكادېمىيەگە ئىشقا تەكلىپ قىلىنىشى ئىلىم-پەن ساھەسىدە كۆزلىگەن نىشانغا يېتىشىمگە كەڭ يول ئاچقان ئىدى. شەھەرگە كېلىشىم بىلەن ئىزدىنىش، ئۆگىنىش، ئىجادىي ئىشلەش جەريانى تىزلىشىپ، پات-پات ئۇستاز بىلەن كۆرۈشۈش، مۇھاكىمە مۇھىتىنى بەرپا قىلىش ئىمكانىيىتى پەيدا بولدى. ئۇستازىم ئىلىم بىلەن شۇغۇللىنىشىمغا كەڭ شارائىت يارىتىپ، شۇ پەيتلەردە مېنىڭ ئۈچۈن مۇھىم بولغان تۈرۈشلۇق ئۆڭ مەسلىسىنىمۇ ھەل قىلىپ بەرگەن ئىدى . ئالىمجان ئاكا ئىلمىي ئىشىمنىڭ ئەمەلگە ئېشىش نىسبىتىنى دېققەت بىلەن كۆزىتىپ كەلدى. ئۇ ھەرقانداق ئالىمنىڭ توغرا پىكرىنى «توغرا»، دەپ تەستىقلاپلا قويماي، شۇ پىكرىگە قارىتا ئۆز كۆز قارىشىمنى، نۇقتىئىنەزىرىمنى بىلدۈرۈشنى ئۆگەتتى.

ئىلىم-پەن ساھەسىدە بىرەر يېڭىلىقنى بەرپا قىلىش، ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئىزدىنىشنى، ئۈزلۈكسىز ئۆگىنىشنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئېنىق. بۇاسىتە ئۇستازىمنىڭ يېتەكچىلىكى، قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى بىلەن دىسسېرتاتسىيەنى ئۇتۇقلۇق ياقلىغان پەيت بولدى. نۆۋەتتىكى ئاتىستاتسىيالىق كومىسسىيونغا تەييارلىنىدىغان ھۆججەتلەرنىڭ ئۈزى يەنە بىر دىسسېرتاتسىيە يېزىش بىلەن باراۋەر ئىكەنلىكىنى ئىلىم ئەھلى ياخشى چۈشەنسە كېرەك. مانا شۇنداق ۋاقىتلاردىمۇ ئالىمجان ئاكا ئىشىنىڭ تىز سۈرئىتە بىلەن ئەمەلگە ئېشىشىغا بار كۈچى بىلەن ياردەم قىلدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھېچ توسالغۇسىز يولغا قويۇلۇشىدا بىر تۈركۈم لاۋازىملىق شەخسلەر بىلەن ئۇچرىشىشقا توغرا كەلگەن ئىدى . بولۇپمۇ، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت ئىنستىتوتىنىڭ شۇ يىللاردىكى مۇدىرى، ئاكادېمىك سېيىت قاسقاباسوۋ بىلەن بولغان ئۇچرىشىشى، ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا سەمىمىي مۇناسىۋىتىگە زوقلىنىپ قالاتتىم. ئالىمجان ئاكا مۇدىر كابىنېتىغا كىرگىنىدە س. قاسقاباسوۋ ئورنىدىن قوزغالغان ھالدا ئىللىق قارشى ئېلىپ، ئالاھىدە ھۆرمەت بىلدۈرەتتى. ئۇلار ئىلىم سەھنىسىدە يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىش-يېڭىلىقلار ھەققىدە ئۆزاق سۆھبەتلەشتى.

ئاردا مېنىڭ ھۆججەتلىرىمگىمۇ ئىمزا قويۇلۇپ، مۇدىر كابىنېتىدىن مەمنۇنلۇق بىلەن چىقىشاتتۇق. ئالىمجان ئاكىنى ئۆزى رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئىنستىتۇتقا تەكلىپ قىلغانمۇ س. قاسقاباسوۋ ئىدى . ئا. ھەمراھۇ شۇ يىللاردىن باشلاپ بۇيۇك فولكلورىست ئالىمنىڭ ئىشەنچىسىنى تولۇق ئاقلاپ، بۇگۈنكى كۈندە مەركۇر ئىنستىتۇتنىڭ باش ئىلمىي خادىمى خىزمىتىنى ئاتقۇرۇپ كەلمەكتە.

ئالىمجان ئاكا تەبىئىتىدىكى ئالىي خىسلەتلەرنىڭ بىرى ئۇ سۆھبەتداشلىرىنىڭ ياش ئالاھىدىلىكىدىن قەتئىي نەزەر، ئەركىن، ئوچۇق مۇلاھىزە مۇھىتىنى بەرپا قىلاتتى. ھېچكىمگە پېشىنى قاتمای، پىكىرنى دىققەت بىلەن تىڭشاپ، ئاندىن ئىلمىي يوسۇندا ئۆز ئويىنى بىلدۈرەتتى. «سىزنىڭ ئېيتقان پىكرىڭىزغۇ مەلۇم دەرىجىدە توغرا، بىراق...»، دەپ مەسىلىنىڭ ئويغا كىرىپ چىقمىغان ئىككىنچى تەرىپىنى دانا تەپەككۇرى ئاساسىدا ئوتتۇرىغا قوياتتى. ئۇ ھەرخىل مىجەزلىك ئىنسانلار بىلەن ھەرقانداق ماۋزۇدا مۇلاھىزە قىلىشقا بىلىمى، تەپەككۇرى يېتەتتى . ئالىمجان ئاكىدا دېھقان بىلەن دېھقانچە، ئالىم بىلەن ئالىملارچە پىكىر قىلىشتەك قابىلىيەت مەۋجۇت.

ئالىمجان ئاكا ئىنسانلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ پاك ۋە سەمىمي بولۇشىنى ياقتۇرىدۇ. ئۇنىڭ مىجەز-خۇلقىدىكى ئاددىيلىق ئىلمىي ئۇنۇانىنىڭ قىممىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدىغاندەك سېزىلىدۇ. ئالىم قانچە ئىش-پائالىيەتلەرنى ئەملگە ئاشۇرۇپ، ئۇتۇق-مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشسىمۇ ئۆزلىگەنسېرى كىچىك پېئىللىق، كەمتەرلىك خىسلەتلىرى شۇنچە ئېشىپ كەلدى. بۇ ياشلار ئۇچۇن ئۇلۇغ ئېلىشقا تېگىشلىك خىسلەتلىرىنىڭ بىرى.

ئا. ھەمراھۇ ھەرقانداق ئىنسانىنىڭ ئۆز ۋىجدانى ئالدىدا ئادىل بولۇشىنى خالايتتى. بولۇپمۇ، ئالىم-ئۇستاز پاراخورلۇق مەسىلىسىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قارشى ئىدى. «گېلىڭىزدىن ئۆتتى دېمەك، ئەسىرگە چۈشكىنىڭىز» دەپ، بىزنىڭمۇ بۇخىل ئىشلاردا پاك بولۇشىمىزنى پات-پات ئەسكەرتەتتى. ھازىر ئويلىسام، ئۇستازىمغا تا بۇگۈنكى كۈنگىچە بىرەر قەلەم سوغا قىلماپتىمەن. ئېنىق بىلىمەنكى، سوغا-سالاملىق مۇناسىۋەتلەرنى ئۇنىڭ تەبىئىتى تامامەن قوبۇل قىلمايدۇ. خۇلاسىلە ، ئالىمجان ئاكا مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدا شۇخىل ئالىي پەزىلەتلىك ئۇستاز بولۇپ قېلىپلاشتى.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتشۇناسلىقىدا ئالىمجان ئاكىنىڭ دانا پىكىر-مۇلاھىزىسىنى، دىققەت-ئېتىبارىنى تەلەپ قىلىدىغان ئاكتۇئال مەسىلىلەر يېتەرلىك. شۇنىدىمۇ مىللەتنىڭ ساقلىنىشىدا مىللىي مائارىپنىڭ رولىنى چوڭقۇر سەزگەن ئالىمجان ئاكا، بەزىدە ئىلمىي تەتقىقاتىغا قارىغاندا مەرىپەتكە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرگە كۆپ ئاربلىشىپ كېتىدۇ. ئۇ «ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنى قوللاش فوندى»نى قۇرۇپ، ئۇزاق يىللار جەريانىدا ئانا تىلىمىزدا بىلىم بېرىۋاتقان مەكتەپلەر بىلەن يېقىندىن ھەمكارلىشىپ كەلدى. ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەقدىرى بىلىملىك، تالانتلىق ئەۋلادلار قولىدا ئىكەنلىكىنى ئالدىنئالا ھېس قىلغان ئالىم، قابىلىيەتلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىلگىرى ئىنتىلىشىغا شارائىت ياراتتى. بۇلاق كۆرسە كۆزىنى ئېچىشقا ئادەتلەنگەن ئالىمجان ئاكا 20 يىل ئىلگىرى «بىلىم ۋە سەنئەت» ناملىق كونكرۇس ئېلان قىلىپ، تالانتلىق ئوقۇغۇچىلارنى تەقدىرلەش ئارقىلىق بىلىمگە، مىللىي ئەدەبىياتىمىزغا بولغان قىزىقىش-ئىشتىياقىنى ئويغاتقان بولسا، ئۇستازلارنىڭ مېھنىتىنى يۇقىرى باھالاش نەتىجىسىدە كەسپىگە بولغان مۇھەببىتىنى ئاشۇرۇپ كەلمەكتە. مەرىپەتپەرۋەر ئالىم، شۇنداقلا، كۆرۈنەرلىك شائىر ئابدۇمۇجىت دۆلەتوۋنىڭ ئىز باسارلىرىنى يېتىلدۈرۈش مەقسىتىدە ئەدەب خاتىرىسىگە بېغىشلانغان «باھار قايتىدۇ» ناملىق شېئىرىيەت فېستىۋالىنى ئۇيۇشتۇرۇپ كەلدى. ئېيتماقچا ئاسان بولغىنى بىلەن بۇخىل ئىش پائالىيەتلەرنى تەشكىللەش كۆپ ۋاقىتنى ھەم كۆپ ئەجىر تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئېنىق. بۇلاق كۆرسە كۆزىنى ئېچىشقا ئادەتلەنگەن ئالىمجان ئاكا مەركۇر فېستىۋالغا شېئىرلىرىنى ئەۋەتكەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىزىمىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ: «بۇ ئەللىك نەپەر ئوقۇغۇچىنىڭ ئىچىدىن بەش شائىر يېتىلىپ چىقسا مەقسىتىمىزگە يەتكەن بولۇمىز» دەپ ئۇلارنىڭ كەلگۈسىگە ئۈمىد بىلەن باقاتتى. ئالىم ھەرقانداق كونكۇرسلارنى ئۇيۇشتۇرۇشتا ئادىللىق، ئادالەتلىك پىرىنسىپلىرىغا قەتئىي ئەمەل قىلاتتى. بۇ جەريانىدا ئالىمجان ئاكا ھەرقانداق ئىلتىماسنى رەت قىلىپ، «بىز ئۇچۇن بارلىق ئوقۇغۇچىلار بىرخىل. بىرىنى دەپ، ئىككىنچىسىنىڭ ئۇۋالىغا قالماسلىقىمىزنىڭ كېرەك»، دېگەن مەۋقە ئاساسىدا ئادىل كومىسسىيەلەرنىڭ ئادالەتلىك بىلەن باھالىشىنى تەلەپ قىلاتتى. بۇخىل چارە-تەدبىرلەردە ھەقىقەتنىڭ ھۆكۈم سۈرۈشى ئۇچۇن ئالىمجان ئاكا كۆپلىگەن ئۇسۇل-ئۇسلۇبلارنى تېپىپ ھەم ئەملىيەتتە قوللىنىپ كۆردى. ئاخىرى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىسىم-نەسەبى ئورنىغا كود قويۇلۇپ، ئاندىن ژۈرىي ئەزالىرىغا تارقىتىش ئاملىنىڭ ئادالەتلىككە ئۇيغۇن كېلىدىغانلىقىغا كۆز يەتكۈزدى. دەرھەقىقەت، بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق ھەر يىلى ئۇنتكۇزۇلىدىغان شېئىرىيەت فېستىۋالىدا ئەڭ تالانتلىق ئوقۇغۇچىلار ئىلغىنىپ چىقماقتا. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرى بىۋاستە ئالىمجان ئاكىنىڭ تەشەببۇسى ھەم مۇھەررىرلىكى بىلەن توپلىنىپ «تۇنجى پەرۋاز» ناملىق كىتابتا دەسلەپكى قېتىم يورۇق كۆرگەنلىكىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭدىن سىرت، ئا. ھەمراھۇ ئۇيغۇر ناھىيەسى كىچىك ئاقسۇ يېزىسىدىكى مەكتەپتە ئۆتكۈزۈلگەن «500 ھېسساب»، «1000 ھېسساب»، «100 كىتاب» لايىھەلىرى بويىچە مۇسابىقىلەردە ئىقتىدار ئىگىلىرىنى ماددىي ھەم مەنىۋى جەھەتتىن قوللاپ–قۇۋۋەتلىشى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ .

تالانتنى «تاي كۈندىن تونۇيدىغان» ئالىمجان ئاكىدا، قابىلىيەتلىك ياشلارنى قاناتلاندۇرۇش خىسلىتى مەۋجۇت. ئۇ ياش شائىر -يازغۇچىلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ، «ۋارىس» ئەدەبىي-ئىجادىي بىرلەشمىسىنى بەرپا قىلدى. بۇگۈنكى كۈندە شۇ بىرلەشمە

تەركىبىنى تەشكىل قىلىدىغان بىر تۈركۈم ياشلار قىزغىن ئىجادىي ئىزدىنىشلەرنى ئەملگە ئاشۇرماقتا.

خەلقىمىز مەدەنىيىتىدە تىلغا ئېلىشقا تېگىشلىك بىر ئالاھىدىلىك مەۋجۇت. يەنى، ئاتا-ئانا بالىغا ئىسىم قويۇشتا كۆڭلىگە پۈككەن بىرەر ئالاھىدىلىكنىڭ پەرزەنتى تەبىئىتىگە سىڭىشىنى نىيەت قىلىپ ئىرىملاش ئادىتى بار. مەسىلەن، مېھرىبان، كۆيۈمچان، ئادىل، ئادالەت كەبى ئىسىملار بىھۇدە قويۇلمىسا كېرەك. ئالىمجان ئاكىنىڭمۇ ئىسمى ئاتا-ئانىسى تەرىپىدىن ئالىي ئىزگۈ-نىيەتلەر بىلەن پەرزەنتىنىڭ ئالىم بولۇشىنى ئىستەپ قويۇلغان بولسا كېرەك. ئا.ھەمراھۇ ئاخىر ئىسمى جىسمىغا يارىشىپ، ئۆزىنىڭ بېشىنىڭ غېمىنى قىلىدىغان ئادەم ئەمەس، ئۇ دائىرىدىن چەتنەپ، كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئەتىنى ئويلايدىغان، خەلقىمىزنى دۇنياغا تونۇتىدىغان ئالىم بولۇپ يېتىلدى. تارىخىي ۋەتىنىمىزدە نەشر قىلىنغان ئىزاھلىق لۇغەتتە -جان قوشۇمچىسىنى كىشىلەر ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇلۇپ، ئەركىلەتمە، يېقىنلىق مەنىدە قوللىنىلىدۇ، دېيىلگەن. شۇنداق قىلىپ، ئالىمجان ئاكا ئاتا-ئانىسىنىڭ ئەقىدىسىنى، خەلقىنىڭ ئىشەنچىسىنى ئاقلىيالىدى.

ئەسلىدە ئۆز خەلقىنىڭ غەم-تەشۋىشى ئىلكىدە ھايات كەچۈرىدىغان ھەرقانداق ئىنسانىنىڭ دىل-كۆڭلى خاتىرجەم بولالمايدۇ، بۇخىل تىپتىكى ئىنسانلار ئۇيغۇر-خىيالىلار ئەسىرىدە ھايات كەچۈرىدۇ، تالاي مۇدھىش تۈنلەرنى بىئارامىلىق ئىلكىدە ئۆتكۈزىدۇ. ئالىمجان ئاكىنىڭمۇ ھاياتى مانا شۇنداق ئۆتمەكتە...

خەيرىيەت، ھەم ئالىم، ھەم ئادەم سۈپىتىدە كېلەچەك ئىگىلىرىگە ئۈلگە بولۇپ يۈرگەن قەدىرلىك ئۇستازىمنى بارلىق شاگىرتلىرى نامىدىن ئاتمىش ياشلىق تەۋەللۇتى بىلەن سەممىي تەبرىكلەپ، مۇستەھكەم سالامەتلىك تىلەيمىز.

LIVE
ЖАМБЫЛ АТЫНДАҒЫ

12 Muqam

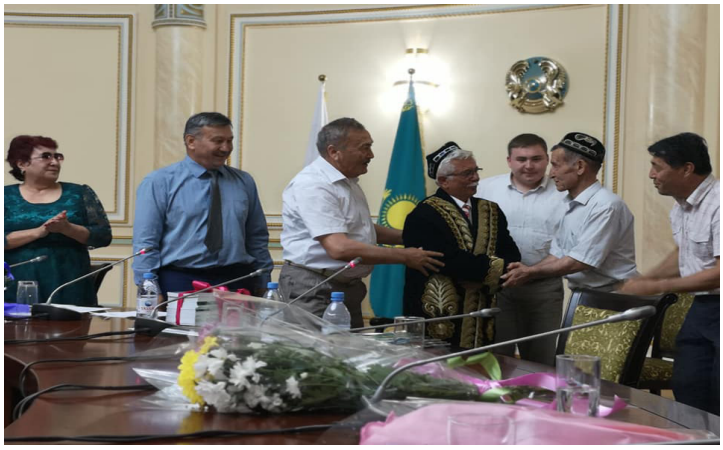

DÜNYA
GENÇ
YAZAR
Azerbaycan
Kazakistan
Kırgızistan
KKTC
Özbekistan
Türkiye
Türkmenistan
Altay
Başkurtistan
Çuvaşistan
Gagauz Yeri
Hakasya
Irak
İran

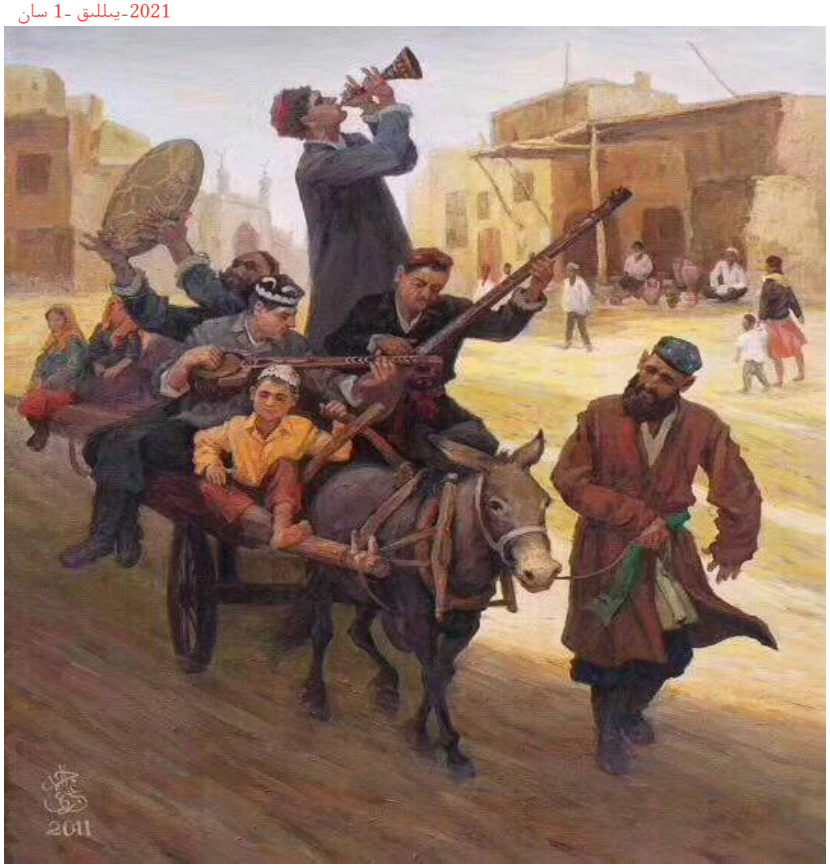

رامىزان ئېيتىش

تېكىست، قۇمۇلدىكى رامىزان ئېيتىشقا ئاساسەن ئېغىز تەلەپپۇزى بويىچە ئېلىندى (ئا.)

ئەۋۋەل باشلاپ خۇدانى ياد ئېتىمىز،
پەيغەمبەرلەر رويىنى شاد ئېتىمىز.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

Ewwel başlap Xudani yad étimiz,
Peyġemberler royini şad étimiz.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

رەمىزان ئېيتار ئىكەن ئۆمەر، ئىلى،
ئۇلاردىن قالغان ئىكەن نۇسقالىرى.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

Remizan éytar iken Ömer, İli,
Ulardin qalġan iken nusqaliri.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ياتقان بايلار،
روزىنىڭ زاكاتىغا پاتقان بايلار.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

Essalamu eleykum yatqan baylar,
Roziniñ zakatiġa patqan baylar.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

پەيغەمبەر ئوغلى ھەسەن ئالتە ياشار،
مەككىدىن مەدىنىگە سەككىز ياشار.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

Peyġember oğli Hesen alte yaşar,
Mekkidin Medinige sekkiz yaşar.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

ئاسماندىن لەيلەپ چۈشكەن مەللە پاتا،
ئۆيىدە بىر ئوغلۇڭ بار خىزىر ئاتا.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

Asmandin leylep çüşken melle pata,
Öyiñde bir oğluñ bar Xizir ata.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

روزىنى ئون بەش تۇتۇپ كەلدۇق سىزگە،
روزىنىڭ زاكاتىنى بېرىڭ بىزگە،
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

Rozini on beş tutup kelduq sizge,
Roziniñ zakatini bérñ bizge,
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

روزا تۇت نامаз ئۆتە جانىڭ ئۈچۈن،
خالايىق ئالسا كاتتا ئەمالىڭ ئۈچۈن.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

Roza tut namaz öte janiñ üçün,
Xalayiq alsa katta emaliñ üçün.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

قى قى قىق قىزىل خوراز ئەركەك چىشى،
سوغۇقدىن نان بېرىدۇ مەزلۇم كىشى.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

Qi qi qiq qizil xoraz erkek çişi,
Soğuñdin nan béridu mezlum kişi.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan
Muhemmet ümmetige şu remizan.

روزىنىڭ ئونى كۈنى قادىر كۈنى،
بۇلتۇرقى مۇسۇلمانلار بۇيىل قېنى.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

Roziniñ oni küni qadir küni,
Bulturqi musulmanlar buyil qéni.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

بۇ روزا ئۆتسە يەنە روزا كېلۇر،
كىم ئۆلۈپ كىم تېرىلۇر ئاللاھ بىلۇر.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

Bu roza ötse yene roza kélur,
Kim ölüp kim térilur Allah bilur.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

ئىشىگىڭنىڭ باشىدا ئاي كۆرىنەر،
ھەممە ئۆيدىن مۇشۇ ئۆي باي كۆرىنەر.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

Işigiñniñ başida ay köriner,
Hemme öydin muşu öy bay köriner.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

روزىدا ئۆلتۈرگىنىڭ كۆك لاله قوي،
گۆشىنى ئۆزۈڭ يېسەڭ دۆشىنى قوي.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

Rozida öltürginiñ kök lale qoy,
Göşini özüñ yéseñ döşini qoy.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

سېغىزخان سايرىشىدۇ ساي باشىدا،
ئۆلتۈرگەن مالىڭ قېنى ئاي باشىدا.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

Séğizxan sayrişidu say başida,
Öltürgen maliñ qéni ay başida.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

ئاق ئۆيۈڭ، ئاپپاق ئۆيۈڭ ئوردا بولۇر،
ئۆيۈڭدە بىر ئوغلۇڭ با موللا بولۇر.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

Aq öyüñ, appaq öyüñ orda bolur,
Öyüñde bir oğluñ ba molla bolur.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

ئۆيلىرىڭنىڭ ئارقىسى قوينىڭ ئىزى،
ۋاي چىقىپ نان بەسلە باينىڭ قىزى.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

Öyliriñniñ arqisi qoyniñ izi,
Way çiqip nan besile bayniñ qizi.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

قوزۇقنى ئۇ يەگە قاق، بۇ يەگە قاق،
كۈندۈكتە ئۇن قالمىسا خالتاڭنى قاق.

Qozuqni u yege qaq, bu yege qaq,
Kündükte un qalmisa xaltañni qaq.

رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمزان.

Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

بۇ روزا ئوتتوز كۈنلۈك مېھمانىدۇر،
روزىنى تۇتمىغانلار گۇنا بولۇر.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمزان.

Bu roza ottuz künlük méhmanidur,
Rozini tutmiğanlar guna bolur.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan
Muhemmet ümmetige şu remizan.

ئاق يىلان ئاپپاق يىلان قىر ماڭسىلا.
مۇسۇلمان بەندە بولساڭ ئويغانسىلا.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمزان.

Aq yilan appaq yilan qir mañsila.
Musulman bende bolsañ oyğansila.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan
Muhemmet ümmetige şu remizan.

ھەر يەردە شۇنچە ئېيتسام كەچ بولىدۇ،
بەرگىنىڭ بەرمىگىنىڭ ئەش بولىدۇ.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمزان.

Her yerde şunçe éytsam keç bolidu,
Berginiñ bermiginiñ eş bolidu.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

بۇ ئوتۇن ئاپپاق ئوتۇن، قاقشال ئوتۇن،
ھەمزانچىغا نان بەرمىگەن ياماں خوتۇن.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمزان.

Bu otun appaq otun qaqşal otun,
Hemzançiğa nan bermigen yaman xotun
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

بۇ ئالەم بەجايى كەپتەرخانىدۇر،
بىرى ئۇچسا بىرى كېلىپ قونىدۇ.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمزان.

Bu alem bejayi kepterxanidur,
Biri uçsa biri kélip qonidu.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

موماي قوپتى كۈندۈكتىن ئۇن ئالغىلى،
كۈندۈك ئۆرۈلدى مومايىنى باسقىلى.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمزان.

Momay qopti kündüktin un alğili,
Kündük örüldi momayni basqili.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

بوۋاي قوپتى قوتاندىن قوي تۇتقىلى،
قوغا ئۆرۈلدى بوۋاينى باسقىلى.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمزان.

Boway qopti qotandin qoy tutqili,
Qoğa örüldi bowayni basqili.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

ئىشىكنىڭ بېشىدىكى قوي بېشىمۇ،
بىر پارچە زاغرا نان ئاتاڭنىڭ ئېشىمۇ.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمزان.

Işikniñ béşidiki qoy béşimu,
Bir parçe zağra nan atañniñ éşimu.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

ئۆيىڭنىڭ ئالدى كەينى خاندۇ پۇرچاق،
ئۆيىڭدە بىر ئوغلۇڭ با چۆمۈش قاپاق.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمزان.

Öyiñniñ aldi keyni xandu purçaq,
Öyiñde bir oğluñ ba çömüş qapaq.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

ئۆيۈڭنىڭ ئۈستى ئاستى يانتاق ئوتۇن،
ئۆيىڭدىن بىر چىقمىدىڭ مايماق خوتۇن.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

پەيغەمبەر مىندى بوز ئاتنىڭ يالىغا،
سالدى قامچا كىردى جەڭنىڭ يولىغا.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

ئۆيىڭنىڭ ئىچى تېشى پۈرچاقلىق،
خۇدايىم پەرزەنت بەرگەي مۇنچاقلىق.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

ئۆيىڭىزنىڭ چۆرىسى قوينىڭ ئىزى،
ئوي كۆزى ياغلىق بىرەر بايىنىڭ قىزى.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

پەيغەمبەر ئوغلى ھەسەن ياقۇپ ئىكەن،
خۇدانىڭ كالامىنى ئوقۇر ئىكەن.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

رامىزان ئېيتىپ كەلدۇق ئىشىگىڭگە،
خۇدايىم ئوغۇل بەرسۇن بۆشۈگۈڭگە.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

بىلىجان ئويىنىشىدۇ كۆل چىكىدە،
قۇشناچىم ئۇن بىرىدۇ چۆچىكىدە.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

ئاسماندىن لەيلەپ چۈشكەن مەللە پاتا،
ئۆيۈڭدە نەزىر قىلساڭ خىزىر ئاتا.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

رەمىزان ئېيتىپ ئېيتىپ ھارمايمىز،
ئالتە نان بەرمىگىچە يانمايمىز.
رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
مۇھەممەت ئۈممەتىگە شۇ رەمىزان.

رەببىمى ئاللاھ رەببىمى ئاللاھ رەمىزان،
خوش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رەمىزان.

توپلاپ تەييارلىغۇچى: مېھرۇللاھ تەۋەككۈل (تۇركىيە)

2021 - يىلى 13 - ئاپرېل

Öyüñniñ üsti asti yantaq otun,
Öyiñdin bir çiqmidiñ maymaq xotun.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

Peyġember mindi boz atniñ yaliġa,
Saldi qamça kirdi jeñniñ yoliġa.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

Öyiñniñ içi téşi purçaqliq,
Xudayim perzent bergey munçaqliq.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

Öyiñizniñ çörisi qoyniñ izi,
Oy közi yaġliq birer bayniñ qizi.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

Peyġember oġli Hesen, Yaqup iken,
Xudaniñ kalamini oqur iken.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

Ramizan éytip kelduq işigiñge,
Xudayim oġul bersun böşügüñge.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

Bilijan oynişidu köl çikide,
Quşnaçim un biridu çöçikide.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

Asmandin leylep çüşken melle pata,
Öyüñde nezir qilsañ Xizir ata.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

Remizan éytip éytip harmaymiz,
Alte nan bermigiçe yanmaymiz.
Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Muhemmet ümmetige şu remizan.

Rebbimi Allah rebbimi Allah remizan,
Xoş mubarek kélidu şu remizan.

Toplap teyyarliġuçi: Méhrullah Tevekkul

ئابدۇسەمەت مامۇتنىڭ پەرزەنت تەربىيەسى

(ھېكايە)

پەرھات تۇرسۇن

1991- يىلى 7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى چۈشتىن كېيىن ئابدۇسەمەت مامۇت ئىشتىن بالدۇر قايتىپ كەلدى، چۈنكى بۈ كۈن ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىدى. ئابدۇسەمەت مامۇت بالىسىنىمۇ يەسلىدىن بالدۇر ئېلىپ چىقىپ ئۆيدە ئايالى رۇقىيە ھاشىمنىڭ ئىشتىن قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئىشتىن قايتىپ كېلىشىگە يەنە قىرىق نەچچە مىنۇت ۋاقتى بار ئىدى، شۇڭا ئۇ ئايالى كەلگىچە بالىسىغا يەسلى تاپشۇرۇقىنى ئىشلىشىپ بەرمەكچى بولدى. ئۇ بۈ بالىنى ئالىم قىلىپ تەربىيەلەشكە بەكمۇ ئالدىراپ كەتكەن بولۇپ، دائىم ئۇنىڭغا بىر نەرسە ئۆگىتىسەن دەپ ئايالىنى زورلايتتى. رۇقىيە ئۆي ئىشى بىلەن بولۇپ كېتىپ بۇنىڭغا كۆڭۈلشمىسە ئۇ قاتتىق چېچىلىپ ئايالىنى تىللايتتى. رۇقىيە بالىسىنىڭ دەپتەر قەلەمنى كۆرسىلا چىرايىدا بىزارلىق ئىپادىلىنىدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ:

– بۇنداق قىلىۋەرسىڭىز، بۇ بالا بىر نەرسە ئۆگىنىشكە قىيىنغ بولۇپ كېتىدۇ. ئۇنى ئاخىرى مۇشۇنداق قىلىپ يۈرۈپ دەپتەر قەلەمگە ئۆچ قىلىۋېتىدىغان بولدىڭىز. ئۇ تېخى كىچىك تۇرسا مەكتەپكە كىرگەنده ئۆگەنمەمدۇ.

– سەن بىلمەيسەن، بۇ بالا، ئاجايىپ ئەقىللىق، بىز ئۇنىڭ بۇ ئارتۇقچىلىقى بىلەن ئۇنى كىچىكىدىنلا تۇتۇۋېلىپ يېتىشتۇرۇپ چىقمىساق، بوش قويۇۋەتسەك، ئۆگىنىشكە قىزىقماي، ئويۇنغا بېرىلىدىغان قىلىپ كۆندۈرۈپ قويساق، كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالىمىز. ھەممىسى كۆنۈشكە باغلىق.

ئۇلارنىڭ بالا تەربىيەلەش ھەققىدىكى بىر بىرىگە تۇپتىن ئوخشىمايدىغان قاراشلىرىنىڭ قايسى توغرا قايسى خاتا بىلىپ بولمايتتى، چۈنكى ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئۆزىگە چۈشلۈق ريجىسى بار ئىدى.

ئابدۇسەمەت مامۇت بالا تەربىيەلەش ھەققىدىكى كىتابلارنىڭ ھەممىنى ئايالىنىڭ ئېغىر ئاياقلىقىنى ئۇققاندىلا سېتىۋالغان بولۇپ، كۈندە بۇ ھەقتىكى كىتابلارنى كۆرەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھاياتىدىكى ياخشى ئوقۇيالمىغانلىقتىن ئىبارەت بۇ كەمتۈكلۈكنى بالىسى ئارقىلىق تولدۇرۇپ، ئۆزىنى مۇكەممەل ھېس قىلىشنى ئويلايتتى. تالانتلىق بالا تەربىيەلەش توغرىسىدىكى كىتابلاردىكى تەسەۋۋۇرلار ئۇنى ئاجايىپ خام خىياللارغا غەرق قىلىپ، ئۇنى خام خىيال ئەسەبىيلىكىگە گىرىپتار قىلىپ قويغىلى تاس قالاتتى.

بۇ كىتابلار ئىچىدە، ئۇ ئۇيغۇرغا ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدىغان، بېشىنىڭ ئېچىلىپ قالغان چوققىسىدىكى قىزىللىقنى ھېساب قىلمىغاندا، قاپ قارا چىرايىدا زادىلا قاندىن ئەسەر بولمىغان بىر ئادەمنىڭ قەدىمكى كىتابلاردىن تېرىپ تۆشەپ يازغان كىتابى، ئۇنىڭدا پەيدا قىلغان ھاياجاننى دۇنيادىكى ھەرقانداق

گۈزەللىكى ناز كەرەشمىسىنىڭ پەيدا قىلالايدىغىنىغا ئىشەنمەيتتى. ئۇنىڭ كىتابىنى ئوقۇسا، ئۇنىڭ كىتابلىرىدىكى سۆزلەر ئۆزىنىڭكىدەكلا تۇيۇلۇپ كېتەتتى. بەلكى ئۇنى ئەڭ ھاياجانلاندۇرغىنى بۇنداق كىتابنى ئۆزىنىڭمۇ يازالايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەنلىكى بولسا كېرەك. ئۇ ئۆزىدەك مەكتەپتە تۇرۇۋاتقان ئوقۇيالمىغان، دۆتلىكى سەۋەبىدىن دائىم كىشىلەرنىڭ مەسخىرىسىگە قالىدىغان بىر ئادەمنىڭمۇ بۇنداق كىتابلارنى يېزىپ، باشقىلارغا بالا تەربىيەلەشنى ئۆگىتەلەيدىغانلىقىنى ئويلىسا بىردىنلا يۇرىكى سېلىپ كېتەتتى.

ئۇ يەسلىنىڭ بەرگەن تاپشۇرىقىغا قاردى، ئۇنىڭدا ئائىلە باشلىقلىرىدىن بالىغا بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرىپ، ئاندىن بالىغا بۇ ھېكايىنى قايتا بايان قىلدۇرۇش تەلەپ قىلىنغان ئىدى. ئۇ بۇنداق تاپشۇرۇقلاردىن ناھايىتى رازىمەن ئىدى ۋە بەكمۇ ئەستايىدىللىق بىلەن ئىشلەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بالىسىغا بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ ھېكايىدە بىر نامراتنىڭ دەرد ئەلەم ئىچىدە چىقىش يولى تاپالماي ئۆلۈۋېلىشنى ئويلاپ تۇرسا، بىر ئاقساق چولاق ئادەمنىڭ پەيدا بولغانلىقى. ئۇنىڭ ئۈمىدۋار ھالىتىنى كۆرۈپ، ئۆلۈۋېلىش ئالدىدا تۇرغان بۇ ئادەمنىڭ بىردىنلا روھىدا پارلاش يۇز بېرىپ، قارارىنى ئۆزگەرتكەنلىكى ھېكايە قىلىنغان ئىدى. ئۇ ھېكايىنى ئاشۇ بالا تەربىيەلەش ۋە ئائىلىنى قانداق باشقۇرۇش توغرىسىدىكى كىتابلارنىڭ بىرىدە ئوقۇغان ئىدى. لېكىن قايسى كىتابتا ئوقۇغانلىقى ئېنىق ئېسىدە يوق. لېكىن بۇ ئۇنىڭغا ئەڭ تەسىر قىلغان، تەربىيەۋى ئەھمىيىتى ئەڭ چوڭقۇر بىلىنگەن بىر ھېكايە ئىدى.

– باشقىنى ئېيتىپ بەر، بۇ ھېكايە قىزىق ئەمەسكەن

بالا نارازىلىق بىلەن ئېغىزلىرىنى پۈرۈشتۈردى. ئۇنىڭ ئېغىزلىرىنى پۈرۈشتۈرۈشى ئاپىسىغا ئوخشايتتى. ئابدۇسەمەت مامۇت بالىسىنىڭ ئاپىسىغا ئوخشاپ كېتىدىغان تەرەپلىرىنى كۆرسە، بىر تەرەپتىن ئاچچىقى تۇتسىمۇ يەنە بىر تەرەپتىن رازى بولاتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئاپىسىنىڭ قاراشلىرى ۋە لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرىشىدىن بىر خىل چېچەنلىك چىقىپ تۇراتتى.

بالىنىڭ ئۇ ئېيتىپ بەرمەكچى بولغان شۇنداق ئېسىل ھېكايىنى ياقتۇرمىغانلىقى ئۇنىڭ قاتتىق كۆڭلىگە كەلدى، بۇ تازا ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى ئەمەس ئىدى. بۇ خىل نەسىھەتلىك ھېكايىلەر ئازىيىپ كېتىۋاتقاندا، بۇنداق ھېكايىلارنى بالىلارغا ياقتۇرغۇزۇش ئارقىلىق ساقلاپ قالمىسا، بارا بارا بۇنداق يول كۆرسىتىدىغان ھېكايىلەر يوقۇلۇپ، ئىنسانلار قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالىدىغاندەك ھېس قىلاتتى.

– بۇنىڭدىنمۇ ياخشى ھېكايە بولامدۇ، قانداق ھېكايە سۆزلەپ بەرسەم بولاتتى ئەمىسە؟

– شاھزادە بىلەن مەلىكە تويى قىلىدىغانلىقى.

بۇ گەپ ئابدۇسەمەت مامۇتنىڭ غەزىپىنى قىزىق گەز ئۆرلىتىۋەتتى. ئايالىنىڭ ئىشتىن قايتىپ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى بولمىسا ئۇ ئوغلىنى قاتتىق بىر تەستەك سالغان بولاتتى. بۇ بالا ھېلىتىن ئاشۇنداق غەرىبنىڭ چېرىك ئىدىيەسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىسا قانداق بولىدۇ. ئۇ ئىلگىرىلا كۆيدۈم پىشتىم دەپ يېزىلغان كىتابلارنىڭ ھەممىنىڭ ئوتقا تاشلىنىدىغان، «كۆيدۈم- پىشتىم» دەپ ئەسەر يازغان يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دارغا ئېسىلىدىغان بىر دەۋرلەرنىڭ كېلىشىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى. قېرىشقاندەك ئەمدى ئوغلى بەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا بۇ مەنىۋى زەھەرگە دۇچ كەپتۇ.

ئۇ ئوغلىنى بىر تەس تەك ئۇرۇش ئۇچۇن كۆتۈرگەن قولىنى دەرھال چۈشۈرۈۋالدى. چۈنكى ئايالى رۇقىيە ھاشىم قايتىپ كەلگەندە، بالىسىنىڭ يىغلاپ جاھانىنى بېشىغا كىيىۋاتقان ھالدا كۆرسە، ئەر ئايال ئوتتۇرىسىدا بىر مۇنچە كۆڭۈلسىزلىك يۈز بېرىدۇ. بالا ئۇنىڭ ھەرىكىتىگە ھەم ھەيرانلىق ھەم قورقۇنچ بىلەن قاراپ قالغان ئىدى. نېمە ئىش بولغانلىقىنى دەرھال بىلىپ يېتەلمىگەچكە، پەقەت ھەممە ئىش ئۆتۈپ كېتىپ بولغاندىن كېيىنلا ئاندىن بالا كۆزىنى يۇمۇپ تەستەكنىڭ تېگىشىنى كۆتتى. بۇنى كۆرۈپ بالىنىڭ ئىنكاسىنىڭ ئاستىلىقىنى ھېس قىلغان ئابدۇسەمەت مامۇتنىڭ تېخىمۇ خۇيى تۇتتى.

ئابدۇسەمەت مامۇت بىردەمدىن كېيىن تەستە روھىي كەيپىياتىنى تۇراقلاشتۇرۇپ ئوغلىغا چۈشەندۈردى:

– شاھزادە بىلەن مەلىكە توغرىسىدىكى ھېكايىلەر ياخشى ئەمەس، ئۇ ئادەمنى چىرىتىدۇ.

– چىرىتىدۇ دېگەن نېمە دېگەن گەپ؟

– سېسىتىدۇ دېگەن گەپ، مەسىلەن ئۆتكەندە ئۆيگە ئەكىرگەن ئۆرۈك سېسىپ قاپتىغۇ، شۇنىڭدەك...

بالا دادىسىغا يېقىن كېلىپ ئېيتتى:

– مېنى پۇراپ باقە، سېسىپ قالمىغاندىمەن يەنە؟ بىزنىڭ يەسلىدە كۈندە بىز تېلېۋىزوردا ئاق- قار مەلىكىنىڭ ھېكايىسىنى كۆرۈمىز، لېكىن بىزنىڭ يەسلىدىكى بالىلار سېسىپ قالمىدىغۇ.

– مېنىڭ دېگىنىم روھىي جەھەتتىكى چىرىش.

– روھىي جەھەت دېگەن نېمە ؟

– ماۋۇ مېڭە – دېدى ئابدۇسەمەت مامۇت ئاچچىقىدا ئۆز مېڭىسىنى نوقۇپ تۇرۇپ.

بالا بېشىنى تۆتۈپ باقتى.

– چىرىمەپتىغۇ.

– بولدى قورۇق گەپنى قوي، ئىش قىلىپ ئۇنداق

www.uyghurktap.com

ھېكايىلەر ياخشى ئەمەس، ھېكايە دېگەننىڭ تەربىيەۋى ئەھمىيىتى بولۇش كېرەك.

– تەربىيەۋى ئەھمىيىتى دېگەن نېمە ؟

– ساڭا قانداق ئادەم بولۇشنى ئۆگىتىش دېگەن گەپ.

بالا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

– ئادەم بولۇشنى ئۆگەنمىسەممۇ مەن ئادەمغۇ. ئادەم بولۇشنىمۇ ئۆگىنىش كېتەمدۇ؟ ئەگەر بۇنداق ھېكايىنى ئاڭلاپ ئادەم بولۇشنى ئۆگىنىۋالمىدىغان ئىش بولسا، قوشنىمىزنىڭ بالىسى يوق، بۇنى قوشنىمىزنىڭ مۇشۇكىگە سۆزلەپ بەرسەڭ بولغىدەك، ئۇ بۇنداق ھېكايىنى ئاڭلاۋەرسە ئادەمگە ئايلىنىپ قوشنىمىزغا بالا بولسۇن... ياق راست بولمىغۇدەك. ئۇ مۇشۇك بەك قېرى بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپ بىر قېرى بوۋايغا ئايلىنىپ قالسا، ئۇ ئۆيدە بوۋايدىن ئىككىسى بار بولۇپ قالمىدىكەن.

– سەن نېمانچە دۆت، مېنى دورىماي ئاپاڭنىلا دوربىغانسەن دە! گەپ قىلمىشلىرىڭمۇ ئاپاڭغىلا ئوخشاش بىمەنە!

ئابدۇسەمەت مامۇت ئوغلىنىڭ يەنە «بىمەنە» دېگەن نېمە دەپ سوراپ ئاۋارە قىلمىشىدىن ئەنسىرەپ دەرھال گەپنى ئەسلى تېمىغا يۆتكىۋالدى. ئۇ ئوغلىنىڭ توختىماي سوئال سوراشلىرىدىن بىزار ئىدى. ئايالى بولسا «بۇ ئۇنىڭ ئەقىللىق ئىكەنلىكىدىن، ئۇ ھەرقانداق بىر نەرسىنى يېپىدىن يېڭىسىغىچە بىلىۋالمىغىچە خاتىرجەم بولمايدۇ، بۇ ئۇنىڭ كاللا ئىشلىتىشكە ۋە تەپەككۇر قىلىشقا ئامراقلىقىنىڭ ئىپادىسى دەيتتى ۋە ئۇنىڭ سوئاللىرىغا ئەستايىدىل جاۋاب بېرىش ئاتا ئانىنىڭ مەسئۇلىيىتى» دەپ قارايتتى.

ئابدۇسەمەت مامۇتمۇ قايسىدۇر بىر كىتابتىن سوئالنى كۆپ سورىغان بالا ئەقىللىق بالا ھېسابلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ سوئالىنى بىمەنە دەپ قارىمايدىغانلىقىغا جاۋاب بېرىش لازىم، چۈنكى چوڭلار ئۇچۇن بىمەنە تۇيۇلغان نەرسە ئۇلار ئۈچۇن قىلچىمۇ بىمەنە ئەمەس دېگەن مەزمۇندىكى گەپلەرنى ئوقۇغانىدەك قىلغان ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ھەرقانداق سوئالىغا ئەستايىدىل جاۋاب بېرىشىم كېرەك دەپ ئويلايتتى، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئوغلىنىڭ بىمەنە سوئاللىرىغا چىدىيالمايلا قالاتتى.

ئابدۇسەمەت مامۇت ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى. بالا ئىلاجسىزلىق كەيپىياتىدا ھېكايىنى ئاڭلىدى. ھېكايىغا قىزىقمىغانلىقى ئۈچۇن ھېچقانداق سوئالمۇ سورىمىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ مانا مۇشۇنداق ئېسىل ھېكايە توغرىسىدا سوئال سورىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. قانچىلىك كۆپ سوئال بولسىمۇ جاۋاب بېرىشكە تەييار ئىدى. لېكىن قېرىشقاندەك ئوغلى سوئال سورىمىدى.

– ئاڭلاۋاتامسەن؟ –دەپ سوراپ قويىاتتى ئۇ پات پات.

– ئاڭلاۋاتىمەن، – بالا سوغۇقلا جاۋاب بېرەتتى.

بىر چاغدا ھېكايىدىكى ئۆلۈۋېلىش توغرىسىدىكى بايانغا كەلگەندە بالا تۈيۈقسىز سوراپ قالدى.

– ئۆلۈۋېلىش دېگەن نېمە ؟

– ئۆلۈۋېلىش دېگەن ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈش دېگەن گەپ.

بالا ھەيرانلىق بىلەن يەنە سورىدى.

– قاراقچىلارنى ئۆلتۈرمەي ئۆزىنى ئۆلتۈرەمدۇ؟ ئۇنىڭ ئۆزى قاراقچىمۇ يا؟ ئەگەر شۇنداق بولسا مەن قاراقچىنىڭ ھېكايىسىغا ئامراق ئىدىم، ئەمىسە ھېكايەڭنى ئاڭلاي.

– ياشىغۇسى كەلمىگەن ئادەم ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالمىدۇ.

– ئۆزىنى ئۆزى قانداق ئۆلتۈرىدۇ، قىلچۇزلىق قىلىدىغان يەنە بىر ئادەم بولمىسا؟

بالا تېخىمۇ ھەيران قالماقتا ئىدى.

– ئېسىلىپ ئۆلۈۋالمىدۇ؟

بۇ گەپ بالىنى تېخىمۇ قايمۇقتۇرىۋەتكەن ئىدى. ئابدۇسەمەت مامۇت ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، بالىغا بۇنى ئاخىرىغىچە چۈشەندۈرۈش نىيىتىگە كەلدى. چۈنكى بۇنداق بىر ئېسىل ھېكايىنى بالىغا ياخشى چۈشەندۈرۈپ قويمىغاندا، بۇ بالا كەلگۈسىدە چوڭ بولۇپ پەرھات تۇرسۇننىڭ «ئۆلۈۋېلىش سەنئىتى» دەك ھەممە يېرى زەھەر بىلەن تولغان بىر ئەسەرنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ يامان تەسىرىنى يۇقتۇرۇپ چۈشكۈنلىشىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا بۇنداق چۈشكۈنلۈككە قارشى، ياخشى ھېكايە بىلىرنى پەرھات تۇرسۇننىڭ زەھىرىدىن قۇتقۇزۇشتەكى كەم بولسا بولمايدىغان ياخشى دورا. بۇ ھېكايىنى ئاڭلىغان ئادەم ئۆمۈر بويى ھەرگىزمۇ چۈشكۈنلەشمەيدۇ. توپىغا ئارىلاش، خۇددى چاۋار خەستەك، بىر ئۆمۈر باشقىلارنىڭ ئايالقىرى ئاستىدا يەنچىلىپ يۈرسىمۇ چۈشۈنلەشمەيدۇ. خالاغا بېشىچىلاپ تىقىۋەتسىڭىزمۇ روھى كۆتۈرەڭگۈ ھالدا ھەجىيىپ تۇرغىنى تۇرغان.

– پەرھات تۇرسۇنغا ئوخشاش چۈشكۈن بەزى ئادەملەر، ئۆلۈۋېلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ...

بالا ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:

– پەرھات تۇرسۇن دېگەن كىم؟

ئابدۇسەمەت مامۇت چېچىلدى:

– ئۇ ئىپلاس يازغۇچىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغۇم يوق.

– زادى كىم؟ – بالا چىكۈ تۇرۇۋالدى.

– كىم بولاتتى شۇ تاپتا بىزنى تەسۋىرلەپ «ئابدۇسەمەت مامۇتنىڭ پەرزەنت تەربىيەسى» دېگەن مۇشۇ تايىنى يوق ھېكايىنى يېزىۋاتقان ئادەم شۇ بولمامدۇ.

– ئۇ ئۆلۈۋالغانمۇ؟

– ياق، ئۇنىڭ زەھەرلىك يېرى ئۆزى ئۆلۈۋېلىشنى خالىماي تۇرۇپ، باشقىلارنى ئۆلتۈرۈۋېلىشقا كۈشكۈرتىدۇ. ئۆلتۈرۈلىش ياخشى ئىش بولسا ئاۋۋال ئۆزى ئۆلتۈرۈلسۇن كۆرسىتىپ قويسا بولمامدۇ.

– ئادەم ئۆزىنى ئۆزى قانداق ئۆلتۈرىدۇ؟ ئۆزى بىلەن ئۆزى قىلىچۋازلىق قىلامدۇ؟

– ياق.

– ئەمسە ئۆزى بىلەن ئۆزى كىنودا ساقچى بىلەن جىنايەتچى ئېتىشقاندەك ئېتىشامدۇ يا؟

– ياق، ئۆزىنى ئۆزى ئارغامچىغا بىلەن تورۇسقا ئاسىدۇ.

بالا كۈلۈپ كەتتى.

– تورۇسقا ئېسىپ قويۇپ ئۆزىنى كالتەك بىلەن ئۇرامدۇ؟ سەنمۇ بەزىدە مېنى گەپ ئاڭلىمىساڭ تورۇسقا ئاسىمەن دەيتتىڭغۇ.

– ئۇنداق ئەمەس، – ئابدۇسەمەت مامۇت ئوغلىغا مەسىلىلەرنى چۈشەندۈرۈشتە بۇنداق ئەستايىدىل بولۇپ باقمىغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ تۇيۇقسىز بۇ قەدەر سوغۇققان ۋە ئەستايىدىل بولۇپ كەتكىنىگە ئۆزىمۇ ھەيران قالدى، – ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى تورۇسقا چىڭ بېكىتىپ تۇرۇپ، يەنە بىر ئۇچىنى سىرتماق قىلىدۇ، ئاندىن سىرتماقنى بوينىنى كىرگۈزۈپ تۇرۇپ ئۆزىنى قويۇپ بەرسە ئۆلىدۇ.

بالا بۇنى چۈشىنىشكە يېقىنمۇ كەلمىگەندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ يوغان يوغان كۆزلىرى سوئاللارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. كۆز نۇرىنى ھەرقانچە كۆزنىڭ ئىچىگە يىغىپمۇ يەنە گەپنىڭ تېگىگە يېتەلمەي، ئاندىن كۆزلىرىدىكى نۇر يەنە چېچىلىپ كېتەتتى.

– ئۇ ئارغامچىغا ئېسىلغاندىن كېيىن ئۇنى كىم ئۆلتۈرىدۇ؟ ئۆيگە قاراقچىدىن بەرەرسى كىرەمدۇ يا؟

– ئۇنى ئارغامچا ئۆلتۈرىدۇ.

– ئارغامچىمۇ ئادەم ئۆلتۈرەمدۇ؟ يا ئۇ قاراقچى بولمىسا. پەقەت قاراقچىلا ئادەم ئۆلتۈرىدۇ، ئاندىن قاراقچىلارنى ئەلى بابا ئۆلتۈرىدۇ.

– بۇ مۇنداق ئىش...

ئابدۇسەمەت مامۇت ئاخىرى ئوغلىغا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈشنى كونكرېت قىلىپ چۈشەندۈرمەكچى بولدى. بولمىسا شۇنچە ئېسىل ھېكايىنىڭ تەربىيەۋى ئەھمىيىتى بولماي قالىدىغان خەۋپ تۇغۇلۇۋاتاتتى.

ئابدۇسەمەت مامۇت يەر ئاستى ئۆيگە كىرىپ، ئالدىنقى يىلى قۇربانلىق قىلغاندا قوي باغلاپ ئېلىپ كەلگەن ئارغامچىنى ئېلىپ چىقتى. ئارغامچا مۇشۇ ھېكايىدەك قىسقىلا بولسىمۇ، بالىغا ئۆلۈۋېلىشنى چۈشەندۈرۈشكە يېتىدىغاندەك قىلاتتى. ئۇ ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى سىرتماق شەكلىگە كىرگۈزدى. ئۆيىنىڭ تورۇسىدا كىشىنى بىزار قىلىپ ئۆيىنىڭ ھۆسنىنى كۆرۈمسىز قىلىپ تۇرغان پار تۇرۇبىسى بار ئىدى. ئۇ تۇرۇبا ئورناتقۇچىلاردا زادىلا گۇزەللىك تۇيغۇسى يوقلىقىنى بىر نەچچە يىلدىن بېرى قارغاپ كەلگەن ئىدى. ئۇ ھېچقانداق ئۆيدە تۇرۇبىنى بۇنداق مېھمانخانا ئۆيىنىڭ تورۇسىدىن ئۆتكۈزگەننى كۆرۈپ باقمىغان ئىدى. بۇنى لايىھەلىگەن ئەبلەخ نېمىنى ئويلىدىكىن تاڭ!

ئابدۇسەمەت مامۇت ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى تورۇستىكى پار تۇرۇبىسىغا باغلىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ سىرتماق بىردىنلا ۋەھىمىلىك ساڭگىلاپ تورۇستا پەيدا بولدى. لېكىن ئۇ بەك قىسقا ئىدى. ئۇنىڭغا بوينىنى سېلىپ كۆرسىتەي دېسە ئۆيدىكى ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىگە چىقىسىمۇ بويى يەتمەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەنە بىر قېتىم ئاشۇ چاشقانلار قۇتراپ تۇرغان مەينەت ھەم قاراڭغۇ يەر ئاستى ئۆيىگە چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى. ئۇ يەر ئاستى ئۆيىنىڭ ئاچقۇچىنى قولىغا ئېلىۋېتىپ تامدىكى سائەتكە قارىسا ئايالى رۇقىيە ھاشىم كېلىدىغان ۋاقىت توشۇپ ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. بەلكى يولدا قاتناش قىس تاڭ بولۇپ كەتكەندۇ دەپ ئويلىدى ئۇ. ئايالىنىڭ يوغان ۋە قوپال تۈكلەر بېسىپ كەتكەن پۇتلىرىنىڭ بوسۇغىدىن دەسلەپ كىرىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغاچ. بۇرۇن ئايالىنىڭ بىلەك ۋە پاقالچاقلىرى بۇنداق تۈكلۈك ئەمەس ئىدى، يېقىنقى بىر ئىككى يىلدىن بېرى خۇددى قاۋاننىڭ تۈكىدەك تۇم ۋە تىك ئۆسكەن تۈكلەر پەيدا بولۇپ كەتتى. لېكىن ئايالى ئۇنىڭ پايپاق كىيمۇال دېگىنىگە ئۇنماستىن، ئاشۇ تۈكلىرىنى كۆرسىتىپ يالاڭ پاقالچاق يۇرەتتى. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ئايالالارنىڭ بىلەك ۋە پاقالچاقلىرىغا تۈك چىقىپ كېتىش، ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىنىڭ سۇسلىشىپ كېتىشىدىن ئىكەن. ئىلگىرى چىرايى ئانچە چىرايلىق بولمىسىمۇ ئادەمگە يېقىملىق بۇ ئايال خېلىلا رومانتىك ئىدى. ھەر قېتىم ئابدۇسەمەت مامۇتنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولسا ئۇنى ئالاھىدە سوۋغاتلار بىلەن قۇتلۇقلايتتى، بىر ئىككى يىل، بەلكىم ئۇچ تۆت يىل بولغاندۇ، بۇنداق ئىشلارمۇ قالدى.

ئابدۇسەمەت مامۇت يەر ئاستى ئۆيگە كىرىپ، پۈتلىرى ئۇزۇن، لېكىن ئۆزى كىچىك كەلگەن بىر ئورۇندۇقنى ئالدى. چاشقانلار ئاۋازى خۇددى پولۇنىڭ ئىچىدە شېغىل چاينىۋالغان ئادەمنىڭ ئاغزىدىن چىققان ئاۋازدەك ئاۋاز چىقىرىپ ئۇ يەردە تېپىرلاشقان پېتى قالدى.

ئابدۇسەمەت مامۇت توپا بېسىپ كەتكەن ئورۇندۇقنى قەغەز بىلەن سۈرتتى، لېكىن ئۇ پاكىزلانماستىن تېخىمۇ يىرگىنچلىك ۋە رەسۋا ھالەتكە كىرىپ قالدى . ئۇنىڭ ئۇستى مايلىشاڭغۇ ئىدى. بەلكى ئايالى بىر مەزگىل ئۇنىڭ ئۇستىگە ماي تۆكمىنى قويغان بولسا كېرەك. ئۇ چاي ئۈستىلىنى ئارغامچا ئېسىلغان جاينىڭ دەل ئاستىغا قىلىپ تارتىپ كەلدى – دە، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەر ئاستىدىن ئېلىپ چىققان ئورۇندۇقنى قويۇپ ئۈستىگە چىقتى. بوينىنى سوزۇپ بېقىۋىدى دەل يەتتى.

– قارا، مانا مۇنداق قىلىدۇ! – ئۇ ئوغلىنىڭ دىققىتىنى تارتا يىغىپ كۆرمەسلىكىدىن ئەنسىرەپ ئۇنى چاقىرىپ ئۆزىگە قاراشقا بۇيرىدى. ئوغلى ئۇنىڭ ھەربىكىتىگە بىر بىرلەپ قاراپ تۇردى.

ئابدۇسەمەت مامۇت سىرتماق ئىچىگە بوينىنى سېلىپ كۈلدى.

– مانا مۇشۇنداق بويۇننى ئېسىلغاندىن كېيىن ئورۇندۇقنى ئىتتىرىۋېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئارغامچا ئۆلۈۋالغۇچىنىڭ بوينىنى قىسىپ...

ئابدۇسەمەت مامۇت شۇنداق دەۋاتقاندا ھېلىقى پۈتلىرى ئۇزۇنچاق لېكىن ئۈستى يۇزى كىچىك ئورۇندۇق بىردىنلا ئۆرۈلۈپ كەتتى-دە، ئۇنىڭ بۇيۇك ربجىلەرنى سۆزلەۋاتقان ئاغزىدىكى گېپى ئۈزۈلۈپ قالدى. بالا ئورۇندۇقنىڭ تاراقشىپ ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ئاۋازىدىن چۆچۈپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىش بەكلا قىزىقارلىق تۇيۇلۇپ كەتكەچكە دادىسىغا قاراپ چاۋاك چېلىپ تەنتەنە قىلدى:

– ھو... دادام ئۆلۈۋالدى! ھو... دادام ئۆلۈۋالدى!

رۇقىيە ھاشىم خېلىلا كېچىكىپ كەلدى، ئۇ ئۆيگە قايتىپ كىرگەندە قولىدا خېلى كۆپ نەرسىلەر بار ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئابدۇسەمەت مامۇتنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئۈچۈن تەييارلىغان نەرسىلەردەك قىلاتتى. ئۇ قايسى كۈنى بىر خىزمەتدىشى بىلەن مۇڭدىشىپ قالدى. مۇڭدىشىش جەريانىدا ئۇ ئېرى بىلەن بولغان ھېسسىياتىنىڭ سۇسلىشىپ كەتكەنلىكىنى، ئېرىنىڭ تېنىدە غەيرى پۇراق بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىكى ئادەتتىكى پۇراقلاردىنمۇ بىئارام بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىۋىدى، بېشىدىن جىق ئىسسىق سوغۇق ئۆتكەن ئۇ ئايال رۇقىيە ھاشىمغا بىرمۇنچە ئەقىل كۆرسىتىپ نىكاھ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشنىڭ يوللىرىنى كۆرسەتكەن ئىدى.

ئۇ ئۆيگە كىرىشىگە بالىسى يۇگۇرۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى.

– ھو... دادام ئۆلۈۋالدى! ھو...، دادام ئۆلۈۋالدى!

بالا بۇ قىزىقارلىق مەنزىرىنى ئاپىسىغا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئالدىراپ ئۇنى بىلىكىدىن تارتتى.

– قارا ئاپا، دادام ئۆلۈۋالدى! ھو... دادام ئۆلۈۋالدى! ھو... دادام ئۆلۈۋالدى! ھو... دادام ئۆلۈۋالدى!

رۇقىيە ھاشىم دەسلەپ بالىسىنىڭ گېپىگە كۈلۈپ كەتتى. لېكىن ئۇ ئېرىنىڭ باشقا دادىلارغا ئوخشاش ئوغلى بىلەن بىرەر ئويۇن ئوينىغىنىنى كۆرۈپ باقمىغان ئىدى، شۇڭا بالىسىنىڭ گېپىگە ھەيران قېلىپ ئېرىنىڭ بالىسى بىلەن قانداق ئويۇن ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن مېھمانخانا ئۆيگە كىردى.

ئابدۇسەمەت مامۇتنىڭ تىلى ناھايىتى سەت ساڭگىلاپ تۇراتتى. رۇقىيە ھاشىم ئۇنىڭ تىلىنىڭ بۇنچىۋالا ئۇزۇن ئىكەنلىكىنى ئويلاپ باقمىغان ئىدى. ئارغامچا بويىندىن چىڭ سىقىپ، ئۈستۈنكى تەرەپكە قان يېتىشمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ باش قىسمى ئىششىپ كۆكۈرۈپ كەتكەندەك قىلاتتى. ئۇ تاپتىمۇ توختىماستىن قان ئۇنىڭ مۇقەددەس پەندى نەسىھەتلەر بىلەن تولغان مېڭىسىگە سىڭدىلىپ، مېڭە داۋاملىق ئېسىلىپ كېتىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ ھەربىكەتتىن تامامەن توختىغان تېنىدە مۇشۇ ئېسىلىپ كېتىشتىن ئىبارەت خاتا تۇيغۇدىن باشقا ھېچقانداق ھەربىكەتنى بايقاش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

رۇقىيە ھاشىم بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ پۈت قولىدا جان قالمىدى، تىزلىرى خۇددى ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك بولدى-دە، تىك تۇرالماي لاسسىدە يەردە ئولتۇرۇپ قالدى.

2008- يىل 15 - يانۋار، بېيجىڭ

تاماكا ۋە يېمەكلىكلەرنىڭ ئۆپكە راكى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى

رىسالەت تۇرسۇن* (تۈركىيە)

1.ئۆپكە راكى دېگەن نېمە؟

ئۆپكە راكى ئۆپكە توقۇلمىلىرىدىكى ھۈجەيرىلەرنىڭ توختىماستىن كۆپىيىشى نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدىغان راك كېسىلى تۇرىدۇر. بۇ توختىماستىن كۆپىيىش نەتىجىسىدە راك ھۈجەيرىلىرى ئەتراپتىكى توقۇلمىلارغا ياكى ئۆپكىدىن يىراق بولغان ئەزالارغا يېيىلىپ كېتىشى مۇمكىن. دۇنيا ساغلاملىق مىنىستىرلىقىنىڭ سانلىق مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ئۆپكە راكى دۇنيا بويىچە راك كېسىلى تۈرلىرى ئارىسىدا ئۆلۈش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولغان راك كېسىلى تۈرى ئىكەنلىكى ۋە دۇنيادا ھەر يىلى تەخمىنەن 1.6 مىليون كىشىنىڭ ھاياتىدىن ئايرىلىشىغا سەۋەب بولىدىغانلىقى مەلۇم بولغان. ئۆپكە راكى ئۆلۈش نىسبىتى جەھەتتە ئەرلەردە بىرىنچى ئورۇندا، ئاياللاردا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

2. ئۆپكە راكىنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى:

تاماكا چېكىش ئۆپكە راكىنىڭ ئەڭ مۇھىم سەۋەبىدۇر، بۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە ئۆپكە راكى تاماكا چەكمەيدىغانلاردىمۇ كۆرۈلمەكتە. ئۆپكە راكىغا گىرىپتار بولغان ئەرلەرنىڭ 10%ى، ئاياللارنىڭ 20-25% دە پەيدا بولغان ئۆپكە راكى تاماكا بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان.

3. ئۆپكە راكىنىڭ ئالامەتلىرى:

ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغانلىرى نەپەس ئېلىشىش قىيىنلىشىش، يۆتىلىش(قان ئارىلاش يۆتىلىشىنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋە ئورۇقلاش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇلاردىن سىرت يەنە قىزىش، بوغۇملار ئاغرىش، بەدەن ئاجىزلاش، ھەرىكەت قىلىشتا قىيىنلىش، قول ۋە مۇرە ئاغرىش، يۇتۇشتا قىيىنلىش، كۆكرەك بوشلۇقىدا لېمفا سۈيۇقلۇقى يىغىلىش، ئىشتىھاسىزلىق، قايتا-قايتا تەكرارلانغان ئۆپكە يالليۇغى قاتارلىقلار بار. كۆكرەك قىسمىنى رېنتگېنلىك تەكشۈرۈش، ب تىپلىق ئۇلتىرا ئاۋاز دولقۇنى بىلەن تەكشۈرۈش ئارقىلىق تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ تەكشۈرۈشكە بولىدۇ. ئېنىق دىياگنوز توقۇلما ئۆرنىكى ئېلىپ تەكشۈرۈش ئۇسۇلى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ.

4. ئۆپكە راكىنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى ۋە تاماكا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى:

ئۆپكە راكىنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى ياشنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ئېشىپ ماڭىدۇ. ئادەتتە 50-70 ياش ئارىلىقىدا كۆرۈلىدۇ. دەسلەپكى باسقۇچلاردىكى ساقايىش نىسبىتى 60-70% بولۇپ، بۇ نىسبەت كېيىكى باسقۇچلارغا كەلگەندە 5% نىڭ ئاستىغا چۈشۈپ قالىدۇ.

تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردە، ئۆپكە راكى سەۋەبىدىن ئۆلۈش نىسبىتى ئەرلەردە 92-94%، ئاياللاردا بولسا 78-80% نىڭ تاماكىغا مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان. ھەرقايسى دۆلەتلەردىكى ئىستېمال قىلىنىدىغان تاماكا مىقدارى بىلەن ئۆپكە راكى ئۆلۈش نىسبىتى ئارىسىدا ئوك تاناسىپلىق مۇناسىۋەت مەۋجۇت. بۇ ئەھۋال يېقىنقى يىللاردا تاماكا مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئىستېمالى ئېشىپ بېرىۋاتقان تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەردە ئېنىق كۆرۈلمەكتە. تۈركىيەدە ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلاردا، ئۆپكە راكى بولغان ئاياللارنىڭ 17% نىڭ، ئەرلەرنىڭ بولسا 94% نىڭ تاماكا چېكىش تارىخى بارلىقى مەلۇم بولغان. ۋاستىلىك تاماكا چېكىشمۇ ئۆپكە راكى نۇقتىسىدىن (تاماكا چەككەن مۇھىتتا ياشاش) خەتەرلىك ئامىل ھېسابلىنىدۇ.

5. تاماكىنىڭ راك پەيدا قىلىش سەۋەبى:

تاماكا چېكىدىغان كىشىلەرنىڭ ئۆپكىسىدە بىرىكىپ يىغىلىۋالىدىغان بېنزوپىران ئىسمىلىك بىر خىمىيەلىك ماددا بولىدۇ.

*ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى ئۆسمە كېسەللىكلىرى ئىنستىتۇتى راك كېسىلى ئىرسىيىتى كەسپى دوكتورانتى.

بۇ ماددا DNA نى تەشكىل قىلىدىغان تۆت (A, C, G, T) ئىشقار رادىكالىنىڭ بىرى بولغان گۇئانىن بىلەن باغلىنىدۇ. ھۈجەيرە بۆلۈنۈش جەريانىدا گۇئانىنغا باغلانغان بېنزوپىران سەۋەبىدىن گۇئانىن تېمىندەك بىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ستوزىن كېلىدىغان يەرگە ئادېنىن كېلىپ باغلىنىدۇ. ئىشقار رادىكاللىرىنىڭ خاتا باغلىنىشى سەۋەبلىك كېلىپ چىققان گېنىلارنىڭ توساتتىن ئۆزگىرىشى، ئەگەر ئۆسمە تورمۇزلىغۇچى گېنىلاردا(مەسىلەن P53 گېنى) يۈز بەرگىنىدە، ئۆپكە ھۈجەيرىلىرى توختىماي بۆلۈنۈپ ئۆسمە پەيدا بولىدۇ.

تەتقىقاتلاردا كۆرسىتىلىشىچە، راك ھۈجەيرىلىرىنىڭ كۆپ قىسمىدا توساتتىن ئۆزگەرگەن P53 گېنى بارلىقى ئېنىقلانغان. 50% دىن ئارتۇق راك كېسەللىرىدە P53 گېنىدە توساتتىن ئۆزگىرىش يۈز بېرىدۇ.

6. ئۆپكە راكىنىڭ پېمەكلىكلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى:

پېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلاردا، ھەر خىل ئوزۇقلۇق ماددىلىرىنىڭ ئۆپكە راكىغا بولغان تەسىرى تەتقىق قىلىنماقتا. مېۋە ۋە كۆكتاتلار، قىزىل گۆش ۋە ئۇنىڭ تۇرلىرى بىلەن بىر قىسىم مىنېرالالارنىڭ ئۆپكە راكىنىڭ كېلىپ چىقىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكى ھەر خىل مېخانىزملار ۋاستىسى بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

1) سۇ تەركىبىدىكى ئارسېن

ئارسېن خرومۇسوم نۇقتىسىدىن گېنىلارنىڭ توساتتىن ئۆزگىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان مىنېرال ماددا ھېسابلىنىدۇ. ئارسېن مۇشۇنداق رولى بولغاچقىلا كۆپىنچە ئەھۋاللاردا ئۆسمە قوزغاتقۇچى گېنىلار بىلەن ئۆسمە تورمۇزلۇغىچى گېنىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ۋە ئۇلارنىڭ سېنتېزلىنىشىدىكى بىر قىسىم ئېنزىملارنىڭ ئاكتىپلىقىنىڭ چەكلىمىگە ئۇچرىشىغا سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا سانائەتتە كۆپ قوللىنىلىدىغان ۋە ئىچىملىك سۇغا ئارىلىشىپ قالغان ئارسېن ۋە ئۇنىڭ بىرىكمىلىرى كىشىلەردە راك كېسىلى پەيدا قىلغۇچى ئامىل سۈپىتىدە تونۇلغان.

2) كۆكتاتلار

تەركىبىدە كىراخمال بولمىغان كۆكتاتلاردا بىر قىسىم ۋىتامىن قاتارلىق راكقا قارشى تۇرغۇچى ئوزۇقلۇق ماددىلىرى بولۇپ، ئۇلار بەزى ئېنزىملارنىڭ تەڭشىلىشى، ھورمون مېتابولىزمىنىڭ تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلىشىدا رول ئوينايدۇ ۋە مۇشۇ ئارقىلىق راكقا قارشى تۇرۇش رولى بارلىقى مەلۇم بولماقتا. بۇنىڭدىن سىرت يەنە، بۇ ئوزۇقلۇق ماددىلار بىنورمال DNA ئۆزگىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە DNA سېنتېزلىنىشىتە رول ئويناىدۇ. كۈندىلىك كۆكتات ئىستېمالى 300 گرام ئەتراپىدا بولغاندا ئۆپكە راكى خەتىرىنى 18% كىچە ئازايتىشقا بولىدىغانلىقى ئېنىقلانغان.

3) مېۋىلەر

تەتقىقاتلاردا كۆرسىتىلىشىچە، ھەر كۈنى ئوتتۇرىچە ھېساب بىلەن 300 گرام مېۋە ئىستېمال قىلىپ بەرگەندە ئۆپكە راكىنىڭ خەتىرىنى 18% كىچە ئازايتقىلى بولىدىكەن.

4) قىزىل گۆش

تەركىبىدە تۆمۈر ماددىسى بولغان قىزىل گۆش راك پەيدا بولۇش جەريانىدا مۇھىم رول ئوينايدىغان ئەركىن رادىكاللارنىڭ بارلىققا كېلىشىگە سەۋەب بولماقتا. بۇنىڭدىن سىرت يەنە، قىزىل گۆش كۈچلۈك ئوتتا پىشۇرۇلۇش جەريانىدا پەيدا بولغان بىر قىسىم ماددىلار راك كېسىلى كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولىدۇ.

5) پىششىقلاپ ئىشلەنگەن گۆش

نىتروگېن بىرىكمىلىرى گۆشلەرنى ساقلاش ئۈچۈن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن گۆشلەرگە قوشۇلىدىغان بىر ماددا بولۇپ، بۇنىڭغا قوشۇلۇپ ئوزۇقلار بىلەن قوبۇل قىلىنغان نىتراتلار قاتارلىق ماددىلارنىڭمۇ ئاشقازاندىكى ئايلىنىشى بىلەن پەيدا بولىدىغان ماددىلار گېنىلارنىڭ توساتتىن ئۆزگىرىشىگە ۋە راك كېسىلى كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولىدىغان بىرىكمىلەر ھېسابلىنىدۇ.

7. ئەگەر تۆۋەندىكى ئالامەتلەر كۆرۈلسە تەكشۈرتۈپ بېقىش كېرەك:

1) بىمارنىڭ يېشى 35 ياشتىن ئاشقان بولسا، ئۇدا قېقىلىپ يۆتەلسە ۋە سەۋەبى ئېنىق بولمىسا، دورا يېسىمۇ كار قىلمىغان بولسا

2) زۇكام، كاناي يالىۋىغى داۋالىسىمۇ ئېغىرلاشقان بولسا

3) قانلىق بەلغەم داۋاملاشسا، كۆكرەك قىسمىدا مۇقىم بىر يەر توختىماي ئاغرىسا

4) ئىلگىرى ئۆپكە سىلى، كاناي يالىۋىغى بىلەن ئاغرىغان بولۇپ، ئەسلىدىلا بار بولغان يۆتەل تۈيۈقسىز كۈچىيىپ كەتسە

5) كاناي ياكى ئۆپكە يالىۋىغى قانچە داۋالىسىمۇ ساقايمىسا

6) ئۇزۇن مەزگىللىك تاماكا چېكىش تارىخى بولسا.

ئۇيغۇر تېبابىتىدە مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەققىدە كۆرسەتمىلىرى

مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى* (تۈركىيە)

مېڭە قان تومۇرلىرى كېسەللىكلەر توسۇلۇش ۋە زەخىملىنىش سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغان، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى سالامەتلىككە ئېغىر زىيان كەلتۈرىدىغان، ئوتتۇرا ياش ۋە ياشانغانلاردا كۆپ كۆرۈلىدىغان، جىددىي ھەل قىلىنىدىغان كېسەللىك. مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەر گىرىپتار بولۇپ قالغان كېسەللىكلەر بۇ ھەقتىكى ساۋاتلاردىن ئانچە خەۋەردار بولمىغاچقا، كۆپىنچە كىشىلەر ئۆز ۋاقتىدا ساغلاملىقىغا ئانچە كۆڭۈل بۆلمەي، سەل قاراپ ، كېسەللىك تۈيۇقسىز قوزغالغاندا، كېسەللەر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي كېسەللىكنى ۋاقتىدا ئالدىنى ئېلىش ياكى داۋالاش پۈرسىتىنى قولدىن بېرىپ، مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەر توسۇلۇپ ياكى زەخىملىنىپ ئۆمۈرلۈك مېيىپ بولۇپ قالغاندا ئۆز ۋاقتىدا ساغلاملىقىغا كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكىگە مىڭ پۇشايمان قىلىدۇيۇ، ۋاقتىنى كەتكۈزۈپ قويغانلىقتىن پۇشايمىنىنى ئالدىغانغا قاچا تاپالماي قالىدۇ.

مېڭە ئادەم بەدىنى مەركىزى نېرۋا سىستېمىسىنىڭ ئاساسىي قىسمى، ئۇ ئادەم بەدىنىدىكى ئەڭ ئالىي قوماندانلىق شتات بولۇپ، پۈتۈن مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى بىلەن ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسىغا قوماندانلىق قىلىدى.

مېڭە باش بوشلۇقى ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، چوڭ مېڭە، كىچىك مېڭە ۋە مېڭە غولىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

چوڭ مېڭە پوستىلىقىغا تەخمىنەن 14 مىليارد نېرۋا ھۈجەيرىسى توپلانغان، چوڭ نېرۋا پوستىسىنىڭ ئومۇمىي ھەجمى 2500 – 3200 كىۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ، چوڭ مېڭە پوستىسى ئادەم بەدىنىدىكى فىزىيولوگىيەلىك پائالىيەتلەرنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئەڭ ئالىي دەرىجىلىك مەركەز بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر مۇھىم بولغان نېرۋا مەركەزلىرىدىن گەۋدە سەزگۈر مەركىزى، تىل مەركىزى، كۆرۈش مەركىزى قاتارلىقلار بار. ئادەتتە ئېيتىلىدىغان مېڭە دەل چوڭ مېڭىدىن ئىبارەت. كىچىك مېڭىنىڭ ئاساسىي فۇنكسىيەسى بولسا ھەربىكەتنى ماسلاشتۇرۇش، بەدەن تەڭپۇڭلۇقىنى توغرا ساقلاشتىن ئىبارەت، مېڭە غولى بەدەندىكى «ھاياتلىق مەركىزى» بولۇپ، بەدەننىڭ ئاساسىي ھاياتلىق پائالىيەتلەرنى تەڭشەيدىغان بىر قاتار مەركەزلەرگە ئىگە. مەسىلەن، يۈرەك قان تومۇر ھەربىكەت مەركىزى، نەپەس مەركىزى قاتارلىقلار. مۇبادا مېڭە غولى زەخىملەنسە، دائىم يۈرەك ھەربىكىتى، نەپەس ۋە قان ئايلىنىش توختاپ ئادەم دەرھال ئۆلىدۇ.

نورمال بىر ئادەمنىڭ چوڭ مېڭىسىنىڭ ئېغىرلىقى 1300 – 1500 گىرام ئەتراپىدا بولىدۇ. بەدەن ئېغىرلىقى 2 – 3 پىرسەنتىنىلا ئىگىلەيدۇ، لېكىن مېڭىنىڭ قانغا بولغان ئېھتىياجى پۈتۈن يۈرەك سىقىپ چىقارغان قان مىقدارىنىڭ 20 پىرسەنتىنى ئىگەللەيدۇ، ئوكسىگېن سەرپىياتى تېمپا پۈتۈن بەدەننىڭ 20 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. گلۇكوزا سەرپىياتىمۇ پۈتۈن بەدەننىڭ 70 پىرسەنتىنى ئىگەللەيدۇ.

مېڭە توقۇلمىسىدا بەكمۇ ئاز مىقداردا ئاقسىل ۋە ماي بولىدۇ. گىلىكوگېن ساقلاتمايدۇ. شۇڭلاشقا مېڭە توقۇلمىسىنىڭ فۇنكسىيەسى پۈتۈنلەي قان ئارقىلىق توختاۋسىز تەمىنلىنىپ تۇرىدىغان ئوكسىگېن ۋە گلۇكوزىغا تايىنىدۇ. مۇبادا مېڭە قان ئېقىم مىقدارى قىسمەن ئازىيىپ كەتسە ياكى پۈتۈنلەي يوقالسا، چوڭ مېڭە گلۇكوزا ۋە ئوكسىگېندىن ئايرىلىپ مېڭىگە قىسقا مۇددەتلىك قان يېتىشمەسلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

مېڭىگە قان ۋە ئوكسىگېن يېتىشمەسلىك تۈپەيلىدىن مېڭە قۇرۇلمىسى زەخىملىنىپ، مېڭە ئارتېرىيەسى قېچىشىپ تارىيىپ ياكى توسۇلۇش كۆرىدۇ.

ئۇنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى:

1. قان خىلتىنىڭ غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىش ئۆزۈن مۇددەت ئىسسىق تەبىئەتلىك، قۇۋۇەتلىك

* مۇدىر ۋىراچ، پروفېسسور.

يېمەكلىكلەرنى داۋاملىق ئىستېمال قىلىش، ئەمگەك ۋە ھەرىكەت قىلماسلىق، تاتلىق يېمەك ئىچمەك، گۆش، ياغ، ھالۋا، پىشقان مېۋە-چېۋە ھەم ئۇلارنىڭ شىرنىسىنى زىيادە كۆپ ئىستېمال قىلىش، تاماقنى يەپلا يېتىۋېلىش، ئىسسىق تەبىئەتلىك دورىلارنى كۆپ ئىستېمال قىلىش، راھەتپەرەسلىك قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلى قان خىلتى بىرلىك مىقدارلىرىدا ئارتىپ كېتىش ۋە سۈپەت جەھەتتە زىيادە قويۇلۇش يۈز بېرىدۇ- دە، ئاساسلا مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەر پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلىرىدە باش ساھەسى قىزىق بىلىنىش, يۈزى ۋە كۆزىنىڭ ئىچى قىزىرىش، تومۇر ناھايىتى تۇم قاتتىق سوقۇش، كۆپ ئەسنەش، بەزىلەرنىڭ كالپۇك، گال، ئېغىز ۋە چىش مىلكىلىرىگە قاپارتقۇ (قوقاقلار) چىقىش، كانىيى يىرىك بىلىنىپ، گېلى ئاغرىش، ئاۋازى بۇزۇلۇش، سۈيدۈكى قىزىل ھەم قويۇق كېلىش، ئۇسسۇزلۇقى زىيادە بولۇش، ئېغىزنىڭ تەمى تاتلىق بولۇش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

قان خىلتىدىن بولغان مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئىسسىق تەبىئەتلىك، قۇۋۋەتلىك، تاتلىق ۋە مايلىق يېمەكلىكلەردىن پەرھەز قىلىنىدۇ، قان خىلتىنى تەڭشەپ نورماللاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىسسىق تەبىئەتلىك يېمەك ئىچمەكلەردىن چەكلەش، تامىقىغا سوغۇق تەبىئەتلىك قانناق ھارارىتىنى پەسەيتكۈچى تاماقلارغا ئوسۇك، تەرخەمەك، يۇمغاق سۈت، ئەينالور، چىلان، قارا ئۆرۈك قاتارلىقلارنى قۇيۇپ بېرىش. لېمون سۈيى، تاۋۇز سۈيى، ئەينۈلا ۋە قارا ئۆرۈك قاتارلىقلاردىن ئىچىملىك ياساپ بېرىش، مۇۋاپىق بەدەن چېنىقتۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

2. سەپرا خىلتىنىڭ غەيرى تەبىئىي ئۆزگىرىشى

ھاۋا ئىسسىق كۈنلەردە، ئۇزاق ۋاقىت سەپەر قىلىپ چۆلدە يۈرگەنلىكتىن، ئىسسىق تەبىئەتلىك دورا چايلارنى كۆپ ئىستېمال ئىچكەنلىكتىن ئۇيقۇسىزلىقتىن، كۆپ يېگەنلىكتىن، ئېغىر ئەقلى ۋە جىسمانىي ھەرىكەتنى ئۇزاق مۇددەت ئىشلەشتىن، ھاراق شاراب ۋە قېنىق دەملەنگەن چاي، قەھۋە ھەم زىيادە ئىسسىق تەبىئەتلىك چايلارنى كۆپ ئىچىشتىن، تەبىئىي زىيادە ئىسسىق يېمەك - ئىچمەكلەرنى ئۇزۇن مۇددەت كۆپ ئىستېمال قىلىشتىن، ئىسسىق مەزگىلىدە قۇرغاق جايلاردا ئۇزاق مۇددەت ئىشلەش تۈپەيلىدىن بەدەندە سەپرا خىلتىنىڭ بىرلىك مىقدارى كۆپەيسە، سەپرا خىلتىنىڭ قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتى بىلەن غىدىقلاش تەسىرىمۇ ماس ھالدا كۈچىيىپ، قان تومۇر مىزاجىنىڭ قۇرۇق ئىسسىقتىن بۇزۇلۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بىرلىك مىقدارى ئېشىپ كەتكەن سەپرا خىلتىنىڭ كۈچلۈك غىدىقلاش، زەخمىلەش تەسىرى نەتىجىسىدە قان تومۇر ئىچكى پەردىسى زەخمىلىنىپ، قان تومۇر يالللۇغنى پەيدا قىلىش ئارقىلىق مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلىدۇ. بۇخىل مېڭە قان كېسەللىكلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئىچىدە باش ئاغرىقى بولۇپ، باش سانجىلىپ، زىڭىلداپ ئاغرىش، چىرايى ساغۇچ، بەدىنى ئۇرۇق، ئاغزى ئاچچىق، ئۇسسۇزلۇق كۆپ، ئۇيقۇسى ئاز، ئېغىز - بۇرۇنى قۇرۇق بولۇش، ئولتۇرۇپ قوپۇشى تېز، ھەرىكىتى قالايمىقان، روھىي ھالىتى تۇراقسىز سۈيدۈكى قىزىلغا مايىل سارغۇچ كېلىش، تىلىنى سىرىق گەز باغلاش، تومۇرى ئىتتىك ئىنچىكە كۈچلۈك سوقۇش، سوغۇق نەرسىلەر بىلەن راھەتلىنىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرىلىدۇ.

سەپرا خىلتىدىن بولغان مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن سەپرا خىلتىنى تەڭشەپ، نورماللاشتۇرغۇچى يېمەك ئىچمەكلەردىن ۋە ئىسسىق تەبىئەتلىك دورىلارنى كۆپ ئىستېمال قىلىشتىن چەكلەش، غىزاسىغا سوغۇق تەبىئەتلىك بەدەنگە ھۆللۈك پەيدا قىلغۇچى تاماقلارنى بېرىش كېرەك. مەسىلەن: شوۋگۈرۈچ، پالەك، ئوسۇك، تەرخەمەك، سەي كاۋىسى قاتارلىقلارنى قوشۇپ تەييارلانغان تاماقلارنى بېرىش كېرەك. مېۋىلەردىن تاۋۇز سۈيى، غورا سۈيى، زىرىق سۈيىنى بېرىش ھەمدە غەم - ئەندىشە قىلماسلىق، ۋاقتىدا تاماق يېيىش، ۋاقتىدا ئۇخلاش، بەك جاپالىق ئېغىر ئىشلارنى قىلىشتىن بولۇپمۇ ھاۋا ئىسسىق كۈنلەردە ئېغىر ئەمگەك قىلماسلىق لازىم.

3. بەلغەم خىلتىنىڭ غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىش

ئۇزۇن مۇددەت ھۆل سوغۇق تەبىئەتتىكى يېمەك - ئىچمەكلەر ۋە ھەر خىل سەي -كۆكتاتلارنى كۆپ ئىستېمال قىلىشتىن، شۇنىڭدەك سوغۇق زەيلىك ئورۇندا ئۇزۇن تۇرغانلىقتىن، سوغۇقلۇق تاماق يېگەندىن كېيىنلا مۇنچىغا كىرىپ يۇيۇنغانلىقتىن، مۇنچىدا ئۇزۇن تۇرۇپ قالغانلىقتىن، جىسمانىي ھەرىكەت بىلەن كۆپ شۇغۇللانغانلىقتىن، بەدەننى سوۋۇتقۇچى مېۋە – چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز، شاپتۇل، ئەينالمۇ، قارا ئۆرۈك، قاتارلىقلارنى كۆپ ئىستېمال قىلغانلىقتىن، گازلىق

سوغۇق ئىچىملىكلەر، لىمون، ئاپېلسىن قاتارلىق تەبىئىي هارارەتنى تۆۋەنلەتكۈچى ئىچىملىكلەرنى زىيادە كۆپ ئىچىش قاتارلىق سەۋەبلەردىن بەدەندىكى تەبىئىي بەلغەم خىلتىنىڭ مىقدارى كۆپىيىپ كېتىش ياكى ئۇنىڭ سۈپىتى ئۆزگىرىش تۈپەيلىدىن، بەدەن خىلتى تەركىبىگە سەۋدا خىلتىنىڭ قوشۇلۇپ قېلىش كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، بەلغەم خىلتىنىڭ چۆكمىگە چۈشۈش ۋە قان تومۇر ئىچىدە ئۈيۈلمىلارنى هاسىل قىلىش پۈرسىتىنى كۆپەيتىدۇ. بۇ خىل نورمالسىز بەلغەم خىلتى ئۆزىنىڭ هۆل سوغۇقلۇقى، يېپىشقاقلىقى بىلەن ئېقىش سۈرىتىنى ئاستىلىتىپ، قاننىڭ تەركىبلىك قىسمىنىڭ قاننىڭ مەركىزى قىسمىدا ئېقىشتىن ئىبارەت ئوق ئېقىمنى بۇزۇپ، قان تومۇر دىۋارى بىلەن ئۈچرىشىش پۈرسىتىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ، هەمدە ئېقىش سۈرىتى ئاستىلاشقان قان ئېقىمى ئۈيۈتقۇچى ئامىللارنى ۋە ئۈيۈشقان سەۋدا خىلتى ياكى قان پىلاستىنكىلىرىنى سوۋۇتۇپ قويغانلىقتىن ئۇنى سۈيۈلدۇرۇپ كېتەلمىگەچكە قان تومۇرلىرىدا نوكچىكلارنىڭ شەكىللىنىشى ئۇچۇن ئاكتىپ رول ئويناىدۇ - دە، مېڭە قان توسۇلۇشنىڭ پەيدا بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ.

بۇ خىل مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەرنىڭ كۆپىنچىلىرىدە باش قۇم تەققانىدەك چىڭقىلىپ ئاغرىش، باش قېيىش ، پۇت قول مۇسكۇللىرى پەيلىرى بوشاپ كېتىش، پۇت ۋە كۆز قاپاقلىرىدا سۇلۇق ئىششىق پەيدا بولۇش، ئۈيقۇ كۆپ، بەدەن ئېغىر ۋە ماغدۇرسىزلىق كۆرۈلۈپ، روهىي جەهەتتىن خاموشلۇق شەكىللىنىپ، هېچقانداق ئىشقا قىزىقماس بولۇپ قېلىش، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى تۆۋەنلەپ كېتىش، سوغۇق هاۋا، سوغۇق تەبىئەتلىك نەرسىلەرنى ئانچە خالىماسلىق، بۇرنىدىن پوتلا ئېغىزىدىن شال كۆپ ئېقىش، ئىسسىق هاۋا، ئىسسىق هاۋا تەبىئەتلىك نەرسىلەردىن راهەتلىنىش، سۈيدۇكى ئاق قويۇق بولۇش، تومۇرى تۇم ئاستا كۇچسىز سوقۇش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

بەلغەم خىلتىدىن بولغان مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇچۇن بەلغەم خىلتىنى تەڭشەپ، نورماللاشتۇرغۇچى قان ئايلىنىشنى جانلاندۇرۇپ، بەدەننى قىزىتىدىغان قۇرۇق ئىسسىق تەبىئەتتىكى يېمەك-ئىچمەك، قويى گۆشلىرى، مۇچ، سەۋزە، سامساق، خام زەنجۇبىل، پىياز، كۈدە، ياڭاق، مېغىزى، پىندۇق مېغىزى، تۇخۇم، سېرىقى قاتارلىق ۋە ئۇلاردىن تەييارلانغان يېمەك - ئىچمەكلەرنى كۆپرەك ئىستېمال قىلىش، هۆل سوغۇق تەبىئەتلىك يېمەك ئىچمەكلەردىن، كۆپ ئۇخلاپ يېتەرلىك هەرىكەت قىلماسلىقتىن پەرهىز قىلىش لازىم.

4 . سەۋدا خىلتىنىڭ غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىشى

ئۇزۇن مۇددەت قۇرۇق سوغۇق تەبىئەتتىكى يېمەك - ئىچمەكلەردىن ئارپا، لىمون، پىدىگەن قاتارلىقلارغا ئوخشاشلارغا ئوخشاشلارنى كۆپ يېيىش، بەك قۇرغاق رايونلاردا ئۇزۇن ياشاش، كۆپ تەرلەش ياكى ئىچىش سۈرۈپ بەدەننىڭ نەملىكنى يوقتىش، بەك ئاچ قېلىش، بەك جاپالىق ئېغىر ئىشلارنى قىلىش، بەك ئۇزۇن ئۇخلىماي ئىشلەش قاتارلىق سەۋەبلەردىن سەۋدا خىلتىنىڭ بىرلىك مىقدارىنىڭ ئېشىپ كېتىشى: سەۋدا خىلتىنىڭ بىرلىك مىقدارى ئارتىپ كەتكەندە بەدەندە سوغۇق قۇرۇق كەيپىيات كۈچىيىپ كېتىدۇ. بۇ خىل قۇرۇق سوغۇق كەيپىيات هەلەتلىرى، جۈملىدىن قان خىلتىنى تەدرىجي قويۇلدۇرۇپ، قان تومۇرنىڭ تەبىئىي نەملىكنى قۇرۇتۇپ قان تومۇرنىڭ ئەۋرىشىمچانلىقى ۋە ئۆتكۈزۈشچانلىقنى تۆۋەنلىتىدۇ، بۇنىڭ نەتىجىسىدە قان خىلتىنى ئاساس قىلغان باشقا باشقا خىلتىلارنىڭ تەركىبىدىكى ئاسان چۆكمىسىگە چۈشىدىغان ماددىلار قان تومۇر دىۋارىدا ئولتۇرۇشۇپ، قان تومۇرنىڭ بوتقىسىمان قېتىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، بۇ ئەهۋال ۋاقتىدا تۈزىتىلمىسە، مېڭىگە ئوخشاش قان تومۇر مول ئەزالاردا توسۇلۇش بولىدۇ.

هەم غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلتى قان تومۇرلاردا ئاسانلا چۆكمە پەيدا قىلىپ، قان تومۇر ئىچكى دىۋارىنى قېلىنلاشتۇرۇپ، قان تومۇر قېتىشقا سەۋەب بولىدۇ. هەم مېڭە قان تومۇردا تەدرىجي توسۇشنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ خىل مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلىرىنىڭ كۆپىنچىلىرىدە باش ئاغرىش، باش قېيىش، هالسىزلىق، پۇت قول ئېغىر بولۇش، ئېغىز – بۇرۇنى كۆزى قۇرغاق بولۇش، ئۈيقۇ كەم، تومۇر ئىنچىكە تېز سالىدۇ. گومانخور، كۆپ خىيال قىلىش، بولۇپمۇ قورقۇنچلۇق خىياللارنى كۆپ قىلىدىغان بولۇپ قالىدۇ.

سەۋدا خىلتىدىن بولغان مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇچۇن، سەۋدا خىلتىنى تەڭشەپ، نورماللاشتۇرغۇچى هۆل ئىسسىق تەبىئەتتىكى يېمەك - ئىچمەكلەردىن سېرىق پۇرچاق، كۈنجۈت، بادام مېغىزى، سېمىز توخۇ گۆشى، ئۆچكە سۈتى، سەۋزە، قىزىل بۇغداش، قارا مور، ئەنجۇر قېقى، قۇرۇق ئۇزۇم قاتارلىقلارنى ۋە ئۇلاردىن ياسالغان يېمەك - ئىچمەكلەرنى يېيىش، قۇرۇق سوغۇق تەبىئەتتىكى يېمەك - ئىچمەكلەردىن بەك ئۇزۇن ئۇخلىماي جاپالىق ئىشلەشتىن، غەم ئەندىشە قايغۇ هەسرەتلەردىن يىراق تۇرۇش لازىم.

ئىممۇنىتېت سىستېمىسىنى كۈچلەندۈرۈشتە زۆرۈر بولغان ئىككى خىل ۋىتامىن

دىلدۇز تېلمان (ئامېرىكا)

ئىممۇنىتېت سىستېمىسى بەدىنىمىزنىڭ نورمال فۇنكسىيەلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتا زۆرۈر بولغان ئون بىر سىستېمىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ نۇرغۇنلىغان، ئوخشىمىغان ھۈجەيرە، ئورگان ۋە ئاقسىللاردىن تەركىب تاپقان بولىدۇ. ئىممۇنىتېت سىستېمىمىزنىڭ ئاساسلىق رولى بەدىنىمىزنى سىرتتىن كەلگەن ھەر خىل باكتېرىيە، ۋىرۇس ۋە زەھەرلىك ماددىلارنىڭ ھۈجۇمىدىن قوغداش بولۇپ، ئۇ بەدىنىمىزنىڭ مۇداپىئە لىنىيەسىدۇر. شۇڭا پۈتۈن دۇنيانى كوۋىد - 19 (COVID-19) دەپ ئاتالغان، خىتاينىڭ ۋۇخەن شەھىرىدىن تارقالغان بۇ قاباھەتلىك ۋىرۇس قاپلىغان بۇگۈنكى كۈندە، ئىممۇنىتېت كۈچىمىزنى ئاشۇرۇش بىز قىلالايدىغان ئەڭ ياخشى ئىشلارنىڭ بىرى. بىز ۋىرۇس، مەيلى كوۋىد ۋىرۇسىغا ئوخشاش تاجسىمان ۋىرۇس ياكى باشقا خىل ۋىرۇس بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان تەقدىردىمۇ، ئىممۇنىتېت كۈچىمىز كۈچلۈك بولسا، كېسەل بولماسلىق ئېھتىمالىمىز تېخىمۇ يۇقىرى بولىدۇ. كۆزۈتۈش ۋە تەتقىقاتلار شۇنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇكى، ئىنسانلارنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ، كوۋىد - 19 بىلەن يۇقۇملىنىشنىڭ كىلىنىكىلىق ئىپادىلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇ ناھايىتى كەڭ دائىرىدە بولۇپ، كېسەللىك ئالامىتى بولمىغان يۇقۇملىنىش، يېنىك دەرىجىدىكى نەپەس يولى يۇقۇملىنىش ۋە نەپەس يولى زەئىپلىشىش خاراكتېرلىك ئېغىر ئۆپكە ياللۇغى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ[1]. ئۇنداقتا، ئىممۇنىتېت كۈچىمىزنى تەبىئىي يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ئەڭ پايدىلىق بولغان ماددىلار قايسىلار؟

تۆۋەندە بۇ سوئالغا جاۋاب بولىدىغان ئىككى ۋىتامىن ھەققىدە توختىلىپ ئۆتمەكچىمەن.

ئومۇمىيۈزلۈك ئېيتقاندا، ۋىتامىن C ۋە D ئىممۇنىتېت سىستېمىمىز ئۈچۈن ئەڭ پايدىلىق دەپ قارىلىدىغان ئىككى خىل ۋىتامىندۇر. ۋىتامىنلار بەدىنىمىزگە زۆرۈر ۋە چەكلىك مىقداردا ئېھتىياجلىق بولغان ئورگانىزم ماددىلار بولۇپ، بىز كۆپ ھالىلاردا ئۇلارنى يېمەكلىكلەردىن قوبۇل قىلىمىز. بۇنىڭ ئىچىدە ۋىتامىن C سۇدا ئېرىيدىغان ۋىتامىن تۇرىگە كىرىدۇ، ئۇ ئاپپىلسىن، بۆلدۇرگەن، قىزىل ۋە كۆك مۇچ، پەمىدۇر قاتارلىق مېۋە ۋە كۆكتاتلارنىڭ تەركىبىدە كۆپ بولۇپ، ئۇ ئوكسىدلىنىشقا قارشى ماددا ھېسابلىنىدۇ، يەنى ھۈجەيرىلىرىمىزنى بەدەندە ھاسىل بولغان ئەركىن رادىكاللارنىڭ ئوكسىدلىشىدىن ساقلايدۇ، بۇ ئۆز نۆۋىتىدە يۈرەك ۋە بەزى راك كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش رولىنىمۇ ئۆتەيدۇ. ۋىتامىن C يەنە ئىممۇنىتېت سىستېمىسىدا مۇھىم رول ئويناىدىغان بولۇپ، نەپەس يولى ياللۇغلىنىشلىرىنىڭ ئالدىنى ئالغۇچى ماددا ئىكەنلىكىمۇ كۆپ تەكىتلىنىدۇ[2].

مەن ئۆز تەجرىبەمدىن ئېلىپ ئېيتسام، بۇلتۇر مارتتىن باشلاپ، يەنى بۇ يۇقۇملۇق كېسەل ئېلان قىلىنغاندىن بۇيان، بىزنىڭ ئائىلە ئاپپلىسىن يېيىشنى ئىزچىل داۋاملاشتۇردۇق ۋە يىلدا ئاز كۆپ بولسىمۇ كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان، ئېغىر-يېنىك زۈكاملاردىن مۇستەسنا بىر يىلغا شاھىت بولدۇق. ئازراقلا زۈكام ئالامىتى كۆرۈلسە، ئاپپلىسىننىڭ ئىستېمال مىقدارىنى ئاشۇردۇق، ھەم ئەتىسى ئۇ ئالامەتلەرنىڭ يوق بولغىنىنى كۆردۇق. بۇ بىزنىڭ ۋىتامىن C نىڭ ياللۇغلىنىشقا قارشى رولىغا بولغان ئىشەنچىمىزنى ئاشۇردى. ئەمدى ئىلمىي تەتقىقاتلارغا كەلسەك، گەرچە سانى چەكلىك بولسىمۇ، ۋىتامىن C نىڭ كوۋىد - 19 بىلەن يۇقۇملانغان كېسەللەرنى داۋالاشتا كۆرسەتكەن ئۈنۈمى بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتلارنىڭ كەڭرى قانات يېيىشىغا سەۋەب بولۇۋاتىدۇ. ھازىرغىچە يىگىرمىدىن ئوشۇق كىلىنىكىلىق تەتقىقات يولغا قويۇلغان. بىر تەتقىقاتتا، باشقا دورىلار بىلەن داۋالاۋاتقان كېسەللەرگە، يۇقىرى مىقداردىكى ۋىتامىن C نوكۇل قىلىپ قويغاندا، كېسەللەرنىڭ ICU دا يېتىشى ۋە سۈنئىي نەپەسلەندۈرگۈچكە بولغان ئېھتىياجى تۆۋەنلىگەن، ۋە ساقىيىشىمۇ تېزلەشكەن[3]. ۋىتامىن C نىڭ زۈكامغا بولغان تەسىرىنى تەتقىق قىلغان 44 تەتقىقات نەتىجىلىرىنى توپلاپ ئانالىز قىلغاندىمۇ، بۇ ۋىتامىننىڭ زۈكام بولغۇچىلارنىڭ سانىنىڭ ئازىيىشىغا ۋە زۈكام ۋاقتىنىڭ قىسقىرىشىغا سەۋەب بولغانلىقى خۇلاسىلانغان[4]. دېمەك، ۋىتامىن C نەپەس يوللىرىدىكى ياللۇغلىنىشنى تۆۋەنلىتىش، ئۆپكىگە سۇ چۈشۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئورگانلارنى زەخىملىنىشتىن ساقلاش، مىكروبلارنىڭ تەسىرىنى ئاجىزلىتىش ۋە ئىممۇنىتېتلىق قارشىلىقنى تەڭشەش دېگەندەك بىر قاتار مۇھىم ئىقتىدارلارغا ئىگە. ۋىتامىن C نى ئادەتتە تەركىبىدە ۋىتامىن C كۆپ بولغان مېۋە ۋە كۆكتاتلارنى كۆپ يېيىش ئارقىلىق ياكى كۈنىگە 500mg لىق ۋىتامىن C تابلىتى ئىچىش ئارقىلىق تولۇقلىسا بولىدۇ.

ئىممۇنىتېت سىستېمىمىز ئۈچۈن يەنە بىر مۇھىم ئوزۇقلۇق ۋىتامىن D. ئادەتتە ئۇ سۆڭەكنى كۈچلەندۈرگۈچى ۋىتامىن دەپ قارالسىمۇ، ۋىتامىن D ئەمەلىيەتتە بەدىنىمىز ئۈچۈن نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىپ بېرىدۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىممۇنىتېت سىستېمىمىزنىڭ نورمال فۇنكسىيەلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتىكى رولىمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ۋىتامىن D ياغدا ئېرىيدىغان ۋىتامىن تۇرىگە كىرىدىغان بولۇپ، بەدىنىمىزدىكى 90% ۋىتامىن D كۈن نۇرىنىڭ تەسىرى بىلەن بەدەندە سىنتېزلىنىدىغىنى ئۈچۈن، قۇياش نۇرى

ۋىتامىنى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. قالغان 10% تى بولسا مايلىق بېلىق، تۇخۇمنىڭ سېرىقى ۋە قوي، كالىلارنىڭ جىگىرى قاتارلىق يېمەكلىكلەردىنمۇ بەدىنىمىزگە سۈمۈرۈلىدۇ. دېمەك، بەدەندىكى ۋىتامىن D كەمچىللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ھەر كۈنى كۈن نۇرى بىلەن مۇڭاپىق مىقداردا ئۇچرىشىپ تۇرۇش زۆرۈردۇر. بۈگۈنكى كۈندە كۆپىنچىمىز كۈن بويى مەكتەپ، خىزمەت ۋە ئۆي ئارىسىدا، بىنالارغا قاپسىلىپ ياشىغانلىقىمىز ئۈچۈن، دۇنيا بويىچە بىر مىليارىدتىن ئوشۇق ئادەمدە ۋىتامىن D كەمچىللىكى بار دەپ قارالماقتا. ۋىتامىن D نىڭ كەمچىللىكىنىڭ ئىممۇنىتېت سىستېمىمىزغا بولغان تەسىرى ئوڭاي ياللۇغلىنىپ، ئاغرىپ قېلىشتا ئىپادىلىنىدۇ. ئامېرىكا چىكاكو ئۇنىۋېرسىتېتى دوختۇرخانىسىنىڭ 2020 - يىلى سېنتەبىردە ئېلان قىلغان بىر تەتقىقات نەتىجىسىدە، ۋىتامىن D كەمچىللىكى بولغان كىشىلەرنىڭ كوۋىد - 19 بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتىنىڭ بەدىنىدە ۋىتامىن D مىقدارى نورمال بولغان كىشىلەرگە قارىغاندا ئىككى ھەسسىدىن ئارتۇق يۇقىرى بولىدىغانلىقىنى بايقىغان[5]. كوۋىد - 19 ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان بىمارلار ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان يەتتە تەتقىقات نەتىجىسىنى ئومۇملاشتۇرۇپ قارىغاندا، ۋىتامىن D مىقدارىنىڭ ئالاھىدە تۆۋەن بولۇشى بىلەن بىمارنىڭ داۋالىنىش نەتىجىسى ئارىسىدا كۈچلۈك بىر ئوڭ تاناسىپلىق مۇناسىۋەت بارلىقى بايقالغان. تولۇق ساقىيىپ كەتكەن بىمارلار بىلەن ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭمۇ ۋىتامىن D مىقدارى روشەن پەرقلەنگەن. بۇ تەتقىقاتتىن چىقىرىلغان خۇلاسە شۇكى، ۋىتامىن D كەمچىللىكى كوۋىد - 19 بىلەن يۇقۇملىنىش ئاقىۋىتىنىڭ ناچار بولۇشىغا سەۋەبلىك رول ئوينىيالايدۇ. شۇ سەۋەبتىن، كوۋىد - 19 بىلەن يۇقۇملىنىش خەۋپى بولغان كىشىلەرگە ئالدىنى ئېلىش ياكى داۋالاش مەقسىتىدە ۋىتامىن D تولۇقلاش ناچار ئاقىۋەتنىڭ كېلىپ چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن زۆرۈر[6]. بۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن تەتقىقاتلار بۇ خۇلاسىنى قۇۋۋەتلەيدۇ [3]. ھازىرغىچە 30 غا يېقىن كىلىنىكىلىق تەتقىقات، ۋىتامىن D نى تابلىت ئارقىلىق تولۇقلاشنىڭ كوۋىد بىلەن يۇقۇملانغان بىمارلارغا بولغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ئەنگە ئېلىنغان بولۇپ، بۇنىڭ 12 سى كېسەللەرنى تىزىملاشقا باشلىغان. بۇ تەتقىقاتلارنىڭ نەتىجىلىرى بىزنى تېخىمۇ پايدىلىق ئۇچۇرلار بىلەن تەمىنلىگۈسى.

ۋىتامىن D نىڭ كەمچىللىكى قان تەكشۈرۈش ئارقىلىق دەللىللىنىدۇ. ئادەتتە 20ng/ml دىن تۆۋەن بولسا كەمچىل بولغان بولىدۇ [7]. ئۇنىڭ ئومۇمىي ئىپادىلىرى سۆڭەك ۋە مۇسكۇللىرى ئاغرىش، دائىم ھارغىن ھېس قىلىش، چېچى چۈشۈش، ئوڭاي ياللۇغلىنىش، روھسىزلىنىش ۋە ئومۇمىيۈزلۈك ئاجىزلىقلاردىن ئىبارەت.

ۋىتامىن D نى ئۈچ تەرەپتىن تولۇقلاشقا بولىدۇ.

1. ھەر كۈنى 15-20 مىنۇتتىن، ھەپتىسىگە ئۈچ قېتىم كۈن نۇرى بىلەن ئۇچرىشىش، يەنى كۈن نۇرى بەدەنگە بىۋاسىتە تېگىشى كېرەك. كۈندىن ساقلىنىش مېيى قوللانغاندا ياكى دېرىزىدىن چۈشكەن نۇرغا قاقلانغاندا ئۇنۇمى بولمايدۇ. بەك ئۇزۇن قاقلانماسلىق تەشەببۇس قىلىنىدۇ، چۈنكى ئەكسىچە بولغاندا تېرە راكى ئېھتىماللىقىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ.
2. يېمەكلەر ئارقىلىق تولۇقلاش، يەنى سالمونغا ئوخشاش مايلىق بېلىقلار، تۇخۇم، قوق، كالا جىگىرى ياكى ۋىتامىن D قوشۇلغان سۈت ياكى باشقا يېمەكلەر بىلەن تولۇقلاش.
3. ۋىتامىن D تابلىتى ئارقىلىق تولۇقلاش، بۇنى ئادەتتە قان تەكشۈرتۈپ بولغاندىن كېيىن، دوختۇر ئەھۋالغا قاراپ بېكىتسە توغرا بولىدۇ. چۈنكى ئارتۇق يەۋېلىش ئەكسىچە ناچار ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن.

خۇلاسىلەپ ئېيتقاندا، ئىممۇنىتېت سىستېمىمىزنىڭ ساغلاملىقى بىزنى ھەر خىل مىكروبلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلاشتىكى ئەڭ كۈچلۈك قورال. ئۇنى دائىم ساغلام تۇتۇشتا ۋىتامىن C ۋە ۋىتامىن D لارنىڭ رولىنى چۈشۈنۈپ، ئۇلارنى ۋاقتىدا ۋە مۇۋاپىق ئۇسۇللاردا تولۇقلاش سالامەتلىكىمىزنى قوغداشتا بەكمۇ پايدىلىق ھېسابلىنىدۇ.

پايدىلانغان ماتېرياللار

[1]. Nutrition. (74:110835 (2020. doi: 10.1016/j.nut.2020.110835

[2]. Cochrane Database Syst Rev. (31 (2013:CD000980. doi: 14651858/10.1002.CD000980.pub4

[3]. Am J Case Rep. (21 (2020:e925521. doi: 10.12659/AJCR.925521

[4]. Biochim Biophys Acta. (9–991:377 (1989. doi: 1-90131(89)4165-0304/10.1016

[5].Meltzer et al., JAMA Network Open, Sept. 2020 ,3. DOI: 10.1001/jamanetworkopen.2020.19722

[6]. Eur J Clin Nutr. (9–74:856 (2020. doi: 10.1038/s02-0661-020-41430

[7]. WebMD Medical Reference

شولا كۆزنى چاققان چاغ

(هېكايە)

ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋ (قازاقستان)

ئىسراپىلوۋ ئەخمەتجان مۇھەممەت ئوغلى 1963 - يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتى ئۈيغۇر ناھىيەسىنىڭ كىچىك ئاقسۇ يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1980 - يىلى چونجا ئۈيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىنى تاماملىغان. 1981 -، 1983 - يىللىرى موسكۋا، رېزانىئى شەھەرلىرىدە ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتىگەن، ئاندىن ئادۇنىڭ فىلولوگىيە فاكۇلتېتى ئۈيغۇر- رۇس بۆلۈمىگە ئوقۇشقا كىرگەن.

ئۇ خىزمىتىنى 1985 - يىلى «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۈيغۇر ئاۋازى») گېزىتىدە كوررېكتورلۇقتىن باشلىغان بولۇپ، شۇندىن باشلاپ، 1987 -، 1990 - يىللىرى «ژازۇشئى» نەشرىياتى ئۈيغۇر رېداكسىيىسىدە، «پەرۋاز» ژۇرنىلىدا مەسئۇل مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. 1990 -، 1993 - يىللىرى ئۈيغۇر ناھىيەلىك «ئىلى ۋادىسى» گېزىتىدە بۆلۈم باشلىقى ۋە باش كاتىپلىق خىزمىتىنى ئۆتىگەن. 1993 -يىلدىن 2016 - يىلغىچە «ئۈيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ پانفىلوۋ ۋە ئۈيغۇر ناھىيەلىرىدىكى ئۆز مۇخبىرى بولۇپ، ھەمدە كېيىنكى يىللىرى ئەدەبىيات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن. 2016 - يىلدىن باشلاپ ئۆزى تەسىس قىلغان «ئىجادكار» ژۇرنىلىنى نەشر قىلماقتا.

ئەدەبىي ئىجادىيەتكە شېئىر بىلەن قەدەم قويغان ئەدىبنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرى مەتبۇئاتلاردا، ژۇرنال ۋە ئومۇمىي توپلاملاردا ئېلان قىلىنغان بولۇپ, «قىرانلار قىيادا ياشايدۇ» ناملىق تارىخىي پوۋېستى، «قەلەندەر» ناملىق پوۋېستى ۋە كۆپلىگەن ھېكايىلىرى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن. ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋ يەنە تەرجىمە ساھەسىدىمۇ مول تەجرىبىگە ئىگە. ئۇ 40 تىن ئارتۇق قازاق، رۇس، ئۆزبېك يازغۇچى- شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۈيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئا. ئاخماتوۋا، ۋ. ۋىسوتسكىي، ق. نايمانباۋ، ئۇ. ئېسەدۇلېتوۋ قاتارلىق تونۇلغان ئىجادكارلار بار.

ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋ ئۆزۈن يىللىق ژۇرنالىستلىق خىزمىتى جەريانىدا يۈزلىگەن ماقالە، ئوچېركىنىڭ ۋە پۈبلىستنىڭ ئەسەرلىرى ئارقىلىق كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇلغان قەلەم ساھىبىدۇر. ئۈيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جان كۆيەرى بولغان بۇ كۆپ قىرلىق ئەدىب 50 كە يېقىن ئەدەبىي توپلامنىڭ مۇھەررىرلىكىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، ھازىر ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان «ئىجادكار» ژۇرنىلىدا ئازغىنە ۋاقىت ئىچىدە 200 دىن ئارتۇق يازغۇچى - شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى يورۇقلىقا چىقاردى. جۈملىدىن، يېڭى يازغۇچى- شائىرلارنىڭ دەسلەپكى ئەسەرلىرى ئۇشبۇ ژۇرنال ئارقىلىق خەلقىمىز تونۇلماقتا.

توختمـاي خېلـى ئـۇزۇن جىرىڭلىغـان تېلېفوننـىڭ ئاۋازىغـا چىدىمـاي، ئاخىـر تېلېفوننـى ئالدىـم، تېرىكىۋاتىمـەن، «كىمـدۇ بـۇ يېرىـم كېچىـدە ئادەمگـە ئۇيقـۇ بەرمـەي تېلېفـون قىلغـان؟» يەنـە بىـر تەرەپتـىن ئەنسـىرەپمۇ قالدىـم، «يـە ئۇرۇق-تۇغقانلارنـىڭ بىرەرسـى ...»، بۇنـداق چاغـدا ئويۇڭغـا كەلمەيدىغـنى يـوق ئىكـەن.

– بارمۇسـەنۇي، ئـاداش؟ – سـەل ئىچىۋالغـان ئادەمنـىڭ ئـاۋازى ئاڭلانـدى، تەسـلىكتە تونـۇدۇم، ئالىمجـان ئىكـەن. ئالاقىلەشـمىغىنىمىزغا ئـۇزاق بولغـان ئىـدى، باشـقىلاردىن: «ۋاي، ئالىمجـان هاراقنـىڭ ئانىسـىنى قويۇۋېتىپتـۇ» دېگـەن گەپلەرنىمـۇ ئاڭلىۋىدىم.

– بـار، بـار، ئـاداش. ئۆزۈڭچـۇ؟ يوقاپـلا كەتتىڭغـۇ؟

– يوقاپـلا كەتسـەم ياخشـى ئىـدى، بـراق سـېنىڭدەك قەدىناسـقا قانـداق چىدايمـەن؟ ۋاقتىـڭ بولسـا ئەتـە ئۈچراشسـاق، سـاڭا ئىككـى ئېغىـز گېپىـم بـار، – ئـۇ چاقچـاق ئارىـلاش شـۇنداق دېـدى.

مەنمـۇ ئۇنىڭدىـن تېـزراق قۇتۇلۇشـنى ئويلاۋاتىمـەن.

– بولىدۇ. قاچان، قەيەردە؟

ئەتىسـى بىـز شـەھەر سـىرتىدىكى چاققانغىنـە قەھۋەخانىلارنـىڭ بىرىـدە ئۈچراشـتۇق، ئالـدى بىلـەن غىزالانغـاچ ئۈ-بـۇ گەپلـەر بىلـەن هـال سوراشـتۇق. ئاندىـن تولـدۇرۇپ بىـر قـەدەھ ئىچكەندىـن كېيىـن، ئـۇ كېچىچـە ئورمـا ئـورۇپ هېرىـپ كەتكـەن كىشـىدەك «ئـۇھ» دەپ، بىـر تىنىۋالـدى. تاماكىسـىنى تۈتاشـتۇرۇپ، – بولۇق-بولـۇق شورىۋالغاندىن كېيىن، «ماڭا ئېيتىدىغان گېپىنى» باشلىدى.

* * *

تېلېۋىزوردا «مېنـى كـۆت» پروگراممىسـى كۆرسـىتىلىۋاتاتتى. خىلمۇ-خىـل كىشـىلەرنىڭ تۇرلـۈك هېكايىلىـرى، بـەزەن پاجىئەلىـك تەقدىرلـرى كۆرسـىتىلىدىغان بـۇ پروگراممـا كېينىكـى ۋاقىتلاردا كۆڭلۈمگـە يېقىـپ قالغـان ئىـدى. بەلكىـم، بـۇ هېكايىلەرنىڭ كۆپرەكـى بەختلىـك ئاياغلاشـقىنى ئۈچۈنمىكىـن. هەرهالـدا، ئۆيـدە بولـۇپ قالسـام بـۇ پروگراممىنـى دىققەتتىـن سـىرت قويمايمـەن. بـۇ ھەۋەسـىمگىمۇ خېلـى زامـان بولـدى. هازىـر ئويلىسـام، مېنىـڭ تامامـەن يـات، ئۆمرۈمـدە كۆرمىگـەن ئادەملەرنىـڭ تەقدىرىگـە بولغـان قىزىقىشـىم بىـكار ئەمـەس ئىكـەن. مـەن ئـۆزۈم سـەزمىگەن هالـدا، قەلبىمنىـڭ قاتلاملىـرى ئىچىـدە مۇگـدەپ ياتقـان بىـر سـېزىم بىلـەن ئۆزۈمگـە تونـۇش بىرسـىنى ئىزدىگـەن ئىكەنمـەن.

پروگراممىغـا رىياسـەتچىلىك قىلىۋاتقـان قىـز زالـدا ئولتۇرغانلارنـىڭ ئالدىغـا نـۆۋەت بىلـەن بېرىۋاتىـدۇ، قولىـدا مىكرافـون.

– سىز كىمنى ئىزدەيسىز؟

– سىزچۇ؟

قوللىرىدا رەسـىملەرنى تۇتۇۋالغان كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ تارىخىنى ئېيتىشـىپ، رەسـىمدىكى يېقىنلىرىدىن قانـداق ۋە قاچـان ئايرىلىـپ قالغانلىقلىرىنى بايـان قىلىشـماقتا. بىـر چاغـدا... مـەن كۆزلىرىمگـە ئىشـەنمەي، سـىنچىلاپ قاراشـقا باشـلىدىم. سـۆزلەۋاتقان ئايالنىـڭ قولىدىكـى رەسـىمدىن تونـۇش سـېيما كۆرۈۋاتىمـەن. تونـۇش بولغانـدا ئۆزۈمنـى! «تـوۋا! ئوڭۇمـۇ، چۈشـۈمۈمۇ؟ بـۇ مەنغـۇ!» هـە، مـەن. هەربىـي فورمـا بىلـەن 19–20 ياشـلاردا چۈشـكەن رەسـىمىم.

– ئىسـمى ئالىشـا، قازاقىسـتانلىق، مىللىتـى ئۇيغـۇر. ئالمۇتانىـڭ ئەتراپىـدا ياشـايمەن، دېۋىـدى، – رەسـىم تۇتقـان ئايـال شـۇنداق دەۋاتىـدۇ.

شـۇ چاغدىـلا كۆزۈمنـى ئۆزۈمنـىڭ رەسـىمىدىن ئېلىـپ، سـۆزلەۋاتقان ئايالغـا قارىدىـم. شـۇ... دەل ئـۆزى. تولـۇپ، سـالاپەتلىك ئايالغـا ئايلانغـان بولسـىمۇ، دەرهـال تونـۇدۇم. لېنـا! بـۇ مېنـى ئوتقىمـۇ، سـۇغىمۇ سـالغان سـېرىق چاچلىـق ئەلتـەك قىـز. باشـتا ئۈمىدلەنـدۈرۈپ، كۈلـدۈرۈپ، ئاندىـن يىغلاتقـان قىـز. دەسـلەپكى ۋە ئاداققى مۇھەببىتىـم...

– ئارىدىـن 30 يىـل ئۆتـۈپ كېتىپتـۇ. ئاڭلاۋاتامسـەن، ئوتتـۇز يىـل! يىللار ئۆتـۈپ، بـۇ سـېزىم ئۆچـۈپ قالدىغـۇ، دەپ ئويلىۋىدىـم. نەدىكىنـى! قايتىدىـن لاپـلا يانـدى. تـوۋا! بالىلار ئـەر بولـۇپ، نـەۋرە كۆرگەنـدە. مۇھەببـەت قېرىمايـدۇ، دېگىنـى مۇشـۇكەنده، ئـاداش. مانـا يېرىـم يىلدىـن ئاشـتى. ياتسـام، تۇرسـام ئويۇمـدا شـۇ. چۈشـلىرىمده كۆرىمـەن. تىنىـق كۆلـدەك كۆپ-كـۆك، سـۈزۈك كۆزلىرىنـى سـۆيۈپ چىقىمـەن. ساپ-سـېرىق چاچلىرىنـى تىنمـاي سـىيلايمەن. كېچىلىـرى ئويغىنىـپ كېتىـپ، ئۇنىڭغـا خـەت يازىمـەن. يازىمـەن- يـۇ ئارقىدىـن يىرتىـپ تاشـلايمەن. ئەتىسـى يەنـە يازىمـەن، مېنىـڭ بـۇ خېتىـم تۈگىمەسـتىنلا بىـر خـەت بولـدى. ئاندىـن ئىچىمـەن. بەزىـدە كىچىـك بالـدەك مىچىلـداپ يىغلايمـەن. ئۆيدىكىلـەر سـېزىپ قالمىسـۇن، دەپ ياتـاق ئۆيۈمنـى ئىچىدىـن ئېلىۋالدىغـان بولـدۇم. تاماكىنىمـۇ قايتـا تېپىۋالدىـم. مانـا، مېنىـڭ كۈنـۈم شـۇ، ئـاداش.

ئـۇ يەنـە تامـاكا تۈتاشـتۇردى، مـەن قەدەھلەرنـى يەنـە تولـدۇردۇم. ئەمـدى ئـۇ كۈلـۈپ كەتتـى ۋە:

– ئالىمجـان ئىچىـپ كېتىپتـۇ، دېگـەن سـۆز سـېنىڭمۇ قۇلىقىڭغـا يەتكەنـدۇ، ئـاداش؟ – دەپ سـورىدى،

مەن بېشىمنى لىڭشىتتىم .

– ئىچىۋاتقىنىـم راسـت. بـراق بـۇ خەقنىـڭ ئاغزىنـى باسـقىلى بولامـدۇ. ئىچىمـەي ئۆيـدە ئىشـىڭنى قىلسـاڭ: «تاپقىنىنـى بېسـىپ يېتىۋالـدى بـۇ پـەس»، دەپ سـۆز تارقىتىشـىدۇ. ئىچىـپ قويسـاڭ، خـۇددى ئـۆزى قۇيـۇپ بەرگەنـدەك يەنـە سـۆزلەيدۇ. مېنىڭـزە ئـۇلار بىلـەن قىلچـە كارىـم يـوق. هازىـر مـەن ئۆتمۈشـتە قالغـان ئاشـۇ بىـر

سېزىمىنىڭ دەردىنى تارتىۋاتىمەن. ياق، دەرد دېسەم بولماس، ھۇزۇرلۇق ۋە گۈزەل خاتىرە، دېگەن توغرىمىكىن. چۈنكى، مەن قايتىدىن ياشلىقىم قالغان كۈنلەرنىڭ قوينىغا كىرىپ كەتتىم. ھە، ئۇ كۈنلەر بەكمۇ شېرىن، بەكمۇ تاتلىق.

– شۇ تاتلىق يېرىنى ئېيتساڭچۇ، كەمپۈتنى كۆرسىتىپ قويۇپ بەرمىگەنىدەك ئىش قىلماي، – مەنمۇ ئەمدى ئاغىنىمنىڭ ئۆتمۈشىگە قىزىقىشقا باشلىدىم. چۈنكى، ئىلگىرى ماڭا ئۇنىڭ ھاياتى بىرخىلا ئۆتۈۋاتقانىدەك تۇيۇلاتتى، ئەمدى ئۇشتۇمتۇتلا ئۆزگىرىپ كەتكىنىگە ھەيران بولۇۋاتاتتىم.

– ئۆپكەڭنى بېسىپ تۇر، ئېيتىپ بېرىمەن، ھەممىنى ئېيتىپ بېرىمەن. ئېيتمىسام، ئىچىم ئۆرتىنىپ كېتىدىغان تۇرى بار. ھەربىي مەجبۇرىيەتنى موسكۋا يېنىدىكى كىچىك بىر شەھەرچىدە ئۆتكۈزدىم. ھەربىي، دېگەن ئىسىملا بار، نەق قۇرۇلۇشچىنىڭ ئۆزى بولغان ئىدۇق. ئاپتوماتنى بىرلا قېتىم، قەسەم بەرگەندە تۇتۇپتىمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئورۇس دېگىنىڭ بىز خەقنى ئادەم قاتارى كۆرمەيدىكەن، قارا. ئۇنىڭغا كۆزۈم ئوبدان يەتتى. ھەدىسىلا «كۆزى بار كۆتەك» دەپ مەسخىرە قىلىشىدۇ. بىزمۇ بوش كەلمەيمىز. پەيتىنى تېپىپ، راسا دۈمبالاپ، ئۆچمەزنى ئېلىۋالىمىز.

بىزنىڭ گازارمىدىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە بەش قەۋەتلىك ئوفىتسېرلار تۇرىدىغان بىنا بار ئىدى. بىز سېلىۋاتقان بىنا ئېگىزلىگەنسېرى، ئاشۇ بىنانىڭ قورۇسى ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. كېلىپ-كېتىۋاتقان ماشىنىلار، ياش ئايال-قىزلار، ھويلىدا ئويناپ يۈرگەن بالىلار. ناگاھ-ناگاھ بۇ تىرىكچىلىك قايىنىمغا ئۇزاقتىن ئۇزاق قاراپ، ئۆينى، بالىلىق چاغلىرىمنى ئەسلەپ كېتىمەن. بىر كۈنى شۇ بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى بالكوندا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان بىر قىزغا كۆزۈم چۈشتى. باشتا ئانچە ئېتىبار قىلىپ كەتمىدىم. بىراق ئەتىسىمۇ، ئۈگۈنىمۇ يەنە كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدىم، توختا، كۈندە بالكوندا ئولتۇرغىنى نېمىسى؟ ئۇ قىزمۇ ماڭا قاراۋاتقانىدەك بىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر كۈنى دېگۈدەك ئەشۇ بالكونغا قاراش مېنىڭ ئادىتىمگە ئايلاندى. بالكونىنى قەپەس، قىزنى بولسا ئۇنىڭ تۇتقۇنى، دەپ پەرەز قىلىمەن. ياشلىق دېگەن بىر توسۇن ئات ئىكەنغۇ! خىيالىمدا مەن گويا چۆچەكلەردىكى بىر باتۇر، دەريا-تاغلار بولسا مەن ئۇچۇن ئويۇنچۇق. بىرلا ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتىمەن، بىر تېپىك بىلەنلا گۈمران قىلىۋېتىمەن. بەزىدە ئاق بوز ئاتنى چاپتۇرۇپ بېرىپ، بالكون-قەپەستىن شۇ قىزنى قۇتقۇزىۋالىمەن - دە، چۆل-جەزىرىلەرنى كۆز يۇمغۇچە بېسىپ ئۆتۈپ، ھۆرباغلارغا يېتىمەن. ئاندىن بىز قول تۇتۇشۇپ، شۇ گۈزەل جايلاردا سەيلە قىلىمىز. قويساڭچۇ، چۈشكە يېقىن بالىلار: «ھەي، چۈش مايىققا. كۆزۈڭ تېشىلىپ كېتىدۇ، تاماققا بارىمىز»، دەپ چاقىرغاندا ئاندىن ئېسىمگە كېلىمەن.

ئۇلارنىڭ كۈلكىلىرىچۇ تېخى! مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن، دېگەندەك ھەر خىل سۆزلەرنى قىلىشىپ، چىشىمغا تېگىشىدۇ:

– ھوي، ئۇ ئورۇسنىڭ سېرىق ئەپچىسىگە ئاشىق بولۇپ قالمىغانسەن؟ ئىنىدەككىغۇ كەپ قالار، ئەممىا زۇۋاڭنىڭ قانداق ئۇقتۇرىسەن؟ قارنىڭنى يارسا «ئا» چىقمايدۇ، – دەپ كۈلىدۇ بىرى.

– ئۇ، شەكسىز، بىر ئوفىتسېرنىڭ قىزى. ئەتە-ئۆگۈن، ئىچ - پەش تارتىپ يۈرگىنىڭنى سېزىپ قالسا، بىزنى قېپ-قىزىل بالاغا قويىسەن. ھېلىمۇ ئۆيدە قىلمىغان ئىشنى قىلىپ قۇلغا ئايلىنىپ كەتتۇق. ئۇچ ۋاق تاماق بىلەن كىيىم-كېچەككە ھەقسىز ئىشلەۋاتىمىز، – دەپ غۇدۇڭشىيدۇ يەنە بىرى.

ئۇلارنىڭ گەپلىرى قۇلىقىمغا كىرىپ چىقمايدۇ. كۆز ئالدىمدا بالكوندىكى سېرىق چاچلىق قىز. شۇ تاپتا بۇ دۇنيادا مېنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدەك گۈزەل، ئۇنىڭدەك پاك جانان يوق ئىدى. ئاغىنىلىرىمنىڭ زاڭلىق قىلىشلىرى ئوتقا سۇ ئەمەس، ياغ قۇيغاندەك بولدى. «خەپ، مەن سىلەرگە مۇھەببەتنىڭ كۈچىنى بىر كۆرسىتىپ قويايى» دېدىم - دە، شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ قىز بىلەن ئۇچرىشىشقا، ئۇنىڭغا سۆيگۈمنى ئىزھار قىلىشقا بەل باغلىدىم، ھەمدە كۈتۈپخانىغا بېرىپ كىتابلارنى قويماي ئوقۇشقا باشلىدىم. مېنىڭ بۇ «غەلىتە» قىلىقىمغا كۈتۈپخانىغا قارايدىغان ئايال دەسلەپ ھەيران قالدى. چۈنكى، ئاددىي ھەربىيلەر كۈتۈپخانىغا ئانچە كىرىپ كەتمەيتتى. كىتابلار پەقەت رۇس تىلىدا بولۇپ، پايانسىز ئەلنىڭ بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىدىكى سەھرالاردىن كەلگەن بالىلار ئۇچۇن قىزىقىدىغان يېرى يوق. شۇڭا، قاچانلا كىرسەك، كۈتۈپخانىچى ئايال قاش-كىرپىكىنى بويىاپ، تىرناقلىرىنى ياساپ زېرىكىپ ئولتۇرغان. بەزىدە بىرەر ئوفىتسېر بىلەن چاي ئىچىۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە كىرىپ قالمەن، ئۇلار ماڭا پەرۋاسىز قىلىشمايدۇ. مەن ئۆزۈن كەتكەن كىتاب تەكچىلىرى ئارىسىغا كىرىپ كېتىمەن. كۆزۈم كىتابلاردا، قۇلىقىم ئاۋۇلاردا. شۇرلاپ، بىر نەرسىلەرنى دەپ كۈلۈشىدۇ. تاينىلىق، مېنى زاڭلىق قىلىۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلايمەن.

بىر كۈنى مەن كۈتۈپخانىدا باتالىيونىمىزنىڭ سىياسىي ئىشلار بويىچە مۇئاۋىنى مايور فېدوروۋنى ئۇچرىتىپ قالدىم. ھەربىيلەرچە سالام بەرگەندىن كېيىن تەكچىلەر ئارىسىغا كىرىپ كەتتىم، ئۇلار چاي ئىچىشكەچ پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ. كۈتۈپخانىنىڭ كۆلىمى خېلى چوڭ بولۇپ، ئۇ بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ سۆزلىشىۋاتقانلارنى بۇ بۇلۇڭدىكىلەر ئاڭلىمايدۇ. لېكىن، مەن شۇ قېتىم كۈتۈپخانىغا قارايدىغان ئايال بىلەن زامپولىتنىڭ سۆھبىتىگە ئىختىيارسىز گۇۋاھچى بولۇپ قالدىم.

– سېرگېي پېتروۋىچ، سىزنىڭ قىسمىڭىزدا مىللىتى ئورۇس ئەمەس ھەربىيلەردىن قانچىسى بار؟ – دەپ سوردى ئايال.

– يۈزدىن ئاشىدۇ، ۋېرا. بۇنى سوراپ قالدىڭغۇ؟

– ئەنە شۇلارنىڭ بىرىلا، بايا سىز كۆرگەن ھەربىيلەر مېنىڭ خېرىدارىم. قالغانلىرىنى نېمىشكە كىتاب ئوقۇشقا دەۋەت قىلمايسىز؟ سىز دېگەن سىياسىي رەھبەرغۇ؟

– شۇنداقمۇ؟ ئەزبىرايى، بۇ ھەقتە ئويلىماپتىمەن.

– بىلەمسىز، سېرگېي پېتروۋىچ، سىزنىڭ بۇ جەڭچىگىز پەقەت مۇھەببەت ھەققىدىكى ئەسەرلەرگە ئامراق.

– بۇ دېگەن ياشلىق، ۋېروچكا، ياشلىق،– دېدى زامپولىت كۆتۈپخانىچى ئايالنىڭ قولىنى مەنلىك قىسىپ. بايقىسام، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىمۇ تۇتىشالماي تۇرغان بىر سېزىم بارەدەك قىلاتتى. مەن تىۋىش چىقارماي ئاستا ئۆزۈمنى چەتكە ئالدىم.

بىرئازدىن كېيىن مايور مېنى يېنىغا چاقىردى. مەن قايسى روتا، قايسى ۋىزۋودتىن ئىكەنلىكىمنى ھەربىيلەرچە قىسقا بايان قىلغاندىن كېيىن ئۇ:

– ئوتكۇدا ئۇ ۋاس تاكايا تياگا ك چتېنيو[1]؟– دەپ سورىدى. مەن دۇدۇقلاپ يۇرۇپ، كىچىكمەدىن كىتاب ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدىغىنىمنى، ئەمدى رۇس تىلىنى، رۇس ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىشنى خالايدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. يانپاشقا ئۇرۇپلا، قىپ-قىزىل يالغان ئېيتىۋاتىمەن. ئۇ تېگى-تەكتىمنى سۈرۈشتە قىلدى، بۇ قېتىم راستىمنى ئېيتتىم، «ئالمۇتا دېگەن شەھەرنىڭ يېنىدا تۇرىمەن. سەككىزىنچى سىنىپقىچە ئوقۇغان، كەسپىم - قۇرۇلۇشچى».

ئۇ بىراز ئويلىنىپ تۇردى - دە:

– سەن تەرجىمھالىڭنى يېزىپ، ۋېرا ئالېكساندروۋناغا تاشلاپ قويغىن. مەن كېيىن تونۇشۇپ چىقىمەن، – دەپ كۆتۈپخانىدىن چىقىپ كەتتى.

ۋېرا ئالېكساندروۋنا ماڭا شۇ يەردىلا قەغەز-قەلەم تۇتقۇزۇپ قويدى. «ئاپلا، ئەمدى قانداق قىلارمەن؟ ئۆمرىمدە خەت يېزىشقا قېرىق ئادەممەن. ئاغىنىلىرىمگە ئوخشاش كۇنىدە دېگۈدەك خەتنى تاپشۇرۇۋالمايمەن. بەزىدە قېرى ئانامنىڭ تاتىلاشتۇرۇپ «ئۆزۈڭگە پۇختا بول» دېگەن مەندىكى ئارىلاپ كېلىدىغان خەتلىرىگە شۇ مەندىلا «ئۆزۈڭنى ياخشى ئاسرا» دەپ جاۋاب خەت يازغىنىم بولمىسا، مېنىڭدەك بىر دۆتتىن نېمە چىقىدۇ دەيسەن». كۆتۈپخانىچى ئايال ئەھۋالىمنى چۈشەنگەن بولسا كېرەك:

– مولودوي چېلوۋېك، نې نادو ۋولنوۋاتئسيا. پىشىتي كاك ئېسىتئ. ئېسىلى چتو، نې ستېسنياياتېسئ، يا پوموگۇ[2]، – دەپ رىغبەتلەندۈرۈپ قويدى.

تەرلەپ-پىشىپ، بىر سائەتچە ئولتۇرۇپ بىر بەت يازدىم. قەغەزنى ئاۋۇ ئايالغا تۇتقۇزۇۋېدىم، خۇددى ئىمتاھان قەغىزىنى تەكشۈرگەن مۇئەللىمەدەك جۇنەدەپ، سىزىپ، ئاندىن:

– نېچېگو. ئىدىتي، پېرېپىشىتي[3]، – دەپ ئاق قەغەزدىن بىرنى تۇتقۇزۇپ، كۆزىنى قىسىپ قويدى.

مەن بۇ قېتىم بار ھۈنىرىمنى ئىشقا سالدىم. ھەرپلەرنى بىر خىلدا، خۇددى خىش تىزغاندەك چىرايلىق تىزىپ، خەتنى كۆچۈردۈم . ئاۋۇ ئايال «مولودېتس[4]» دەپ ماختىغاندىن كېيىن تاللىۋالغان كىتابىمنى قولتۇقۇمغا قىسىپ، كۆتۈپخانىدىن خۇشال چىقىپ كەتتىم.

ئارىدىن ئالتە ئاي ئۆتۈپ كەتتى. مەن ئۇ كۈنلەرنىڭ بىرىنىمۇ زايە كەتكۈزمىدىم. بالكوندىكى قىز بىلەن كۈندە دېگۈدەك «سۆزلىشىمەن». مېنىڭ تىلىم ئەينەك بولدى. ھە، قەدىمكى ئەينەك. كۈن چىقىشىغىلا ئەينەكنى بالكونغا چۈشۈرىمەن. ئەينەكنىڭ شولىسى دېرىزىسىدىن چۈشۈشى بىلەنلا، قىز بالكونغا چىقىپ، ماڭا قولىنى پۇلاڭلىتىپ سالام بېرىدۇ. مەن شولىنى چۆگىلىتىمەن، بۇ خۇشاللىقمنىڭ نىشانى. ئاندىن شۇ شولا بىلەن يۈرەكنىڭ سۈرىتىنى چۈشۈرىمەن. قىز كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن جونۇيدۇ، بۇ «شوخلۇق قىلما» دېگىنى. چۈشكىچە بىز ئەنە شۇنداق «پاراڭلىشىمىز». چۈشتىن كېيىن، كۈن بۇياقتا ئۆتكەندە بىز «كېكەچ» بولۇپ قالىمىز. كېيىن ئۇنىڭمۇ ئامالىنى تاپتىم. شەرەتكە ئۆتۈۋالدىم. ئاسمانىنى كۆرسىتىپ، «سەن مېنىڭ يورۇق يۇلتۇزۇم» دېگەننى بىلدۈرىمەن. يۇرىكىمنى تۇتۇپ، ئاندىن كۆرسەتكۈچ بارمىقىمنى قىز تەرەپكە قارىتىمەن، بۇ «كۆڭلۈم سېنى خالايدۇ» دېگىنىم. كۈنگە ئەنە شۇنداق ئىككى-ئۈچ قېتىم سىردىشىمىز. ئاغىنىلىرىمنىڭ كۈلكىلىرىچۇ! ئىسىمىنى ئۇنتۇپ، «ئىندېيېتس» دەۋېلىشتى. مېنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىمنىڭ كىنولاردىكى ئىندېيېتسلارغا ئوخشاپ كېتىدىغىنىمۇ راست.

– ھەي، ئىندېيېتس، چۈش مايا‌قا‌قا. كېسەك توشۇ، بېتون تۆگەپ قالدى، – دەپ ۋاراقراپ قويۇشىدۇ.

قىسمىغا دەسلەپ كەلگەندە «نېمىشقا ئەخمەق بولۇپ ئارمىيەگە قاتناشتىم» دەپ پۇشايمان قىلمۇدىم. مېنى «قېرى ئانىسىنىڭ يالغۇز باقا‌قۇچىسى» دەپ بۇ مەجبۇرىيەتتىن بوشىتىشىمۇ مۇمكىن ئىدى، لېكىن مەن تەڭتۇشلىرىم ئالدىدا «نېگودنى[5]» بولۇپ قېلىشتىن قورقۇپلا، ھەربىي كومىسسارىياتقا ئۆزۈم ئىلتىماس يازغان ئىدىم. مانا ئەمدى مېنىڭدىن بەختلىك ئادەم يوق، سۆيگۈنمنى يىراقتىن بولسىمۇ كۆرىمەن، كۈندە دېگۈدەك

1. كىتاب ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدىكەنسىز-دە.
2. يىگىت، ئەنسىرىمەك، ئۇيالماك، مەن ياردەم قىلمەن.
3. كېرەك يوق، قايتىدىن يېزىڭ.
4. يارايسەن.
5. يارامسىز.

«سۆزلىشىمەن». خۇدا خالىسا، پات يېقىندا ئۇنى ئۇچرىتىشقا تەكلىپ قىلىپ، رۇس تىلىدا بىمالال، مېنى زاكلىق قىلمۇاتقان ئاغىنىلىرىمنىڭ كۆزىچە، مەقسىتىمنى يەتكۈزىمەن. ئەگەر قوشۇلسا، ھەربىي خىزمىتىم پۈتكەندە ئالمۇتاغا بىللىلا ئېلىپ كېتىمەن. مەن ئەنە شۇنداق تاتلىق خىياللار بىلەن كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتكىنىنى سەزمەيدىغان بولدۇم. ئۇنىڭ ئۇستىگە رۇسچەمنى پىششىقلاش ئۈچۈن كىتاب ئوقۇپ، ۋاقتىمۇ ناھايىتى تېز ئۆتىدىغان بولدى.

قارا ئاداش، بۇ كىتاب دېگەن ئاجايىپ بىر سېھىرلىك دۇنيا ئىكەن دېگىنە، بىرىدىن بىرى قىزىقارلىق. ئوقۇۋېتىپ ئۆزۈمنىڭ ئاشۇ سىرلىق ۋەقەلەرنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكىنىمنىمۇ سەزمەي قالىمەن. «بۇ ئېلىشىپ قالغان ئوخشايدۇ»، – دەپ باش چايقىشىدۇ ئاغىنىلىرىم. «ياق، ھەقىقىي ئاشىق، مەجنۇن»، دەيدۇ بىراز ئەقلى بارلىرى. «قاراڭلارا، بۇ ئاغىنىمىزنىڭ ئۆزگىرىپ كەتكىنىنى. بۇ ئۇلۇغ مۇھەببەتنىڭ قۇدرىتى» دېگەن سۆز بىرەرسىنىڭ ئاغزىدىن چىقاي دېمەيدۇ.

مەن ئۆز دۇنياربمدا ياشايمەن. دۇنيادا ئىككىلا ئادەم بار- مەن ۋە ئۇ. «ھەي، نادانلار، – دەيمەن ئىچىمدە، – سىلەر دۇنيادا شۇ قەدەر پاك، شېرىن، كۆچلۈك بىر سېزىمنىڭ بارلىقىنى نەدىن بىلىسىلەر. ئاۋۇلارنىڭ بىزنى كۆتەككە ئوخشىتىپ مازاق قىلىشى بىكار ئەمەس».

ھەربىي خىزمىتىمنىڭ دەسلەپكى ئالتە ئېيى شۇنداق ئۆتۈپ كەتتى. ئاغىنىلىرىم كۈن ساناپ، كالېندارنى يېگىنە بىلەن تېشىپ يۈرىدۇ، مەن بولسام بالكوندىكى گۈزەلنىڭ ۋەسلىگە يېتىدىغان كۈننى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتىمەن.

بىر قېتىملىق سىياسىي ئۆگىنىشتىن كېيىن زامپولىت مېنى ئېلىپ قالدى.

– شتابتىكى خەتتات ھەربىينىڭ خىزمەت مۇددىتى توشۇپ قالاي دېدى. ئورنىغا سېنى كۆرسەتسەم، ئىشەنچىمنى ئاقلىيالامسەن؟ – دەپ سوردى مايور.

بۇ مەن ئۈخلىسامۇ چۈشۈمگە كىرمەيدىغان تەكلىپ ئىدى. نېمە دېيىشىمنى بىلمەي، تاشتەك قېتىپ تۇرۇپ قالدىم.

– خېتىڭمۇ يامان ئەمەس، رۇس تىلىڭمۇ باشقىلارغا قارىغاندا خېلى پىششىق. ئۇندىن باشقا، ئوچۇقىنى دېسەم، بەزى يۇرتداشلىرىڭ بىلەن سۆزلىشىش ئۈچۈن تەرجىمانمۇ كېرەك.

مەن شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ ھېلىقى قېتىم «تەرجىمھال» باھانىسى بىلەن خېتىمنى تەكشۈرمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەندىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كېيىنكى كۈنلىرى ئۇ مېنى يوقۇر- يېتىم ئىشلار بىلەن ئىشتابقا ئەۋەتىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. مەن تېخى يەنە قورۇلۇشتا ئۆكۈزدەك ئىشلەۋاتقان بىزنىڭ ۋىزۋودنىڭ بالىلىرىنى ماختاپ، «بوبىۋوي لىستوك» تام گېزىتىگە پارچە-پۈرات بىر نەرسىلەرنىمۇ يازغان ئىدىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ پەقەت ئۆزۈمنى سىناش ئۈچۈنلا قىلغان ئىشلار بولۇپ، كېلەچەكتە بالكوندىكى قىزغا يازىدىغان خەتلىرىم ئالدىدىكى مەشىق ئىدى، خالاس. شۇنداق قىلىپ، بالكوندىكى قىزغا بولغان مۇھەببەت مېنى تامامەن ئۆزگەرتىۋەتتى. مەن ئەمدى باشقىلارغا ئوخشاش ئەتىدىن كەچ كىرگۈچە خىش، بېتون توشۇمايمەن، ھەربىي فورمامۇ ئادەتتىكى ھەربىيلەرنىڭكىدىن سەل ئۆزگىچە. ئىككى قەۋەتلىك ئىشتابتا كومانداىرنىڭ سىياسىي ئىشلار بويىچە ئورۇنباسارى مايور فېدوروۋنىڭ ئىشخانىسى يېنىدىكى چاققانغىنە بۆلمىدە خاتىرجەم ئولتۇرۇپ ھۆججەتلەرنى كۆچۈرىمەن. ئەڭ مۇھىمى، مەن ئولتۇرغان بۆلۈمنىڭ دېرىزىسى سېرىق چاچلىق قىزنىڭ ئۆيىنىڭ بالكونىغا ئۇدۇل قاراپ تۇرىدۇ، ئارىلىقمۇ يېقىن. مانا بەخت دېگەن! قىز مېنى ئۆزىگە گويا ماگنىتتەك تارتىپ، كۈندىن-كۈنگە يېقىنلاشتۇرۇۋاتقاندەك بىلىنىۋاتىدۇ، ئەمدى ئازراقلا چىدىسام، ئۇنىڭ بىلەن دىدارلىشىمەن. قارىشىپ ئولتۇرۇپ، ھەركۈنى ئىچىمدە تەكرارلايدىغان سۆزلىرىمنى ئۇنىڭغا ئېيتىمەن.

مەن كۈتكەن كۈن يېقىنلاشقانسېرى ئەندىشەممۇ كۆپەيىپ، ئارىسالدى ئەھۋالدا قالدىم. «ئەگەر ئۇ مېنى ئەخمەق قىلىپ ئويىنىغان بولسىچۇ؟ ياكى ئۆيىدىن يىراقتا يۈرگەن ھەربىينىڭ كۆڭلىنى بەزلەش ئۈچۈنلا ئىلتىپات بىلدۈرگەن بولسىچۇ؟ مەن بولسام، خۇددى ئۇنى ئۆزۈندىن بېرى بىلىدىغاندەك، سەۋزىدىن خەۋەر يوق، گۈرۈچ دەم يەپ قاپتۇ، دېگەندەك <ئۆزۈمنىڭ> ساناپ يۈرىمەن. نېمە قىلىش كېرەك؟». شۇنداق قالايمىقان ئويلار بىلەن يەنە بىر تاڭ ئاتتى. مېنىڭ يۈرىكىمنىڭ ئەلچىسى – شولا كۈندىكىدەك قىز مەڭزىدە يەنە ئويناىدى، ئۇمۇ ئادەتتىكىدەك قول پۇلاڭلىتىپ سالاملاشتى. ئۇ بۇگۈن شۇلىنىڭ كۈندىكىدەك قورۇلۇشتىن ئەمەس، يېقىنلا يەردىكى شتابتىن چۈشۈۋاتقىنىغا ھەيران بولۇۋاتاتتى.

كۆپ ئۆتمەي، مەن ئۇ قىز توغرىلىق خېلى نەرسىلەرنى بىلىۋالدىم. ئۇ يېنىمىزدىكى ھەربىي قىسىم كومانداىرىنىڭ قىزى ئىكەن. بۇلتۇر قاتناش ۋەقەسىگە ئۈچراپ، ناكار بولۇپ قاپتۇ، قولتۇق تاياق بىلەن ماڭىدىغان ئوخشايدۇ. ئىسمى – لېنا.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ سولتىيىپلا قالدىم، كەچقۇرۇن ئاغىنىلىرىم بۇ ھالىمنى كۆرۈپ يەنە كۈلۈشتى.

– ۋۇي، نېمە بولدى؟ بېشىڭ ساڭگىلاپ كېتىپتىغۇ؟ بىزدىن قېچىپ شتابقا بېرىۋالدىڭ، ئېغىر ئىشتىن قۇتۇلدۇڭ، يەنە نېمە كېرەك ساڭا؟ قەلەم كېسەكتىن ئېغىرمىكەن-يا؟ – شېتىلە ئاغىنەم ھەمرا مېنى كۈلكە ئاستىغا ئالدى.

– تار ئۆيگە كۆنەلمەيۋاتىمەن، كەڭ يەردە يۈرۈپ...

– ھە، توغرا. تار يەردە ئاش يېگۈچە، كەڭ

يەردە مۇش يە، دېگەن بىكار ئېيتىلمىغان، ھا-ھا-ھا...

مەن ئاستا يېڭىدىن تارتىپ، ئۇنى بىر چەتكە ئەكەلدىم ھەمدە بالكوندىكى قىز ھەققىدە ئېيتىپ بەردىم.

– ئەمدى نېمە قىلماقچىسەن؟

– بىلمەيمەن، بىراق كۆڭلۈم يەنىلا شۇ بالكوندا.

– ئۇنداقتا ئەينىكىڭنىڭ شولىسىنى چۈشۈرۈپ يۈرۈڭە، بەربىر ئۇنىڭغا ئۆيلەنمىگەندىكىن...

مەن روھسىزلىنىپ كەتتىم.

– دېدىمغۇ، –مېنى جىملەشكە باشلىدى ئاغىنەم، – ئاشۇ ئەينەك ئويۇنۇڭ ساڭا ياخشىلىق ئەكەلمەيدۇ، دەپ.

ئەتىسى كۆپ ئويلىنىپ، ئاخىر ئۇنىڭغا خەت يېزىش قارارىغا كەلدىم. ھاياتىمدا تۇنجى قېتىم قىزلارغا خەت يېزىشىم ئىدى. كىتابلاردىن ئۆگىنىۋالغان چىرايلىق سۆزلەرنى ئىشلىتىپ، دەسلەپتە ئۆزۈمنى تونۇشتۇرۇپ، ئاخىرىدا ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇپ قېلىش ئارزۇيۇمنىڭ بارلىقىنى ئالاھىدە تەكتىلەپ بىر ئوبدانلا خەت يازدىم.

خەتتات ۋە تەرجىمان، دېگەن سېھرىلىك نام بىلەن بىمالال سىرتقا چىقتىم - دە، قورۇدا ئويناپ يۈرگەن بىر توپ بالىلارنىڭ بىرىنى چاقىرىۋالدىم.

– بالىقاي، ئىسمىڭ نېمە سېنىڭ؟

–ۋووۋا.

– ئىككىنچى قەۋەتتە ئولتۇرىدىغان لېنا ھەدەڭنى تونۇمسەن؟

– ئۇ مېنىڭ ھەدەم ئەمەس، كولىيانىڭ ھەدىسى، – بالا شۇنداق دېدى - دە، توپ ئىچىدىكى يەنە بىر بالىنى چاقىردى.

شۇنداق قىلىپ مەن لېنانىڭ تۆت ياشلىق ئىنىسى كولىيا بىلەنمۇ تونۇشۇۋالدىم، ئۇنىڭ قولىغا بىر ئوچۇم سېغىزنى تۇتقۇزۇپ:

– بۇنى ئاغىنىلىرىڭگە تارقىتىپ بەر. خەتنى بولسا ھەدەڭگە بېرىسەن، جۇمۇ. ئەتە يەنە سېغىز ئەكېلىپ بېرىمەن، – دېدىم.

كىچىككىنە كولىيا خۇشال ھالدا ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى. ئەتىسى بالا مېنى شىتابنىڭ ئالدىدا كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، مەن ئۇنىڭغا بىر ئوچۇم سېغىزنى بەردىم، تۆت پۈكلەنگەن قەغەزنى ئېچىشقا پېتىنالماي، خېلى ئۇزاق ئولتۇردۇم. يۈرىكىم قاتتىق سوقۇپ غەلىتىلا بولۇپ قالدىم، ئاخىر غەيرەتكە كېلىپ قەغەزگە قارىدىم، تېلېفون نومۇرىنى يېزىپ قويۇپتۇ. ئاھ خۇدا! رەھمەت ساڭا. مەن بۇ ئالتە خانىلىق سانىنى توپ-توغرا ئالتە ئاي كۈتكەن ئىدىم. سەن مېنى ھاياتىمدا كىرىپ باقمىغان كۈتۈپخانىغا باشلاپ كىردىڭ، ئاندىن قىزغا يېقىنراق بولسۇن دەپ شتابقا ئەكەلدىڭ. تووۋا! ئاخىرىدا ئىنىسىغا ئۇچراتتىڭ. دېمەك، بۇنىڭ ھەممىسى سېنىڭ غەمخورلۇقۇڭ بىلەن يۈز بېرىۋاتقان مۆجىزىلەر، رەھمەت ساڭا!

شۇ كۈنىلا لېنىغا تېلېفون قىلدىم.

– سالام لېنا، بۇ مەن.

– سالام، خېتىڭىز ئۈچۈن ئالاھىدە رەھمەت. بۇ مېنىڭ تۇنجى قېتىم يىگىتلەردىن خەت تاپشۇرۇۋېلىشىم.

– مېنىڭمۇ قىزلارغا تۇنجى خەت يېزىشىم.

– تۇنجى ئەمەستەك كۆرۈنىدۇ، خېلى تەجرىبىڭىز بارەدەك تۇرىدىغۇ، – كۈلدى قىز.

– راست سۆزۈم، لېنا.

– ھەقىقەتەنمۇ چىرايلىق خەت ئىكەن.

–شۇنىڭغا مەجبۇرلىغان ئۆزىڭىزغۇ.

– سىز قىزلارنى كۆرمەي، تونۇمايلا تۇرۇپلا خەت يېزىۋېرەمسىز؟

– نېمىشكە تونۇمىغۇدەكمەن ؟ مېنىڭچە، ئۆتكەن ھاياتىمىزدا بىللە بولغان بولساق كېرەك. بولمىسا 4 مىڭ چاقىرىم يىراق يەردىن نېمە ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم.

– راستىنى ئېيتسام مەن ئۆزىبېكىستاندا تۇغۇلغان، دادامنىڭ خىزمىتى شۇ يەردە ئىدى، ھازىر بۇ يەرنىڭ سوغۇقىغا ئاران كۆنۈۋاتىمەن.

– ھېچقىسى يوق، يەنە بىراز چىداڭ. ھەربىي خىزمىتىم ئاياغلاشقان ھامان سىزنى ئىسسىق جايلارغا ئېلىپ كېتىمەن.

لېنا كۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ كۈلكىسىمۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە جاراڭلىق ئىدى.

بىز تۇنجى كۈنىلا كونا تونۇشلاردەك سىردىشىپ كەتتۇق. ھەممىسى ئاشۇ خاسىيەتلىك قۇياشنىڭ، ئۇنىڭ كىچىككىنە ئەينەك ئارقىلىق چۈشكەن شولىسى – نۇرنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن كەلگەن ئىدى. شۇ شولا ھەر قېتىم يۈرەك سىرىمنى قىزغا يەتكۈزۈپ تۇراتتى.

بىز ئاستا-ئاستا «سىزدىن» «سەنگە» ئۆتتۇق. قىز بىر كۈنى بېشىدىن ئۆتكەن پاجىئە ھەققىدە سۆزلەپ بەردى، ئىككى قېتىم ئوپېراتسىيە بوپتۇ، يەنە بىر رەت ئوپېراتسىيە قىلىنسا ساقىيىپ كېتىدىكەن. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ مەنمۇ خۇشال بولۇپ كەتتىم.

– ئەنسىرىمە، لېنا. بىز تەرەپتە شىپالىق سۇلار كۆپ،

هاۋاسىمۇ ساپ، – دەپ قويمەن كېلەچەككە ئىشارە قىلىپ.

ئۇ يەنە كۈلدۇ:

– ئەگەر بىزنى تەقدىر قوشمىسىمۇ جەزمەن سېنى يوقلاپ بارىمەن، – دەيدۇ.

– يوقلىغىنىڭ نېمىسى، كەلسەڭ مېنىڭ بىلەن ياشىغىلى كەل، ھېچ ئۆكۈنمەيسەن. سەن بىزنىڭ يۇرتتىكى ئەڭ گۈزەل قىز بولسەن، مەن بولسام ئەڭ بەختلىك يىگىت بولمەن.

كېيىنكى قېتىم تېلېفون قىلغاندا مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشنى خالايدىغانلىقىمنى ئېيتىپ چىڭ تۇرۇۋالدىم.

– مۇشۇ يەكشەنبىدە دادامىلار ئاغىنىسىنىڭ داچىسىغا مېھمانغا بارىدۇ، مېنىمۇ بىللە ئېلىپ بارماقچى، بىراق مەن بىر باھانە تېپىپ ئۆيدە قېلىشقا تىرىشاي، شۇ كۈنى ئۈچرىشايلى، – دېدى لېنا.

* * *

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئالىمجان شۈك بولۇپ كەتتى. قولىدىكى ئاللىقاچان كۆيۈپ تۈگىگەن تاماكىسىنىڭ قالدۇقىنى كۈلدانغا تاشلاشنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۆزىنىڭ دۇنياسىغا كىرىپ كەتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ خىياللىرىنى بۇزغۇم كەلمەي، ئۇنسىز ئولتۇردۇم. سىرتتىن قارىغانلارغا دومسىيىپ ئولتۇرغان بۇ ئىككىمىز ئۆرۈشۈپ قالغان ئاغىنىلەردەك كۆرۈنۈشىمىزمۇ مۇمكىن. ئاخىر تاقىتىم تۈگەپ، ھاراقنى قەدەھلەرگە ئەتەي بۇلدۇقلىتىپ قۇيۇشقا باشلىدىم. شۇ چاغدىلا ئالىمجان بېشىنى كۆتۈردى.

– سېنى زېرىكتۈرۈپ قويمىغاندىمەن، ئاداش؟

– ياق، بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ پەقەت ھەيران بولۇۋاتىمەن. شۇنچە ئارىلىشىپ تۇرۇپ سېنىڭ بۇنچىۋالا ھېكايەڭنىڭ بارلىقىنى بىلمەپتىمەن.

– مەن ساڭا بېشىمدىن ئۆتكەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتىمەن، سەن بولساڭ ئادەمنى زاڭلىق قىلىپ...

– رەنجىمە ئاداش، مەن كۆپ نەرسىلەرنى بىلمەيدىكەنمەن. گۈلنۇر ئىككىڭلارنىڭ تۇرمۇشىغا زوقۇم كېلىپ يۈرەتتى، ئەمدى تامدىن تاراش چۈشكەندەك مۇنۇ پاراڭنى قىلۇۋىدىڭ، بىر قىسمىلا بولۇپ قالدىم.

– گۈلنۇر شىرەم تۇغقانلىرىمىزنىڭ قىزى. ئارمىيەدىن كېلىپ بىر يىلدىن كېيىن ئاپامنىڭ زورى بىلەنلا ئۆيلەندىم. ئارىمىزدا ئالاھىدە بىر سېزىم بولدى، دەپمۇ ئېيتالمايمەن. بىراق تۇرمۇشىمىز چىرايلىق ئۆتتى، ئاپام كۆزىنىڭ ئوچۇقىدا نەۋرە كۆردى. شۇنىڭ ئۈزى مېنىڭ ئۇچۇن بەخت بولدى.

پەرزىمچە ئالىمجان گەپنى باشقا ياققا يۆتكىمەكچىدەك كۆرۈندى. قالغان ئىشلارنى ئارتۇق ئەسلىگۈسى كەلمەيۋاتقاندەك قىلاتتى، مەن ئاخىر چىدىماي سورىدىم:

– ئاداش، ئىچىڭ ھەجەپمۇ چىڭ ئىكەن سېنىڭ، ئوتتۇز يىل ئىلگىرى بولغان ئىشلارنى ئەمدى ئېيتىپ بېرىۋاتسەن.

ئۇ كۈلۈمسىرىگەندەك قىلدى، لېكىن بۇ سوغۇق تەبەسسۇمدىن تېنىم شۇركەنگەندەك بولدى. مەن كىچىكىمدىن ياخشى بىلىدىغان ئاغىنەمنى تونۇمايۋاتاتتىم. ئالدىمدا دائىم كۈلۈپ يۈرىدىغان ئالىمجان ئەمەس، بەلكى ھاياتىدا كۆرمىگىنى يوق بىر ياشانغان مويسىپىت ئولتۇراتتى.

بىر چاغدا ئالىمجان بېشىنى كۆتۈردى ۋە:

– بىلەمسەن ئاداش، مەن ئاشۇ بىر كۈنگە پۈتۈن ھاياتىمنى تېگىشىشكە تەييار، شۇ بىرلا كۈنگە. چۈنكى مەن ھېچقاچان ئاشۇ كۈندىكىدەك ئۆزۈمنى بەختلىك ھېس قىلىپ باقمىدىم. خۇشال كۈنلەر كۆپ بولغاندۇ، بىراق ئۇ كۈننىڭ قەدرى مېنىڭ ئۇچۇن باشقىچە. مەن ھازىر شۇ دەقىقىلەرنى ئەسلەۋېتىپمۇ ئۆزۈمنى چەكسىز بەختىيار سېزىۋاتىمەن، – دېدى ھاياجانلىق بىر تۇيغۇدا.

– شۇ كۈنى يوغان بىر دەستە گۈلنى كۆتۈرۈپ لېنانىڭ ئۆيىگە ئۇدۇلىلا باردىم. نېمىشقىدۇر يېتىرقاش، ئۈيۈلۈش، ئىككىلىنىش دېگەنلەر بولمىدى. ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئوچۇق ئېغىزلىق ئۆيىنىڭ ئىشىكىمۇ مېنى كۈتۈپ تۇرغاندەك ئوچۇق ئىكەن، ئىشىكنى ئېچىپلا ئۇدۇلدىكى كىرېسلودا ئولتۇرغان لېنانى كۆردۈم. ئۇ يىغلىغان بولسا كېرەك، كۆزلىرى قىزىرىپ قاپتۇ، ئۇنچىقماي ئالدىغا كېلىپ، گۈلدەستىنى تىزىغا قويدۇم. ئۆزۈمۇ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇردۇم. ئۇنىڭ ئويچان، مۇڭلۇق كۆزلىرىگە ئۇزاق قاردىم، ئۇمۇ كۆزىنى قاچۇرمىدى. بىر چاغدا يۇمشاق، نازۇك بارماقلىرى بىلەن چېچىمنى تاراشقا باشلىدى. بېشىم قىزنىڭ تىزىغا تەككەندە، قوللىرىم ئىختىيارسىز ئۇنىڭ بېلىنى ئورىۋالدى. ئۇنىڭ ياش، يۇمران بەدىنىدىن چىققان خۇشبۇي ھىدتىن ھوشۇمنى يوقىتىپ قويغىلى تاسلا قالدىم. لېنا پىچىرلاپ بىر نەرسىلەرنى دەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ سۆزلىرى قۇلىقىمغا كىرەر ئەمەس. بىر چاغدا:

– ئاخىر بىزمۇ يۈز كۆرۈشتۇق ، – دېگەن سۆزنى ئوچۇق ئاڭلىدىم.

– مەن بۇ كۈننى بەك ئۇزاق كۈتتۇم، قىممەتلىك لېنا! – دەپ پىچىرلىدىم.

– ئاشۇ كۈنى سەن مېنىڭ ئىنىم بىلەن گەپلىشىۋاتقاندا، مەن سېنى تونۇدۇم، يۈرىكىم بىلەن تونۇۋالدىم. ئاخىر، يېنىمغا كەلدىڭ.

– ھە، كەلدىم. سېنى سۆيىدىغانلىقىمنى، سېنىڭسىز ياشىيالمايدىغانلىقىمنى ئېيتقىلى كەلدىم، لېنا. مەنمۇ

سېنى ياخشى كۆرۈپ قالسام كېرەك. كېيىنكى چاغلاردا پەقەت سېنىلا ئويلايدىغان بولدۇم، – لېنا مىيقىدا كۈلدى.

– ئالېشا، بېشىڭنى كۆتەر، پۈتلىرىمنى ئا غر تتۇ ە تتىڭ .

شۇ چاغدىلا ئۆزۈمنىڭ هەددىدىن ئاشقىنىمنى سەزدىم. ئورنۇمدىن تۇرۇپ، قىزنى قولىدىن تۇتۇپ ئاستا تۇرغۇزدۇم. ئۇ بالكون تەرەپنى ئىشارە قىلدى، ماڭا تايىنىپ ئاستا ماڭدى. بالكون كەڭ، ئازادە ئىكەن. ئۇ يەرگە ئىككى كىشىلىك داستىخان تەييارلاپ قويۇپتۇ.

– ئاپام ئۇنىمىغىنىمغا قويماي شۇنداق قىلدى، ئۇ سەن توغرىلىق بىلىدۇ.

– داداڭچۇ؟

– دادامنىڭ بىلمىگىنى ياخشى، ئۇ ناھايىتى تەرسا ئادەم، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى مېنىڭ ناكار بولۇپ قېلىشىمغا سەۋەبكار ھېسابلاپ، تېخىمۇ تېرىككەك بولۇپ كەتتى. ئەمەلىيەتتە قاتناش ۋەقەسىگە سەۋەبچى بولغان كىشى دادام ئەمەس بەلكى قارشى تەرەپتىن كەلگەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى ئىدى.

– دوختۇرلار نېمە دەيدۇ؟

– چەت ئەلگە بېرىش كېرەك، دېيىشۋاتىدۇ. دادام ھازىر ھۆججەتلەرنى تەييارلاۋاتىدۇ، ئۆزۈنغا قالماي مېڭىپ قېلىشىمىز مۇمكىن، – مەن ئىختىيارسىز «ئۇھ» تارتتىم، قىز كۈلۈپ كەتتى:

– ئەنسىرىمە، ساقىيىپ كەتسەم سېنى ئۆزۈم ئىزدەپ بارىمەن.

– مەن سېنى ھېچ يەرگە كەتكۈزمەيمەن، – مەن لېنانى چىڭ قۇچاقلىۋالدىم. ئاندىن ئاۋۋال سەل قىزارغان مەڭزىلىرىگە، تىنىق كۈلدەك كۆزلىرىگە سۆيدۇم. ئۇ بوينۇمنى قۇچاقلىغاندا، ناۋاتتەك لەۋلىرىدىن سۆيگۈ شارابى ئىچتىم...

قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكىنىنى بىلمەيمەن، لېنا:

– ئالېشا، قورسىقىڭ ئاچقاندۇ، كەل غىزالنايلى، – دېگەندىلا، ئۇنى قۇچىقىمدىن بوشاتتىم.

بىز كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇپ غىزالنىشقا باشلىدۇق.

– قارىغىنە، بۈگۈن تەبىئەت ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپ كېتىپتۇ، – دېدى قىز ئەتراپقا قاراپ.

– ھەر كۈندىكىگە ئوخشاش تەبىئەت، بىراق ئۇنىڭغا ئاشىقلارنىڭ كۆزى بىلەن قارىساڭ تېخىمۇ گۈزەل كۆرۈنىدۇ.

– سەن بۇنى قانداق بىلىسەن؟

– كىتابلاردا شۇنداق يېزىلغان.

– ئوھوي، سەنمۇ كىتاب ئوقۇشنى ياخشى كۆرەمسەن؟

مەن كۈلۈپ كەتتىم، نېمە دەپ جاۋاب بەرسەم بولار؟ ئىلگىرى كىتاب بېتىنى ئېچىپمۇ باقمىۋىدىم، كېيىن پەقەت لېنانىڭ ۋىسالىغا يېتىش ئۈچۈنلا ئوقۇدۇم، ئاندىن ئاستا-ئاستا كىتابخۇمار بولۇپ كەتتىم. ھازىر شۇلارنى ئېيتىپ بەرسەم قىز ئىشىنەرمۇ؟ ئۆزىمۇ كىتابنى كۆپ ئوقۇسا كېرەك.

– سەنچۇ؟ – ئۇنىڭ سوئالىغا ياندۇرۇپ سوئال قويدۇم.

– بىر يىل بولدى مەن ئۆيدە ئولتۇرغىلى. تېلېۋىزوردىن زېرىكىپ كىتابقا ئۆتۈۋالدىم. ئاپام ماڭا يېڭى چىققان كىتابلارنى تېپىپ ئەكېلىپ بېرىدۇ، شۇنداق ياخشى كىتابلار. سەن قانداق كىتابلارنى ياخشى كۆرىسەن؟

– مۇھەببەت ھەققىدىكى كىتابلارنى.

مەن بىر كۈپلېت شېئىرنى
ئۇنىڭغا دېكلاماتسىيە قىلىپ بەردىم:

سېنى سۆيدۇم نەپىس، بىقىياس،
بەلكى ئوتى ئۆچمىدى ئۇنىڭ.
ئارام بەرمەس ھېلىمۇ بىراز،
قەلبىمدىكى سىماڭنىڭ سېنىڭ...

– بۇ پۇشكىنغۇ، ئۇلۇغ پۇشكىن...

بايا تىندىن بېرى سائەتكە پات-پات قاراپ مەيۈسلىنىشكە باشلىغان لېنانىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈشكە تىرىشتىم:

– ھە، شۇ. ئۇ مېنىڭ قوشقا بوۋام بولىدۇ.

– قانداقلارچە؟ – قىز ماڭا ھاڭ-تاڭ بولۇپ قارىدى، – پۇشكىننىڭ ئەجدادى ئەرەبمۇ؟

– ئەرەب، يەنى مۇسۇلمان ئەھلىدىن، مەنمۇ ئىسلام دىنىدىكى مىللەتتىن. دېمەك، بىۋاسىتە بولمىسىمۇ ھەرھالدا تۇغقانچىلىقمىز بار.

لېنا ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈپ كەتتى، ئۇ كۈلگەنده تېخىمۇ گۈزەل بولۇپ كېتەتتى.

– بەلكىم ئىسىنىمۇ تۇغقان چىقىپ قالار؟

– ئەجەپ ئەمەس، ئۇمۇ ياخشى شائىر. دېمەك، ئۇنىڭمۇ پۇشكىن بىلەن تۇغقاندارچىلىق مۇناسىۋىتى بار، دېگەن گەپ. ئەگەر شۇنداق بولسا ئۇمۇ ماڭا يات ئەمەس.

– سەن بولساڭ قالتىس رومانتىك، خىيالچان يىگىت. بىراق، بۇ قىلىقىڭ ماڭا ياقىدۇ، – دەپ يەنە كۈلدى لېنا.

لېنا يەنىلا ئارىلاپ- ئارىلاپ تامدىكى سائەتكە قارايدۇ. ئۇ ساتقۇن بولسا كۆزۈمچىلا بىزنىڭ بەختىمىزنى ئوغرىلىماقتا. «چىك-چىك» دېگەن ئاۋاز خۇددى مېنى ئۆيدىن «چىق-چىق» دەۋاتقاندەكلا تۇيۇلماقتا. شۇ تاپتا سائەتنى چېقىپ پارچە - پارچە قىلىۋەتكۈم كەلدى. ئۇشتۇمتۇت كاللامغا بىر خىيال كەلدى - دە:

– لېنا، يۈر، تالا-تۈزنى ئايلىنىپ كېلەيلى. مەن سېنى سەيلىگە تەكلىپ قىلىمەن، – دېدىم. تەلىيىمگە، ئۇمۇ بۇ تەكلىپىمگە قوشۇلدى. مەن يۇگۇرۇپ دېگۈدەك چاقلىق ئورۇندۇقنى ئالدىن پەسكە ئەپچۈشۈۋەتتىم - دە، لېنانى ئۇنىمىغىنىغا قويماي كۆتۈرۈپ سىرتقا ئېلىپ چىقتىم. بىز ئانچە يىراق بولمىغان يەردىكى ئورمانلىققا كىرىپ كەتتۇق. ئۇ كۈنى، لېنا ئېيتقاندەك، تەبىئەتمۇ بۆلەكچىلا گۈزەللىشىپ كەتكەن ئىدى. ئۈسسۈلچى قىزلاردەك زىلۋا ئۆسكەن قېيىنلار، نېرىدىكى سۇ بويىدا چاچلىرىنى سۇغا چىلاپ، غەمكىن ئولتۇرغان قىزلاردەك مەجنۇنتاللار، رەڭمۇ-رەڭ گۈللەر، تۈرلۈك قۇشلارنىڭ شوخ نەغمىسى... ھەممىسى خۇددى بىزنى تەبرىكلەۋاتقاندەك، بىزنىڭ تۇنجى پاك سۆيگۈمىزگە جور بولۇۋاتقاندەك ئىدى.

– ئاۋۇ كېپىنەكلەرنىڭ چىرايلىقلىقىنى قارىغىنە! – لېنانىڭ چىرايى مۇشۇ گۈزەللىككە ماسلىشىپ كەتكەن ئىدى. مەن ئۇنىڭغا زوقلىنىپ، يەنە ئۇزاق قاراپ قالدىم، ئۇ قىزىرىپ يەرگە قارىدى.

– ئۇ كېپىنەكلەر سېنىڭدىن چىرايلىق ئەمەس، جېنىم. سەن دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل سەن، – دېدىم قوللىرىنى سۆيۈپ، ئاندىن يۇگۇرۇپ يۈرۈپ، بىرەمدىلا بىر قۇچاق گۈل تېرىپ ئۇنىڭ قۇچىقىغا قويدۇم. لېنا خۇشاللىقىدا ناھايىتى تېزلا ئۆزىگە گۈللەردىن تاج توقۇپ، بېشىغا كىيۋالدى.

– قارىغىنە، ياراشتىمۇ؟

– ياراشمايچۇ، مەلىكەم! ساڭا ھەممە نەرسە يارىشىدۇ.

...بىز ماموق چۆپلەر ئۈستىدە كۆپ-كۆك، ئوچۇق ئاسمانغا قاراپ، ئېغىنىاپ ئۇزاق ياتتۇق. مەن چۆپنىڭ غولىدىن ئىككى تال ئۇزۇك توقۇدۇم - دە، ئۇنىڭ بىرىنى لېنانىڭ، بىرىنى ئۆزۈمنىڭ قولىغا سېلىپ:

– قىممەتلىكىم، ئەمدى بىز ئەر-خوتۇن بولدۇق، – دېدىم.

– قېنى مېھمانلار، گۈۋاھچىلارچۇ؟ – كۈلدى قىز ئەركىلەپ.

– بار، ھەممىسى بار. مۇنۇ دەرەخلەر، گۈللەر بىزنىڭ مېھمانلىرىمىز، ئاۋۇ قۇياش – گۈۋاھچى، قۇشلار بولسا سازەندە - ئارتىستلار. شۇنداق ئەزىزىم، بىزنىڭ نىكاھىمىزنى تەبىئەتنىڭ ئۆزى تەبرىكلەۋاتىدۇ.

قىزنىڭ جاراڭلىق كۈلكىسى قۇشلارنىڭ نەغمىسىگە قوشۇلۇپ، يىراقلارغا كەتتى. مەن بولسام ئۆز بەختىمگە ئىشەنمەي، گويا چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بولۇپ پۈتۈن بەدىنىم بوشىشىپ كەتتى.

كۆپ ئۆتمەي، جەڭچى يىگىت بىلەن ناكار قىزنىڭ مۇھەببىتى ھەققىدىكى گەپ-سۆزلەر ھەممىگە تاراپ كەتتى. ئاغىنىلىرىم ماڭا ھېسداشلىق بىلدۈرۈشەتتى.

– ئاپاڭ ياشىنىپ قالدى، ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپكەندەك، ناكار قىزنى «بۇ كېلىنىڭ» دەپ ئاپارساڭ قانداق بولار؟ – دەيدۇ بىرى.

– ئۆلگىچە ئۇنى ھارۋىدا سۆرەپ ئۆتەمسەن؟ – دەيدۇ ئىككىنچىسى.

مەن پەقەت كۈلۈپلا قويىمەن. مېنىڭ لېناغا بولغان چەكسىز مۇھەببىتكە تولغان ۋۇجۇدۇمدا پۈشايمان، ئۆكۈنۈشكە ئورۇنمۇ يوق ئىدى. بىر تەرەپتىن، قىزنىڭ ساقىيىپ كېتىشىگە ئىشەنچىم زور. ئەگەر ساقايمىغان تەقدىردىمۇ، مەن كۆزلىرىمگە سىغىپ، يۈرىكىمگە ئۇيۇپ قالغان سۆيگۈمنى بىر ئۆمۈر كۆتۈرۈپ ئۆتۈشكە تەييار ئىدىم.

ئەمدى ئەينەك شولىسى ماڭا كېلىدىغان بولدى. شوخ، ئەلتەك نۇر دېرىزىدىن كىرىشى بىلەنلا، مېنىڭ كۆزلىرىمدىمۇ ۋاللىدە نۇر چاقنايدۇ، چۈنكى، بۇ لېنانىڭ «مەن ئۆيدە يالغۇز» دەپ خەۋەر بەرگىنى ئىدى. پەقەت شۇ چاغدىلا ئاندىن ئۇنىڭغا تېلېفون قىلالايمەن. كۈنلەر ئەنە شۇنداق كۆڭۈللۈك ۋە بەختىيار ئۆتۈشكە باشلىدى.

بىر كۈنى لېنا مېنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى.

– دادام كامالىدىروپكىغا چىقىپ كەتتى، مۇشۇ پۇرسەتتە سېنى ئانام بىلەن كۆرۈشتۈرۈشنى توغرا كۆردۈم.

– داداڭ بار چاغدا بارغىنىم ياخشىدى.

– ياق، ئۇنىڭ ھازىرچە بىلمىگىنى ياخشى.

سوفىيا ئاندرېۋنا ئوچۇق-يورۇق، مېھرىبان ئايال ئىكەن، مېنى ئىنتايىن قىزغىن كۈتۈۋالدى. ھاياتىم، كېلەچەكتىكى پىلانلىرىم ھەققىدە خېلى تەپسىلىي سوردى.

– قىزىم ئىككىڭلار توغرىسىدا گەپ - سۆزلەر تارقىلىپ يۈرىدۇ، شۇ ئىشلار راستمۇ؟ – كۈلدى قىزنىڭ ئانىسى.

لېنا ئىككىمىز بىر-بىرىمىزگە قارىدۇق، ئەقىللىق ئايال ھەممىنى چۈشەندى.

– بايقا، جەڭچى. بىزنىڭ پولكوۋنىكنىڭ ئاچچىغى يامان، لېنانى رەنجىتسەڭ ساڭا رەھىم قىلمايدۇ، – دېدى سوفىيا ئاندرېۋنا.

– لېنا ئۇچۇن ھەرقانداق جازاغا

– ماقۇل، لېنا، ماقۇل. مەن سېنى تۆت كۆزۈم بىلەن كۆتمەن، سېنى ئۆمۈربويى كۆتۈشكە تەييار. سەن تېز ساقىيىپ كەت. ئۇ يەرگە بېرىپلا خەت يېزىشنى ئۇنۇتما، مۇمكىن بولسا تېلېفون قىل.

– ماقۇل جېنىم. خوش، دادام ئالدىرىتىۋاتىدۇ.

– خوش، مۇھەببىتىم، كۆرۈشكىچە ئامان بول.

* * *

مېنىڭ پەرىشان كۆنلىرىم باشلاندى. سۆيگۈمىزنىڭ ئەلچىسى، گۈزەللىكنىڭ بولغان ئەينەك شولىسى يوق. قوللىرىم ئىختىيارسىز تېلېفون تۇرۇپكىسىنى ئالىدۇ-يۇ يەنە تۇرۇپ قالىمەن، لېنىتىدىن بىرەر خەۋەر كەلمىگەنسېرى قويغان-تۇتقىنىمنى بىلمەسلا بولۇپ قالدىم. پەقەت: «ئۇ ساقىيىپ، ئۆزى مېڭىپ كېلىدۇ» دېگەن ئۈمىد بىلەن ئۆزۈمنى بەزلەيمەن. ئۆيگە قايتىدىغان كۈن يېقىنلاشقانسېرى تېخىمۇ روھىم چۈشۈشكە باشلىدى، جانغا ئەمەك بولىدىغان كىتابلاردىن ئارام ئىزدىمەكچى بولدۇم، كاللامغا ھېچنەرسە كىرىدىغانىدەك ئەمەس. بىر كۈنى شۇنداق چەكسىز خىيالىلارغا غەرق بولۇپ ئولتۇرغىنىمدا مايور فېدوروۋ چاقىردى.

– سېنىك ھازىرقى ھېسسىياتىڭنى ياخشى چۈشىنىمەن، ئالېشا، – بۇ لېنادىن باشقا ئىككىنچى بىرىنىڭ مېنى شۇنداق ئاتىشى ئىدى، ئاغىنىلىرىم تولۇق ئىسىمىنى ئاتىشاتتى، – لېنانىڭ دادىسى پولكوۋنىك سوكولوۋ گېرمانىيەدىكى ھەربىي قىسىمغا يۆتكىلىش ھەققىدە ئىلتىماس يېزىپتۇ، بىچارە دادا قىزىنىڭ غېمىدە شۇنداق قىلغان چېغى. شۇنىڭغا قارىغاندا، لېنانىڭ داۋالىنىشى خېلى ئۇزاققا سوزۇلىدىغان ئوخشايدۇ.

بېشىمدىن بىر قاپاق سۇ قۇيۇلغانىدەك بولدى. لېنا بىلەن خوشلاشقان چاغدا يۈرىكىمنىڭ ئەنسىز سوققىنى بىكار ئەمەس ئىكەن. بۇنداق كېيىن لېنا بىلەن كۆرۈشەلمەيدىغانلىقىمنى ئويلاپ كەيپىياتىم بىراقلا تۆۋەنلەپ كەتتى، مايور بۇ ئەھۋالىمنى سەزگەن بولسا كېرەك:

– قوي، روھىڭنى چۈشۈرمە. ئوغۇل بالا دېگەن ئۆز مۇھەببىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشى كېرەك! مەن ساڭا قانداق يارەم قىلالىشىم مۇمكىن؟ ھەربىي مەجبۇرىيەتنى تاماملىشىڭغا بىر ئاي قالدى. مۇددىتىڭدىن ئىلگىرى، ئەگەر خالىساڭ، ئەتىلا ئۆيۈڭگە قايتىشىڭغا رۇخسەت ئېلىپ بېرىش قولۇمدىن كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى ئۆزۈڭ بىلىسەن. ئۆيگە بېرىپ، ھۆججەتلىرىڭنى تەييارلاپ، گېرمانىيەگە بېرىشنىڭ ئامالىنى تاپ. راست، ھازىرقى ۋەزىيەتتە بۇنىڭ بىرلا يولى – ساياھەتچى بولۇپ بېرىش.

ئۇنىڭ بۇ گېپى بىلەن مەندە ئۈمىد پەيدا تەييارمەن، ھۆرمەتلىك سوفىيا ئاندرېۋنا.

– پاھ، قارا سېنى، ھەقىقىي يىگىتكە لايىق جاۋاب بەردىڭ.

ھەممىمىز كۈلۈشتۇق.

– ھازىر تاشكەنتتىن رۇسلار كۆپلەپ رۇسىيەگە كۆچۈشكە باشلىدى. سىلەرنىڭ ئالمۇتىدا قانداق؟ – دەپ سوردى سوفىيا ئاندرېۋنا بىراز سۈكۈتتىن كېيىن.

– مەن بۇ ياققا ماڭغانىدا ھەممىسى ئورنىدا ئىدى، – دېدىم چاقچاق ئارىلاش.

مەن ئۇ كۈنى ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن خۇشال كەيپىياتتا چىقتىم. دېمەك، ئانىسى قارشى ئەمەس، بۇ مېنىڭ ئۈچۈن يېرىم غەلبە. ئەمدى دادىسى رازىلىق بەرسىلا بولغىنى. شۇ چاغدا لېنا ئىككىمىز بەختكە ئېرىشىمىز دېگەن گەپ.

ھەربىي خىزمىتىم تۈگەشكە ئاز قالغانسېرى مەن دەككە-دۈككە بولۇشقا باشلىدىم. ئاغىنىلىرىم ماڭا «نەسىھەت» قىلىپ ھارغىنى نەڭاق. پەقەت مېنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرىمدىن ياخشى خەۋەردار باشلىقىم – مايور فېدوروۋلا ئارىلاپ روھلاندۇرۇپ قويىدۇ.

– ئىككىنچى فرونتتىكى خىزمىتىڭ قانداقراق؟

– ياخشى، يولداش مايور، ئاجايىپ ياخشى.

– يارايسەن، جەڭچى. ئەلۋەتتە شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك.

بىر كۈنى ئۇشتۇمتۇتلا لېنا ئۆزى تېلېفون قىلىپ قالدى.

– لېشا، ئاڭلاۋاتامسەن؟ ئاپام ئىككىمىز ئەتە گېرمانىيەگە ئۇچماقچى بولۇۋاتىمىز. دادام ئۇ يەردىكى دوختۇرلار بىلەن ئوپېراتسىيە توغرىسىدا كېلىشىپ قويۇپتۇ.

– قاچان ماڭماقچىسىلەر؟

– بۈگۈن ئىككى سائەتتىن كېيىن موسكۋاغا ماڭىمىز. موسكۋاغىچە دادام يەتكۈزۈپ قويماقچى.

– بىز ھازىر كۆرۈشەلەيمىزمۇ؟

– ياق، بۇ مۇمكىن ئەمەس. بىز ھازىر يول تەييارلىغىنى قىلىۋاتىمىز.

– .....

– لېشا، نېمە بولدۇڭ؟ جىمىپ كەتتىڭغۇ؟ ئەنسىرىمە، مەن ئوپېراتسىيە تۈگىشى بىلەنلا قايتىپ كېلىمەن، ئاڭلاۋاتامسەن؟ سەن مېنى ئايروپورتتا كۈت، مەن مېڭىپ چىققانىدا جۇدالىق ئاۋازىنى ئۇنتۇيسەن.

بولـدى، بـىر ئىشنىپ-ئىشەنمەي مايورغا قاردىم ۋە ئۇنىڭغا يالـۋۇرۇش تەلەپپۇزىدا ئىلتىجا قىلدىم:

– ئادرىسى، ئادرىسىچۇ، يولداش مايور؟

– مـەن ساڭا ۋەدە بېرىمـەن. ئادرىسىنى تېپىپ، كەينىڭدىن ئەۋەتىشكە چوقۇم تىرىشىمەن، سـەن مـاڭا ئادرىسىڭنى قالـدۇرۇپ قـوي.

ئىككى كۈندىن كېيىن يولغا چىقتىم. يولغا چىقىشتىن بـۇرۇن مايـور فېدوروۋ بىلـەن خوشلىشىپ، ئىلتىماسـىمنى قايتا-قايتـا تەكرارلىدىم. ئىككى يىل جەريانـدا قەدىناسـتەك بولـۇپ كەتكـەن بـۇ دىلكـەش كىشى ئـاق يـول تىلـەپ ئۇزىتىپ قويـدى. ئانامنى قەۋەتـلا سـېغىنغاچقا، بىر تەرەپتىن چەكسىز شـادلىق ئىلكىـدە بولسـاممۇ، كۆڭلۈمنىـڭ بىر يېرىنى باشـقىچە بىر خىـل سـېغىنىش ۋە مەيۈسـلۈك قاپلىغـان ئىـدى.

* * *

بىچـارە ئانامنىـڭ خۇشـاللىقىغا گـەپ كەتمەيتتى، كىرىپ-چىقىۋاتقـان قوشـنىلارنى مېھمـان قىلىـپ پـاي-پىتـەك بولـۇپ كەتتى. بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن:

– بـالام، يۈرتقـا بېرىـپ كېلەيلى، ئۇرۇق-تۇغقانلارنى يوقلىمىغىلى ئـۇزاق بولـدى. پەتـە ئوقۇغـاچ يەنـە قىلىدىغـان باشـقا ئىشـلارمۇ بـار، – دېـدى. بىز ئانامنىـڭ شـىرەم تۇغقانلىـرى ياشـايدىغان يېزىـدا 3–4 كـۈن تـۇرۇپ قالـدۇق، ئـۇ يەردىكىلـەر بىزنـى قۇچـاق ئېچىـپ قارشـى ئالـدى. گۈلنۇرنىمـۇ دەسـلەپ شـۇ تۇغقانلىرىمنىـڭ بىرىنىـڭ ئۆيىـدە كـۆردۈم، ئـۇ ھـە دېسـلا ئۇيىلىـپ، مېنىڭدىـن ئۆزىنـى قاچۇراتتى. مېنىـڭ خىيالىـم بولسـا پەقـەت لېنـادا. بايـا رەھمىتـى ئانـام مـەن كەلگىچـە غېمىمنـى قىلىـپ، تۇرمـۇش ئىشـىمنى ئورۇنلاشـتۇرۇپ ئۇلگۈرگـەن ئىكـەن، مېنىـڭ قىزغـا كۆزۈمنىـڭ قىرىنىمـۇ سـالمىغانلىقىمنى كـۆرۈپ، كۆڭلـى غـەش بولـۇپ قالـدى.

شـەھەرگە قايتىـپ كېلىپـلا قۇرۇلۇشـقا ئىشـقا كىرىـپ كەتتىـم. بـوش ۋاقتىمـدا ئاغىنىلەرنـى يارەمگـە چاقىرىـپ، كونـا ئۆيۈمىزنىـڭ ئورنىغـا چاققانغىنـە ئـۆي سېلىپمۇ ئۈلگـۈردۇم. ئاپـام خۇشـال، مېنى تـوي تەرەددۇتىنى قىلمۇاتىـدۇ، دەپ ئويـلاپ قالغـان بولسـا كېـرەك. مـەن بولسـام چاققانـراق پـۇل تېپىـپ، گېرمانىيەگـە مېڭىشـنىڭ ئامالىنى ئىـزدەپ يۈرىمـەن. ھەپتـە ئارىـلاپ دېگـۈدەك مايورغا تېلېفـون قىلىمـەن، ئـۇ تېخىچـە سـوكولوۋنىڭ ئائىلىسـىدىن خـەۋەر ئالالمىغانلىقىنى ئېيتىـدۇ، ئەمـما ئاخىرقى قېتىـم:

– لېشـا، ئىنىـم، خاپـا بولمـا. مـەن سـاڭا بەرگـەن ۋەدەمنى ئورۇندىيالمايدىغـان بولـدۇم. چـەت ئەللەردىكى ھەربىـي قىسـىملارنىڭ جايلاشـقان ئورنـى مەخپىـي ئىكـەن، ئـۇلار ھەققىـدە مەلۇمـات بېرىـش جىنايـەت ھېسـابلىنىدىكەن، رەنجىمـە، – دەپ ئـۆزۈر ئېيتتى.

ئـۇ يىللىـرى ۋەزىيـەت ھەقىقەتـەن شـۇنداق ئىدىغـۇ؟ گېرمانىيـەدە ئۇرۇق-تۇغقىنىـڭ بولمىسـا ۋىزىمـۇ بېرىلمەيـدۇ، ھازىرقـىدەك خالىغـان ۋاقىتتـا سـاياھەت بىلـەن بېرىشـمۇ تـەس. مـەن ئەمـدى ھەقىقىي سـەۋدا بولۇشـقا تاسـلا قالـدىم، ئۆمرۈمـدە ئىچىـپ باقمىغـان ھاراقنـى ئىچىشـنى، تامـاكا چېكىشـنى ئۆگەنـدىم، ئىشـمىدىنمۇ بەرىكـەت قاچتـى. بىر كـۈن ئىشـقا بارسـام، ئىككى كـۈن بارمـاي، ئۆيـدە ياتىمـەن، دەردىمنى ئاڭلىغـۇدەك ھېچكىممـۇ يـوق. بىر يىل ئىچىدىلا چاچلىرىمغـا ئـاق سـانجىپ، قـۇرۇق سـۆڭەك بولـۇپ قالـدىم. بىچـارە ئانـام مـاڭا قـاراپ تۇگىشـىپلا كەتتـى ۋە ئـورۇن تۇتـۇپ يېتىـپ قالـدى، قۇلـۇم - قوشـنىلار، ئـۇرۇق-تۇغقانـلار كېلىـپ يوقلاشـتى. بىر كۈنـى گۈلنۇرمـۇ ئاپىسـى بىلـەن كەلـدى. ئالمۇتىـدا ئوقۇۋاتقـان ئىكـەن، پات-پـات كېلىـپ ئۆيلەرنـى بېسـىقتۇرۇپ، تامـاق ئېتىـپ بېرىـپ يـۈردى. ئاپامنىـڭ ئەھۋالـى كۈندىن-كۈنگـە ئېغىرلىشـىپ، ئۆيمىزنـى غېرىبلىـق قاپـلاپ كەتتـى. شـۇنداق كۈنلەرنىـڭ بىرىـدە قوشـنىمىز خېلىچـەم ھـەدەم بالىسـىنى كىرگۈزۈپتـۇ:

– ئاپـام، دادامـلار سـىزنى چاقىرىۋاتىـدۇ، ئـاكا،– دېـدى بـالا. كىردىـم. چاي-پـاي ئىچىـپ، بىـراز ئولتۇرغاندىـن كېيىـن راخمـان ئـاكام سـۆز باشـلىدى:

– ئالىمجـان، كىچىـك ئەمەسسـەن. ئاپاڭنىـڭ ئەھۋالىنى كۆرۈۋاتىسـەن. يولۇڭغـا قـاراپ ئىككى يىـل سـېنى كۈتتـى، « قايتىـپ كەلگەنـدە ئۆيلـەپ نـەۋرە كۆرىمـەن. تويـدا خىزمـەت قىلىـپ بېرىـڭلار، قوشـنىلىرىم»، دەپ ئارمانـدا ياشـىدى. كۆزىنىـڭ ئوچۇقىـدا بىـر ھەرىكـەت قىلىسـاڭچۇ...

– ئـاكاڭ راسـت دەيـدۇ، ئـۇكام. ئانـاڭ تۇغقىنىڭلارنىـڭ قىـزى گۈلنۇرنـى سـەن ھەربىـي سـەپتىن كەلمـەي تۇرۇپـلا سـوراپ قويغـان. بىـر ئوبـدان قىـز ئىكـەن، كۆرۈۋاتىمـىز. رېھىمبۇۋىدەم بېشـىڭلارنى قوشـۇپ قويسـاق، دەۋاتىـدۇ، – دېـدى خېلىچـەم ھـەدە.

گۈلنـۇر ئىككىمىزنىـڭ قوشۇلۇشـى شـۇنداق بولـدى، قالغىنىنـى بىلمىسـەن. لېنادىـن ئۈمىدىمنـى ئـۈزۈپ، ئۇنـى ئۇنتۇشـقا تىرىشـتىم. پەرزەنتلىرىـم ئارقا-ئارقىدىـن تۇغۇلـۇپ، ئـۆز تىرىكچىلىكىـم بىلـەن بولـۇپ كەتتىـم...

* * *

ئىككىمىـز جىمىـپ كەتتـۇق، ئەتراپتىكى ئۇسـتەلدىكى ئادەملـەر بىرنەچچـە قېتىـم ئالماشـتى، كۆتكۈچـى قىـز بىزگـە قـاراپ قويىـدۇ، ئارىـلاپ كۈلدانىنـى ئالماشـتۇرىدۇ. بىـر چاغـدا ئالىمجـان ئالدىدىكـى قەدەھنـى كۆتۈرۈۋېتىـپ مـاڭا قارىـدى، مەنمـۇ ئۇنىڭغـا تىكىلىـپ تۇرىمـەن.

– ئەمدى قانداق قىلىشنى ئويلىشۋاتسەن؟ – دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن.

– نېمە قىلىدىغانلىقىمنى بىلسەم سېنى چاقىراتتىممۇ ؟ مۇشۇ تاپتا بېشىم قاپاق بولۇپ كەتتى.

– ئۇ سېنى ئىزدەۋاتىدىغۇ؟

– ھە، ئىزدەۋاتىدۇ. 30 يىلدىن كېيىن.

– مۇھەببەت قېرىمايدىكەن، دېگەن ئۆزۈڭغۇ، – گەپنى چاقچاققا ئايلاندۇرماقچى بولدۇم-دە، دەرھال بۇ ئويۇمدىن يالتايدىم. ھازىر ئۇ ئوشۇق گەپ كۆتۈرەلمەيتتى، شۇڭا كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇشقا تىرىشتىم، – ئالمجان ئاداش، ئىزدىگەن ئادەم بەرىبىر تاپىدۇ، ئىزدىگىنگە رەھمەت ئېيت. ئارىمىزدىن بىرەرسى چىقىپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىكىلەرگە سېنى تونۇيدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ، دەيلى. ئاندىن سېنىساتسىياگە ئامراق ژۇرنالىستلار كامېرالىرىنى كۆتۈرۈپ، ئۆيۈڭگە يېتىپ كېلىدۇ.

– توختا، توختا، بۇنداق بولسا قۇلۇم – قوشنىلار ئالدىدا سەت ئەمەسمۇ.

– ئۇنداقتا گۇلنۇرغا، بالىلىرىڭغا ئۆزۈڭ ئېيت، مېنىڭچە ئۇلارمۇ توغرا چۈشىنىدۇ. لېنىغا خەت ياز، ئۇچرىشىشنى خالىسا بېرىپ كۆرۈشۈپ قايت. سېنى ئۆيلەن دەۋاتقان ھېچكىم يوققۇ.

– ماقۇل، ئويلىنىپ كۆرەي ئاداش. بىراق گېپىڭنىڭ جېنى بار.

– ماڭا بىر يېقىنىم دائىملا «ئارمانلار جەزمەن ئورۇنلىنىدۇ، پەقەت نىيەت بولسا كۇپايە» دەيتتى.

– سېنىڭچە بېرىپ كۆرۈشكىنىم توغرا بولارمۇ؟

– ئۇنى مېنىڭدىن ئەمەس، يۈرىكىڭدىن سورا.

* * *

ئارىدىن بىرەر ئايدەك ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. مەن خېلى كۈنگىچە ئالمجاننىڭ ئىشلىرى ھەققىدە ئويلاپ يۈردۈم، ئەمما ھېچكىمگە تىنمىدىم. بۇ ئىشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى تېخى نامەلۇم ئىدى.

مانا، يەنە تېلېفون جىرىڭلىدى، ئالدىراش تۇرۇپكىنى كۆتۈردۈم، ئالمجان ئىكەن.

– بارمۇسەنوي، ئاداش؟

– بار، بار، ياخشىلىقمۇ؟

ئاغىنەمنىڭ ئاۋازى جارانگلىق ئاڭلاندى:

– قايسى كۈنى «ئارمانلار ئورۇنلىنىدۇ» دېگىنىڭ ئېسىڭدىمۇ؟

– ئەلۋەتتە.

– مەن ئەتە موسكۋاغا ئۇچىدىغان بولدۇم.

– تەبرىكلەيمەن ئاداش. بىراق ئۆيدىكىلەر نېمە دەۋاتىدۇ؟

– شۇلارغۇ مېنى سايە قىلغان، كۆرۈشۈپ قايتقىن دېيىشىپ.

– سائەت قانچىدە يولغا چىقماقچىسەن؟

ئەتىسى مەن ئاغىنىلەر بىلەن خەۋەرلىشىپ، دېگەن ۋاقتىدا ئايروپورتقا يېتىپ باردۇق. بالا-چاقىسىمۇ ئۇزىتىپ كەپتۇ. ئالمجاننى تونۇمايلا قالدۇق، خۇددى ئارتىسلاردەك كىيىنىۋالغان بولۇپ بىرەر يېرىدىن قۇسۇر تاپالمايسەن. چىرايى ئېچىلىپ ياشىرىپلا كېتىپتۇ. يوغان سومكىلارنى كۆرۈپ ئاغىنىلەرنىڭ بىرى چاقچاق قىلىشقا باشلىدى:

– بىراقلا كەتمىگەنسەن؟ يۈكۈڭ ئېغىرغۇ؟

– ئۆيدىكىلەر ئۇنىمىغىنىمغا قويماي، «بازارلىق» دەپ ئۆزىمىزنىڭ مەھسۇلاتلىرىدىن...

– نېمانچە جىق، ساتمايدىغانسەن؟

ئالمجان مۇرىسىنى چىقىرىپ كۈلۈپلا تۇراتتى.

– قاچان قايتىسەن؟ بىز كۈتۈۋالايلى.

– 30 يىلدىن كېيىن، ئاغىنىلەر.

ھەممىمىز ئۆزىمىزنى تۇتالماي كۈلۈشۈپ كەتتۇق. ئايروپىلاننىڭ ئۇچىدىغانلىقى ئېلان قىلىنغاندا، ھەممىمىز كۆزلىرى ياش يىگىتلەرنىڭكىدەك ئۇچقۇنداپ تۇرغان ئاغىنىمىزنى نۆۋەت بىلەن قۇچاقلاپ، ئاق يول تىلەشتۇق. مەن ئۇزاتقىلى بىللە كەلگەن ئاغىنىلىرىمنى ئايروپورتنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى رېستورانغا تەكلىپ قىلدىم، بۇ يەردىن ھەممە نەرسە ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەنە، ئايروپىلان ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى. ئايروپىلاننىڭ يوغان ئاپپاق قاناتلىرىغا ئۈرۈلغان قۇياشنىڭ نۇرى شولا بولۇپ يېنىمىزدىلا ئوينىدى. مەن ئاغىنىلىرىمگە ئالمجاننىڭ ھېكايىسىنى – ئۇنىڭ شولا كۆزلەرنى چاقنان چاغلاردىكى مەڭگۈ سۇلماس مۇھەببىتى ھەققىدىكى ھېكايىسىنى – ئېيتىپ بېرىشكە باشلىدىم.

ئەقلىيە سۆزلەر

مەجھۇل تەييارلىغان (گېرمانىيە)

◆ راست، ئۆگىنىش مەجبۇرىيەت ئەمەس، لېكىن ياشاشىمۇ مەجبۇرىيەت ئەمەس.
ـ ۋ. ئەدۋاردىس دەمىك (ئامېرىكا)

◆ مۇتەخەسسىسلەر بىر ساھەدە ئۆتكۈزگىلى بولمىدىغان بارلىق خاتالىقلارنى ئۆتكۈزۈپ بولغان كىشىلەردۇر.
ـ نىلس بور (دانىيە)

◆ مۇھەببەت گۈزەللەشتۈرگۈچتۇر.
ـ لۇئىسا مېي ئەلكوت (ئامېرىكا)

◆ ھەممىنى يېڭىدىن باشلىسىڭىز بولىدۇ، ئۆزىڭىزدە بار نەرسىلەر بىلەن قولىڭىزدىن كەلگىنىچە باشلىسىڭىز يېتەرلىك.
ـ تېئودور روزېۋېلىت (ئامېرىكا)

◆ ئىشەنگەنلىرىڭىزدىن ۋاز كەچمەڭ.
ـ ستىۋ سىكالىس (ئامېرىكا)

◆ ئۈمىدۋارلىق «مۇمكىن ئەمەس» دېمەي «قانداق قىلسام مۇمكىن بولىدۇ» دەيىشتۇر.
ـ بو بوننىت (ئامېرىكا)

◆ پۇرسەت ئىشىكنى چەككەندە، ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىكنى ئاچمىدىغانغىمۇ ئادەم كېرەك.
ـ نامەلۇم

◆ مەغرۇرلۇق بىزنى كىشىلەرنىڭ تەكلىپ ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلىرىنى ئاڭلىيالمايدىغان قىلىپ قويىدۇ.
ـ جون س. ماكسۋېل (ئامېرىكا)

◆ قىيىنچىلىقلار توختاپ قالمىدى، شۇڭا بىزمۇ توختاپ قالمايمىز.
ـ مەربىدىل لېسۇر (ئامېرىكا)

◆ سۈكۈت بەزىدە ئىپادىلىگىلى بولمايدىغانلىنى ئىپادىلەيدۇ.
ـ رون مەكلارتىي (ئامېرىكا)

◆«ئامالىنى قىلمىسام بولمايدۇ» دېگەنلەر «ئامالى قىلىنمىسا بولمايدۇ» دېگەنلەرگە قارىغاندا جىق ئىش پۈتتۈرىدۇ.
ـ نامەلۇم

◆ باشقىلار سىزنى سىز ھاياتىڭىزدىكى مەسئۇلىيەتلەرنى قوبۇل قىلغانغا قەدەر باشقۇرىدۇ.
ـ ئوررىن ۋۇدۋورد (ئامېرىكا)

◆ پۈشايمان قىلماڭ، بولمىسا تېخىمۇ جىق نەرسىلەرنى كەتكۈزۈپ قويىسىز.
ـ جوناسېن لارسون (ئامېرىكا)

◆ ھۆرمەتلىگەن ھۆرمەتلىنىدۇ.
ـ رالف ۋالدو ئېمېرسون (ئامېرىكا)

◆ بۇ دەل مۇھەببەتنىڭ بەدىلى بولسا كېرەك، بەزىدە نەرسىلەردىن ۋاز كېچىشكە توغرا كېلىدۇ، بەزىدە شۇ سۆيگەن ئادەمدىن ۋاز كېچىشكە توغرا كېلىدۇ.
ـ لاۋرېن ئولىۋېر (ئامېرىكا)

◆ مۇشۇكنى ئۆلتۈرگەن قىزىققاقلىق.
ـ ئى ئونىل (ئامېرىكا)

◆ ۋاقىت سەرپ قىلدىم دېمەڭ، ۋاقىت مەبلەغ سالدىم دەڭ.
ـ ستىۋېن ر. كوۋېي (ئامېرىكا)

◆ بىر ئىشنى ھەممە ئادەمنىڭ قىلغىنى ئۈ ئىشنىڭ توغرىلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ.
ـ نامەلۇم

◆ زوراۋانلىققا زوراۋانلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرساق بۇ دۇنيادا زوراۋانلىق تۈگىمەيدۇ.
ـ مايكىل بېرگ (ئامېرىكا)

◆ ئىشلارنىڭ ئاسان بولۇشىنى تىلىمەڭ، ئۆزىڭىزنىڭ تېخىمۇ ياخشى بولۇشىڭىزنى تىلەڭ.
ـ جىم رون (ئامېرىكا)

◆ مەن قىلغانلىرىمنى سىزمۇ قىلالايسىز، ھەممە ئادەم قىلالايدۇ.
ـ دوررىس دېي (ئامېرىكا)

◆ شۇنداق ئادەم بولۇڭكى، ئاتىڭىزنىڭ ماتەم مۇراسىمىدا ھەممە ئادەم سىزنى روھىي تۈۋرۈك قىلسۇن.
ـ جوردان ب. پېتىرسون (كانادا)

مەرۋان بىلەن تەرسا

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زامانىدا بىر سودىگەر ئۆتكەنكەن. ئىسمى زىت ئەنسا بولۇپ، بايلىقتا يېگانە ئىكەن، بىراق بىرمۇ پەرزەنتى يوق بولۇپ، ئەر- خوتۇن پەرزەنت كۆرمىگىنىگە بەكمۇ كۆڭلى يېرىم ئىكەن. ئۇلار كېچە- كۈندۈز پەرزەنت تىلەپ يىغلايدىكەن.

بىر كۈنى ئىشىك ئالدىغا بىر قەلەندەر كەپتۇ. ئۇ سودىگەرنىڭ يىغلاپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ:

– ئەي سودىگەر، پۇل- ۋەجمىڭ ئۆزۈڭدىن ئاشىدۇ، ھېچ نەرسىدىن غېمىڭ يوق. شۇنداق تۇرۇپ نېمىشقا يىغلايسەن؟– دەپتۇ. ئەرزىمەس بىر ئادەمنىڭ گەپ سوربىغىنىغا ئاچچىقى كەلگەن سودىگەر ئۇنچىقماپتۇ. قەلەندەر سۆزىنى تەكرارلاپتۇ. زىت ئەنسا ئاچچىقىنى باسالماي:

– سەن ئۆز خىلىڭ بىلەن سۆزلەش!– دەپ قەلەندەرنى ئىككىنچى تېپىپتۇ. قەلەندەر كۈلگەن پېتى ئۆز يولىغا كېتىپتۇ.

ئەتىسى باشقا بىر قەلەندەر كەپتۇ ۋە ئالدىنقى قەلەندەرنىڭ دېگەن سۆزىنى ئۆز ئەينى تەكرارلاپتۇ. سودىگەر ھەيران بولۇپ، تۇنۇگۈن كەلگەن قەلەندەرمۇ شۇ سۆزنى ئېيتتى، بۇ قەلەندەرمۇ يەنە شۇ گەپنى ئېيتىدۇ، مەنمۇ يىغلىشىمدىكى سەۋەبنى ئېيتىپ بېرەي، نېمە زىيان بولاتتى،دەپ ئويلاپ:

– پەرزەنتىم يوق، شۇڭا يىغلايمەن،– دەپتۇ. قەلەندەر قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ ۋە:

– مەن ئەتە پەرزەنت كۆرۈشىنىڭ يولىنى قىلغاچ كېلەي، – دەپتۇ. ئىككىنچى كۈنى ھېلىقى قەلەندەر ئىككى ئالمىنى ئەكېلىپ زىت ئەنسىغا بېرىپتۇ. ئالما شۇنداق چىرايلىق ئىكەن.

– ئەي زىت ئەنسا، ئالمىنى خوتۇنۇڭ يېسە، سىلەر بىر ئوغۇل، بىر قىز - قوشكىزەك پەرزەنت كۆرىسىلەر. پەرزەنتسىزلار ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە مەن كېلىمەن. قىزىڭنى مەن ئەكېتىمەن، ئوغلۇڭ سېنىڭ يېنىڭدا قالىدۇ، ماقۇل بولامسەن؟ – دەپ سوراپتۇ قەلەندەر.

زىت ئەنسا «ياق» دەي دېسە تېخى، «ماقۇل» دەي دېسە تېخى، تۇرۇپ قاپتۇ. قەلەندەر سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

– قىزىڭنى بەرگىلى چىدىمىساڭ، ئالمىنى ئەكېتىمەن، ئۆمۈر بويى پەرزەنتسىز ئۆتۈسىلەر، – دەپ ئالمىغا قول ئۇزىتىپتۇ. زىت ئەنسا ئىلتىجا قىلىپ:

– قىزىمنى نەچچە كۈندە بىر ئەكېلىسەن؟ – دەپ سوراپتۇ.

– ئۇچ كۈندە بىر ئەكېلىمەن، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قەلەندەر. زىت ئەنسا ئاخىرى ماقۇل بوپتۇ. قەلەندەر تىلخەت پۈتۈپ زىت ئەنسانىڭ مۆھۈرىنى باستۇرۇپ، كەلگەن يولىغا كېتىپتۇ. ئۇ ئالمىنى زىت ئەنسانىڭ خوتۇنى يەپ ئۇزۇن ئۆتمەي ھامىلدار بولۇپ قاپتۇ ۋە ئاي- كۈنى توشۇپ، بىر ئوغۇل، بىر قىز تەۋەللۇت قىپتۇ. ئۇلار ناھايىتى چىرايلىق ئىكەن. قىزىنىڭ ئىسمىنى مەرۋان، ئوغلىنىڭ ئىسمىنى مەردان قويۇپتۇ. مۇنداق ئىسمىنى قويۇش شۇ قەلەندەرنىڭ تاپشۇرۇقى ئىكەن. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مەرۋان بىلەن مەردان ئون بەش ياشقا كىرىپتۇ.

بىر كۈنى زىت ئەنسا خوتۇنىغا ئىككى بالىغا ئوبدان قاراشنى تاپىلاپ، ئۆزى شەھەرگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ خوتۇنى قىزىنىڭ بېشىنى يۇيۇپ قويماقچى بولۇپ بالىلىرىنى سۇغا ئەۋەتىپتۇ. ئاكا- سىڭىل سۇ ئەكېلىۋاتسا، شىكاردىن يانغان پادىشاھقا يولۇقۇپتۇ. پادىشاھ قىزنى كۆرۈپ ئاشىق بوپتۇ.

ئۇچىنچى كۈنى پادىشاھ زىت ئەنسانى چاقىرتىپ، مەرۋاننى بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. زىت ئەنسا نائىلاج ماقۇل بوپتۇ. ئۇ قىزىنى باغرىغا بېسىپ ھۆڭ- ھۆڭ يىغلاپ تۇرۇپ:

– جېنىم قىزىم، ئېيتمىغانغا بولمىدى. بەرمەي دېسەم، ئۇ پادىشاھ ئىكەن، قورقتۇم. بېرەي دېسەم، سەن تۇغۇلمىغان ۋاقتىڭدا بىر ئادەم بىلەن شەرتلىشىپ تىلخەت بەرگەنىدىم، كېيىن ئۇ ئادەمگە نېمىدەپ جاۋاب قىلارمەن؟ – دەپ پەرياد چېكىپتۇ.

– ئۇنداق بولسا، ئاتا، – دەپتۇ مەرۋان، – پادىشاھ تۇيى ھەققىدە سىزنى يەنە چاقىرتقانىدا سىز «قىزىم

يېڭى تۇغۇتلۇق ئىدى، بۇگۈن ئىككى كۈن بولدى، ئورنىدىن قوپۇپ بولغاندىن كېيىن سىلىگە بېرەي» دەك. قالدى ئىشلارنى ئۆزۈم راسلايمەن، – دەپ يول كۆرسىتىلىپتۇ. شۇ كۈنى پادىشاھ زىت ئەنسانى چاقىرتىپ تۇرۇپ ھەققىدە مەسلىھەت سالىپتۇ. زىت ئەنسا قىزى ئېيتقاندەك جاۋابنى بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ:

– قىزىڭ ياتلىق بولغانمۇ؟! – دەپ سوراپتۇ.

– تېخى ياتلىق بولمىغانىدى، – دەپتۇ سودىگەر.

– ئەرگە تەگمەي تۇرۇپ قانداق تۇغۇپ قويدى؟

– قىزىم ياشلىق قىلىپ قويۇپتۇ،– دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سودىگەر.

پادىشاھ چاپارمەن بۇيرۇپ مەرۋانىنى ئەكەلدۈرۈپ، ئەدەپسىزلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن دارغا ئېسىشنى جاكارلاپتۇ. زىت ئەنسا «قىزىم قورقۇپ كەتمىسۇن، ئۆزۈم ئەكېلەي» دەپ، يېرىم كۈن مۆھلەت بېرىشنى ئىلتىجا قىلىپ يىلىنىپ يىغلاپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. زىت ئەنسا ئۆيگە بېرىپ پادىشاھنىڭ دېگەنلىرىنى قالدۇرماي خوتۇنى بىلەن قىزىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

– ئاتا، ئەمدى سىلەر مەندىن قايغۇرماڭلار، قالدى ئىشقا ئۆزۈم مەسئۇل بولىمەن. قولۇمنى باغلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئاپىرىڭلار، – دەپتۇ مەرۋان.

زىت ئەنسا قىزىنىڭ قولىنى باغلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ. پادىشاھ خالايىقنى يىغىپ، قىزنى دارغا ئېسىشنى بۇيرۇپتۇ. چاپارمەنلەر قىزنى جازا مەيدانىغا ئاچىقىپتۇ. مەرۋانىنى كۆرگەنلا كىشى ياش تۆكمەي تۇرالماپتۇ. «دارغا ئېسىلسۇن!» دەپ ئەمر قىلىنىپتۇ. بۇ چاغدا مەرۋان سول يانچۇقىدىن كاۋىنىڭ ئۇرۇقىنى كۆرسىتىپ:

– ھۆرمەتلىك شاھىم، مەن ئۆلۈپ كېتىمەن، بۇ ئامانەت مەن بىلەن بىللە كەتمىسۇن. بۇ خاسىيەتلىك ئۇرۇقنى كىم تېرىسا ئونۇپ كاۋا چۈشىدۇ. كاۋا پىشقاندىن كېيىن نېمە تىلىسە كاۋىدىن شۇ چىقىدۇ. مېنىڭ ئاتام زىت ئەنسامۇ شۇنىڭدا باي بولغان. ئەمما، بۇنىڭ شەرتى، ئۇرۇقنى ئون تۆت ياشتىن يۇز ياشقىچە بولغان، ئۆمۈر بويى نىكاھلاشقان جۈپتىدىن باشقىلارغا پەقەت قارىمىغان كىشى تېرىش كېرەك. بولمىسا، كاۋا پىشقاندىن كېيىن سانسىز يىلان، چايان چىقىپ ئۇ ئادەمنى چېقىپ ئۆلتۈرىدۇ، – دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ. يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان خالايىقنىڭ ھەممىسى بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلىشىپ ئۇن چىقارماپتۇ.

– ئەي مەرۋان، شۇ گېپىڭ راستمۇ؟ – دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

– ھۆرمەتلىك شاھىم، مەن ئېيتقاندەك بولمىسا، يەتمىش ئىككى ئەۋلادىمغىچە دارغا ئاسسىلا، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز. شۇ چاغدا پادىشاھ:

– بۇ ئۇرۇقنى كىم تېرىيدۇ؟ – دەپ ۋارقىراپتۇ. خالايىق ئۇن چىقارماپتۇ. پادىشاھ بىردەم كۈتۈپتۇ. ئىككىنچى قېتىم يەنە «تېرىيدىغان ئادەم بارمۇ، يوق؟» دەپ جار سالىپتۇ. خالايىق:

– ئۇلۇغ شاھىمىز، سىلىگە توغرا كەلمىسە، بىزگە توغرا كەلمەيدىكەن، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ بېشى چۈشۈپ كېتىپتۇ ۋە:

ھەممىڭلار قايتىڭلار! – دەپ ۋارقىراپتۇ. مەرۋاننى زىندانغا تاشلاشنى بۇيرۇپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى مەرۋاننى سوراققا ئاچىقىپتۇ. پادىشاھ:

– ئەي قىز، نېمىشقا ئەدەپسىزلىك قىلىسەن؟ – دەپ سوراپتۇ.

– ھۆرمەتلىك شاھىم، ئەدەپسىزلىك ئۆزلۈكىدىن ئەمەس. كىشىلەر زورلۇق قىلدى، ئاجىز كەلدىم، – دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ. پادىشاھ مەرۋاننى قويۇپ بېرىپتۇ. ئارىدىن ئىككى ئاي ئۆتۈپ، مەرۋاننى پادىشاھ چاقىرتىپتۇ. مەرۋان پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. پادىشاھ مەرۋاننىڭ ئايدەك جامالىغا زادىلا چىدىماپتۇ.

– ئەي گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى، سېنى خوتۇنلۇققا ئالىمەن، – دەپتۇ پادىشاھ. قىز قوشۇلۇپ ئۈچ كۈندىن كېيىن كېلىدىغانلىقىنى، قالدى پاراڭنى شۇ چاغدا سۆزلىشىشنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. قىز ئۆيگە بېرىپ جاھاندىكى ئەڭ تاتلىق نەرسىلەرنى يىغىپ توقاچ پىشۇرۇپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئېلىپ بارغان سۇۋغاتلىرىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. پادىشاھ ئۇ توقاچلارنى يەپتۇ، توقاچنىڭ تاتلىقلىقىغا ھېچ نەرسە توغرا كەلمەيدىغانلىقىنى ماختاپتۇ.

– توغرا، – دەپتۇ قىز، – تاتلىقلىقتا ئادەم سۈتىگە ھېچ نەرسە توغرا كەلمەيدۇ.

پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، «جاللات !>> دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللاتلار تەخ بوپتۇ.

– كىمنىڭ سۈتى؟ – دەپ ۋارقىراپتۇ پادىشاھ. قىز كۈلۈپ تۇرۇپ:

– مېنىڭ سۈتۈم، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

– سەن مېنى ئەخمەق قىپسەن، كاللاڭنى ئالىمەن! – دەپتۇ پادىشاھ.

– ئاق سۈت بەرگەن ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئالىدىغان بولسىلا، ئاۋۋال ئانىلىرىنىڭ كاللىسىنى ئېلىشقا تېگىشلىك، چۈنكى ئانىلىرى بىرىنچى قېتىم سۈت بەرگەن، مەن ئىككىنچى قېتىم سۈت بەرگىنىم ئۈچۈن ئاندىن مېنىڭ كاللامنى ئالسىلا، – دەپتۇ مەرۋان.

پادىشاھ ئامالسىز قىزنى ئۆيىگە قايتۇرۇپتۇ.

مەرۋان توپتوغرا ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە، ھېلىقى قەلەندەر كەپتۇ. زىت ئەنسا خېلى قېرىپتۇ، لېكىن قەلەندەر زىت ئەنسا بىلەن كۆرۈشكەندىكىدەك تۇرغۇدەك.

– ۋەدىمىز بويىچە مەرۋاننى ئەكەتكىلى كەلدىم، – دەپتۇ قەلەندەر ۋە زىت ئەنسانىڭ تىلخېتىنى بېرىپتۇ. زىت ئەنسا لام-جىم دېمەي، مەرۋاننى چاقىرىپ باغرىغا تېڭىپ يىغلاپتۇ. قەلەندەر مەرۋاننىڭ قولىنى تۇتۇپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. مەرۋاننىڭ قارىسى كۆزدىن يوقىلىپتۇ. قەلەندەر مەرۋاننى تاغنىڭ ئۆڭكۈرىگە ئەكىرىپتۇ. مەرۋان غارنىڭ ئىچىدە سانسىز ئادەمنىڭ بېشىنى كۆرۈپ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ قاپتۇ. ئىككىنچى غارغا كىرىپتۇ. ئۇ يەردە ئادەمنىڭ پۈت- قوللىرى بىسىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. مەرۋان ئۆزىنىڭ قانداق ئادەمنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى چۈشىنىپ ئاھ ئۇرۇپ: «جېنىم ئاتا، مېنى مۇشۇ كۈنگە ئاتاپ باققان بولغىيمىدىڭ؟» دەپ ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. بۇ چاغدا غار ئىچىدىن بىر ئاتنىڭ كىشنىگىنى ئاڭلىنىپتۇ. مەرۋان ئاتنىڭ قېشىغا بېرىپ يىغلاپتۇ. بۇ چاغدا قەلەندەر يەتتىنچى غاردىن چىقىپ سەككىزىنچى غارغا قەدەم قويغانىكەن.

– ئەي قىز، – دەپتۇ ئات، – سەنمۇ ئون كۈندىن كېيىن قۇرۇق چوققا بولسەن، تېز بول، ماڭا مىن، – دەپتۇ. مەرۋان ئاتقا مىنىپتۇ. ئات غاردىن چىپىپ قېچىپتۇ. قەلەندەر ئارقىسىغمۇ قارىماي قىرىق بىرىنچى غارغا كىرىپ غار ئىچىنى تۈزەشتۈرۈپ بولۇپ ئارقىسىغا قارىسا، مەرۋان يوق. شۇنىڭ بىلەن قەلەندەر ھەممە غارنى ئىزدەپتۇ، تاپالمىاي ئاخىر ئېتىنى باغلىغان يەرگە كىرىپتۇ. ئاتمۇ يوق. قەلەندەر ئەسلىدە بىر ياڭماۋۇز ئىكەن. ئۇ بىر ۋاراقىراپ، بىر سىلكىنىپ قۇشنىڭ قىياپىتىگە كىرىپ قوغلاپتۇ.

– يوغان بىر قۇش ئۇچۇپ كېلىۋاتىدۇ، – دەپتۇ مەرۋان.

– چېچىڭغا ئاسقان لېنتاڭنى تاشلا، – دەپتۇ ئات. مەرۋان لېنتىسىنى تاشلاپتۇ. شۇنداق بىر ئوت پەيدا بوپتۇكى، قۇش قانچە قىلسىمۇ ئوتتىن قۇتۇلالمىاي قاناتلىرى كۆيۈپ يەرگە چۈشۈپتۇ. قەلەندەر قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ يەنە قوغلاپتۇ.

– ئادەمگە ئوخشاش بىر نەرسە يېقىنلاشتى، – دەپتۇ مەرۋان.

– ئەينەكنى تاشلا، – دەپتۇ ئات. مەرۋان يانچۇقىدىن ئەينەكنى ئېلىپ تاشلاپتۇ. ئات بىلەن يالماۋۇز ئوتتۇرىسىغا بىر تاغ پەيدا بوپتۇ. يالماۋۇز چىشىنى سۇغۇرۇپ تاغنى تېشىپ يەنە قوغلاپتۇ.

– يەنە كەلدى، – دەپتۇ مەرۋان.

– قۇيرۇقۇمدىن يەتتە تال قىل يۇلۇپ تاشلا، – دەپتۇ ئات. مەرۋان ئاتنىڭ قۇيرۇقىدىن يۇلۇپ تاشلاپتۇ. ئاتنىڭ قىلى يىلانغا ئايلىنىپ، يالماۋۇز بىلەن ئېلىشىپتۇ. مەرۋان خېلىلا ئۇزاپ كېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن يالماۋۇزنى ئېزىقتۇرۇپتۇ.

مەرۋان ئون نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، باشقا بىر چوڭ شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. ئاتقا ئوت بېرىپ، ئۆزى دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپتۇ، شۇ چاغدا:

– ھارمىغايسىز، – دەپ ھاردۇق سوراپتۇ بىرى. مەرۋان چۆچۈپ قارىسا، سالاپەتلىك بىر ئادەم تۇرغۇدەك. مەرۋان سالامغا سالام قايتۇرۇپتۇ.

– ئەھۋالدىن قارىغاندا، يىراق سەپەردىن كەلگەن ئوخشايسىز، – دەپتۇ ھېلىقى ئادەم مەرۋانغا.

– شۇنداق، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەرۋان. ھېلىقى ئادەم مەرۋاننى ئۆيىگە تەكلىپ قىپتۇ. مەرۋان ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ.

ئۇ ئادەم ئىسمىنىڭ ۋەزىر سىپا ئىكەنلىكىنى، ئۆيدە تىكەندەك بىر ئوغلى بارلىقىنى دەپتۇ، ئاندىن مەرۋاننىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ. مەرۋان ئۆز ئىسمىنى يوشۇرۇپ مەردانە دەپتۇ. قالدى گەپلەرنى يوشۇرۇپ ۋەزىر سىپانىڭ سوربقىدىن ئۆتۈپتۇ. ئاندىن ياخشى مېھمان بوپتۇ. ۋەزىر سىپا مەرۋانغا ئوغلى بىلەن ئاغىنە بولۇپ بىللە تۇرۇشنى ئىلتىجا قىپتۇ. مەرۋان ماقۇل بوپتۇ. «ئۆز يۇرتۇمدا پادىشاھتىن قېچىپ يالماۋۇزغا تۇتۇلۇپتىمەن، بۇ جايدىن كەتسەم نەگە بېرىپ، نەدە تۇرارمەن؟ ۋەزىر بولدى دېگۈچە تۇراي» دېگەن قارارغا كەپتۇ. مەرۋان شۇنىڭدىن باشلاپ ۋەزىرنىڭ ئوغلى بىلەن ئوينىاپ - كۈلۈپ يۈرۈپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى تەرسا ئىكەن، تەرسامۇ قامەتلىك يىگىت ئىكەن. مەرۋان بىلەن ئىككىسى بىر- بىرىگە بەك يارىشىپتۇ. ئەنە شۇنداق كۈنلەردىن ئالتە ئايىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇلار بىر- بىرىدىن بىردەم ئايرىلىشنى خالىمايدىغان ئامراقلاردىن بولۇپ كېتىپتۇ. كېيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمىكى ئوخشاش ئىكەن. مەرۋان تېخىمۇ گۈزەللىشىپ، بىر كۆرگەن كىشى ھەيران قالغۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ. بىر كۈنى تەرسا بىلەن مەرۋان مەي ئىچىپ ئىككىسى بىر ئاز مەست بولۇپ

ئۇخلاپ قاپتۇ، ئۇلار بىر ھۇجرىدا ياتىدىكەن. تەرسانىڭ مەستلىكى يېشىلىپ ئۇيقۇدىن ئويغىنىپتۇ. قارىسا چىراغ ئۆچۈرۈلمىگەن، مەرۋاننىڭ ئۈستىگە يېپىنغان يېپىنچىسى چۈشۈپ كەتكەن، ئېچ كىيىمى يېشىلىپ كەتكەنىكەن. تەرسا مەرۋاننىڭ سۇمبۇل چېچىنى، ئالمىدەك كۆكسىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ. قايتا - قايتا قاراپتۇ، ئەھۋال يەنە شۇنداق. تاڭ ئېتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تەرسا كەم سۆز ۋە غەمكىن بولۇپ قاپتۇ. ۋەزىر سىپا ئەر- خوتۇن كۆپ قايغۇرۇپتۇ، ئوغلى تەرسا ئۇچۇن قىلمىغان چارىسى قالماپتۇ، لېكىن ھېچ مەنپەئەتى بولماپتۇ. تەرسا ئاخىرى يېتىپ قاپتۇ. تەرسانىڭ مەرۋاننى كۆرسە كۆڭلى بىر ئاز ئېچىلىدىكەن، بولمىسا ياش تۆكۈدىكەن. ۋەزىر سىپانىڭ خوتۇنى مەرۋانغا بەكرەك دىققەت قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى سىپانىڭ خوتۇنى ۋەزىرگە شۇنداق دەپتۇ:

– ئوغلىمىز بىلەن يۈرگەن مەردانە دېگەن يىگىت ئوغۇل ئەمەس، بەلكىم قىزمىكىن دەپ گۇمان قىلمۇاتىمەن. بىر كۈنى سىيىپ قويغان يېرىگە قارىسام، خۇددى ئايالغا ئوخشاش سۈيدۈك چۈشكەنىكەن. ئوغلىمىز ئۇنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئاشىق بولۇپ قالغان بولمىسۇن يەنە، – دەپتۇ. ۋەزىر ئۇنچىقماپتۇ. خوتۇنى بۇ ئىشنى ئېنىقلاش ئۈچۈن بىر چارە ئىشلەتمەكچى بوپتۇ. بىرنەچچە ئادەمنى يىغىپ، قوغۇن - تاۋۇزلارنى راسا يېگۈزۈپ، ئۇزۇنغا سىيىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزمەكچى بوپتۇ. بۇ ئەھۋالنى مەرۋان ئاتقا مەلۇم قىپتۇ.

– ئۇنداق بولسا، – دەپتۇ ئات، – بىر دانە پايخان تاپقىن، سىيگەن ۋاقتىدا شۇ پايخان ئارقىلىق سىيسەك چانمايدۇ.

قىز ئات دېگەندەك قىلىپ، ھەممىدىن بىر غۇلاچ يىراقتا سىيىپتۇ. ئەھۋالنى بىلەلمەي قالغان تەرسانىڭ ئانىسى بەزمە ئۆتكۈزۈپ، نۇرغۇن ياش يىگىتلەرنى يىغىپ مەي قويۇپتۇ. بۇ ئەھۋالنى مەرۋان ئاتقا دەپتۇ. «ئىچىۋەر» دەپتۇ ئات. مەرۋان بولدى دېگۈدەك ئىچىپ ئېغىر مەست بوپتۇ. خىزمەتچىلەر ئۇنى مېھمانخانىغا ئاچىقىپ، كىيىم -كېچەكلىرىنى سالدۇرۇپ قىز ئىكەنلىكىنى كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، تەرسانىڭ ئانىسى تەرسا بىلەن مەرۋاننىڭ بېشىنى قوشۇپ قويۇش ئۈچۈن مەرۋانغا ئەلچى كىرگۈزۈپتۇ ۋە ئۇنىڭ قىز ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتلىرىنى مەرۋانغا ئۇقتۇرۇپتۇ. مەرۋان رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەرۋان بىلەن تەرسانىڭ تويى ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. ئىككەيلەن بىر- بىرىنى جىنىدىن ئەزىز كۆرۈپ تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. بىر يىلدىن كېيىن مەرۋان ھاملىدار بوپتۇ. ئۇنىڭ ھاملىدار بولغانلىقىغا سەككىز ئاي بولدى دېگەندە، تەرسانىڭ باشقا مەملىكەتتىكى تاغىسى ئوغلىنى ئۆيلىمەكچى بولۇپ تەرسانى تويغا تەكلىپ قىپتۇ. تەرسا نائىلاج توققۇز ئاي بولدى دېگەندە، مەرۋان بىر قىز، بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. سىپا ئەر- خوتۇن بەكمۇ خۇشال بوپتۇ. ئاربىدىن ئىككى ئاي ئۆتۈپتۇ، تەرسا كەلمەپتۇ. ۋەزىر سىپا قايغۇرۇپ، خوتۇنى مەرۋاننىڭ بىر ئوغۇل، بىر قىز تۇغقانلىقىنى خەتكە يېزىپ چاپارمىنىدىن ئەۋەتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى يالماۋۇزدىن ئاڭلايلى:

يالماۋۇز مەرۋاننى تاپالماي زىت ئەنسانىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ئاڭغىچە پادىشاھ قىزىڭنى مەندىن يوشۇرۇپ قاچۇرۇۋەتتىڭ دەپ، زىت ئەنسانى زىندانغا تاشلىغانىكەن. يالماۋۇز زىت ئەنسانىڭ ھالىدىن خەۋەر تېپىپ، مەرۋاننىڭ ئانىسىنى تاشقا، ئىنىسىنى ئىتقا، مال-كالا، ئۇي - ئىمارەتلىرىنى توپىغا ئايلاندۇرۇپ، مەرۋاننى ئىزدەپ مېڭىپتۇ.

تەرسانىڭ قېشىغا ماڭغان چاپارمەن بىر يولۇچىغا ئۇچراپتۇ. بۇ يولۇچى قىياپىتىگە كىرىۋالغان ھېلىقى يالماۋۇز ئىكەن. ئىككىسى سالاملىشىپتۇ. يالماۋۇز چاپارمەننىڭ نەگە ماڭغانلىقىنى سوراپتۇ. چاپارمەن بولغان ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. چاپارمەن يالماۋۇز بىلەن خوشلىشىپ، باشقا يولغا كېتىپتۇ ۋە سېھرى جادۇ بىلەن چاپارمەنلەرنىڭ ئۆتەر يولىغا ئاشخانا پەيدا قىلىپ، خېرىدار تۇۋلاپ تۇرۇپتۇ. چاپارمەن بۇ يەرگە ھېرىپ - ئېچىپ كېلىپ مانتا بۇيرۇپتۇ. يالماۋۇز دورا بەھۇشتىن سېپىپ چاپارمەنگە بىر تەخسە مانتا بېرىپتۇ. چاپارمەن يەپ جايىغا يېقىلىپتۇ. چاپارمەن يالماۋۇزنىڭ يانچۇقىدىن خەتنى ئېلىپ ئوقۇپ، ئاندىن ئۇنى مۇنداق ئۆزگەرتىپتۇ: « ئوغلۇم تەرسا، سەن كەتكەندىن كېيىن خوتۇنۇڭ بىزگە بوي بەرمەي تالادىن كىرمىدى، يۇزىمىزنى تۆكتى، سېنىڭ يۇزۇڭگە ئايىغ قويدى. خەلقئالەم ئالدىدا مالامەتكە قالدۇق.»

چاپارمەن ئەتىسى ھوشىغا كېلىپ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ، خەتنى تەرسىغا يەتكۈزۈپ بېرىپتۇ. تەرسا خەتنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ، تېز ئاربىدا باربىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ئاتىسىغا خەت يېزىپتۇ. چاپارمەن خەتنى ئېلىپ يەنە ھېلىقى ئاشخانىغا كېلىپ دورا بېھىش سېلىنغان تاماق يەپ يېقىلىپتۇ. يالماۋۇز خەتنى ئېلىپ يىرتىپ تاشلاپ: «ئاتا، تاغامنىڭ قېشىغا كېلىپ شۇنداق بىر قىزغا ئۇچراشتىم، جاھاندا تەڭدىشى يوق. قېشىڭغا باراي دېسەم، بۇ خوتۇنىنىڭ كۈندەشلىكىدىن قورقتۇم. مەرۋاننى ھەيدەپ چىقارساڭ، يۈرتقا بارىمەن، بولمىسا بارمايمەن» دەپ يېزىپتۇ.

يالماۋۇز خەتنى چاپارمەنناڭ يانچۇقىغا ساپتۇ. ئەتىسى چاپارمەن هوشىغا كېلىپ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ، ۋەزىر سىپاغا خەتنى بېرىپتۇ. ئۇلار خەتنى ئوقۇپ يىغلاپ ئۇنلىرى پۈتۈپتۇ. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان مەرۋان ئىككى بالىسىنى باغرىغا تېڭىپ: «ئاھ تەڭرىم، ئىككى تىلسىزنى كۆتۈرۈپ قايسى يۈرتلاردا بويۇن قىسىپ، نېمە كۈنلەرنى كۆرەرمەن؟» دەپ مۇڭ - زارىنى تۆكۈپ، ۋەزىر سىپانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلاپ:

– جېنىم ئاتا، سىلەر ياش تۆكمەڭلار، بۇ غېرىبچىلىق، دىل ئازابى مېنىڭ بىلەن كەتسۇن، – دەپ پەريات چېكىپتۇ. نائىلاج قالغان ۋەزىر سىپا بىر ئاتقا پۇل، ئوزۇق، يەنە بىر ئاتقا ئىككى بالىسىنى بۆشۈك بىلەن ئىككى يانغا ئارتىپ يولغا ساپتۇ. يالماۋۇز چاپارمەنناڭ كەينىدىن ۋەزىر سىپانىڭ ھۇجرىسىغا كېلىپ بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن خەۋەر تېپىپ ئولتۇرغانىكەن، مەرۋان يولغا چىققاندىن كېيىن ئەگىشىپ ئۇچ كۈن بىللە مېڭىپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى چۈش بولغاندا مەرۋان ئىككى بالىسىنى ئېمىتىپ ئولتۇرسا، يالماۋۇز مەرۋاننىڭ ئالدىدا پەيدا بوپتۇ.

– ئاخىر سېنى ئىزدەپ تاپتىم، ئەمدى ھەرگىزمۇ مەندىن قۇتۇلالمايسەن، – دەپ، ئاغزىدىن بىر ئوت چىقىرىپ مەرۋاننى قۇتۇلدۇرغان ئاتنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

– ئەي يالماۋۇز، مېنى قانداق قىلماقچىسەن؟ – دەپ سوراپتۇ مەرۋان.

– سېنى يېسەم ئۆلمىسەن، تۇغەيسەن، سېھرىي جادۇ بىلەن جېنىڭنى قىينايمەن، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يالماۋۇز. مەرۋان ئۇنىڭغا:

– ئۇنداق بولسا، بىر كۈن ماڭساق شەھەرگە بارىمىز، ئاندىن خالىغىنىڭنى قىل، – دەپ يېلىنىپتۇ. يالماۋۇز ماقۇل بوپتۇ. يېرىم كۈن يول مېڭىپ، يالماۋۇز بالىلارنىڭ بۆشۈكى تېڭىلغان ئاتنى يەيمەن دەپ تۇرۇۋاپتۇ. مەرۋان ئىككى بالىسىنى ئېلىۋاپتۇ. يالماۋۇز ئاتنى يەپتۇ. ئۇلار شەھەرگە كىرىپتۇ. شەھەر بەكمۇ چوڭ ھەم چىرايلىق ئىكەن، شەھەر ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى چوڭ كۆل بار ئىكەن. يالماۋۇز مەرۋاننى سېھرىي جادۇ بىلەن باشقا نەرسىگە ئايلاندۇرىمەن دەپتۇ. مەرۋان يامغۇردەك يېشىنى تۆكۈپ:

– ماڭا رەھىم قىلمىساڭمۇ ئىككى تىلسىز پەرزەنتىمگە رەھىم قىل، – دەپ ئىلتىجا قىپتۇ.

–ياق، رەھىم دېگەننى بىلمەيمەن، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يالماۋۇز.

– مەيلى، – دەپتۇ مەرۋان، – ئىككى بالام نېمە بولىدۇ؟

– ئىككى بالاڭ سەن نېمە بولساڭ شۇ بولىدۇ، – دەپتۇ يالماۋۇز.مەرۋان يىغلاپ:

– ئۇنداق بولسا، مېنى مۇشۇ كۆلنىڭ بويىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان چىنارغا ئايلاندۇرغىن. ئىككى بالامنۇ مەن بىلەن چىنارغا ئايلانسۇن، – دەپتۇ.

كەچ كىرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەرۋان چىنارغا ئايلىنىشقا رازى بولۇپ، كۆڭلىدىن يىرتىپ ئۇنى «سېھرىلەنگەن مەرۋان» دېگەن خەت شەكلىگە كەلتۈرۈپ چاپانىنىڭ پېشىگە تىكىۋاپتۇ. مەرۋان چىنارغا ئايلىنىپتۇ، ئىككى بالىسى ئىككى ياندىن ئۆسۈپ چىققان نۆۋەر شاخقا، كىيىملىرى چىنارنىڭ قوۋزىقىغا ئايلىنىپتۇ. تاڭ ئاتقاندا، كىشىلەر چىنارنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشىپتۇ. بۇ چىنارنىڭ نام-نىشانى هەممە يەرگە تارقىلىپ، ئەل ئاغزىدا ھېكايە-چۆچەككە ئايلىنىپتۇ. ئەمدى گەپنى تەرسادىن ئاڭلايلى:

تەرسا توي-مەرىكە مېھماندارچىلىقىنى تۈگىتىپ ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. تەرسانىڭ ئاتىسى بىلەن ئانىسى ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلىشىپ يىغلاپتۇ. مەرۋاننىڭ چىقىپ هال سوراشمىغىنىنى كۆرگەن تەرسا :«مەرۋان كېسەلمۇ ياكى ئۆيدە يوقمۇ؟» دەپ سوراپتۇ. بولغان ئەھۋالنى سۆزلەشكە پېتىنالمىغان ئاتا- ئانىسى ئۆزىنى باسالماي يىغلاشتىن توختىماپتۇ. بۇ ئەھۋالغا ھەيران قالغان تەرسا،نېمە ئۈچۈن يىغلايدىغانلىقىنى سوراپ قىستاپتۇ . ۋەزىر سىپا چاپارمەن ئەكەلگەن خەتنى تەرساغا بېرىپ، خەتكە ئاساسەن مەرۋاننى ھەيدىۋەتكەنلىكىنى بايان قىپتۇ. تەرسا خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، ئۆيدىكىلەر ئۆزىگە ئەۋەتكەن خەتنى ئاتىسىغا بېرىپتۇ. ۋەزىر سىپا خەتنى ئوقۇپ غەزىپى ئۆرلەپتۇ. چاپارمەننى چاقىرىپ سەۋەبىنى سۈرۈشتە قىپتۇ. چاپارمەن يولدا بولغان ئىشلارنى بىرمۇ-بىر بايان قىلىپ گۇناھىنى تىلەپ يىغلاپتۇ. مەرۋاننىڭ سەۋەبسىز ھەيدەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن ۋەزىر سىپا،ت ەرسا ھەم ئانىسى پۇشايمان قىلىپ يىغلىشىپتۇ. تەرسا ئاتا-ئانىسىغا مەرۋاننى ئىزدەپ باردىغانلىقىنى، ھاياتلا بولسا تاپماي كەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، يول تەييارلىقىنى قىلىپ، ئاتلىق يولغا راۋان بوپتۇ.

تەرسا نۇرغۇن يوللارنى بېسىپ تاغ-داۋانلاردىن ئېشىپتۇ. چۆل- جەزىرىلەرنى كېزىپتۇ. مەرۋاننى تاپالماپتۇ. ئۇچ يىل ئىزدەپ پۇل - خەجى تۈگەپ، ئات ۋە ياخشى كىيىملىرىنى سېتىپ يەپ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ يەنە بىر يىلنى ئۆتكۈزۈپتۇ، ئاخىر مەرۋان چىنارغا چىنارغا ئايلانغان شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ

كۆل ۋە كۆلگە ياراشقان ئېگىز چىنارنى كۆرۈپ كۆلدىن قانغۇدەك سۇ ئىچىپتۇ، غىزالىنىپتۇ. ئاندىن سايىسىدە ئارام ئالماقچى بولۇپ چىنارغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. تەرسا چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە مەرۋان ئىككى بالىسىنى يېتىلەپ تەرسانىڭ ئالدىغا كېلىپ تەرسانىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى تاشلاپ: «سۆيۈملۈك پاناھگاھىم، بالدۇراق كەلگەن بولسىڭىز مۇنداق سەرسان بولماس ئىدىم. سىزدىن باشقا پاناھىم بولمىغانلىقتىن يالماۋۇز مېنى ئاجىز تېپىپ چىنارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى» دېگۈدەك، تەرسانىڭ ئىككى بالىسى كېلىپ بوينىغا ئېسىلىپ، يۈزىگە يۈزىنى يېقىپ كۆز يېشى قىلىشۋاتقۇدەك. تەرسا ئورنىدىن قوپۇپ: «مەرۋان! ئاھ مەرۋان!» دەپ ۋارقىراپتۇ. ئەتراپىغا قارىسا ھېچكىم يوق. ئەس- ھوشىنى يىغىپ چۈش ئىكەنلىكىنى بىلىپ چىنارغا ئېسىلىپ يىغلاپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭدىن نېمىشقا يىغلايدىغانلىقىنى سوراپتۇ. تەرسا بېشىغا كەلگەن دەرد- ئەلەملەرنى ۋە ھازىرقى كۆرگەن چۈشىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. كىشىلەرنىڭ رەھىمى كېلىپ، بۇ كۆلنىڭ بويىدا ئىلگىرى چىنار يوقلۇقىنى، چىنار پەيدا بولغىلى تۇرۇت - بەش يىل بولغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. شۇ چاغدا تەرسانىڭ كۆزى چىناردىكى «سېھرلەنگەن مەرۋان» دېگەن خەتكە چۈشۈپتۇ. تەرسا مەرۋاننى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە قانداق چارە بارلىقىنى خالايىقتىن سوراپتۇ. كىشىلەر مۇشۇ شەھەرنىڭ چېتىدە بىر ئادەمنىڭ بارلىقىنى، ئۇ ئادەم ھەممە سېھرىي ئەپسۇنلارنى بىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. تەرسا شۇ ئادەمنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئايىغىغا يىقىلىپ، بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ، خوتۇنى مەرۋاننى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىشنى ئىلتىجا قىپتۇ. ئۇ ئادەم يالماۋۇزنىڭ سېھرىگە ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقىنى، كۈنچىقىشتا بىر تاغ بولۇپ، شۇ تاغدا بىر شەيخ بارلىقىنى، ئۇ شەيخنىڭ قولىدىن ھېچ ئىش قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى، شەيخنىڭ قېشىغا ئالتە ئايدا بارغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. تەرسا ئۇ ئادەم بىلەن خوشلىشىپ شەيخنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ. يەتتە - سەككىز ئايدا شەيخنىڭ قېشىغا بېرىپ، پۈتۈن دەرد- ئەھۋالىنى تۆكۈپتۇ. شەيخ كۆھىقاپتىكى پەرىزات پادىشاھىدىن باشقا ھېچقانداق ئادەم يالماۋۇزنىڭ سېھرىگە تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، تەرسانى كۆھىقاپقا يولغا سالىپتۇ. تەرسا ئالتە ئاي يول مېڭىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر بۇۋاي ئۇچراپتۇ، تەرسا بۇۋاينىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلاپ، ھال- مۇڭىنى تۆكۈپ،كۆھىقاپنىڭ يولىنى سوراپتۇ.

– ھەي ئوغلۇم، – دەپتۇ بۇۋاي، – سەن خەتەرلىك يولغا كىرىپ قاپسەن. خەير، ئاقيوللۇق بولغىن. مۇشۇ ھاسىنى ئال، ئالدىڭدا ئوت دەريالىق بار، كۆۋرۈك قىلىپ ئۆتەرسەن. مۇنۇ ئۈزۈكنى پەرىزات شاھىرىگە كىرگەندە قولۇڭغا سالساڭ، پەرىزاتنىڭ كۆزى چاقنايدۇ. توسالغۇغا ئۇچرىمايدۇ. توسالغۇغا ئۇچرىماي كۆھىقاپقا كىرىپ پادىشاھ بىلەن كۆرۈشسەن. پەرىزات پادىشاھنىڭ ھاسىنى كۆرسەت، ھالىڭغا يېتىدۇ، – دەپ جېكىلەپتۇ.

بۇۋاي ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. تەرسا ئايلاپ يول مېڭىپ ئوت دەريالىغا كەپتۇ، قارىسا، ئوت ئاسمان- پەلەكتە لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقانىكەن. تەرسا قولىدىكى ھاسىنى دەريالىغا تاشلاپتۇ، ئوت ئۆچۈپتۇ. تەرسا ئوت دەريالىدىن ئۆتۈپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. قانچىلىك يول ماڭغانلىقىنى، قانچىلىك ئەلەم چەككەنلىكىنى بىلمەي كۆھىقاپقا بېرىپتۇ. ئۈزۈكنى ئېلىپ قولىغا سېلىپ، توسالغۇغا ئۇچرىماي پەرىزات پادىشاھىنىڭ ئالدىغا كىرىپ سالام قىپتۇ. پادىشاھ تەرسادىن ھال- ئەھۋال سوراپ:

– خىزىر نەبى ئۇچرىغاندا خىزىردىن مۇرادىڭنى تىلىگەن بولساڭ، مۇنداق ئاۋارە بولمىغان بولاتتىڭ، خەير، كېرەك يوق، – دەپتۇ.

– ئۇلۇغ پادىشاھىم، خىزىر ئۇچرىغان بولسا ئايىغىغا يىقىلىپ دەرد - پىغانىمنى تۆكۈۋالغان بولار ئىدىم، – دەپ يىغلاپتۇ تەرسا. پەرىزات پادىشاھ قاقاقلاپ كۈلۈپ:

– مۇشۇ قولۇڭدىكى ھاسا خىزىرنىڭ ھاسىسى. بۇ ھاسا بولمىسا، ئوت دەريالىدىن ئۆتۈشۈڭ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. قولۇڭدىكى ئۈزۈكنى خىزىر بەرمىگەن بولسا، مېنىڭ قېشىمغا كېلىشىڭ مۇمكىن ئەمەس ئىدى، – دەپ، تەرسانى ياخشى غىزالاندۇرۇپ مېھمان قىپتۇ ۋە بىر نەچچە كۈن ئارام ئالدۇرۇپتۇ. ئاندىن بىر دانە ئوقيانى بېرىپ:

– سەن يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرىگە بارىسەن. ئۇ شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ كۆل بار. كۆلنىڭ سۈيى پۇراقلىق، بەكمۇ شىرىن. شۇ كۆلدە چوڭ بىر لەھەك بېلىق بار، بېلىقنىڭ ئىچىدە بىر قارا مۇشۇك بار، مۇشۇكنىڭ بوينىدا ئېسىقلىق قىرىق ئىككى ئاچقۇچ بار. ئاچقۇچنى ئېلىپ تىلسىمات شەھىرىگە كىرىسەن. قىرىق ئىككى ئېغىزلىق ئۆي بار. بىرىنچى ئۆيگە كىرسەڭ، تامغا قاداقلىق بىر تال يا ئوقى بار، بۇنى سۈندۇرۇپ تاشلا. قىرىق بىر ئېغىز ئۆينىڭ ھەممىسىدە تامغا بىر تالدىن يا ئوقى قاداقلىق، ھەممىسىنى سۈندۇرۇپ تاشلايسەن. قىرىق ئىككىنچى ئۆيگە كىرسەڭ، بىر كەپتەر ئۇچالماي چۆرگۈلەۋاتقانلىقىنى كۆرىسەن. كەپتەرنى تۇتۇپ خەنجەر بىلەن يەتتە پارە قىل. شۇ چاغدا دۇنيادىكى سېھرىي جادۇ، يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرى بۇزۇلۇپ، ھەممە نەرسە ئۆز ئەسلىگە كېلىدۇ. خوتۇنۇڭ مەرۋانمۇ ئۆز

قىياپىتىگە كېلىدۇ. ئۇ تىلىسمات شەھىرى بەك يىراق، مېڭىپ بېرىشىڭ مۇمكىن ئەمەس، مىنىپ بارغىلى بىر ئات بېرىمەن، ھاجىتىڭ راۋا بولغاندىن كېيىن، ئوت دەريالىسىغا بېرىپ ئاتنى قويۇپ بەر. بىر قۇتا سۇ بېرىمەن، كۆلگە تۆكسەڭ، لەھەڭ مەست بولۇپ لەيلەيدۇ. ئۇنىڭ قارنىنى يارساڭ، قارا مۇشۇك سەكرەپ چىقىپ ۋاراقراپ قاچىدۇ. ئوقيا بىلەن ئېتىپ ئاچقۇچنى ئېلىۋال. قالغان ئىشلار شۇ بويىچە بولسۇن، – دەپ جېكىلەپتۇ.

تەرسا پەرىزات پادىشاھىنىڭ دېگىنى بويىچە ئاتقا مىنىپ تىلىسمات شەھىرىگە كەپتۇ. كۆلنى ئىزدەپ تېپىپ قۇتۇدىكى سۇنى تۆكۈپتۇ. كۆلنىڭ سۈيى ۋاراقلاپ قاينىشقا باشلاپتۇ. بىردەمدىن كېيىن لەھەڭ بېلىق چىقىپتۇ. لەھەڭنىڭ قورسىقىنى يارغانكەن، قارا مۇشۇك سەكرەپ چىقىپ مياۋلاپ قېچىپتۇ. تەرسا مۇشۇكنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ، بوينىدىكى ئاچقۇچلارنى ئېلىپ، يالماۋۇزنىڭ تىلىسمات شەھىرىگە كىرىپ، قىرىق ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ قۇلۇپىنى ئېچىپ، قاداقلىق يا ئوقلىرىنى سۇندۇرۇپ، كەپتەرنى يەتتە پارە قىلىپ تاشلاپتۇ. شۇ چاغدا قاتتىق بوران چىقىپ، ھەممە يەرنى قارا تۇتەك قاپلاپ قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ، يامغۇر يېغىپ، يەر تەۋرەپ، شەھەر ئىچىدىن قاتتىق گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز چىقىپتۇ، ئاندىن بوران توختاپتۇ. قاراڭغۇلۇق سۇزۇلۇپ يورۇقچىلىققا ئايلىنىپتۇ. تەرسا ئەتراپقا قارىسا، كۆز يەتكۈسىز چۆل- جەزىرىنى كۆرۈپتۇ. تەرسا پەرىزات پادىشاھى بەرگەن ئاتنى ئوت دەريالىسىغا قويۇپ بېرىپ، ئۆزى ھاسا ئارقىلىق ئوت دەريالىسىدىن ئۆتۈپ، سېھىرلەنگەن چىنار بار كۆلنىڭ بويىغا كەپتۇ. قارىسا، كۆلنىڭ بويىدىكى چىنار يوق. تەرسا خۇشال بولۇپ، كىشىلەردىن سۇرۇشتە قىپتۇ. شەھەر خەلقى تەرسانىڭا مەرۋان ئۆز ئەسلىگە كېلىپ، بۇنىڭدىن سەككىز يىل ئىلگىرى ئېرىنىڭ ئىزدەپ كېلىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئىككى بالىسىنى يېتىلەپ ئېرىنى ئىزدەپ شەھەردىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. خالايىقتىن بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغان تەرسا مەرۋاننى ئىزدەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ئەمدى گەپنى مەرۋاندىن ئاڭلايلى:

مەرۋان يولنى ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە ئاپتۇ. شۇ چاغدا ئالدىدا بىر ئات پەيدا بوپتۇ ۋە مەرۋاننىڭ ئالدىغا كېلىپ، كۆزىدىن مونچاقتەك ياش تۆكۈپ: «ئەي مەرۋان، سەن بىلەن مېنىڭ كۆرمىگەن كۈنىمىز قالمىدى، ئۆز ئەسلىمگە كەلدىم، ماڭا مىنگىن» دەپتۇ. مەرۋان ئاتنى تونۇپ، ئاتنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، كۆرگەن كۈنلىرىنى سۆزلەپ يىغلاپتۇ، ئات بىلەن مۇڭ - زارىنى تۆكۈشۈپتۇ، ئاندىن ئاتقا مىنىپتۇ. ئات ئۇچۇپ، بىرقانچە ئون كۈنلۈك يولنى بىردەمدە تۈگىتىپ ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە كەپتۇ.

ۋەزىرنىڭ خوتۇنى بالىسى تەرسا ئۇچۇن تولا يىغلاپ كۆزى تۇتۇلۇپ قالغانىكەن، ئۇ مەرۋاننىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، ئۇنى باغرىغا بېسىپ پەريات چېكىپتۇ. ۋەزىر سىپامۇ ئوغلىنىڭ دەردىدىن جۇدەپ ئاغرىقچان بولۇپ قالغانىكەن. ئۇلار ھال- مۇڭلىرىنى تۆكۈشۈپتۇ، ئاخىر مەرۋاننى غىزالاندۇرۇپ ياخشى كۈتۈۋاپتۇ. ۋەزىر سىپا ئوغلىنىڭ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىلى ئون ئىككى يىل بولغانلىقىنى، شۇنىڭدىن بېرى ئۆلۈك ياكى تىرىكلىك خەۋىرىنى ئالالمىغانلىقىنى سۆزلەپ يىغلاپتۇ. بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن مەرۋان ئېرى تەرسانى ئىزدەشكە رۇخسەت بېرىشىنى ۋەزىردىن سوراپتۇ. ۋەزىر ماقۇل بوپتۇ. مەرۋان ئۇچار ئېتىنى مىنىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇ كۈنلۈكى بىر قانچە يۇرت، شەھەرلەرنى كېزىپ، ئاخىر بىر شەھەردىن تەرسانى تېپىپتۇ. ئىككىسى بىر - بىرىگە باشلىرىدىن ئۆتكەنلىرىنى ئېيتىشىپ، بىر قانچە كۈن ئۇ شەھەردە ئارام ئاپتۇ. ئاندىن ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. تەرسانىڭ ئانىسى: «كۆزۈم كۆرگەن بولسا، دىدارىڭلارغا قاراپ تويۇۋالاتتىم» دەپ زارلىنىپتۇ. تەرسا ئەكەلگەن ھاسىنى ئانىسىنىڭ كۆزىگە سۈرتكەنىكەن، ئانىسىنىڭ كۆزى ئېچىلىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە تەرسا مەرۋاننىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ. مەرۋان ئاتا - ئانىسىنى سېغىنغانلىقىنى ئېيتىپ، يوقلاپ كېلىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. تەرسا ئاتىسىدىن رۇخسەت ئاپتۇ. ئۇلار ئىككى بالىسىنى ئېلىپ،بىرقانچە ئاي يول يۈرۈپ زىت ئەنسانىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. يالماۋۇز يوقالغاندىن كېيىن زىت ئەنسانىڭ مال- مۈلكى، ئۆي- ئىمارەتلىرى ۋە مەرۋاننىڭ ئانىسى، ئىنىسى ئەسلىگە كەلگەنىكەن. مەرۋان ئاتىسى زىت ئەنسانى سوراپتۇ.

– ئاھ! جېنىم قىزىم، سەن كەتكەندىن كېيىن «قىزىڭنى مەندىن قاچۇرۇپ يوق قىلىۋەتتىڭ» دەپ، پادىشاھ ئاتاڭنى زىندانغا تاشلاپ چىقارمىدى، – دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئانىسى. مەرۋان پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئون ئىككى يىللىق جەبىر - جاپا كۆرگەن كۈنلىرىنى ۋە يالماۋۇزنىڭ كەلتۈرگەن ئازاب- ئۇقۇبەتلىرىنى بىر- بىرلەپ بايان قىپتۇ. پادىشاھنىڭ رەھىمى كېلىپ، زىت ئەنسانى زىندانىدىن زىندانغا چىقىرىپتۇ. ئاتا - بالا كۆرۈشۈپ خۇشال بولۇشۇپتۇ. مەرۋان بىلەن تەرسا بىر قانچە ئاي زىت ئەنسانىڭ يېنىدا تۇرسا، بىر قانچە ئاي ۋەزىر سىپانىڭ يېنىدا تۇرۇپ، ئۇچار ئاتنى ئۆزلىرىگە ھەمرا قىلىپ، ھەر ئىككى تەرەپ ئاتا - ئانىلىرىنى رەنجىتمەي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

كۆكتۈركلەردىن كەلگەن ياپون تىلى

ياپونىيە كاگوشىما خەلقئارا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇتەخەسسىسى، ھازىر تۈركىيە چاناققەلئە ئۇنىۋېرسىتېتىدە تەكلىپلىك، چەتئەللىك مۇتەخەسسىس بولۇپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان دوكتور ھاجى قۇتلۇق قادىرى تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلانغان «كۆكتۈركلەردىن كەلگەن ياپون تىلى» (GÖKTÜRKLERDEN GELEN JAPON DİLİ) ناملىق 686 بەتلىك ئاكادېمىيەلىك ئەسەر تۈركىيە يېڭى ئەسىر (Sonçağ) نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئەسلى ئەسەر ياپونىيەلىك تۈركولوگ، ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتچىسى مەرھۇم ھىگاشى ئىۋائونىڭ 85 يېشىدا تۇرك تىلى يەنى ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتىدا تامامىلغان بۇيۇك ئەسىرى «ئاتلىق مىللەتلەر ئېلىپ كەلگەن ياپون تىلى» ناملىق ئەسىرى ئاساسىدا نەشرگە تەييارلانغان بولۇپ، ئەسەردە ئاساسلىقى ئۇيغۇر تىلى بىلەن ياپون تىلىنىڭ ئېتىمولوگىيەلىك جەھەتتىكى ئوخشاشلىقلار ھەققىدە دەسلەپكى تەتقىقات نەتىجىسى ئوتتۇرىغا قويغان.

كىتاب بازارغا سېلىنغاندىن كېيىن ئوقۇرمەنلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلماقتا. بولۇپمۇ مەزكۇر كىتاب تۈركىيەلىك ئاكادېمىك ۋە يازغۇچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشمەكتە. كىتابنىڭ بۇ دەرىجىدە قىزغىنلىق قوزغىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب، كىتابتا كۆكتۈرك دەۋرىدىكى تىللاردىن تارتىپ ئۇيغۇر تىلى بىلەن ياپون تىلىنىڭ يىلتىزىنىڭ بىر ئىكەنلىكى دەلىللەر بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، بۇ ساھەدىكى قىممەتلىك ئەسەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ياپونىيەلىك تۈركولوگ ھىگاشى ئىۋائو مەزكۇر تەتقىقاتىنى بېيجىڭ مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىدە ئېلىپ بارغان.

كىتابنىڭ نەشرى ئۇچۇن ئالاھىدە تەبرىك سۆزى ئەۋەتكۈچىلەر ئارىسىدا تۈرك يازغۇچىلار بىرلەشمىسى، ئەزەربەيجان پەنلەر ئاكادېمىيەسى قاتارلىقلارمۇ بولۇپ، ياپونىيەلىك تۈركولوگ ھىگاشى ئىۋائونىڭ قىزى ئاكېكو ئوداكومۇ تەبرىك سۆز ئەۋەتكەن.

جەمئىيەتشۇناسلىق (قىسقىچە بايان)

100 نادىر كىتاب تۈرى بويىچە، مۇتەللىپ ئىقبال قەلەمگە ئالغان جەمئىيەتشۇناسلىق (قىسقىچە بايان) ناملىق كىتاب تەكلىماكان نەشرىياتى تەرىپىدىن 2020 - يىلى دېكابىردا نەشر قىلىندى. مەزكۇر كىتاب جەمئىيە 15 بابتىن تەركىب تاپقان بولۇپ جەمئىيەتشۇناسلىق ۋە ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك بارلىق ساھەلەر ناھايىتى روشەن چۈشەندۈرۈلگەن. كىتاب «كىرىش سۆز» بىلەن باشلانغان بولۇپ، بۇ بۆلۈمدە ئاپتور جەمئىيەتشۇناسلىق ھەققىدىكى ئاساسىي ساۋاتلارنى ۋە بۇ كىتابنى يېزىشتىكى مەقسىتى، شۇنداقلا جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ ئۇيغۇرلارغا بولغان مۇھىم ئەھمىيىتىنى نېگىزلىك قىلىپ چۈشەندۈرگەن. ئاپتور كىتابنىڭ «كىرىش سۆزىدە» تۆۋەندىكىدەك توختىلىدۇ*:

جەمئىيەتشۇناسلىق جەمئىيەت ۋە جەمئىيەت ھادىسىلىرىنى ئىلمىي شەكىلدە تەتقىق قىلىدىغان ۋە بىلىم ئىشلەپچىقىرىدىغان مۇھىم پەنلەرنىڭ بىرى. جەمئىيەتشۇناسلىق ئەتراپىمىزدىكى دۇنيانى چۈشىنىشتىكى ياخشى بىر پەن ھېسابلىنىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق جەمئىيەتنى ئىلمىي يوسۇندا شەرھلەيدۇ ۋە بىزنىڭ جەمئىيەت ھەققىدىكى كۆنگەن تەپەككۇرىمىز ۋە ئەنئەنىۋى بىلىمىمىزگە جەڭ ئېلان قىلىدۇ. بۇ مەندىن ئېلىپ ئېيتقاندا بۇ كىتابنىڭ ھاياتىڭىزغا ئاز-تولا ئۆزگىرىش ئېلىپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىمىز. جەمئىيەتشۇناسلىق ھەققىدىكى كىتابلار مەسىلە ۋە ھادىسىلەرنى چۈشىنىش شەكلىڭىزنى، تەپەككۇرىڭىزنى ۋە ئۆزىڭىز ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرىڭىزنىڭ ئۆزگىرىشىگە سەۋەبچى بولىدۇ.

جەمئىيەتشۇناسلىقتىن ئىبارەت بۇ پەننىڭ شەكىللەنگىنىگە 150 يىلدىن ئاشتى. بۇ ئۇزاق تارىخى جەريانىدا جەمئىيەتشۇناسلىق پېنى فرانسىيە، ئەنگلىيە، گېرمانىيە ۋە كېيىنچە ئامېرىكىدا شەكىللەندى ۋە تەرەققى قىلدى. بۈگۈنكى

* بۇ قىسىم كىتابنىڭ «كىرىش سۆز» بۆلۈمىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى (ت)

كۆنگە كەلگەندە ھەرقايسى خەلقلەرنىڭ تۇرمۇشىدا كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم پەنلەرنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

دەرۋەقە، جەمئىيەتشۇناسلىق پېنىنىڭ شەكىللىنىشىدە فرانسىيەدىكى پارىژ ئىنقىلابى، ئەنگلىيەدىكى ئەركىن ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر، گېرمان پەلسەپىسى ۋە مەرىپەتچىلىك ھەرىكەتلىرى ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپغان ئىدى. بۇ سەۋەبتىن، جەمئىيەتشۇناسلىق بىلىمى زامانىۋى جەمئىيەتتىكى جەمئىيەت ئۆزگىرىشلىرىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىققان پەن بولۇش سۈپىتى بىلەن زامانىۋىلىق يۈز بەرگەن ياۋروپا تۇپرىقىدا بىخلاندى ۋە گۈللەندى. كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە ئاسىيا ۋە ئافرىقا خەلقلىرىگە تارقالدى.

«جەمئىيەتشۇناسلىق» دېگەن بۇ ئاتالغۇ ئاۋگۇست كومت(Auguste Comte) تەرىپىدىن 1839-يىلى ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، ئەمما رايونىمىزدا «جەمئىيەتشۇناسلىق» دېگەن نېمە؟ قانداق كەسىپ؟ نېمىنى تەتقىق قىلىدۇ؟ دېگەندەك سوئاللارنىڭ جاۋابى ھازىرغىچە كىشىلەرنىڭ كاللىسىدا ئېنىق ئەمەس. جەمئىيەتنىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن قاتلىمىدىكى كىشىلەر مەندىن بۇ كەسىپنىڭ نېمىنى تەتقىق قىلىدىغانلىقىنى كۆپ سوراپدى. ئەمەلىيەتتە، «جەمئىيەتشۇناسلىق» دېگەن بۇ ئاتالغۇ ئۇيغۇر تىلىغا ناتونۇش ياكى يېقىندا كىرگەن سۆز ئەمەس. «جەمئىيەت» دېگەن بۇ ئاتالغۇ ئەرەبچىدىن مىڭ يىللار ئىلگىرىلا ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن. بۇ پەننىڭ ئۇيغۇرلاردىكى يەنە بىر ئىسمى «سوتسىيولوگىيە». سوتسىيولوگىيە رۇسچە ئاتالغۇ بولۇش سۈپىتى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا مەملىكەتلىرىدە كەڭ قوللىنىدىغان بولۇپ، بۇ سۆزنىڭ قاچان تىلىمىزغا كىرگەنلىكى ئېنىق ئەمەس.

خىتايدا جەمئىيەتشۇناسلىق 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يىلتىز تارتىشقا باشلىغان ئىدى. خىتايدا جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ شەكىللىنىشى دەۋرىنىڭ تەقەززاسى ئىدى. چۈنكى، خىتايلار 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ چەتئەللىكلەرنىڭ ئىشغالى ۋە تەھدىتى ئاستىدا قالغان ئىدى؛ بۇ سەۋەبتىن، زىيالىيلار خىتاي جەمئىيىتىدىكى ھەرخىل ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشنى ۋە جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىشنى تەشەببۇس قىلاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خىتايدىن ياپونىيەگە چىقىپ ئوقۇيدىغانلارنىڭ سانى كۆپ بولۇپ، بۇ ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ئاز بولمىغان ئوقۇغۇچى جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇغان ئىدى. ئۇلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن جەمئىيەتشۇناسلىققا دائىر ياپونچە كىتابلارنى تەرجىمە قىلغان... قىسقىسى، خىتايدا جەمئىيەتشۇناسلىق پېنىنىڭ شەكىللىنىشىدە خەلق ئۇچرىغان زۇلۇم، تەڭسىزلىك ۋە جەمئىيەت كىرىزىسلىرى مۇھىم رول ئويناپغان ئىدى.

خوش، ئۇيغۇرلاردا جەمئىيەتشۇناسلىق پېنى بارلىققا كەلدىمۇ؟ ئۇيغۇرلارغا جەمئىيەتشۇناسلىق پېنى تونۇشتۇرۇلدىمۇ؟ بۇ سوئالغا باش چايقاش بىلەنلا جاۋاب بېرىش مۇمكىن. خەلقئارالىق ئىلىم-پەن ھاۋاسىغا سىلىشتۇرغاندا، بىزنىڭ تەتقىقات ئىشلىرىمىز بىر نەچچە يۈز يىل ئارقىدا قالدى. ئىجتىمائىي پەنلەر ئىچىدە ئەڭ دەسلەپ تەرەققىي قىلغان جەمئىيەتشۇناسلىق پېنى ھەققىدە دەرسلىك كىتاب، تەتقىقات مەركەزلىرى ۋە تەتقىقات ئەسەرلىرى مەيدانغا كەلمىدى. ئابدۇرەشىت جەلىل قارلۇق قاتارلىق بىر قانچە جەمئىيەتشۇناسلىرىمىزنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بىزدە بۇ كەسىپتە ئوقۇپ تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقانلار ناھايىتى ئاز.

ھەممىمىز ئۆزگىرىۋاتقان جەمئىيەت ئىچىدە ياشايمىز. جەمئىيەت ئۆزگىرىشلىرى بىزگە ھەردائىم تەسىر قىلىپ تۇرىدۇ. بىز بەزىدە جەمئىيەت ھادىسىلىرىنى توغرا چۈشەنسەكمۇ، بەزىدە چۈشىنىشكە قۇربىمىز ۋە قابىلىيىتىمىز يەتمەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن پىسخولوگلارغا ۋە مۇۋاپىپقىيەتشۇناسلارغا مۇراجىئەت قىلىپ باقمىز. پىسخولوگلار ۋە مۇۋاپىقىيەتشۇناسلارنىڭ مەسلىنى ھەل قىلىش چارىسى شەخس ئۈستىگە مەركەزلەشكەن بولغاچقا، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تىزلا تارتىدۇ. بىراق، جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي مەسىلىلىرىگە جاۋاب تېپىشتا بۇ پەنلەر يەنىلا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ. جۇملىدىن، بىزدە جەمئىيەتشۇناسلىق پېنى تەرەققىي قىلمىغان بولغاچقا، كىشىلەر جەمئىيەتنى چۈشىنىشتە قىينىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە، نۇرغۇن جەمئىيەت ھادىسىلىرى بىزنىڭ ئىلمىي ۋە ئوبىيېكتىپ پوزىتسىيە بىلەن چۈشىنىشىمىزنى تەقەززا قىلىدۇ. جۇملىدىن، ئۇيغۇرلارنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق پېنىنى ئۆگىنىشىمۇ دەۋرنىڭ ئېھتىياجى ھېسابلىنىدۇ . جەمئىيەتنى چۈشىنىش جەمئىيەتشۇناسلىق ئەسەرلىرىنى ئوقۇش ۋە تەھلىل قىلىش بىلەن باشلىنىدىغان بولۇپ، جەمئىيەت ھەققىدە بىلىمىمىز ئاشقانسېرى ئۆزىمىزنى، جەمئىيەت ھادىسىلىرىنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنۇالالايمىز.

ئۇيغۇر جەمئىيەتشۇناسلىقىدا جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت كىتابلار ناھايىتى ئاز بولغاچقا، خەلقىمىزنىڭ جەمئىيەتنى چۈشىنىش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش مەقسىتىدە بۇ كىتاب تۇرۇپ چىقىلدى. كىتاب يېزىلىش جەريانىدا ئەنگلىيەلىك داڭلىق جەمئىيەتشۇناس ئانتونىي گىددېنس(Anthony Giddens)، ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ۋە جەمئىيەتشۇناسلىق دەرس ئۈستىسى جون مەكىنىس(John Macionis) ۋە داۋىد پوپېنو(David Popenoe) قاتارلىقلارنىڭ كىتابلىرىنى ئاساس قىلدىم. بۇ كىتابلارنىڭ ئۇچۇر مەنبەسى مول، قۇرۇلمىسى ئاددىي ۋە چۈشىنىشلىك بولغاچقا، ئۆرنەك ئېلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇم. كىتابتا ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك سان-سىپر ۋە رەسىملەر بېرىلمىدى. چۈنكى قولۇمدا ئىشەنچلىك ئىستاتىستىكا ماتېرىياللىرى ۋە ھوقۇقلۇق رەسىملەر يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك قىسقا ئۇچۇرلارنى بېرىشكە تىرىشتىم. پۈرسەت بولغاندا، كىتابنىڭ كەمچىلىكلىرى تولۇقلىنىپ ماڭغۇسى!

«جىمجىتلىقنىڭ ھېكايىسى» ناملىق تۈركچە شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىندى

مول - ھوسۇللۇق شائىر، تەتقىقاتچى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتنىڭ «جىمجىتلىقنىڭ ھېكايىسىناملىق شېئىرلار توپلىمى ئامىنە ۋايىت سەيدەفنىڭ تۈركچە تەرجىمە قىلىشى بىلەن، ئاستانە نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ 2021 -يىلى 4 - ماي بازارغا سېلىندى.

بۇ توپلامغا شائىرنىڭ ئانا ۋەتەندىن ئايرىلغاندىن كېيىن يازغان شېئىرلىرىدىن 75 پارچە شېئىرى تالالاپ كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ شېئىرلاردا شائىرنىڭ ۋەتەن ھەسرىتى، سېغىنىشى، باھارغا، ئەركىنلىككە بولغان تەلپۈنۈشى ۋە لاگېردىكى ئانىلارنىڭ ئاقىۋىتىگە بولغان ئەندىشىسى ناھايىتى گۈزەل ۋە ئوبرازلىق مىسرالار بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ قەلبىگە تەسىر قىلغۇدەك دەرىجىدە يارقىن ئىپادىلەنگەن.

شائىر ئۆزىنىڭ شېئىرىي تۇيغۇلىرىنى: «ئازابلىرىمىزنىڭ كېيىمى يوق، ئۇ كېچە قاراڭغۇلىقىدا ماي قوڭغۇزدەك پارقىرايدۇ. ئۇنىڭ دۈمبىسىدە پارقىراۋاتقان نۇر مېنىڭ شېئىرلىرىمدۇر. مېنىڭ شېئىرلىرىم، كېچىدە خۇددى ئۆمۈچۈكتەك تور توقۇيدۇ. چۈنكى مەن كېچىدە تۇغۇلدۇم، كېچىدە ياشىدىم. مېنىڭ شېئىرلىرىمنى ئوقۇغان كىشىلەر مېنىڭ ئازابلىرىمغا سىگنال كىرەلەيدۇ. مېنىڭ ئازابلىرىم ئەمەلىيەتتە مەن تەۋە بولغان توپلۇقنىڭ ئازابىدۇر. يورۇقلۇققا تەلپۈنگەن ھەر ئىنسان ئۈچۈن شېئىر بىر ئۇمىددۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن شېئىر يازىمەن.» دېگەن گۈزەل ئىبارىلەر بىلەن ئىپادىلەيدۇ. ھەقىقەتەن بۇ تۇيغۇلار يالغۇز شائىرنىڭلا ھېس - تۇيغۇسى بولۇپ قالماستىن، بەلكى نۆۋەتتە ۋەتەن-ئىچى سىرتىدا ياشاۋاتقان ھەر- بىر ئۇيغۇرنىڭ ھېس - تۇيغۇسىدۇر. جىمجىت قەلبلەرنىڭ چۇقانىدۇر. شۇنداقلا بۇ توپلامنىڭ نەشر قىلىنىشى قەلەملىرى سۇلغان ۋەتەن سىرتىدىكى ساناقلىقلا قەلەمكەشلەرنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈش ۋە ئۇنى ھەرقايسى ئەل خەلقلىرىگە تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان تىرىشچانلىقلىرىنىڭ نىشانىسىدۇر.

ۋەتەنسىز تۇيۇقسىزلاردا ھايات كېمىلىرىنى ھەيدەپ، تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرگەن ھەر-بىر ئۇيغۇرنىڭ ھەسرەت بىلەن جىمىپ كەتكەن قەلبلىرىنىڭ بىر يەرلىرىدە ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمگە ئېيتالمايدىغان ھېكايىلىرى باردۇر. «جىمجىتلىقنىڭ ھېكايىسى» ئاشۇ جىمجىتلىقتىكى ياردار قەلبلەرگە مەلھەم بولالىسا ۋە ئۇ ھېكايىلەرنى ئوقۇغانلارغا ئاڭلىتالىسا بىزمۇ ھەم قىلغان خىزمىتىمىزدىن سۆيۈنىمىز.
ئامىنە ۋايىت\ سەدەف (تۈركىيە)

Yalancı bahar	يالغانچى باھار
Güneşin bağrına yetiştirilmiş çiçekler çiçekler mi ıslak rüyanda karşılaşmazsa hâlâ gözler?	قۇياش باغرىغا تېرىلغان گۈللەر چېچەكلەمدۇ نەمخۇش چۈشۈڭدە ئۇچراشمىسا تېخىچە كۆزلار؟
Bilirim sen gelmeden önce rüyalarını salıp sokağa kızlar rüzgarları süsler.	بىلىمەن سەن كىلىشتىن ئاۋال چۈشىنى كۈچىغا چىقىرىپ قىزلار شامالنى گىرىم قىلىدۇ ئۇلار.
Gözyaşları hâlâkurumamış taş titreyip altında güz yapraklarının su gibi duru bağrını açar.	تېخى كۆز ياشلىرى قۇرىمىغان تاش غازاڭلارنىڭ ئاستىدا تىترەپ تۇرۇپ سۇدەك سۈزۈك باغرىنى ئاچار.
Işıltı ise de gözler lakın soluk idi insanlar.	نۇرغا تولغان بولسىمۇ كۆزلەر لىكىن نۇرسىز ئىدى ئادەملەر.
Denize giden uzun sokaklar nursuz ve solgun yüzünü gördüğünde aynada,düşüp dönerler.	دېڭىزغا ماڭغان ئۇزۇن كوچىلار گۈنسىز ۋە تاتارغان چىرايىنى ئەينەكتە كۆرۈپ، سالپىيىپ قايلار.
Ey yalancı bahar uykuya dalan peri ak libas örtünmüş hâlâ uykudadır.	ئەي يالغانچى باھار ئۇيقۇغا كەتكەن ساھىپجامال ئاق لىباسنى يېپىنىپ تېخىچە ئۇيقۇدا ياتار.

خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە شەرقىي تۈركىستان

مۇندەرىجە

دوكتور ئەركىن ئەكرەم
ژۇرنالغا كىرىش 02
م. تەڭرىقۇت
ترامپنىڭ سىياسىي مىراسى 04
مەلىكەزادە
خىتاي - يېڭى زېلاندىيە ئەركىن سودا شەرتنامىسى 20
مۇھەممەدئەلى ئۇرخۇن
خىتاي ئارمىيەسى ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قەدەملىرى 30
يالقۇن ئۇلۇغيول
خىتايچە بىرلىكسەپ ئەندىزىسى: ب د ت ئومۇمىي كېڭىشى سايلام ئانالىزىدىن يەكۈنلەر 54
ئادىلجان ئەرشىدىن
ۋەھىمە كۈلتۈرى 68
كىتاب تونۇشتۇرۇش
لۇبياتان ..... م.تەڭرىقۇت 86
دۇنيا تەرتىپى ..... ئادىلجان ئەرشىدىن 90
ئىجتىمائىي پەنلەردە تەتقىقات نۆۋۈللىرى 93
مۇھەممەد ئەلى ئۇرخۇن

UYGUR ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى
UYGHUR RESEARCH INSTITUTE

خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە شەرقىي تۈركىستان
ULUSLARARASI VAZİYET VE DOĞU TÜRKİSTAN

(پەسىللىك سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئىلمىي ژۇرنال)

2021 - يىللىق 1 - سان (يانۋار، فېۋرال، مارت)
(ئومۇمىي 1 - سان)

قانۇنىي ۋەكىلى: دوكتور ئەركىن ئەكرەم

باش تەھرىر: م.تەڭرىقۇت

ئەسەر باھالاش ھەيئىتى:
ئەركىن ئەكرەم
ئابدۇرېھىم دۆلەت
رۇقىيە تۇردۇش
نىجات تۇرغۇن
ئادىلجان ئەرشىدىن ئەرئۇيغۇر
يالقۇن ئۇلۇغيول

كوررېكتورلار:
پاسىبان
ئابدۇرېھىم دۆلەت
مەلىكەزادە

لايىھەلىگۈچى: ئابۇغرا

ISSN: 2757- 9220

ژۇرنال ئادرېسى:
Kızılay, İzmir-1 Cd. No: 33 D: 27,
06420 Çankaya/Ankara

«خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە شەرقىي تۈركىستان» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سان ئېلان قىلىندى

مەركىزى ئەنقەرەدىكى ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان «خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە شەرقىي تۈركىستان» ناملىق ژۇرنالنىڭ تۇنجى سانى ئوقۇرمەنلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشتى. ژۇرنال خەلقئارا سۈپەت ۋە ئۆلچەملەرگە مۇۋاپىق تەسىس قىلىنغان بولۇپ خەلقئارا بىرلىككە كەلگەن ISSN:2757-9229 نومۇرى بىلەن رەسمىي تىزىملىككە ئېلىنغان.

ژۇرنالنىڭ تۇنجى سانىدا مەزكۇر ژۇرنالنىڭ قانۇنىي ۋەكىلى، ئىستراتېگىيە مۇتەخەسسىسى دوكتور ئەركىن ئەكرەمنىڭ ژۇرنالغا يازغان كىرىش سۆزى، ژۇرنالنىڭ باش تەھرىرى مەۋلان تەڭرىقۇت ئەپەندىنىڭ «ترامپنىڭ سىياسىي مىراسى»، يېڭى زېلاندىيەدىكى ئۇيغۇر زىيالىيسى مەلىكەزادە خانىم يازغان «خىتاي-يېڭى زېلاندىيە ئەركىن سودا شەرتنامىسى»، مۇھەممەدئەلى ئۇرخۇن ئەپەندى يازغان «خىتاي ئارمىيەسى ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قەدەملىرى»، يالقۇن ئۇلۇغيول ئەپەندى يازغان «خىتايچە بىرلىكسەپ ئەندىزىسى : ب د ت ئومۇمىي كېڭىشى سايلام ئانالىزىدىن يەكۈنلەر» ۋە ئادىلجان ئەرئۇيغۇر يازغان «ۋەھىمە كۈلتۈرى» قاتارلىق ماقالىلارغا ئورۇن بېرىلگەن. ژۇرنالنىڭ ئاخىرىدا يېڭى نەشر قىلىنغان بىر قانچە مۇھىم كىتاب تونۇشتۇرۇلغان.

ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان «خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە شەرقىي تۈركىستان» نامىدىكى سىياسەت، ئىقتىساد، تارىخ ۋە جەمئىيەتشۇناسلىق قاتارلىق ئىجتىمائىي پەن تېمىلىرىنى ئاساس قىلغان، پەسىللىك ئىلمىي ژۇرنالنىڭ ئەسەر قوبۇل قىلىشتىكى تەلەپلىرى تۆۋەندىكىچە:

ئەسەر قوبۇل قىلىش:

1. ئەسەرلەر ئې-پوستا ئادىرىسىغا قوبۇل قىلىنىدۇ. **uti.eser@gmail.com**

2. قوبۇل قىلىنىدىغان ماقالىلەرنىڭ تىلى پەقەت ئۇيغۇر تىلىدا ۋە ئەرەب ھەرپلىرىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر يېزىقىدا بولىدۇ.

3. قوبۇل قىلىنىدىغان ماقالىلەرنىڭ ساھەسى:
سىياسەت، خەلقئارا مۇناسىۋەت، تارىخ، قانۇن، جەمئىيەتشۇناسلىق، ئىقتىساد ۋە مەدىنىيا ساھەسىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ماقالىلەر بولۇشى لازىم. (ئەسكەرتىش: ئەدەبىي تۈس ئالغان ھېكايە، پوۋېست، شېئىر، قوشاق ۋە نەسرىلەر قوبۇل قىلىنمايدۇ. توغرا چۈشىنىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز.)

4. يۇقىرىقى ساھەلەرگە تەۋە ماقالىلەرنى تەرجىمە قىلىپ ئەۋەتمەكچى بولغانلار چەت ئەل تىلىدىكى شۇ ماقالىنى باشتا ژۇرنالنىڭ ئەسەرلەرنى باھالاش ھەيئىتىگە ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن تەرجىمە قىلىپ بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە ئەۋەتىشى لازىم.

5. ماقالىلەرنىڭ چوقۇم ئاستىدا بەلگىلەنگەن ئاكادېمىك مېتود ۋە قېلىپقا چۈشكەن بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

6. ماقالىنىڭ مەزمۇن ۋە ئىلمىي ئۆلچەم جەھەتلەردىن ژۇرنالغا لايىق بولغان ياكى بولمىغانلىقى باھالاش ھەيئىتى تەرىپىدىن قارار قىلىنىدۇ . لايىق بولمىغانلىرى قايتۇرۇلىدۇ ياكى تۈزىتىلىش ئۈچۈن ئەسەر ئىگىسىگە ئەۋەتىلىدۇ.

7. ھەر پەسىللىك سانىنىڭ بەلگىلىك بەت سانى بولۇپ، ئۆلچەمگە لايىق بولغان، لېكىن ھەجىم سەۋەبلىك شۇ مەزگىللىك سانغا كىرگۈزۈشكە مۇمكىن بولمىغان ماقالىلەر كېيىنكى ساندا ئېلان قىلىنىدۇ . ئەگەر ئەسەر ئىگىسى خالىمىسا باشقا ژۇرنالىلاردا ئېلان قىلسىمۇ بولىدۇ.

8. ھەر ساندا ئەھۋالغا قاراپ 2 دىن 5 كىچە كىتاب تونۇشتۇرۇش ماقالىسى (book review) ئېلان قىلىنىدۇ. كىتابنىڭ ساھەسى يۇقىرىدا بەلگىلەنگەن ماقالىنىڭ ساھەسى بىلەن ئوخشاش ساھەگە تەۋە بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ . بەت سانى 2 بەتتىن يۇقىرى 5 بەتتىن تۆۋەن بولۇشى لازىم. كىتاب تونۇشتۇرۇش ماقالىسى (book review) نىڭ يېزىلىش ئۇسلۇبىغىمۇ ئاكادېمىك ئۆلچەم قويۇلىدىغان بولۇپ قانداق يېزىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئىلمىي ژۇرنالىلاردا ئېلان قىلىنغان (book review) نى ئۆرنەك قىلسا بولىدۇ.

9. ماقالە ئەۋەتكۈچىنىڭ سىياسىي مەيدانى، ئىدېئولوگىيەسى ۋە كۆز قاراشلىرىغا چەك قويۇلمايدۇ.

10. ماقالە قۇرۇلمىسى ھەققىدىكى تەپسىلاتلارنى تۆۋەندىكى ئۇلىنىشتىن تەپسىلىي كۆرگىلى بولىدۇ.
https://www.uysi.org/ug/xelqara_weziyet__we_sherqiy_turkistan_jurnili_2-_sanigha_eser_/qobul_qilish_bashlandi

ژۇرنالنىڭ تۇنجى سانىنى تۆۋەندىكى ئۇلىنىشتىن ئوقۇغىلى بولىدى.

https://www.uysi.org/ug/xelqara_weziyet_we_sherqiy_turkistan_jornili_tunji_san/

ئۇچقۇن قانداق تۇغۇلدى؟

ئەسسالامۇئەلەيكۇم سۆيۈملۈك ئوقۇرمەنلەر:
بىز «ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى» 4 - يىللىق ئەدەبىيات سىنىپى ئوقۇغۇچىلىرى. سىز ئوقۇۋاتقان بۇ گېزىت مانا مۇشۇ سىنىپتا تۇغۇلغان.
بىز تۇنجى سائەتلىك دەرسىمىز «مەكتەپكە كىرىش»تە لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن تونۇشتۇق. مۇئەللىمنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن «لۇتۇن» دېگەن كىتابنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ كىچىك ياشلىرىدىكى باشقىلارنى توغرا يولغا باشلاش، ئۇلگە بولۇش، ۋەتەن - مىللەتنى سۆيۈشتەك پەزىلەتلىرىنى كۆرۈپ ھەيران بولدۇق، ئۇ چىقارغان تام گېزىتى مانا بۇلارنىڭ بىرى ئىدى. بىزمۇ ئۇنى ئۇلگە قىلىپ گېزىت چىقىرىشنى قارار قىلدۇق.
گېزىت چىقىرىش ئىلھامىنى ئالغان سۆيۈملۈك شائىرىمىزنى خاتىرىلەشنى ئويلىدۇق؛ ئەينى چاغدا شائىرىمىز باشقا ئىنقلابچى ياشلار بىلەن قورغان «ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» دېگەن تەشكىلاتنىڭ نامىغا ۋارىسلىق قىلىشنى ئويلىدۇق؛ جەققەدە ئۇچقۇنلارنىڭ يانغىن پەيدا قىلىدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن بىرلىشىشنى ئويلىدۇق. شۇنىڭ بىلەن، بىز بۇ ئىسمىنى ياخشى كۆرۈپ تاللىدۇق. سىلەرنىڭمۇ ياقتۇرۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز.
بۇ سانىمىز «قاينام ئۆركىشى» تەخەللۇسى بىلەن قەلبىمىزدە ھېلىھەم ياشاۋاتقان شائىرىمىزغا بېغىشلاندى. بىز ئۇلارنىڭ ئىزىدىن ماڭغۇچىلارمىز. ئۇلارنىڭ ياقتىغان ئۇچقۇنلىرىنى ئۇچۇرۇپ قويايمىز.

ئۇچقۇن بالىلار گېزىتى
ئايلىق ئەدەبىي گېزىت
2021 - يىللىق 1 - سان | تۇنجى سان

گېزىت مەسئۇلى: ئاكىف ئۇيغۇر
ئەدەبىي ئەھرەر: بىلال ئابدۇلۋاھاب
سەنئەت ئەھرىرى: ئەسىم ئابدۇلمەجىت
كورېكتورلار: ئەسىيە ئوسمان، ئائىشە ئەمجى
گېزىت ھەيئىتى: يۈسۈپجان ئەخمەت، ئۇمەر ئوسمان، ئەجىبە ئابدۇزاھىر، شەھلا ئوبۇلقاسىم، ھادىيە قەشقەرى، زۇلھايا ئابدۇراھمان
بېتەكچى ئوقۇتقۇچى: مۇيەسسەر ئابدۇلئەھەد (خەندان)
مەسئۇل ئورۇن: ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى

www.anatilmektep.com | BizUchqun | BizUchqun@gmail.com
«ئۇچقۇن بالىلار گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان بارلىق يازما ۋە سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ نەشر ھوقۇقى گېزىتىمىزگە تەۋە. رۇخسەتسىز كۆچۈرۈپ تارقىتىشقا، ئۆزگەرتىپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

«ئۇچقۇن بالىلار گېزىتى» ئىشلەندى

«ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى» 4 - يىللىق ئەدەبىيات سىنىپى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تەشەببۇسى، تىرىشچانلىقى ۋە ئوقۇتقۇچىسى خەندان مۇئەللىمنىڭ تەۋسىيە ھەم يېتەكلىشى بىلەن مۇھاجىرەتتىكى تۇنجى ئوقۇغۇچىلار گېزىتى «ئۇچقۇن بالىلار گېزىتى» ئىشلەندى. بۇ گېزىتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئەسەرلەرنى توپلاپ، باھالاپ، تەھرىرلەپ، رەسىملەرنى سىزىپ تەييارلىشىدا بولۇپ، يېتەكچى مۇئەللىمى پەقەت بەت لايىھەسىگە يارەملىشىدىكەن. 4 - يىللىق ئوقۇغۇچىسى ئاكىف ئۇيغۇرنىڭ رەھبەرلىكىدە تەشكىللەنگەن ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىگە تەقسىم قىلىنغان ۋەزىپىلەرنى ھەمكارلىشىپ ئەستايىدىللىق ۋە ئىزچىللىق بىلەن ئورۇنداپ، گېزىتنىڭ بىرىنچى سانىنى «دۇنيا ئانا تىل كۈنى»گە ئۇلگۈرتۈپ ئېلان قىلغان. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەۋىسى بۇ تۇنجى سان بىلەنلا توختاپ قالماستىن، تېخىمۇ ئىلھاملىنىپ، ئەسلىدىكى پىلان بويىچە ھەر ئاي بىر سان چىقىرىۋاتىدۇ.

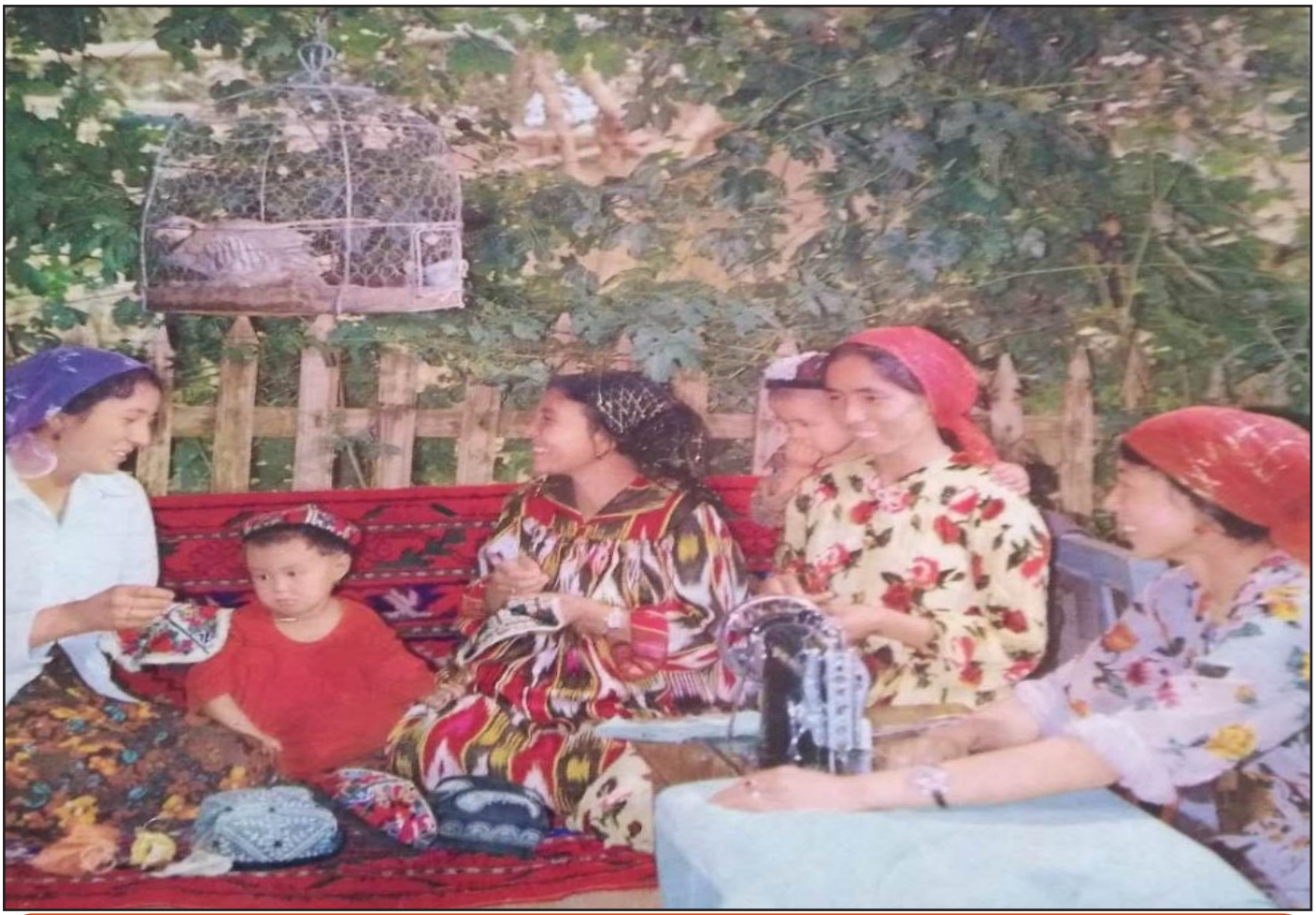
ئوقۇغۇچىلارغا گېزىت چىقىرىش پىكرى دەرسلىككە يانداش ئوقۇغان «لۇتۇن» (ل. مۇتەللىپنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى) ناملىق كىتابتىن كەلگەن بولۇپ، مۇئەللىمگە: «لۇتپۇللا تام گېزىتى چىقىرىپتىكەن. بىزمۇ تام گېزىتى چىقارساق...» دېگەن تەكلىپ بىلەن باشلانغان. يەنە كەلگۈسىدە ئۇيغۇر مەكتىپى بولغاندا تامغا ئاسماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىشقان. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ تەلىپىگە بەرگەن جاۋابىنى خەندان مۇئەللىم فېيسبۇك بېتىدە مۇنداق يازىدۇ: «مەن ئۇلارغا تام گېزىت بولمىسىمۇ، ئېلېكترونلۇق گېزىت چىقارساق بولىدىغانلىقىنى ئېيتتىم. بالىلار ئۇچقۇن ئىدى، ئۇلار بىرلىشىپ چوڭ بولسا يانغىن چىقىرالايتتى. بىر دوستۇمنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن گېزىت ئىسمىنىڭ «ئۇچقۇن» بولۇشى ھەققىدە تەكلىپ بەردىم. بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلگەندىن كېيىن، بالىلار ھاياجانلىنىشتى، لۇتپۇللانىڭ «ئۇچقۇنلار تەشكىلاتى»نى ئېسىگە ئېلىشىپ، دەرھال گېزىت ئىسمىنى «ئۇچقۇن» دەپ بېكىتتى ۋە بىرىنچى سانىنى لۇتپۇللاغا بېغىشلىدى.»

گېزىتنىڭ تۇنجى سانى پۈتكەندە ئوقۇغۇچىلار بىرلىكتە: «ھەممە ئىنقلابچىلار ئەڭ ئاۋۋال گېزىت چىقىرىپتىكەن» دېيىشىپ تەنتەنە قىلىشىدۇ. گۆدەكلەر پەقەتلا گېزىتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك پۈتتۈرگەنلىكى ئۈچۈنلا ئەمەس، ئۆزلىرىنىڭ قانداق بىر ئەھمىيەتلىك ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى ھازىردىن باشلاپ چۈشەنگەنىدى. خەندان مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ روھىغا بولغان تەسىراتىنى تۆۋەندىكى جۈملىلەر بىلەن ئىپادىلەيدۇ: «ئىدىيەنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئويۇن بولماستىن، بەلكى ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان قورال ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردىم. ئۇلار بۇ قورالنى 14-9 ياشلىرىدىلا قوللىرىغا ئالدى، ئۇلارمۇ كۈرەشنىڭ نېمىلىكىنى بىلىپ ئاتلاندى. مۇشۇ يازمىنى يېزىۋېتىپ كۆزۈمدىن سىرغىغان بىر قانچە تامچە ياش مېنى خۇددى ۋەتەنده ھاردۇق ئېشى ئىچىۋاتقاندەك يېنىكلىتىۋاتىدۇ. بىز ئەۋلادسىز ئەمەسكەنمىز، ۋەتەنىنىڭ كەلگۈسى ئىگىسىز ئەمەسكەن.

گېزىتنىڭ تور ئادرېسى : http://anatilmektep.com/

تۇرپان شەھرى پىچان ناھىيەسىنىڭ كېچىك كەنتى (2015 - يىلى ئىيۇل، ئەخمەتجان ئىسمائىل تەمىنلىگەن)

دوپپا تىكمۇاتقان ئۇيغۇر ئاياللىرى (تۇرپان، 1982- يىلى. ئەخمەتجان ئىسمائىل تەمىنلىگەن)

ئەزىزانە قەشقەر كوچىلىرى

ئۇيغۇرلارنىڭ دەرۋازا مەدەنىيىتى